

Ležáky

Obyčejná vesnice, SILVER A
a pardubické gestapo
v zrcadle heydrichiády

Vojtěch Kyncl

Pelhřimov 2009

Tato kniha vyšla za finanční spoluúčasti Grantové agentury Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Práce je součástí grantového projektu č. 65/2007/H-FF s názvem „Kontrolní aparát okupační moci v „Oberlandrat Pardubitz“ mezi lety 1939-1945. Struktury a interakce bezpečnostní policie s udavači.“

Původní diplomová práce s názvem *Akce Ležáky. Obyčejná vesnice* obhájená na Historickém ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích v roce 2007 získala Cenu Edvarda Beneše I. stupně a Cenu děkana Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

Jména německých příslušníků jednotek Schutzpolizei, která se neobjevují v českých archivních materiálech, byla autorem pro dodržení litery německého archivního zákona pozměněna.

Tuto knihu věnuji svým rodičům a své trpělivé přítelkyni Petře.

Můj výzkum a psaní této práce o Ležákách by nebyl možný bez pomoci celé řady lidí a institucí. Poděkování patří v první řadě doc. PhDr. Bohumilu Jirouškovi, Dr. z Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a PhDr. Jiřímu Kotykovi z Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové, kteří přečetli a kriticky zhodnotili rukopis, dále pak prof. Dr. Norbertu Freiovi, prof. Dr. Lutzi Niethammerovi a Dr. Sibylle Steinbacherové z Filozofické fakulty Univerzity Friedricha Schillera v Jeně, kteří mi po několik let umožňovali navštěvovat jejich velmi podnětné semináře a dopomohli mi k přijetí do doktorandských kolokvií v „Jena Center of the 20th Century History“. Nesmírně cennou zkušeností pro mne bylo roční studium a badatelská činnost na Humboldtově univerzitě v Berlíně, za kterou děkuji německému vládnímu fondu „Erinnerung, Verantwortung und Zukunft“. Velice nápomocni mi byli pracovníci Státního oblastního archivu v Zámrsku Bc. Michal Štorek a Mgr. Jan Pavlíček, dále Mgr. Dalibor Státník z bývalého Archivu Ministerstva vnitra v Praze a Mgr. Jan Tetřev z Východočeského muzea Pardubice. Poděkování patří též Bedřichu Kocmanovi, MUDr. Vlastimilu Kuldovi, Miloši Práznému a Ing. Janu Věrtelářovi za pomoc při vydání této práce. Bez mecenášů by tato kniha nemohla být publikována, i jim patří mé díky. V neposlední řadě děkuji rektorovi Jihočeské univerzity prof. PhDr. Václavu Bůžkovi, CSc. a děkanovi Filozofické fakulty Jihočeské univerzity PhDr. Pavlu Královi, PhD. za významnou podporu mého badatelského úsilí a studia v zahraničí.

Autor

Obsah

Mapa části okresu Chrudim	8
Mapa okolí Ležáků	9
Úvod	11
1. Zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich	14
2. Ležácký ČENDA a paravýsadky z Anglie	16
Ležáky a síť odboje	16
Operace PERCENTAGE – výsadkář František Pavelka	23
Operace SILVER A	24
Základna SILVERu A v Ležákách	28
3. Bezpečnostní aparát	42
Gestapo jako účinný nástroj státní moci	42
Vnitřní složení služebny pardubického gestapa	46
Vývoj násilí u členů pardubického gestapa	62
4. Konfidenti	68
Dělení konfidentů na „důvěrníky“ a „udavače“	68
Pardubická Vlajka	71
Árijská pracovní fronta – Bedřich Opletal	72
Okresní úroveň APF – Karel Holfeuer	85
Řadový člen APF – udavač Karel Andrák	89
Člen SD Otakar Pavlas	103
5. SILVER A a atentát	106
Aktivita SILVERu A na jaře roku 1942	106
6. Ochranná policie	114
Vykonávání exekucí v průběhu heydrichiády	114
Exekuce	128

7. Zatýkání v Pardubicích, v Ležákách a likvidace vesnice	147
Obsah a role „Bartošova archivu“	147
Odvezení Libuše z ležáckého mlýna	159
Dění v Ležákách mezi pátkem 19. června a ponděním 22. června 1942 ...	163
Neděle 21. června z pohledu vrchního strážmistra Karla Kněze	168
Zatýkání a výslechy v pondělí 22. června 1942	174
Večeře u Vůdce	176
Nalezení radiopřijímače	181
Likvidace vesničky Ležáky 24. června 1942	184
Veřejné mínění	200
Dohra 2. července 1942	206
8. Fotografie jako jeden z určujících faktorů „paměti“	218
9. Obraz ležácké tragédie v české historické literatuře.	223
Bilance	230
Závěr	232
Textová příloha	235
Obrazová příloha	239
Prameny	288
1. Nevydané prameny	288
2. Vydané prameny	291
Literatura	292
Seznam zkratk	296

Západoněmecká justice se v měnícím se politickém klimatu SRN začala nacistickými zločiny zabývat na konci 50. let minulého století. Dvacet čtyři svazků policejního vyšetřování případu „Strecker“ uložených v Ústřední úřadovně zemských soudních správ v Ludwigsburgu obsahuje výpovědi členů německých ozbrojených složek, kteří byli v červnu roku 1942, tedy v době heydrichiády, dislokováni na území protektorátu. Řada z nich se podílela na pronásledování, mučení a popravách protektorátních občanů českého i německého etnika. Svojí beztrestností si sice nemohli být jisti, ale nabyli přesvědčení, že na jimi spáchané válečné zločiny se zapomnělo a nebo by mělo být zapomenuto. Ze svědecké výpovědi bývalého člena ochranné policie učiněné před německým vyšetřovatelem v roce 1959:

„Jsem členem Spolku kamarádů Velitele ochranné policie Praha a zúčastnil jsem se posledního setkání v Essenu. Hovořilo se o tom, že část členstva se tohoto setkání nezúčastnila údajně z obav z probíhajícího vyšetřování. Bylo již po večeři, když generál Riege oznámil, že příslušníci Spolku, pokud budou vyzváni, mohou jít k výslechu bez obav. On sám, jako tehdejší velitel pořádkové policie, bere veškerou odpovědnost na sebe. Již několikrát byl údajně prokurátorem vyslýchán, přičemž objasnil některé pojmy jako „stav nouze“ (Befehlsnotstand) atd. Více se oficiálně o soudním vyšetřování nehovořilo. Mnozí kamarádi se jen vyjadřovali, že *je ostudné, že se tyto záležitosti ještě jednou po dvaceti letech prošetřují.*“

Ochranná policie a gestapo nesly plnou zodpovědnost za vypálení vesnice Ležáky 24. června 1942 a vraždy jejích obyvatel. Kromě pěti zadržených členů pardubického gestapa v letech 1945 a 1950 nebyl i přes snahu československé justice potrestán *nikdo* z později vypátráných a usvědčených válečných zločinců.

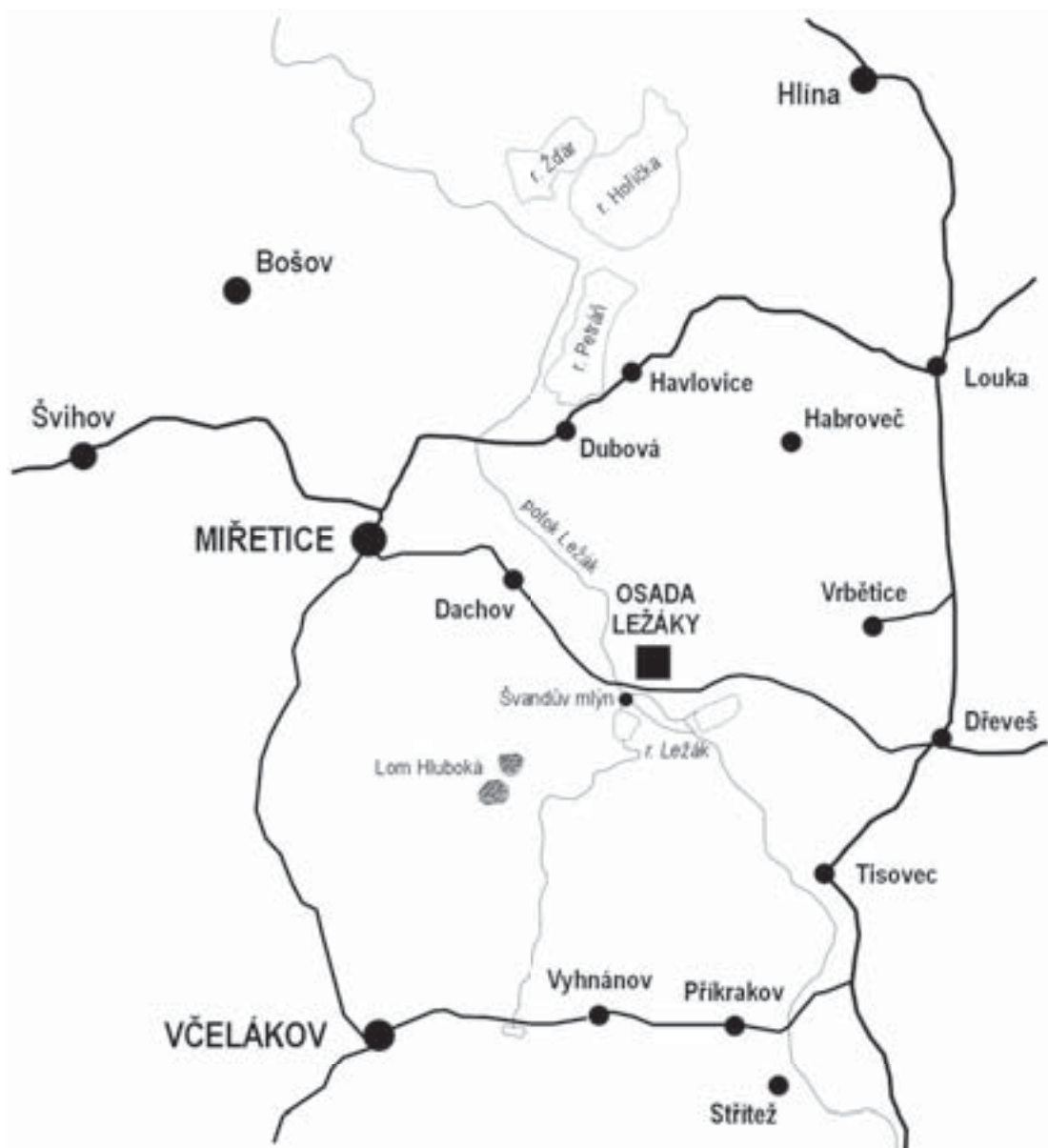
Tato kniha vzpomíná obětí i vrahů...

Mapa části okresu Chrudim

Mapa okolí Ležáků

Úvod

30. září 1938 se uzavřela ani ne dvacetiletá existence Československé republiky. Po politické krizi vyvolané silným tlakem ze strany nacistického Německa v čele s Adolfem Hitlerem a za naprosté mezinárodní izolace způsobené postojem Francie a Anglie byl nucen přijmout československý prezident Edvard Beneš výsledky Mnichovské dohody. Toto politické rozhodnutí a následky, které z něho plynuly, se staly hlubokou ranou v srdcích všech svobodně smýšlejících občanů mladého středoevropského státu. Vojsko odhodlané nasadit vše pro obranu vlasti, za kterou již řada mužů připravených na svých stanovištích bojovala v první světové válce, nemělo šanci využít své odhodlání k boji. S pocitem křivdy se stahovalo z obranných postavení, od nových, ještě lesknoucích se zbraní, ale především od své cti. Cynické poznámky německých vojáků ještě prohlubovaly hnus nad nastalou situací, nad těmi, co se po zuby ozbrojení přihnali, nad zradou i nad sebou samými. A zanedlouho měla přijít rána další...

Jednu hodinu po půlnoci 15. března 1939 zahajuje svým projevem prezident Emil Hácha jednání s Adolfem Hitlerem v Berlíně. Potřebuje získat informace o záměrech Německa. Po smířlivých Háchových slovech přichází se svým projevem Hitler. S razancí jemu vlastní vyhrožuje a vyčítá. Tlak děsivých slov se stupňuje a nakonec přichází prohlášení o již vydaném rozkazu k obsazení Československa a jeho zapojení pod ochranná křídla Německé říše. Současně přichází Göringovo ujištění, že pokud by snad Hácha nechtěl podepsat „dobrovolné“ odevzdání státu do rukou Německa, pak by přišlo na řadu bombardování Prahy. Po zdravotním kolapsu zdrcený prezident podepisuje ve čtyři hodiny ráno předložený dokument a do zbytku bývalé Československé republiky se začíná valit německé vojsko. O den později je zřízen Protektorát Čechy a Morava...

Těmito událostmi může začít příběh jedné malé osady a mlýna na Vysočině.¹ O jejím osudu bylo již hodně napsáno a já vlastně mohu hned na začátku čtenáři říci, že vesnička nesoucí název Ležáky byla srovnána se zemí a obyvatelé byli až na výjimky zastřeleni nebo zahynuli v koncentračních táborech. Napsal jsem to stejně jako autoři řady publikací nebo brožur doprovázejících poválečné smuteční slavnosti. Ovšem po takovém konstatování jako by se najednou ztratil člověk, jako by několikaměsíční spolupráce s paravýsádkem SILVER A skončila ne pro lidi, ale pro čísla, která se rozplynou jako kapka v moři. Každý, kdo v této tragédii položil život, prožíval své poslední dny a hodiny jinak. Někdo v naději, někdo v zatvrzelém mlčení,

¹ Ležáky nejsou v této knize označovány jako „obec“, neboť statut obce neměly. V práci jsou Ležáky, tj. osm domů a Švandův mlýn, uvedeny jako „vesnice“, jelikož toto označení nejpřesněji vystihuje geografickou jednotu obou správně oddělených celků. Pokud hovořím o „osadě“ Ležáky, pak je jí myšleno pouze osm domů bez samostatného Švandova mlýna.

jiní už dosáhli hranice psychického zhroucení nebo úplně potlačili pud sebezáchovy a spáchali sebevraždu. Ale právě rozdílnost vnímání blížící se smrti dává celé události lidský rozměr, rozměr života. Za svůj úkol jsem si předsevzal ukázat odvahu těch, kteří poskytli parašutistům pomoc v jejich velice důležitém úkolu – vysílat zprávy o dění v protektorátu a svým dílem přispět k atentátu na jednoho z nejdůležitějších mužů nacistického velení. Bez pomoci civilistů by SILVER A ani ANTHROPOID neměly šanci splnit své úkoly s tak výborným výsledkem. Ti „zdánlivě bezejmenní“ se stali nedílnou součástí řízeného odboje, na kterém měl prezident Beneš mimořádný zájem. Benešův odhad politického účinku provedeného atentátu na spojenecké vlády Francie a Británie byl úžasně přesný; Mnichovská dohoda byla v srpnu 1942 prohlášena Velkou Británií a Francií za nulitní. Jak uvidíme později, jsou Ležáky nejen průsečíkem účasti fyzicky přítomných parašutistů, místních odbojářů, gestapáků a konfidentů, ale v pozadí stojí dvě významné politické osobnosti. Benešem podporovaná akce atentátu vyvolala Hitlerovu protiakci v podobě dvou vypálených vesnic.

Ve své práci chci čtenáři přiblížit, jak gestapo kousek po kousku odhalovalo „ležáckou“ skupinu odboje napojenou na SILVER A, a také obavy spolupracovníků parašutistů od prvního seznámení s bojovým úkolem až po jejich poslední výkřiky u popravčích kulů pardubického Zámečku. Čím častěji jsem navštěvoval archivy a čím více jsem se zabýval „akcí Ležáky“, tím více jednotlivých činitelů událost odhalovala. Z hlediska metodologie pak došlo k paradoxní situaci. Tato práce se zabývá vypálením Ležáků, ale samotný několikahodinový akt ničení vesnice v ní hraje „vedlejší“ roli. Podstatné bylo zasazení této události do protektorátního společenského prostředí. Proto jsem vedle skupinky odbojářů a vypálení vesnice sledoval i fungování a působení pardubické služebny gestapa. O její činnosti se dozvídáme útržkovitě z malé pramenné základny, která vznikla především díky poválečnému Mimořádnému lidovému soudu v Chrudimi. Hlavní osobnosti služebny a její zakořenění ve společnosti, obzvláště v pardubickém a chrudimském okrese, jsem se snažil odhalit pomocí pramenné základny německých archivů (nacistických, východo- i západoněmeckých) a také pomocí odborné literatury současných převážně německých a anglosaských historiků a sociologů.

Obsáhle jsem se pokusil vylíčit i rozšíření kolaborantských organizací a udavačství ve východních Čechách, opět s úzkým zaměřením na Pardubicko a Chrudimsko. Za největší přínos mé studie k tomuto tématu považuji popis a rozbor regionální organizace Árijské pracovní fronty, jejíž členové se zpravodajskou, rozuměj udavačskou, aktivitou zapojili do spolupráce s okupační mocí.

V průběhu tvorby mé práce nabýval její obsah neúměrného rozsahu. Asi jako každý začínající historik jsem byl sveden touhou shromáždit co nejvíce dostupných pramenů. Postupně jsem byl nucen své otázky „okleštit“, aby byla udržena celistvost

vyprávění. Ležáky, ačkoliv by mohly být pouhým popisem vyhlazení jednoho lidského sídla, představují několik sond do protektorátní společnosti v době druhého stanného práva zaměřených teritoriálně na oblast „Oberlandrat Pardubitz“. To ovšem neznamená, že některé výsledky výzkumu nejsou využitelné i v dalších oblastech protektorátu.

Pramenná základna k danému tématu je geograficky velice roztráštěná. V každé kapitole uvádím konkrétní prameny, které jsem v dané „sondě“ využil. Následující přehled je z tohoto důvodu uveden pouze stručně. Na lokální úrovni jsem využil archivních materiálů, převážně fotografických snímků uložených v Městských muzeích v Hlinsku, Chrasti a Skutči. Opomenout nemohu ani Národní kulturní památku – Pietní území Ležáky. Na regionální úrovni jsem prostudoval materiály uložené ve Státních okresních archivech v Chrudimi, Pardubicích, Hradci Králové a v Regionálním muzeu v Chrudimi. Pracovník Východočeského muzea v Pardubicích, Mgr. Jan Tetřev, mi umožnil získání snímků hmotných pozůstatků pardubického popraviště a úřadovny gestapa. Na krajské úrovni jsem probádal archivní materiály uložené ve Státním oblastním archivu v Zámrsku, kde jsou zapísány mimo jiné vyšetřovací spisy Mimořádného lidového soudu v Chrudimi z let 1945–1948. Mezi složky patří vyšetřovací spisy členů pardubického gestapa, členů Árijské pracovní fronty a souzených kolaborantů. Klíčové archivní fondy jsou umístěny v Národním archivu a Archivu bezpečnostních složek Ministerstva vnitra v Praze a v Brně-Kanicích. Vojenský historický archiv má sice k dispozici materiál k operaci ANTHROPOID a SILVER A, ten se ovšem netýká přímo Ležáků, proto jsem jej do práce nezahrnul. Letecké snímky pardubického popraviště a oblasti Ležáků mi poskytl Vojenský hydrometeorologický a geografický úřad Dobruška.

Při svém studiu ve Spolkové republice Německo jsem vedle účasti na seminářích předních odborníků (prof. N. Frei, prof. Ch. Browning atd.) využil návštěvy archivu Ústřední úřadovny zemských soudních správ v Ludwigsburgu (Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen Ludwigsburg, ZStL), Spolkového archivu v Berlíně (archiv složek členů SS je v německé historické obci znám jako Berlínské dokumentační centrum, BDC) a Zemského archivu ve Výmaru včetně koncentračního tábora Buchenwald. Fotografické prameny poskytlo též polské Státní muzeum v Osvětimi-Březince.

K získání co nejplastičtějšího obrazu tehdejších událostí jsem využil nejen archivních pramenů, ale i metody oral history (ústní tradice). Plně si uvědomuji úskalí, která tento způsob získávání historických faktů přináší. Kritické zhodnocení vzpomínek pamětníka není vždy plně možné. Některé události však zůstaly neznámenány buď proto, že je sami pamětníci považovali za nepodstatné, nebo proto, že lidé, jichž se vzpomínky týkaly, by se svým vystupováním nechtěli právě chlubit.

Literatura zachycující ležáckou tragédii je sama o sobě historickým pramenem, který zobrazuje poválečný vývoj tohoto národního symbolu oběti nacismu. Její rozbor je proto z důvodu chronologického uspořádání atypicky umístěn v závěrečné kapitole.

Doba nacistické perzekuce byla jednou z nejtěžších bitev, kterou musela ona část demokraticky smýšlejícího českého národa ve své novodobé historii vybojovat. Pamětníků doby šestiletého nacistického řádění stále ubývá a nenávratnou ztrátou jejich vzpomínek zaniká i část naší národní paměti. Věřím, že tato práce pomůže dosadit další kamínek do mozaiky dějin významné válečné akce českého domácího i zahraničního odboje během druhé světové války. Prožijme společně atmosféru oné doby, která nám snad lépe pomůže porozumět motivům hrdinského jednání, reakcím úhlavních nepřátel i zákeřnosti českých Jidášů.

1. Zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich

Reinhard Heydrich² se narodil 7. března 1904 v Halle an der Saale v císařském Německu. Otec Bruno Heydrich, operní pěvec a skladatel, se snažil odmalat svému synovi vštěpovat základy hudebního umění, což se mu i dařilo, a malý Reinhard se tak postupně zlepšoval v hraní na housle. Rodinu však neustále pronásledoval antisemitský společenský přízrak v podobě smyšleného židovského původu. Brunova matka si za svého druhého manžela vzala Gustava Süsse. Ten neměl se Židy nic společného, ale jeho příjmení židovské předky značně připomínalo. Mladý Reinhard se po celý život potýkal s posměchy a rasistickými narážkami na svoji osobu. Aby odvedl pozornost nepřátelského okolí od své osoby, začal se sám jako antisemita projevovat. Jakmile absolvoval gymnázium, začal od roku 1922 sloužit u námořnictva, které mělo v té době zažité vlastní ideály a vzory pravého němečtví a vlastenectví. Důstojník sloužící v takovém vojenském uskupení musel představovat na jedné straně tvrdého nesmlouvavého nacionalistu, na druhé pak šlechtetného a zdvořilého kavalíra, který umí vystupovat na veřejnosti a chovat se i náležitě k ženám. Heydrich se snažil své chování ovládat, ale pro mravnostní delikty byl na konci roku 1930 z námořnictva propuštěn. Za několik měsíců vstoupil do stále silnější NSDAP a SS a od července 1932 si získává důvěru Reichsführera SS Heinricha Himmlera, který jej jmenuje svým zástupcem a velitelem SD. Od

² Callum MACDONALD, *Úder z Londýna. Atentát na Obergruppenführera Reinharda Heydricha*, Praha 2002; Jaroslav ČVANČARA, *Heydrich*, Praha 2004; H. G. HAASIS, *Smrt v Praze. Atentát na Reinharda Heydricha*, Praha 2004.

této chvíli se v Heydrichovi probouzí neuvěřitelná schopnost panovat a zabíjet. Nebezpečně se v jedné osobě snoubila moc s ctižádostí, rasismem, nadprůměrnou inteligencí (sám plynně ovládal čtyři evropské jazyky), úřednickou pečlivostí a smyslem pro organizaci. V roce 1934 se jedním z prvních úkolů, které měl splnit, stala likvidace Rudolfa Formise, německého radiotelegrafisty, jenž měl svoji tajnou vysílačku umístěnou ve Štěchovicích v tehdejší Československu. Formise se podařilo „zneškodnit“, ale vykonavatelé si počínali tak neobratně, že navedli policii neodvratně až k hranicím s Německem. Další akce namířené na likvidaci nepřátel již probíhaly s dokonalým promyšlením a perfektní přesností.

Heydrich se podílel na zosnování a výkonu důležitých operací, které bezprostředně vedly k likvidaci politických odpůrců a k cestě nacistů za světovládou. Podle očitých svědectví to byl právě on, kdo vynesl ortel smrti nad vůdcem SA Ernstem Röhmem v roce 1934, účastnil se též zabíjení Židů během Křišťálové noci v roce 1938, připravil útok na vysílač v Gliwicích v roce 1939 a osnoval konečné řešení židovské otázky v Evropě. Během stanného práva, vyhlášeného Heydrichem v protektorátě na konci září 1941 a skončivšího v polovině ledna 1942, padlo na 450 lidí a více než 2200 jich bylo odesláno do koncentračních táborů. V době, kdy se zastupující říšský protektor oficiálně ujímal vlády, objevily se patnáct set kilometrů od Prahy, v dobytém Kyjevě, vyhlášky s rozkazem k přesídlení, určené všem židovským obyvatelům. Kamufláž vyšla výborně, a tak bylo mezi 29. a 30. zářím 1941 v malé rokli nazývané Babí Jar postříleno popravčí jednotkou o síle přibližně pěti set mužů přes 33 000 lidí. Na tomto masakru nesl spoluzodpovědnost i Reinhard Heydrich. Takový muž tedy získal kontrolu nad protektorátem, přičemž se jeho pomocníkem stal celý „úřednický“ aparát včetně Adolfa Eichmanna nebo Rudolfa Hösse. Pročteme-li dobře biografie české provenience týkající se Heydrichovy osoby, vystupuje v nich především jako vrah českého národa. Obrátíme-li pozornost na biografie vzniklé v zahraničí, objevíme Heydricha jako klíčovou osobu v řešení židovské otázky a likvidace jakéhokoliv protinacistického odporu. Osobně se domnívám, že takové vyhodnocení Heydrichovy policejní činnosti je daleko významnější než úzká orientace na „českého kata“. Uvědomíme-li si, jakou úlohu zastával v nacistickém systému mladý generál, vyjde nám jeho role zastupujícího protektora jako „vedlejší zaměstnání“. „Konečné řešení židovské otázky“ se odehrávalo plně v režii Heydricha a na jeho počest byla celá technická i duchovní soustava vedoucí k holocaustu pojmenována jako operace „Reinhard“. Nezapomínejme na tuto okolnost, neboť ukazuje význam úspěšného atentátu pro celou Evropu.

27. září 1941 se v protektorátním tisku objevila zpráva s titulkem „Říšský protektor svobodný pán von Neurath onemocněl. SS Obergruppenführer gene-

rál Heydrich ustanoven zástupcem říšského protektora.⁴³ Oficiální zpráva, kterou vydala ČTK, pouze maskovala důvod odvolání Konstantina von Neuratha z funkce. Hlavním podnětem byla jeho neschopnost čelit vzpurnému postavení české vlády a nastolit rychlý konec množícím se odbojovým akcím veřejnosti. K vrcholným otevřeným projevům nesouhlasu s okupační mocí patřil bojkot protektorátního tisku mezi 14. a 21. zářím 1941. Na mnoha místech poklesl prodej tiskovin až o 70 %. Hitler nehodlal dále přihlížet neklidu, který v protektorátu panoval, a rozhodl se pro radikální řešení. Dosadil do Prahy svého nejlepšího člověka. 27. září 1941 přistálo na ruzyňském letišti letadlo s novým zastupujícím říšským protektorem na palubě. Velmi rychle se pouští do práce a již krátce po 15. hodině nechává zatknout předsedu vlády generála Aloise Eliáše, kterého si vzal jako rukojmí pro pevnější spolupráci s prezidentem Háchou, a o tři hodiny později i ministra Havelku. O den později, tj. 28. září, je s nacistickou obřadností uveden ve svůj nový úřad.

Nacistům se dařilo rozbít jednotlivé složky domácího odboje takovým způsobem, že během několika týdnů byla zničena téměř celá centrála ÚVODu. Toto dění v protektorátu sledovali i vedoucí představitelé v Anglii v čele s prezidentem Benešem. Jejich zisk informací byl velmi omezen a dodávat zprávy z Čech až do Británie bylo téměř nemožné. Díky londýnskému vysílání se obyvatelé protektorátu dozvídali o jednáních a postupech Spojenců, avšak zpětné spojení udržovala po 8. červenci 1941 již jen vysílačka doc. V. Krajiny s označením SPARTA 1. Po zásahu Heydricha do celé struktury odbojové složky přestávala tato síť fungovat a jen velice těžko se její trhliny zaplňovaly novými lidmi. Naprosto nezbytně musel být domácí a zahraniční odboj propojen. Dalším důvodem bylo konečné uznání československé exilové vlády, která měla díky svému ponižujícímu přídomku „prozatímní“ mezi ostatními spojeneckými vládami dosti svízelné postavení. Nacisté se snažili udržet na území protektorátu naprostý klid a vyvolat zdání, že Češi jsou v Říši spokojeni a pomalu se mění v nepřátele Spojenců. Rozsah sabotážních akcí byl v očích Britů vcelku malý a okupační moc se samozřejmě snažila jakýkoliv odpor zatajit. Řada tedy přišla na akce vedené ze zahraničí.

2. Ležácký ČENDA a paravýsadky z Anglie

Ležáky a síť odboje

V této knize se zabýváme historickými událostmi, které jsou neoddělitelně spjaty s vesnicí Ležáky (52 obyv.)⁴ ležící na samém severozápadním okraji

³ Národní politika, Praha 30. září 1941, titulní strana.

⁴ SOA Zámorsk, Gestapo, kart. č. 2, Zpráva četnické stanice Vrbatův Kostelec z 14. dubna 1947, s. 62.

Českomoravské vysočiny. Obyvatelé válcového mlýna a několika domků byli zatkotveni v daném prostředí na základě ekonomických a sociálních vztahů ke svému okolí. Každodenní kontakty udržovali obyvatelé především se správními obcemi⁵; mlýn č. p. 26 patřil do obvodu osady Dachov (348 obyv.) katastru obce Miřetice (1.975 obyv., včetně Dachova), osm domků osady Ležáky patřilo do obvodu obce Habroveč (187 obyv.) katastru obce Louka (86 obyv.). Vrbatův Kostelec (877 obyv., včetně Louky), Včelákov (1.242 obyv.) a Miřetice tvoří trojúhelník větších sousedních obcí v okruhu do osmi kilometrů. Hlavní ekonomické a sociální vazby byly orientovány na městečka tří spádových oblastí ve vzdálenosti přibližně do 15 kilometrů, a sice městečka Skutče (6.658 obyv.), Nasavrky (1.824 obyv.; vesnicí Ležáky probíhala jedna z možných spojovacích komunikací mezi oběma městy) a pouze okrajově na Hlinsko v Čechách (8.084 obyv.). Vynechat nemůžeme ani čtvrté městečko Chrast u Chrudimi (3.523 obyv.), které sice netvořilo správní spádovou oblast pro Ležáky, ale bylo díky železničnímu nádraží komunikačním uzlem, který byl vedle Skutče využíván především dopravci místních lomů. Mikroregion těchto obcí spadal, a dodnes spadá, pod okresní město Chrudim (14.776 obyv.) a úzké kontakty ležáckého odboje pak přesáhly až do Pardubic (41.860 obyv.). Nejdůležitějším zdrojem obživy venkovského obyvatelstva v dané oblasti čtyřúhelníku měst bylo zaměstnání v kamenickém, dřevozpracujícím, strojírenském, kožedělném a textilním průmyslu.⁶ Vedle toho bylo samozřejmě vedlejším zdrojem obživy i „domkaření“ u naprosté většiny venkovského obyvatelstva.⁷ Těžba kamene probíhala i v bezprostřední blízkosti ležáckého údolí. U Švandova mlýna byl lom Jaroslava Černíka z Morašic (tzv. Černíkův lom), ke kterému patřila ještě jedna opuštěná jáma u silnice. Přibližně čtyři sta metrů západně od vesnice byl v lese skryt lom Hluboká, jehož nájemcem byl František Vaško z Pardubic. V jeho lomě bylo zaměstnáno několik mužů

⁵ Jiřina RŮŽKOVÁ – Josef ŠKRABAL, *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005*, I. díl, kraj Pardubice, okres Chrudim, údaje k roku 1930, s. 508–521.

⁶ Jaroslav Žizka, *Heydrichiáda ve východních Čechách*, Praha 1967, s. 9. (Zdroj: Statistická ročenka Protektorátu Čechy a Morava 1943, Praha 1943, s. 47, stav k 1. lednu 1942). V obvodě úřadu práce Pardubice byl co do počtu firem (druhé číslo udává počet zaměstnanců) nejpočetnějším odvětvím textilní průmysl (154, 5.292), kamenický průmysl (153, 5.034), pilařský průmysl (124, 1.347), kovoprůmysl (112, 12.161), potravinářský průmysl (78, 1.526). Podniky textilního průmyslu byly válkou poznamenány nejvíce, jelikož byly přeorientovány na válečnou výrobu nebo uzavírány. Zaměstnanci byli přesunuti do jiných výrobních oblastí.

⁷ ABSMV, 325-4-1, s. 31. V Ležákách (osm domů a mlýn) bylo 24. června 1942 zabráno 24 ks hovězího dobytka, 5 ks vepřového dobytka, 30–35 koz a 60 hus, dále králíci a slepice; ABSMV, 534-17-39 Miloslav Stantejský, Soupis zabaveného majetku 24. června 1942, bez datace a stránkování; Z cennějších věcí lze jmenovat jeden motocykl zn. Jawa, deset pánských a pět dámských kol; Tamtéž, bez stránkování. Úspory obyvatel byly rozdílné. Kupř. Hana Boháčová měla na své vkladní knížce vysokou sumu 7.816,- K, Božena Boháčová 4.824,- K, Jaroslava Sýkorová 4.337,- K, Josef Hrdý rovně 2.000,- K.

z Ležáků. Čtyři sta metrů východním směrem byl u Vrbětic menší lom, jehož nájemcem byl Karel Andrák ze Dřeveše. V blízkém okolí se nacházel bezpočet dalších lomů a jam, ve kterých probíhala těžba kamene, ty nejsou v příběhu vypálené vesnice podstatné. Lom Hluboká u Dachova, Černíkův lom v Ležákách a Andrákův lom u Vrbětic hrály v příběhu Ležáků důležitou roli, proto jsou jejich jména zvláště zdůrazněna. Všechny tři žulové lomy měly přívod elektrické energie. Ležácký mlýn byl připojen k elektrickému rozvaděči v Černíkově lomu, avšak do zbývajících osmi ležáckých domků nebyla elektrická síť přivedena. I z tohoto důvodu, a to především kvůli posлуouchání rozhlasu, byla budova mlýna místem častého setkávání sousedů.

V polovině března roku 1939 se četnická stanice ve Vrbatově Kostelci u Skutče stala jedním z opěrných bodů odbojové organizace s krycím názvem ČENDA. Tato síť spolupracovníků vytvořila článek domácího odboje v okolí Ležáků, který mohli později parašutisté Alfréd Bartoš a hlavně Jiří Potůček využít. Zaslouží si proto větší míru pozornosti, neboť po dobu fungování vysílačky Libuše zajišťovala její úkryt a současně i skrze řetězec členů jeden z informačních kanálů.

V roce 1935 došlo na vrbatokostelecké četnické stanici k výměně vrchních strážmistrů. Zatímco byl bývalý vrchní strážmistr Jaroslav Kotáb⁸ odvelen k četnické stanici do Chrudimi, nastoupil na jeho místo mladý vrchní strážmistr Karel Kněz⁹, který přišel na četnickou stanici předešlého roku. Oba dva muži nebyli pouze kolegy, ale především přáteli. Vzájemné kontakty spolu udržovali i následujících sedm let až do Knězovy smrti v červnu 1942. Tato dvojice tvořila páteř malé skupinky odbojářů. Na počátku okupace v březnu 1939 se na vrbatokostelecké stanici projevil odpor četníků v čele s Knězem proti obsazení německou armádou likvidací důležitých písemných materiálů. Zničena byla evidence zbrojních pasů a traskavin, které byly třeba k lámání žuly v okolních lomech.¹⁰ Po osobní domluvě Kotába, v tuto dobu již člena kriminální policie

⁸ SOKA Hradec Králové, f. OV ČSPB, kart. č. 5, č. 82 – Činnost skupiny ČENDA v okupaci, Kotáb Jaroslav – Dospěl Jiří, s. 5–21. Jaroslav Kotáb, nar. 8. 12. 1906 v Proseči pod Ještědem. V letech 1928–1939 byl přidělen na četnické stanice v Malči, Chotěboři, Vrbatově Kostelci a Chrudimi. V době své služby ve Vrbatově Kostelci získal kontakty na občany v obcích Skuteč, Hlinsko, Nasa-vrky, Trhová Kamenice, Prosetín atd.

⁹ Štábní strážmistr Karel Kněz se narodil 16. února 1899 v Nehodivech u Klatov, vyučil se obchodním příručím a v roce 1917 se účastnil bojů v Itálii. Po návratu z války vstoupil do sborů československého četnictva. Od roku 1922 do roku 1932 byl služebně přiřazen do Starého Kynšperku, okr. Cheb, mezi lety 1932–1934 působil v Chomutově. Do Vrbatova Kostelce byl strážmistr K. Kněz přidělen 5. července 1934. Po 15. březnu 1939 utvořil s blízkými přáteli odbojovou skupinu ČENDA. Zemřel 22. června 1942. (dle zápisků Jaroslava Kněze, archiv autora)

¹⁰ SOKA Hradec Králové, f. OV ČSPB, kart. č. 5, č. 82 – Činnost skupiny ČENDA v okupaci, Kotáb Jaroslav – Dospěl Jiří, s. 6.

v Chrudimi,¹¹ a Kněze bylo dohodnuto, že se Kněz pokusí stejného opatření dosáhnout i u četnických stanic ve Skutči, Hlinsku, Trhové Kamenici i Nasavrkách. Do akce byl zasvěcen i Knězův a Kotábův dobrý přítel z Miřetic Čeněk Bureš. Ten jako první přišel s návrhem vytvoření budoucí odbojové organizace. Podle jeho jména pak byla rozrůstající se skupina nazývána ČENDA,¹² velitelem byl vzhledem k důležitým stykům i autoritě určen Jaroslav Kotáb. Kontaktováni byli z blízkého okolí Josef a Bořivoj Truncovi, Václav Kučera, stejně jako rodina Macháčkova z Vrbatova Kostelce, Josef Paleček z Cejřova, Stanislav Březina ze Skutče, starosta Chrasti Stanislav Dejdar a občané téhož města, zvěrolékař Dr. Josef Kašpar a Rudolf Ferdinand, ze Dřeveše pak Josef Polák, č.p. 10 (Pozor na možnou záměnu jmen! V Dřeveši žil ještě Josef Jan Polák, č.p. 6, člověk s napojením na kolaborantskou Árijskou pracovní frontu. O Josefu Polákovi a Josefu Janu Polákovi budeme hovořit dále)¹³, nájemce lomu Hluboká František Vaško i správce a Františkův bratr Jindřich Vaško. Z osazenstva lomu Hluboká pak významně pomáhal strojník Karel Svoboda z Miřetic. Mezi význačné spojky patřil i Jiří Dospěl z Dachova.¹⁴ Z četníků chrudimské četnické stanice se zapojil ještě Josef Talián a velitel chrudimské kriminální policie Josef Jenší, který vypomáhal při překladech německých hlášení i zapůjčením služebního vozu. Skupina získala prostřednictvím K. Kněze a bratrů Vaškových v průběhu let 1939 až 1941 úzké napojení na velmi důležitou místní organizaci PVVZ a ÚVOD v Nasavrkách (Václav Doležal, manželé Fialkovi atd.). Nasavrcká „buňka“ měla přímé napojení na chrudimskou, člensky ještě početnější skupinu. ČENDA opět skrze K. Kněze (buď přes Rudolfa Choutku¹⁵ z Podskalí nebo Stanislava Březinu ze Skutče) pak získal v roce 1941 napojení na místní část organizace Obrany národa (ON)

¹¹ ABSMV, 309-6-1, Výpověď Jaroslava Kotába z 24. ledna 1968, s. 71.

¹² NA, MV-L, C 6178, Ležáky, Poválečná výpověď Jaroslava Kotába, vrchního inspektora kriminální policie v Chrudimi bez datace a stránkování.

¹³ Josef Polák, nar. 1899, i Josef Jan Polák, nar. 1903, patřili do skupiny ČENDA a udržovali blízké styky s K. Knězem i bratry Vaškovými, viz: SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 67, LS 846/46 Karel Andrák, s. 38.

¹⁴ SOkA Hradec Králové, f. OV ČSPB, kart. č. 5, č. 82 – Činnost skupiny ČENDA v okupaci, Výpověď Jiřího Dospěla, bez datace a stránkování. J. Dospěl byl nucen se od začátku roku 1943 skrývat před gestapem. Přesto byl téhož roku dopaden. Konce války se dočkal ve věznici na Pankráci.

¹⁵ ABSMV, 325-4-1, s. 35–36. R. Choutka byl do odbojových organizací zapojen až do 13. března 1943, kdy byl společně se starostou Chrasti Stanislavem Dejdařem a jistým Mandíkem, též z Chrasti, zatčen gestapem. Po šesti týdnech věznění byl i se svojí ženou propuštěn a stal se spolupracovníkem gestapa. Údajně měl dopomoci k dopadení V. Kindla z výsadku INTRANSITIVE a dopomáhat k odhalení podplukovníka Svatoně z Vysokého Mýta. Od roku 1944 byl nápomocný při ukrývání ruských zajatců a aktivně se podílel na fungování partyzánské skupiny Ludvíka Svobody a přechovával velitele Václava Kiše; ABSMV Brno-Kanice, B1 kart. č. 35, 142 Ležáky 1945 – Vyhlazení obce, Výpověď Rudolfa Choutky ze 17. června 1945, bez stránkování. V protokolu uvádí R. Choutka podrobnosti o své činnosti a působení odbojové skupiny, do které byl zapojen.

Kynych-Hofmann-Bartoš.¹⁶ Jak skupina nasavrcká, tak skutečská má velice komplikovanou strukturu. Není možné ji podrobně v této práci rozebírat. Je však nutné upozornit na to, že do organizací byly dle údajů ČSBS zapojeny stovky lidí z blízkých i vzdálených měst a obcí. ČENDA označuje poměrně vymezenou skupinu přátel-odbojářů, která se ovšem silně prolínala s okolními většími organizacemi.

Ve Vratově Kostelci byly od března 1939 shromážděny zatajené třaskaviny i odevzdané zbraně včetně munice. Tento důležitý materiál byl odvezen Taliánem a Kotábem k Josefu Palečkovi, který jej uschoval. Josef Polák k výbušninám ještě dodal rozbušky a společně s dalšími výbušninami, které byly postupně získány z lomů v okolí Prosetína, Srní, Skutče i Hlinska, byly ukryty v jednom z rodinných domů v obci Kvasín.¹⁷ Skupina pracovala velmi efektivně, neboť podstatnou část členstva tvořilo četnictvo. Proto byly ztráty výbušnin nahlášeny jako krádež, u které ovšem stejná skupina četníků uzavřela šetření s výsledkem, že pachatel zůstal neznámý. Jak se J. Kotáb ve výpovědi vyjádřil, bylo toto rychlé opatření zbraní a třaskavin velmi prozíravé, neboť záhy se dostalo lomařské „nácini“ pod přísnou kontrolu gestapa. Ještě na konci roku 1939 odcizili četníci osmnáct pistolí s velkým počtem nábojů z četnického skladu v Chrudimi. Odbojová činnost vyžadovala i nezbytnou opatrnost. Jindřich Vaško proto důrazně nabádal k nejvyšší obezřetnosti v otázce konspirace. Jména zúčastněných osob neměla být známa nově příchozím a vedení mělo zůstat úplně v tajnosti. Principem měla být znalost maximálně tří jmen dalších spolupracovníků. Tohoto ujednání se později držel Kněz takovým způsobem, že chrudimská četnická stanice v čele s Kotábem o vysílačce Libuši vůbec nevěděla. Míst, kde se skupina scházela, bylo několik. Můžeme jmenovat dva hostince v Miřeticích, a sice „U Kokšů“ a „Na Cikáncé“, dále pak se schůzky kořaly u Palečka v Cejřově, u Ladislava Zacha v Hlíně, u Doležalových v Habrovči¹⁸

¹⁶ Josef NĚMEČEK, *II. odboj 1939–1945 v okrese Chrudim*, Chrudim 2007. Knihu vydal OV ČSBS v Chrudimi a je souhrnem vzpomínek pamětníků, kompilací odborných knih i vlastních závěrů autora. Použité materiály jsou ve většině sebrané vzpomínky členů odbojových organizací a jsou k dispozici v archivu ČSBS. V knize nejsou dodrženy citační zásady, což ovšem důvěryhodnost svědectví nesnižuje. Kniha je zajímavým doplněním regionální znalosti II. odboje; skupina Bartoš-Hofman-Kynych byla tvořena ze tří větví, jejichž představenými byli okresní soudce JUDr. Stanislav Bartoš (Hlinsko v Č.), majitel lomu Oldřich Hofman (Prosetín) a mjr. Kynych. Po důsledném pronásledování gestapem byla ON během roku 1940 rozbita. PVVZ pak dostala v pardubickém kraji velmi tvrdé údery na podzim roku 1941. Srov: SOKA Chrudim, R OO321 5200 C 754, Dagmar Pokorná, Diplomová práce, Pedagogická fakulta v Hradci Králové, 1985, s. 61.

¹⁷ SOKA Hradec Králové, f. OV ČSPB, kart. č. 5, č. 82 – Činnost skupiny ČENDA v okupaci, Kotáb Jaroslav – Dospěl Jiří, s. 6. V domě č.p. 7 v obci Kvasín byla vybudována skrýš ve stropě, kde byly zbraně a trhaviny ukryty.

¹⁸ Tamtéž, kart. č. 4, č. 141 – Výpis o domácím odboji, František Doležal, bez datace, s. 37. V bytě se scházeli Kotáb, Kněz, Bureš, Vaško a Josef Polák.

a asi nejdůležitější místo setkání bylo u manželů Březinových¹⁹ ve Skutči. Skupina měla velký zájem na rozšíření své působnosti a tím i členské základny. ČENDA si stanovil jako jeden z cílů odhalování spolupracovníků gestapa a později i německé kriminální policie, jejíž oddělení vzniklo oficiálně v Pardubicích až v květnu roku 1941. Odbojáři chtěli varovat své spoluobčany před pisateli udavačských dopisů a přímými kolaboranty. Právě skutečská rodina Březinových sehrála významnou úlohu. V jejich bytě skupina shromažďovala a vyhodnocovala desítky udání, které byly směřovány na gestapo. Šlo o hlášení rázu hospodářského, tj. černé porážky, mletí bez povolenky, úschovu obilí atd. Nutné bylo vypátrání pisatele a upozornění ohroženého občana na možnost prohlídky ze strany tajné policie. Jak Kotáb prohlašoval, spolupracovníci museli být velmi opatrní, neboť mohlo jít i o nastražené dopisy ze strany gestapa. To vedlo k prohlubování sítě a ke snaze proniknout co nejvíce do policejních a represivních složek okupační moci. Důležitou spojku v této činnosti našli ve Václavu Kotábovi²⁰ (bez příbuzenské přízně k Jaroslavu Kotábovi), který do roku 1939 působil na četnické stanici v Kladně a pak byl na Ústředí četnické pátrací stanice u Zemského četnického velitelství v Praze. Václavu Kotábovi se podařilo při policejních razířích v Kladně po násilné smrti německého četníka Rudolfa Kniesta v létě roku 1939 zabavit a nepřiznat několik střelných zbraní. To zachránilo řadu občanů z Kladenska. Díky němu pronikla skupina ČENDA i do centrálních policejních úřadů. Jeho byt byl využíván k utajeným schůzkám lomaře Františka Vaška, který do Prahy zajížděl nejen obchodně. V. Kotáb byl spojkou natolik významnou, že skupina měla údajně přehled o pohybech a eskortách politických vězňů v pankrácké věznicí. Zde pomáhali především dozorcí, kteří propašovali i několik motáků rodinám zatčených.

Na začátku roku 1940 se četníci chrudimské stanice dozvídají o úzkých kontaktech svého kolegy Václava Prause²¹ na pardubické gestapo. Nebylo jasné, jestli je Praus konfidentem tajné policie, proto se chrudimští četníci pokusili získat spojení na kolegy v Pardubicích. Četník Emanuel Hugo Wébr, dlouholetý člen pardubické četnické stanice, zprostředkoval kontakt na své spolupracovníky, kteří již měli vybudovanou rozvětvenou síť v Pardubicích. Můžeme konstatovat, že do této četnické sítě

¹⁹ Tamtéž, kart. č. 5, č. 82 – Činnost skupiny ČENDA v okupaci, Kotáb Jaroslav – Dospěl Jiří, s. 18. Marie Březinová, manželka Stanislava Březiny, fungovala jako spojka mezi Jaroslavem Kotábem, Josefem Palečkem a Josefem Truncem. Umožňovala vzájemná setkání odbojářů v jejich bytě ve Skutči č.p. 45.

²⁰ SOKA Pardubice, Četnická stanice Pardubice, č. 1, př. č. 218/2000. V rejstříku strážmistrů je u Václava Kotába, nar. 5. ledna 1900, napsáno, že do Pardubic přišel 26. srpna 1926 ze Svatky a odešel do Kam. Žehrovic 15. října 1933. Se svým jmenovcem Jaroslavem Kotábem se museli poznat někdy mezi lety 1925–1930, kdy sloužili na četnických stanicích blízkých obcí.

²¹ SOKA Pardubice, Gestapo Pardubice, výpis z trestního rejstříku – Václav František Praus, nar. 11. 11. 1896, bez stránkování a datace.

byl aktivně zapojen i velitel pardubické četnické stanice Josef Trnka.²² ČENDA se na tuto větší organizaci napojil, ale i přesto si udržel operativní samostatnost. Pardubičtí a chrudimští četníci se pak častěji stýkali a vyměňovali si důležitá hlášení. V srpnu 1940 je do ČENDY přijat i tehdy dvacetiletý František Doležal z Habrovce společně s matkou i bratrem Jaroslavem.²³ Jeho úloha spočívala v předávání zpráv mezi členy, zjišťování nových informací z odposlechu rozhovorů občanů a přechovávání zbraní. Fr. Doležal nastoupil ještě v listopadu 1940 jako číšník v hotelu Dvořák v Chrasti u Chrudimi. Kněz a Kotáb upozornili Doležala, že bude fungovat jako spojka mezi Vrbatovým Kostelcem a Chrudimí. Cokoliv by bylo doručeno s heslem ČENDA, je Doležal povinen uschovat, popř. osobě poskytnout nocleh. K bližší neurčenému datu dostal číšník od Kněze asi deset kusů ručních zbraní a dvě lovecké pušky. Zčásti snad pocházela tato zásilka od některého četníka přímo z Chrasti, Skaly nebo Hlíny a byla určena pro Kotába. Bureš zase do Chrasti dovezl rozbušky a střelný prach, který byl určen Josefu Polákovi do Dřeveše a profesoru Brožkovi do Nasavrck. Skupina se pohybovala na „tenkém ledě“ a to se vymstilo jednomu z jejích členů Slavíkovi z Chacholic, který byl udán Karlem Novotným ze Skaly. Jelikož se aktivity Novotného staly velmi nebezpečnými pro celou obec i její okolí, rozhodl Kotáb o jeho „odstranění“. Násilná likvidace kolaboranta se nezdařila a nakonec od ní bylo upuštěno úplně. Po vypálení Ležáků zajistil Kotáb Doležalovi místo v pardubickém Grandu, kde měl především odposlouchávat gestapáky. Dle Doležalova tvrzení se skupině podařilo odcizit několik střelných zbraní z pokojů zaměstnanců gestapa.

Na podzim 1940 byla síť narušena nečekaným zatýkáním v Nasavrkách a Chrudimi. Četníci Jaroslav Kotáb, Alois Founě a Jan Kohout byli zadrženi, a tím byla i částečně narušena fungování skupiny. Ovšem i na takový případ byli odbojáři připraveni a vedení převzal namísto Kotába Josef Talián. Kotáb vzpomínal, jak jeho devítiletý syn Jaroslav dělal spojku a o otcově zatčení okamžitě informoval další členy organizace. Po několika dnech byli ovšem strážníci propuštěni, aniž by gestapo získalo nějaké stopy.

Stanislav Březina se zapojuje do již jmenované skupiny Kynych-Hofman-Bartoš a stává se kolpoltérem časopisu „V boj“. ČENDA dostává nový úkol, a sice chránit z pozice četnictva tuto odbojovou organizaci. Získávat a vyhodnocovat informace z gestapa a německé kriminálky v ještě větší míře než dosud mělo být nejpodstatnější náplní organizace. Chrudimská četnická stanice v čele s Kotábem o svých zjištěných informovala pardubickou stanici, ale i poručíka Jindřicha Vaško v Miřeticích.

²² SOKA Pardubice, Četnická stanice Pardubice, č. 1, př. č. 218/2000. Poručík četnictva Josef Trnka byl velitelem od 15. listopadu 1938 do 30. června 1943. Při snaze o převzetí budovy gestapa byl 8. května 1945 zastřelen.

²³ SOKA Hradec Králové, f. OV ČSPB, kart. č. 4, č. 141 – Výpis o domácím odboji, František Doležal, bez stránkování a datace.

Operace PERCENTAGE – výsadkář František Pavelka

V noci z 3. na 4. října 1941 je skutečně první výsadek z Anglie. Do protektorátu se snesl svobodník aspirant František Pavelka, jehož doskoková plocha byla chybou navigace určena o 35 km západněji proti původnímu plánu, tedy u Čáslavi místo v Nasavrkách ve východních Čechách. Ani žádný z pozdějších výsadků nebyl uskutečněn na předem určené místo seskoku. Poté, co Pavelka zjistil, že je v Koudelově u Čáslavi, pustil se nocí na správné místo seskoku. Během 4. října se dostal na první záchytnou adresu Václava Doležala do prostoru předpokládaného seskoku, tedy do Nasavrk, pouhých deset kilometrů od Ležáků, a nebyl chycen, jelikož členové pardubického gestapa se vydali na pátrání do Čáslavi. Pavelka dovezl novou vysílací stanici, která měla obnovit spojení mezi Anglií a protektorátem a jež byla po seskoku uschována v nasavrcké poště. Gestapo ovšem velmi rychle nasavrcskou skupinu odhalilo a po třech týdnech, tedy již 25. října 1941, byl v Praze Pavelka dostižen gestapem, aniž by mohl podat do Anglie jedinou zprávu. Zajímavá je výpověď Ludvíka Schulze, po válce zadrženého příslušníka pardubického gestapa: „Týden²⁴ po mém nastoupení na gestapo přišla zpráva, že se chystá seskok parašutistů u Nasavrk. Po obklíčení prostoru četnictvem bylo zjištěno, že seskok se udál někde u Čáslavě, a na základě šetření v Nasavrkách byl jmenován poštovní úředník Michálek, který celou věc měl inscenovati. Michálek byl zatčen a podal úplné doznání.“²⁵ V dalším protokolu vypovídá Schulz o „honu“ na Rudolfa Michálka²⁶: „(...) bylo mi přikázáno Kuchlerem a Krögerem, že mám připravit vůz, odjeli jsme do Chrudimě, dále potom k Nasavrkům a na Brádlu, kde sháněli shora jmenovaní nějakého Michálka, o kterém se dozvěděli, že odejel někam ke Chrudimi. Jeli jsme proto za ním a dotyčného jsme u Nasavrk chytili. To se tenkrát jednalo o seskok nějakého parašutisty u Nasavrk.“²⁷ Gestapo zatкло 20. října 1941 vedle Rudolfa Michálka i řadu jeho spolupracovníků převážně z Chrudimi, Nasavrk a Luže. V rukách tajné policie skončilo dalších deset lidí. Mezi nimi i František Burša z Chrudimi, u kterého měl Pavelka získat hlavní podporu. Právě Buršovu záchytnou adresu dostali na konci října 1941 členové SILVERu A, aniž by kdokoliv ze zpravodajců v Anglii tušil, že jmenovaný již byl zatčen.

²⁴ L. Schulz nastoupil u gestapa již 6. června 1941, tudíž je jasné, že časový údaj je chybný. Vzhledem k tomu, že k jinému seskoku do té doby na území protektorátu nedošlo a Pavelka skutečně seskočil u Čáslavi, je možné považovat tuto výpověď za věrohodnou.

²⁵ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 101, LS 994/46 Ludvík Schulz, s. 50.

²⁶ R. Michálek byl společně s Fr. Buršou, V. Doležalem, B. Švandou, R. Krejčíkem, A. Kudláčkem, S. Kubíčem a E. Křivánkem odsouzen po přelíčení 24. a 25. března 1943 k trestu smrti, viz: Pavlína NÝVLTOVÁ, *Příběh odvahy a zrady. Jiří Potůček-Tolar, radista desantu Silver A*, Červený Kostelec 2007, s. 36.

²⁷ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 101, LS 994/46 Ludvík Schulz, s. 167.

Operace SILVER A

Kvůli přerušení spojení se Spartou 1²⁸ byla chystaná operace ANTHROPOID odložena a přednost dostal program SILVER, který měl opět pomoci navázat z protektorátu radiový kontakt. Již od samého počátku bylo počítáno se tříčlennou skupinou. Do výsadku se hlásili všichni účastníci naprosto dobrovolně a sami si mohli vybírat, s kým chtějí být do nebezpečné akce povoláni. Do protektorátu se tak měla dostat vysílací stanice umožňující kontakt domácího odboje s Anglií.

První z formujícího se SILVERu A, kdo vyplňoval dotazník s osobními údaji a přáním k nasazení ve speciálních úkolech, byl Josef Valčík.²⁹ Předválečným povoláním byl vyučeným koželuhem v Baťových závodech. Jako jediný ze SILVERu A neměl žádné jazykové zkušenosti a v kolonce „jazykové znalosti“ dopsal pouze strohé „česky“.³⁰ Drobná slabina v možnostech dorozumívání nezabránila jeho účasti ve výcvikovém programu a následném výsadku. Druhý, kdo zapisoval do dotazníku své údaje, byl nadporučík Alfréd Bartoš.³¹ Jeho jazykové znalosti byly výtečné a do kolonky tedy dodal „francouzsky, anglicky, německy“ a k dotazu „jména osob, se kterými chce být použit“ drobným písmem jmenoval „rtm. Valčík“.³² V armádě byl již od roku 1935 a jako radista a parašutista měl ty nejlepší předpoklady získat účast a velení v nastávající operaci. Rozhodující údaj dopsal do řádku „znalost okresů ČSR“, do něhož poznamenal „Pardubicko (...)“. To byl důležitý fakt pro pozdější výběr oblasti, v níž měla skupina operovat. V Pardubicích totiž fungovaly strategicky důležité vojenské továrny a potřebám války byla podřízena drtivá většina jejich produkce. Rozšiřoval se závod na výrobu traskavin Explosia v Semtíně, továrna na výrobu léčiv v Rybitví, zvětšovala se Prokopka, která vyráběla granáty, a ani Telegrafia, jež dodávala obrovské množství spojařského materiálu pro frontu, nezůstala pozadu.³³ Významný komunikační uzel, kte-

²⁸ Vysílačka SPARTA 1 byla zajištěna gestapem 4. října 1941. 19. října 1941 byl poprvé zatčen agent A-54 Paul Thümmel, který dodával informace československé kontrarozvědce. Nejdůležitější tok informací byl přerušen.

²⁹ Naroděn 2. 11. 1914 ve Valašských Kloboucích, rotmistr.

³⁰ ABSMV, SILVER A, 302-154-3, s. 62.

³¹ Naroděn 23. 9. 1916 ve Vídni, nadporučík.

³² ABSMV, SILVER A, 302-154-3, s. 61.

³³ SOkA Pardubice, Příloha ke kronice města Pardubic, s. 50; SOA Zámorsk, Archivní pomůcka, Telegrafia, československá továrna na telegrafy a telefony Pardubice 1919–1946, Telegrafia byla založena v roce 1919. Od roku 1935 se produkce orientuje mimo výrobu mincovních telefonních přístrojů a gramofonů na polní telefony pro Ministerstvo národní obrany. Mezi lety 1936–1938 získává převahu výroba pro armádu, tj. protiletcká poplašná zařízení a polní rentgenové přístroje. Největšího rozšíření kapacity výroby dosáhla továrna v roce 1942, kdy zakázky pro wehrmacht dosáhly závratné výše 88 mil. Kč; SOA Zámorsk, Archivní pomůcka, Josefa Prokopa synové v Pardubicích 1867–1950 (1959, 1992). Firma Josefa Prokopa byla založena roku 1860 jako továrna vyrábějící razítka. Do roku 1939 se zde vyráběly mlýnské stroje. Po vzniku protektorátu se produkce plně orientovala na vojenské zakázky – kovová pouzdra granátů, kovové bedny na munici a jiný vojenský materiál.

rým se východočeské město v období první republiky stalo, musel být využit. Přes Pardubice též proudil zbrojní materiál z Plzně i Prahy na východní frontu. Jestliže měl ANTHROPOID s největší pravděpodobností působit v Praze a SILVER B na Vysočině, pak byly Pardubice ideálním místem pro zřízení velitelství a vlakové spojení umožňovalo snadný výjezd do celého protektorátu. Do Prahy trvala cesta necelé dvě hodiny, což byl též jeden z rozhodujících faktorů. Nesmíme opomenout také úlohu Bohumila Laušmana, který se akcí parašutistů účastnil předáním důležitých kontaktních adres, neboť prostředí Pardubic a Chrudimi velice dobře znal.³⁴ To parašutistům také pomohlo v začátku akce a při vytvoření zpravodajské sítě.

Vraťme se ale k dotazníkům. Ještě zajímavěji vyplnil svůj formulář nejmladší člen desantu, teprve dvaadvacetiletý Jiří Potůček.³⁵ Hovořil „anglicky, francouzsky, částečně německy a jugoslávsky“ a již přesně věděl, s kým chce být do nebezpečných akcí vyslán „npor. Bartoš Alfred a rtm. Valčík“.³⁶ Tito tři muži byli určeni k přepravě a uvedení do provozu nové vysílací stanice s kódovým označením Libuše,³⁷ která bude dodávat do Británie co nejpřesnější informace o rozmístění nepřátelských vojenských útvarů, naváže kontakt s odbojáři ze zbytků ÚVODu, dále bude poskytovat pomoc členům ANTHROPOIDu a SILVERu B při splnění jejich vlastního úkolu, měli však také sledovat každodenní život v protektorátu včetně počasí. Bartoš se měl stát hlavou celé nově zbudované sítě domácích odbojářů i později nově přichozích zahraničních parašutistů. Valčík měl být tím, kdo se musí především postarat o získání nových členů a zajišťování sabotáží, a Potůček, jakožto radista, dostal za úkol odesílat a přijímat zprávy. Operace mohla být zahájena.

Po dvou neúspěšných pokusech³⁸ o vysazení parašutistů, kdy letadlo kroužilo až nad alpskými vrcholky, se to napotřetí mělo konečně podařit. Ve 22 hodin 28. prosince 1941 odstartoval z letiště Tangmere v jižní Anglii čtyřmotorový Handley – Page Halifax pod velením kapitána Ronalda C. Hockeye. Osmičlenná

³⁴ Bohumil Laušman, nar. 30. srpna 1903 v Žumberku, okr. Chrudim, studoval na Obchodní akademii v Chrudimi a působil na Základní škole v Holetíně u Hlinska. Jeho studium na OA jej předurčilo k povolání bankovního úředníka. Mezi lety 1938–1939 se stal generálním tajemníkem Národní strany práce, v roce 1939 emigroval do Francie a posléze do Anglie. Zde zastával funkci místopředsedy Státní rady (předseda obranného výboru). Po válce působil jako ministr průmyslu a od listopadu 1947 se stal předsedou sociální demokracie. Pro komunisty byl nepohodlným politikem, unesen byl z rakouského exilu v roce 1953 a až do své smrti v roce 1963 vězněn. Byl tajně zpopelněn v pardubickém krematoriu, viz: Zdeněk JELÍNEK, *Operace Silver A*, Praha 1992, s. 135 (pozn. č. 60).

³⁵ Narozen 12. 7. 1919 ve Vranově, svobodník.

³⁶ ABSMV, SILVER A, kart. 21, 302-154-3, s. 63.

³⁷ Pardubická skupina odbojářů disponovala ještě dalšími dvěma radiotelegrafickými přístroji, které mohly být v případě potřeby využity. Hovoří-li svědci v poválečných protokolech o vysílačce, není vždy plně jasné, jestli se jedná o jeden a týž přístroj, který byl shozen společně se SILVER A. Podobně fungoval i informační kanál s krycím jménem SPARTA I. Ten se v podstatě skládal ze sedmi různých vysílacích stanic, které spadaly pod doc. V. Krajínu.

³⁸ Pokusy o výsadek se uskutečnily 7. a 30. listopadu 1941.

posádka se měla postarat o velmi vzácný „náklad“. Na palubě bylo sedm českých parašutistů. Ve skupině ANTHROPOID to byli rotmistři Jan Kubiš a Josef Gabčík, v SILVERu A nadporučík Alfréd Bartoš, rotmistr Josef Valčík a svobodník Jiří Potůček, v SILVERu B rotmistr Jan Zemek a četař Vladimír Škácha. SILVER B s sebou nesl také vysílačku, ovšem ta byla rozbita po seskoku a skupině se ani nepodařilo navázat spojení s odbojovými organizacemi, proto svůj úkol nesplnila a v dalších událostech ohledně atentátu již nesehrála žádnou roli. Důležitým faktem zůstává, že SILVER B byl vyslán do stejné oblasti, kde posléze působila Libuše. Jejich kontaktní adresy směřovaly do Svatoucha u Hlinska, Vítějvesi u Poličky a Rychnova nad Kněžnou.³⁹ Přičemž se místem spojení obou SILVERů měl stát byt již zatčeného Františka Burši v Chrudimi. Díky iniciativě Bohumila Laušmana a jeho kontaktním adresám našel v nevelkém prostoru mezi Nasavrky, Skutčí, Chrastí a Svatkou během jara 1942 vedle výsadek PERCENTAGE, SILVERu A a SILVERu B útočiště ještě výsadek INTRANSITIVE (nadpor. Václav Kindl, četař Bohuslav Grabovský, desátník Vojtěch Lukašík), který byl shozen v noci z 28. na 29. dubna 1942.⁴⁰

Čerstvě napadlý sníh velmi podstatně ztížil orientaci posádky, a tak se stalo, že ANTHROPOID, jenž opustil letoun ve 02.24 h, byl vysazen místo východně od Plzně u obce Nehvizdy u Čelákovic, SILVER A místo u Heřmanova Městce až u obce Senice mezi Poděbrady a Městcem Králové ve 02.37 h, a jako poslední byl vysazen ve 02.56 h SILVER B, jenž se namísto u Ždírcce ocitl u Kasalíček nedaleko Přelouče. Let Halifaxu sledovala po dobu letu nad protektorátem velmi přesná a výborně organizovaná hlásná služba Luftwaffe, tzv. Flugmeldedienst. Zpráva o průběhu letu se dostává do rukou Heydricha ještě totéž ráno, aniž by německé šetření přineslo odpověď na otázku, jaký úkol onen osamocený let plnil.

Během skoku z letadla se skupina SILVERu A rozdělila. Bartoš s Potůčkem přistáli o přibližně jeden kilometr dále než Valčík, ovšem všichni byli stále v domněni, že jsou v blízkosti Čáslavi. Ve skutečnosti dopadli kousek od Králova Městce

³⁹ ABSMV, 12413, stručný popis akce SILVER B, bez stránkování. Vladimír Škácha se narodil 17. května 1920 v Poličce, kde žil až do svého odchodu do Polska a posléze do Anglie v roce 1939. Jan Zemek se narodil 3. května 1915 ve Vlčnově, okr. Uherské Hradiště. Po absolvování poddůstojnické služby byl od srpna do prosince 1939 velitelem čety 11. praporu vládního vojska v Rychnově nad Kněžnou. Oba muži znali místní podmínky a měli dobré předpoklady pro zachycení v místních odbojových sítích a následné napojení na A. Bartoše v Pardubicích.

⁴⁰ V. Kindl se s B. Grabovským zachytili v síti Kynych-Hofman-Bartoš v Chrastí u velitele skupiny Karla Novotného, starosty městečka S. Dejdara, dále R. Choutky a dalších. Oba parašutisté působili krátkodobě v nedaleké pile v Čachnově. Po dramatických únicích gestapu byl V. Kindl přece jen dopaden a po nátlaku působil jako konfident pražského gestapa. Při protiparašutistické akci byl 20. května 1944 omylem v Nasavrkách zastřelen úředníkem tajné policie. Výsadek INTRANSITIVE měl podpořit fungování SILVERu A v dané oblasti. Společně se skupinou INTRANSITIVE seskočil 29. dubna 1942 na území protektorátu i výsadek TIN (rtm. Ludvík Čupal, rtm. Jaroslav Švarc), který měl za úkol spáchat atentát na kolaborantského ministra E. Moravce, viz: Z. JELÍNEK, *Operace*, s. 82.

vzdáleného několik kilometrů od Poděbrad a Chlumce nad Cidlinou. Valčík musí v prvé řadě ukryt padák a vysílačku, která dopadla na zem s ním. Jakmile tak učiní, sám se vydává do Chrudimi, kde však pomocná adresa již zatčeného Františka Burši, kterého měla skupina kontaktovat jako prvního, selhala a on musí tedy pokračovat na druhou. Tou bylo bydliště Adolfa Švadlenky v Mikulovicích. Zde došlo k prvnímu setkání Valčíka se spolehlivými Čechy na domácí půdě. U Švadlenky se prospal, poté ho Švadlenka dovedl k Františku Valentovi.⁴¹ Právě Valenta spolu s manželi Krupkovými jako jediný z celé větve nejlépe informovaných pardubických pomocníků po neúspěšné sebevraždě v červnu 1942 a následné internaci v ústavu pro duševně choré v Německém (dnes Havlíčkově) Brodě přežil válku a mohl o příběhu Valčíka podat nejpodrobnější informace. Valčík žádal Valentu o odvezení vysílačky, která se stále nacházela v místě přistání u Městce Králové. Vydali se tedy spolu za Stanislavem Tycem, majitelem autodílny, do Dražkovic⁴². Ten nebyl schopen auto ihned připravit a slíbil pomoc až na večer. Valčík se Švadlenkou uznali, že by to mohlo být příliš nebezpečné prodlení, a oba se vydávají do Pardubic, asi na doporučení Švadlenky, a kontaktují učitele Josefa Janáčka v Pardubicích. Jejich prosbu o pomoc přijal a odjel s nimi vlakem do Poděbrad, kde koupili saně a odešli hledat místo přistání. Našli je a vysílačku také. Když však poznali, že její převezení na saních by bylo příliš nebezpečné, ponechali ji v hostinci, který stál u silnice mezi Chlumcem a Poděbrady. Museli se vrátit zpět do Pardubic a pro odvoz sehnali autodopravce, jistého Balcara. Ten ovšem nevěděl, co vlastně převáží. Tak se vysílačka dostala až do bytu učitele Josefa Janáčka v Pardubicích a přijímačka byla posléze ukryta v Mikulovicích u Františka Valenty. Ještě týž den se vrátili zpět k Městci automobilem Františka Hladěny,⁴³ aby odvezli zbylou část výstroje. Ne vše mohli vzít najednou, proto se vrátili ještě i následující den, tj. 30. prosince 1941, vozem, který vlastnil a řídil Stanislav Tyc. Na místě však shledali, že tam, kde měla být ukryta ještě letecká kombinéza a polní lopatka, není vůbec nic. Tyc s sebou vzal na místo seskoku i svého malého syna.⁴⁴

⁴¹ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 82, LS 985/46 Hubert Hanauske, Výpověď Františka Valenty z 22. května 1945, s. 73.

⁴² Stanislav, Josef a Václav Tycové z Dražkovic zapojili do odboje i svého bratra Františka Tyc z Pardubic. Všichni čtyři sehráli významnou úlohu jako spolupracovníci SILVERu A. Václav a Stanislav Tycové byli zatčeni 20. června 1942, František byl zatčen 28. června. Válku přežil pouze Josef Tyc.

⁴³ František Hladěna, nar. 14. července 1903 v Praze, byl velmi populární pardubickou osobností. Jeho životem byl motocyklový sport a stal se jedním z předních organizátorů plochodrážního závodu Zlatá přilba. Okupace jej zastihla jako zástupce automobilky Škoda. Již druhý den po seskoku SILVERu A se stal důležitým spolupracovníkem A. Bartoše. Zemřel po pádu z okna pardubického gestapa 20. června 1942, viz: Karel JIČÍNSKÝ, *František Hladěna. Sportovec a vlastenec*, in: Zprávy Klubu přátel Pardubicka (dále ZKPP), č. 5, roč. 1975, s. 5–7. Srov: P. NÝVLTOVÁ, *Příběh*, s. 37–38.

⁴⁴ František Dosoudil, *Pardubický památník Zámeček a zpravodajský výsadek Silver A*, Praha 2003, Svědek Jiří Tyc, syn Stanislava Tyc, blízkého spolupracovníka SILVERu A.

Zbývající dva členové výsadku, a sice Bartoš a Potůček, zakopali padáky a vydali se do blízkých Hošťalovic, kde přespali v bytě řídícího učitele. Ještě též den, tj. 29. prosince 1941, se oba vypravili do Pardubic, tedy do městské části Studánka. Zde totiž bydlela učitelka Věra Junková⁴⁵, bývalá Bartošova přítelkyně. Její adresa samozřejmě nebyla v instrukcích od Laušmana, ale pro velitele výsadku byla natolik známou a důvěryhodnou osobou, že s jejím kontaktováním příliš neváhal. Bartoš okamžitě dává o své přítomnosti v protektorátě vědět své mamince do Pardubic Antonii Bartošové: „Dne 28. prosince⁴⁶ asi v 10 hodin večer oznámila mi paní Bartošová⁴⁷, že přijel její syn Fréda. Tuto zprávu přinesla paní Bartošové slečna Věra Junková, učitelka ze Studánky, spolužačka a přítelkyně A. Bartoše.“⁴⁸ Oba muži strávili noc u Junkové a Potůček dostal od svého velitele tři dny dovolené, aby mohl odjet ke svému otci až k Plzni. Sám Bartoš odjel do Liboměřic nedaleko Chrudimi k příbuzným. 1. ledna 1942 vyrazil Bartoš na záchytnou adresu ke Švadlenkovi, ale nikdo nebyl doma, proto se vypravil ještě k Valentovi. Zde se schází s Valčíkem. Desant je po příjezdu Potůčka kompletní.

Základna SILVERu A v Ležákách

Vysílačka sice byla bezpečně ukryta, ale musela být uvedena co nejdříve do provozu, což by přímo v Pardubicích bylo značně riskantní. Pokyny dané v Anglii jasně oznamují, že musí zahájit vysílání do 17. ledna, dokdy byl udržován nepřetržitý odposlech na přijímacích stanicích. Poté by, ačkoliv by radiotelegrafisté v Británii byli stále na příjmu, byl výsadek považován za neúspěšný. Času do

⁴⁵ Věra Junková, nar. 24. června 1917 v Pardubicích, maturovala v roce 1935 na reálce a o rok později složila zkoušky pro pomocné učitele v Litomyšli. Od listopadu 1937 nastoupila na obecné škole v Mněticích. Od prosince 1941 učila němčině v pardubické škole v Klášterní ulici. Po příchodu jejího bývalého snoubence A. Bartoše se zapojila do odboje a přivedla i svoji matku Emilii Švarcovou, roz. Pištorovou, nevlastního otce Adolfa Švarce, svého strýce Antonína Pištoru a další. V. Junková byla popravena 2. července 1942 v Pardubicích, viz: Jiří KOTYK, *Hrdinové našeho osvobození. Věra Junková*, ZKPP, č. 2, roč. 1975, s. 3–5. Tamtéž, č. 3, roč. 1975, s. 3–5. Srov: P. NÝVLTOVÁ, *Příběh*, s. 39.

⁴⁶ Toto datum je s určitostí mylné. Časovému harmonogramu odpovídá až noc z 29. na 30. prosince 1941.

⁴⁷ Antonie Bartošová, nar. 1896, žila s manželem a malým Alfrédem až do roku 1926 ve Vídni, odtud se přestěhovali do Sezemic. Kontakty s vídeňským prostředím se stěhováním nezpřetrhaly a byly oběma větvemi rodiny udržovány i během válečného konfliktu. Ihned po přistání SILVERu A byla matka A. Bartoše zapojena do činnosti skupiny. Ještě v březnu 1942 odjela E. Bartošová se svým druhem Ferdinandem Chárou za svojí sestrou Annou Vogtovou do Vídně. Spolu s E. Bartošovou byla zatčena i její druhá sestra Fanny Jirásková s manželem Vincencem Jiráskem. Všichni byli zastřeleni 2. července 1942 v Pardubicích, viz: Miroslav VOSTATEK, *Npor. Alférd Bartoš*, ZKPP, roč. 1992, s. 165–169.

⁴⁸ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 82, LS 985/46 Hubert Hanauske, Výpověď Boženy Ševcové bez datace, s. 78. B. Ševcová byla sousedkou Antonie Bartošové a o desantu SILVER A se od ní dozvěděla.

vypršení termínu bylo zatím dost, ale nikdo nevěděl, jak dlouho může hledání úkrytu trvat. 1. ledna začíná Bartoš pátrat po bezpečném místě, odkud by mohly být bezpečně podávány zprávy do Anglie. Odjel tedy do Barchova u Pardubic, kde měl velkostatek jeho kamarád z vojny Hladík. Ten pravděpodobně s umístěním vysílačky souhlasil a Bartoš se tedy vrací spokojeně zpět: „Když se pak vrátil Bartoš zpět a sdělil nám toto rozhodnutí, mně, Švadlenkovi a Valčíkovi, rozmluvili jsme mu to, poněvadž se říkalo, že matka tohoto Hladíka se stýká s Němci, a dále pak, že místo je nepříhodné, poněvadž je blízko letiště, kde by byla snadná kontrola ze strany Němců.“⁴⁹ Bartoš se snažil jednat rychle, ale díky zásahu ostatních členů nebyl převoz k Hladíkovi uskutečněn. Ovšem vybrat vhodné místo pro vysílačku byl nesnadný úkol a zatím nebyl k dispozici ani přechodný úkryt, kde by mohla být stanice uvedena do provozu.

Bylo bezpodmínečně nutné vyřídit nové platné doklady, neboť ty vyhotovené v Anglii nevyhovovaly.⁵⁰ Díky Janáčkovým kontaktům na úředníky nemocenské pokladny v Pardubicích Jaroslava Šorma a Antonína Pištoru získali parašutisté pracovní knížky. Vystavení občanských legitimací zajistil starosta z Opatovic nad Labem Jan Jozíf, Janáček zase doklady pracovního úřadu z Holic a křestní listy obstaral Bartoš u evangelického faráře Františka Dobiáše ze Semtěše. Zaměstnání nakonec zajistil opět Janáček. Valčík dostal místo praktikanta v hotelu Veselka v Pardubicích, jehož majitelem byl Arnošt Košťál.⁵¹ Hotel se stal hlavním ústředím kontaktní sítě SILVERu A. Toto Valčíkovo zaměstnání mělo výhodu i nevýhodu. Do Veselky chodili jako velmi častí hosté příslušníci pardubického gestapa. Dokonce občas zavítal i sám Walter Lehne, po Gerhardu Clagesovi druhý nejvyšší představitel místní venkovní služebny tajné policie. Parašutisté tedy riskantně počítali s faktem, že by nikoho z nacistů nenapadlo hledat zahraniční odboj tak drze blízko nich – to byla výhoda. Nevýhodou bylo, že Valčík sice mohl rozhovory gestapáků poslouchat, ale jak víme již z úvodního představení parašutisty, nebyly-li vedeny v češtině, nemohl jim dokonale rozumět, jelikož německy nehovořil. Bartoš

⁴⁹ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 82, LS 985/46 Hubert Hanauske, Výpověď Františka Valentý z 22. května 1945, s. 73.

⁵⁰ Alfréd Bartoš měl „anglické“ doklady vystavené na jméno Emil Sedlák, Josef Valčík byl v Anglii „přejmenován“ na Zdeňka Toušku a Jiří Potůček změnil svoji identifikaci před odletem do protektorátu v Aloise Tolara.

⁵¹ Arnošt Košťál, nar. 26. června 1904 v Polici na Metují, v Pardubicích studoval na nižším gymnáziu a posléze odešel na hotelovou školu do Drážďan, praxi absolvoval v Paříži a Londýně. Po svém návratu do Pardubic vedl hotel Grand, který si vedle hotelu Veselka pronajal jeho otec. V roce 1938 převzal „Erna“ Košťál vedení hotelu Veselka. V tomto hotelu zaměstnal na začátku roku 1942 J. Valčíka. Popraven byl 2. července 1942 v Pardubicích, viz: K. JIČÍNSKÝ, *Arnošt Košťál*, ZKPP, č. 6, roč. 1978, s. 103–105; Tamtéž, M. CHUDÁ, *Veselka*, in: ZKPP, č. 11, roč. 1978, s. 220–223. Srov: P. NÝVLTOVÁ, *Příběh*, s. 43–44. Viz i V. PRCHAL – S. HORÁK, *Arnošt Košťál*, Východočeský sborník historický 8, 1999, s. 117–138.

se stal zaměstnancem u Františka Plůchy⁵² v pojišťovně Sekuritas v Pardubicích, což umožňovalo značnou mobilitu po okolí, a Potůčka zaměstnal František Vaško jako nočního hlídače ve svém lomu Hluboká. Správce lomu Jindřich Vaško byl navíc Bartošovým kamarádem z vojny. Výsadkáři dostali nová jména. Z Alfréda Bartoše se stal Josef Motyčka, Josef Valčík se „přejmenoval“ na Miloslava Šolce a Jiří Potůček na Aloise Procházku. Potůčkovo druhé falešné jméno Procházka se prakticky neužívalo a v této knize vystupuje buď pod pravým jménem Jiří Potůček nebo pod jménem Alois Tolar, popř. v kombinaci jmen Jiří Potůček-Tolar.⁵³

Během několika dalších dní Bartoš kontaktuje i nadporučíka Václava Krupku, který také, jako Bartošova matka, bydlel v Pernerově ulici v Pardubicích. Okamžitě dostává úkoly a zapojuje se do akcí i se svojí krásnou ženou Hanou. Další pomocníci přichází krátce po Krupkovi: Ludvík Balcar, obchodník bydlící Na Skřivánku v Pardubicích, Karel Pokorný z Trnové a úředník v Explosii Jaroslav Dvořák z Doubravice. Všichni s sebou přivedli i své manželky. Valčík zase získává veledůležitou spojku: „Valčíka jsem seznámil s učitelkou Ludmilou Malou, bytem Pardubice, u leg. parku, poněvadž chtěli mít byt blízko u nádraží. Učitelka Malá starala se o celé zaopatření a krom toho obstarávala spojení mezi Prahou a mezi celou skupinou ilegální.“⁵⁴ Na žádost Valčíka odjel v polovině ledna Valenta k jeho matce do Smoliny v Beskydech: „Předal jsem tam dopis od Valčíka a sjednal schůzku s jeho matkou a Valčíkem do Brna na příští neděli. Asi za 14 dní nato, přijel Valčíkův švagr a bratr do Mikulovic na moji adresu.“⁵⁵

Počínání Bartoše a jeho přítomnost v Pardubicích nemohla uniknout některým zvědavějším místním občanům. Kryt chatrnou přeměnou vizáže byl snadno identifikovatelný. Jak pozorně poznamenali autoři-historici Karel Jičínský i Jiří Kotyk, ani přesto, že byl Bartoš poznán, nikdo ho příslušným policejním orgánům neudal. Václav Krupka a František Plůcha zaznamenali událost, která mohla patrně ohrozit SILVER A více, než se může zdát. Bartoše poznala jedna z listonošek a o svém „objevu“ velmi obsírně vyprávěla svým přátelům po celém městě. V obchodě Františka Kravara, jenž sháněl pro parašutisty potraviny a oblečení, na Bílém náměstí si o Bartošově přítomnosti ve městě vyprávěli zákazníci. Vedle samotné skupiny odbojářů zaznamenali toto šíření informací i četníci z pardubické

⁵² ABSMV, MV-L, Odboj na Pardubicku - Zvěrstva nacistů, Výpověď Františka Plůchy, bez datace a stránkování. Fr. Plůcha z Pardubic, č.p. 96, podrobně popisuje své zapojení do odbojové činnosti skupiny okolo SILVERu A.

⁵³ Jak poukazuje P. Nývltová, falešné jméno Jiřího Potůčka „Alois Tolar“ se mezi spolupracovníky a historiky natolik vžilo, že na pamětních deskách bývá používáno i v kombinaci Jiří Potůček-Tolar.

⁵⁴ ABSMV, MV-L, Odboj na Pardubicku - Zvěrstva nacistů, Výpověď Františka Plůchy, bez datace a stránkování.

⁵⁵ Tamtéž.

stanice. Strážmistr Jaroslav Bušek pak nepřímo velitele SILVERu A varoval před šířením těchto zpráv. Kravar se Buškovi dokonce pochlubil zbraní, kterou mu „pro případ“ půjčil Valčík.⁵⁶

Skupina okolo parašutistů se rychle rozšiřovala a získávala nové stoupence, jen co byla vysílačka odvezena z Pardubic. K tomuto převozu bylo použito Vaškovo nákladní auto z lomu Hluboká. Vysílačku doprovázel i Bartoš. Tak se Libuše dostává na venkov, do malé vesnice Miřetice, vzdálené přibližně 30 kilometrů od Pardubic a pouhé dva kilometry od Ležáků. Zde je umístěna v domě č. 58, který obývá správce lomu Hluboká Jindřich Vaško a strojník Karel Svoboda s rodinou.

Ve druhé polovině ledna roku 1942 žádají Čeněk Bureš, Karel Kněz a Jindřich Vaško velitele ČENDY Jaroslava Kotába o dodávání informací vojenského významu. Chrudimští četníci včetně Kotába nebyli o výsadku SILVERu A informováni, ale důležité zprávy přesto dodávají. Kotáb předával výše jmenovaným zprávy o náladě obyvatelstva, o vojenských transportech a fotografie utečenců z Říše, ke kterým měl na chrudimské služebně přístup.⁵⁷ Věděl, že se skupina okolo Kněze schází ve mlýně u Švandy, neměl však tušení, jak rozsáhlá organizace pod Knězovým vedením pracuje a k jak významnému úkolu sbírá konspirační materiály. Místa setkání si odbojáři stanovili tři: v Miřeticích, Vrbatově Kostelci a Cejřově. SILVER A pak v této síti dostal i důležité spojky do podniků s válečnou výrobou. Pomocí bratra Stanislava Březiny Josefa, který pracoval v poličské muniční továrně, získala skupina nejen přehled o produkci továrny, ale i další výbušniny. Skrze pardubické četníky se ČENDOVI podařilo proniknout i do chotěbořské továrny Eghart, kde se vyráběl především vojenský proviant. Pohyby vlaků na trati mezi Pardubicemi, Havlíčkovým Brodem, Skutčí a Poličkou ostře sledoval jeden z výpravčích, který informoval Jaroslava Kotába. Zprávy z chrudimské Transporty dodával Bořivoj Trunec, který byl v továrně zaměstnán. Jak uvádí jeden z poválečných vyšetřovatelů, měl ČENDA až dvacet pět členů, jejichž náplní bylo též vzájemné předávání informací z londýnského rozhlasu.⁵⁸

Mezi připravené odbojáře v okolí Ležáků tedy patřil obchodník a majitel lomu Hluboká František Vaško z Pardubic, jeho bratr a správce téhož lomu Jindřich Vaško (bývalý poručík čs. armády) z Miřetic, dále mechanik lomu Hluboká Karel Svoboda z Miřetic (bývalý letec čs. armády) a soukromý autodopravce Čeněk Bureš z Ležáků. Po příchodu parašutistů SILVERu A se k výše jmenovaným postupně připojili obyvatelé ležáckého mlýna, tedy mlynář Jindřich

⁵⁶ SOKA Pardubice, Četnická stanice Pardubice, č. 1, př. č. 218/2000.

⁵⁷ ABSMV, 325-4-1, Výpověď Jaroslava Kotába z 24. ledna 1968, s. 72.

⁵⁸ Tamtéž, s. 26.

Švanda, jeho švagr Josef Štulík a správce lomu Jaroslava Černíka z Morašic,⁵⁹ který byl v těsném sousedství s ležáckým mlýnem, Miloš Stantejský.⁶⁰ K těmto mužům musíme připočítat i jejich manželky, tedy ženu Františka Vaško Marii, manželku Jindřicha Vaško Annu, Bertu Svobodovou, Františku Švandovou, Marii Štulíkovou a Františku Burešovou, které byly buď okamžitě nebo v průběhu jara do fungování skupiny zapojeny. O zpravodajském úkolu byli během několika měsíců zpraveni i zbylí obyvatelé mlýna, tzn. staří manželé Štulíkovi, starší pomocník Antonín Pilař a mladý mlynářský učeň Jan Pavliš.

Hlavní organizátoři, tedy Švanda, Štulík, Svoboda i Kněz, měli mladé rodiny a od samého začátku museli vědět, jak velké riziko podstupují. V sázku dali nejen životy své, ale i životy svých nejbližších. Švanda se pyšnil malou tříletou Emilkou a dvouletou Bohumilkou, Štulík dvouletou Jarmilkou a ještě ne roční Maruškou, Svoboda měl již čtrnáctiletou dceru Věru a Kněz dva kluky, šestnáctiletého Karla a třináctiletého Jaroslava. Jindřich Vaško a jeho paní Anna Vašková očekávali potomka na konci června 1942, kterého Jindřich bohužel nikdy neviděl, neboť pět dní po narození dvojčat Petra a Pavla byl popraven.⁶¹ Čeněk Bureš s ženou Františkou byli bezdětní. Svědectví včelákovského faráře Františka Krále, ke kterému se dostaneme později, vypovídá o mylných představách některých členů ČENDY. Okupační moc byla daleko bezohlednější, než si možná uvědomovali.

Aparaturu bylo nutné dostat co nejrychleji z Pardubic od Janáčka a o jejím konečném umístění se rozhodovalo až v Miřeticích. Ty byly svojí polohou velice výhodné. Kontakty Vašku na spolehlivé stoupence v této oblasti byly vynikající, a navíc na četnické stanici ve Vrbatově Kostelci, do jejíhož rajonu Miřetice spadaly, byl vrchní strážmistr Kněz, což de facto vyřadilo policejní orgán, jenž měl být prodlouženou paží okupační moci, z jeho činnosti. Uvědomme si, jaké měli parašutisté štěstí, že se jim naskytly takové podmínky úkrytu hned v samém začátku akce. Vždyť v protektorátních policejních složkách bylo množství spolupracovníků gestapa – v nedaleké Proseči byl velitel četnické stanice ve spojení s gestapákem Václavem Prausem, štábní kapitán Petrovický z téže stanice byl ve spojení s vrchním tajemníkem Otto Schulzem, poručík četnictva Teplý z Litomyšle byl ve spojení

⁵⁹ NA, 534-17-39 Miloslav Stantejský, Protokol z 12. května 1946, bez stránkování.

⁶⁰ Miloš Stantejský, nar. 1. ledna 1920 ve Vrdech, po absolvování základní školní docházky pokračoval od roku 1935 na Vyšší hospodářské škole v Čáslavi. Jeho sestra se provdala za J. Černíka, majitele lomu v Ležákách a zde dostal na začátku války M. Stantejský místo účetního. Za spolupráci se SILVER A byl popraven 24. června 1942, viz: František HOLLMAN, *Miloš Stantejský*, ZKPP, č. 9–10, roč. 1989, s. 228–232. Srov: P. NÝVLTOVÁ, *Příběh*, s. 40.

⁶¹ SOA Zámrsrk, MLS Chrudim, kart. č. 98, LS 61/48 Václav a Hana Krupkovi, Výpověď Anny Vaškové z 6. srpna 1945, s. 52. A. Vašková byla zatčena 20. června 1942 stejně jako její manžel. Po porodu 28. června 1942 byla ještě dva měsíce v porodnici, kterou opustila na konci srpna 1942. Gestapo se o ni po jejím propuštění na svobodu přestalo zajímat.

s pozdějším komisařem gestapa Johannem Fritschem a v nedalekém Hlinsku byl zarytým stoupencem okupantů a nacistické myšlenky velitel četnické stanice Kudrnatsch.⁶² V případě vrchního strážmistra Karla Kněze z Vrbatova Kostelce byl kontakt s gestapákem Ernstem Linselem zástěrkou, jak odvést od svého obvodu pozornost. Kněz předával Linselovi za pomoci ostatních četníků máslo, brambory a jiné potraviny.⁶³

Následující rozkaz z pražského ústředí dostala četnická stanice v Pardubicích 7. ledna 1942 od kolegů z Chrudimi:⁶⁴ „Budtež nenápadně, leč pozorně sledovány ve všech obcích celého protektorátu osoby, které do té které obce přišly po 29. prosinci 1941, buď úplně jako cizí, nebo tam přišly znovu po delší přestávce /2 až 3 roky/, tam se zdržují buď řádně přihlášeny nebo i nepřihlášeny, nemají zaměstnání a přes to mají dostatek peněžních prostředků. Jména takových osob budtež příslušnými četnickými stanicemi hlášeny přímo Ústřednímu četnickému pátracímu oddělení, proti osobám samým však nebudiž zakročováno a nikterak nebudtež upozorňovány na přihlašovací povinnost, nejsou-li přihlášeny.“⁶⁵ Strážmistr Kněz, který dostal rozkaz pražského ústředí samozřejmě také, evidentně nesměl nařízení v případě nových nepřihlášených obyvatel Miřetic splnit, ačkoliv byl o jejich úkolu s největší pravděpodobností již informován. Avšak musel mít jistotu, že ani ostatní členové pátrací stanice nebudou příliš horliví ve své práci. Leden a počátek února hrál vrchnímu strážmistru do karet, protože na stanici konali službu z pěti četníků pouze tři, a sice samotný Kněz, štábní strážmistr František Brčák⁶⁶ a strážmistr Josef Lorenc. Štábní strážmistr Jan Pavlík byl od října 1941 až do 19. června 1942 na školení v Praze a štábní strážmistr Alois Plaček byl od 9. února až do 1. července 1942 na soustředění v nedalekém Horním Bradle. Ačkoliv o přítomnosti Jiřího Potůčka-Tolara vědělo do vypálení Ležáků všech pět strážníků, ti dva chybějící měli v případě zatčení alespoň nějaké alibi, které by dopomohlo k odvrácení podezření od jejich osob. Brčák i Lorenc shodně v poválečných protokolech uváděli, že parašutistu znali pod krycím jménem Alois Tolar, jehož pravé jméno, dle jejich znalosti, bylo Alois Jirka, nikoliv Jiří Potůček.⁶⁷

Na počátku ledna 1942 nikdo ze skupiny ČENDA neměl představu, kde by bylo nejvhodnější místo pro vysílání, jelikož vysílačka musela mít dostatečný

⁶² Tamtéž, kart. č. 82, LS 985/46 Hubert Hanauske, s. 55; Tamtéž, kart. č. 79, LS 940/46, Výpověď Josefa Bockmanna z 23. února 1946, s. 65. O Teplém se vyjadřuje velitel pardubické kriminální policie Bockmann, že byl dle slov Lehneho velmi dobrým a prospěšným informátorem gestapa.

⁶³ ABSMV, 309-6-1, Výpověď Františka Brčáka z 23. ledna 1968, s. 74.

⁶⁴ SOKA Pardubice, Četnická stanice Pardubice, č. 1, př. č. 218/2000.

⁶⁵ M. BURIAN, *Atentát*, s. 49.

⁶⁶ NA, MV-L, C 6179, Ležáky, Výpověď Františka Brčáka z 6. září 1945, bez číslování. Brčák byl na četnické stanici ve Vrbatově Kostelci umístěn k 4. nebo 14. lednu 1939 /údaje se v protokolech liší/.

⁶⁷ Tamtéž. Srov. Výpověď Josefa Lorence z 7. července 1945, bez číslování.

přívod elektrické energie. Při vytipování několika úkrytů byl i Bohuslav Holub z Dachova: „(...) Když jsem vstupoval do označeného domu,⁶⁸ otevíral Karel Svoboda právě dveře do síně a hned mi říkal, že chtěl právě jít ke mně, a pozval mě do svého bytu. Svoboda byl velmi vážný a, když jsem se posadil, pravil mi: „Podej mi ruku“ a dále řekl: „Znám tě jako dobrého Čecha a dobrého chlapa – víš, máme tady vysílačku.“ Manželka Karla Svobody, která byla přítomná, k tomu dodala: „Ne abyste něco někde řekl, všechny by nás zastřelili!“ Na to se mě Karel Svoboda zeptal a žádal mě o radu, kam by se měla vysílačka umístiti a též mi řekl: „Vím, že jsi také telegrafista.“ Dále se ptal, zda-li by nebylo místo pro vysílačku u nás nebo u hajného Hudce. Řekl jsem mu, že ve vesnici to nebude vhodné, že přijde mnoho lidí a žádnému nelze věřit a navrhl jsem, že by se vysílačka mohla umístit v lomě. Svoboda s tím souhlasil a při tom mně řekl ještě, že vysílačka byla shozena někde u Přelouče a parašutista, kterého Svoboda jmenoval Lojza, že se zdržoval u správce lomu Jindřicha Vaško. Když jsem odcházel, řekl mi Svoboda, že až mě bude třeba, tak mně řekne.“⁶⁹

Vysílačka byla přesunuta z Miřetic do nedalekého lomu Hluboká, kde byla umístěna v podkrovním prostoru zdejší kovárny. Potůček se snažil navázat spojení v noci z 8. na 9. ledna. V 1 hodinu 45 minut byla Libuše v Británii zaslechnuta, a přestože odvysílalo anglické ústředí odpověď, nedostalo již žádnou odezvu.⁷⁰ Neopravitelná závada by naprosto zničila plánované cíle výsadku: „Vysílačka však měla nějakou poruchu, a proto přijel ještě jeden muž z Pardubic⁷¹ a společně jsme se snažili, aby vysílačka fungovala. To se nám také podařilo, o čemž jsme se přesvědčili, když jsme na naší přijímací stanici na krátkých vlnách zachytili o tom zprávu. Pak vysílačka již bezvadně fungovala. Další akci prováděli již parašutisté. Svoboda chodil ve dne do práce a večer s parašutistou do strojovny, kdež musel postavit anténu a zapnout stanici na proud.“⁷²

V 1 hodinu 50 minut 15. ledna 1942⁷³ je zahájeno pravidelné vysílání s již opravenou a dobře fungující Libuší. Do Londýna se díky rostoucí síti „zvědů“ dostává stále větší množství veledůležitých informací. Kněz, jenž byl hlavní spojkou mezi Choutkovou organizací a skupinou ČENDA, si Choutku testuje a žádá ho o pomoc při dodávání zpráv, které, jak mu naznačí, má možnost zasílat do zahraničí.

⁶⁸ Manželé Svobodovi bydleli v rodinném domě v Miřeticích č.p. 58. Obývali pouze dvě místnosti. Další místnost byla Jindřicha Vaško. Ten se během jara odstěhoval právě k B. Holubovi do Dachova.

⁶⁹ ABSMV, 305-197-5, Výpověď Bohuslava Holuba z 2. září 1945, s. 86.

⁷⁰ ABSMV, 12413, podrobný průběh navazování spojení zapsaný personálem v Anglii, s. 28.

⁷¹ S největší pravděpodobností se jedná o Františka Valentu, majitele bytu, v němž je ukryt J. Valčík, který byl na vojně telegrafistou. Vyloučit nemůžeme ani elektrotechnika ing. Alvína Palouše či ing. Bořivoje Cigánka.

⁷² ABSMV, 305-197-5, Výpověď Bohuslava Holuba z 2. září 1945, s. 86.

⁷³ Tamtéž, 12413, podrobný průběh navazování spojení zapsaný personálem v Anglii, s. 28.

Později mu sdělí, že „parašutista se jmenuje Lojza, byl dopraven vzdušnou cestou do okolí Pardubic a že se občas zdržuje v Ležákách u mlynáře Švandy a v lomu u správce Jindřicha Vaško, nebo tam zaměstnaného strojmistra Svobody.“⁷⁴ Až v tuto chvíli se Choutkova strana dozvídá o existenci a úkolech ČENDY. Úlohou skupiny, na kterou byl Choutka napojen, bylo zjištění dislokací a počtu členů ve vojenských posádkách ve Skutči, Chrudimi, Pardubicích, Hlinsku a Poličce. Stejně tak měla skupina pozorovat akce německé policie v daném prostoru a zjišťovat důvody těchto akcí.⁷⁵ Nakonec zavede Kněz ve druhé polovině ledna Potůčka k Choutkovi do Skaly a oba je seznámí. Potůček ve Skale ještě té noci přespí a od tohoto okamžiku již chodí pravidelně po několika dnech pro informace sám přímo k Choutkovi.⁷⁶ Druhým členem vrbatokostelecké četnické stanice, který byl vedle Kněze do činnosti ČENDY zasvěcen, byl strážmistr Brčák. Datum prvního setkání s Potůčkem blíže nespecifikuje, uvádí pouze měsíce únor nebo březen 1942.⁷⁷ Přímý kontakt s četníky byl pro Potůčka nesmírně důležitý, neboť mu strážci protektorátního zákona při formálních kontrolách prohlíželi kvalitu vyhotovených dokladů a informovali jej o dalších denních i nočních hlídkách.⁷⁸

Bylo třeba vyřešit ještě další problém, a sice v bezpečném dovozu získaných materiálů od Bartoše z Pardubic do Hluboké. V tuto chvíli mohl dosti výrazně pomoci již výše uvedený Čeněk Bureš, majitel autobusu, který konal pravidelné dopravní spojení mezi Miřeticemi, Chrudimí a občas Pardubicemi. Nemůžeme vyloučit, že k podobnému účelu byla užívána i auta Vaškových z lomu, ovšem nikdo z řidičů v té době o parašutistech nevěděl a už vůbec netušil, jaký náklad převáží.⁷⁹ Třetí nejčastěji využívanou možností dopravy informací byl sám Potůček, který často jezdil do Pardubic a získával potřebné informace přímo od Bartoše. O těchto třech výše jmenovaných „spojkách“, přes které byly zprávy předávány, máme víceméně přímá svědectví. Vedle toho ovšem fungovaly ještě i další spojky, které zajišťovaly spojení mezi Hlubokou a Pardubicemi. Bartoš s Valčíkem byli umístění vysílačky zkontrolovat a poradit se na dalších postupech: „Valčík a Bartoš byli několikrát na návštěvě u Tolara, ale nikdy nebyli přítomni vysílání, neboť se zdržovali v Pardubicích, kde byl jejich štáb.“⁸⁰ Do Ležáků zajížděl i A. Košťál, který se osobně znal s Knězem a společně s Potůčkem se scházeli v miřetickém hostinci

⁷⁴ Tamtéž, 325-4-1, Výpověď Jaroslava Choutky z 23. listopadu 1967, s. 20.

⁷⁵ Tamtéž, policejní protokol, s. 25.

⁷⁶ Tamtéž, Výpověď Jaroslava Choutky z 23. listopadu 1967, s. 20.

⁷⁷ ABSMV, 309-19-17, Výpověď Františka Brčáka z 5. září 1945, s. 41.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ Z. JELÍNEK, *Operace SILVER A*, Praha 1992, s. 57. Ačkoliv Z. Jelínek uvádí, že řidiči dopravovali depeše v domnění, že se jedná o cestovní výkazy, nenašel jsem o takové konkrétní podobě tajných zpráv žádné přímé důkazy.

⁸⁰ L. ŠÍMA, *Ležáky*, s. 62. Výpověď Berty Svobodové, vyslechnuta byla v roce 1945.

„U Kokšů“.⁸¹ Informačních kanálů si skupina vybudovala několik a bylo tudíž možné v případě ohrožení jedné cesty využít cestu jinou.

„Člověče, co ten Svoboda, to bych rád věděl, co on to sem chodí dělat. V zimě prostě, závěje, všechno zametený, sníh a tady máš šlápoty a Svoboda byl v lomě. Co sem chodí dělat? Co tady dělá? Toho si lidi všimli a to mě na to upozornil taky Hronek. A on Svoboda i sám dal najevo, prozradil, že tam byl, že se šel podívat. Ale vysvětloval to jenom starostí a péčí, abychom byli připravený, aby bylo všechno v pořádku. Anebo, že si udělal vycházku.“⁸² Dělník v lomu Hluboká Josef Bureš, bratranec Čenka Bureše, tímto způsobem popisuje prvotní podezření, které se obecně mezi ostatními zaměstnanci lomu šířilo. Samozřejmě nemohli svá tušení dávat nijak otevřeně najevo, ale jak svědek dále popisuje, ostatní, kteří si podobného chování Svobody také všimli, si kladli podobné otázky.

Parašutisté svá útočiště střídali. Vytvořili si řadu úkrytů, kde mohli relativně v klidu pracovat. Střídání bytů bylo důležitou součástí konspirace. Po dopadení parašutistů a provedených výsleších těch, kteří jim pomáhali, bylo gestapem zjištěno v Pardubicích a blízkém okolí 23 úkrytů.⁸³ Ale při přesunech byl díky časté mobilitě takový člověk daleko nápadnější v místech, kde nějaký výrazný pohyb cizích obyvatel nebyl příliš ve zvyku. V malých vesnicích jako byly Miřetice, Ležáky nebo Vrbatův Kostelec se sousedé velice dobře znali, a tudíž bylo nápadné, že do té doby nevídaná návštěva se zdrží několik dní, pak zmizí, opět se objeví na pár dní, zase odjede. Uvědomme si, že jde o dobu Heydricha ... a gestapa ... a konfidentů. Pramenná základna nám bohužel nezodpoví otázku, jestli nějaké podezření na protinacistickou činnost svých sousedů získal i někdo z ležáckých obyvatel.

Potůček-Tolar byl ubytován v Miřeticích u Svobodových, později se přestěhoval do mlýna ke Švandovým. Kdy se stěhuje Tolar z Miřetic do ležáckého mlýna? Na tuto otázku nabízí odpověď učeň Pavliš, který odhaduje první trvalejší pobyt Tolara ve mlýně někdy od poloviny února 1942. Neudává však, jestli zde byl Tolar i s vysílačkou. Nejvíce podrobností se Pavliš dozvídá až počátkem června: „K nám do mlýna začal docházet víceméně pravidelně asi dva měsíce před polovinou dubna, tedy někdy v únoru 1942. Od poloviny dubna u nás přespával. Každou středu jsem musel do Pardubic do školy a to jsme jezdili spolu a já mu nosil různé věci k vlaku do Vrbatova Kostelce. Měl stále u sebe pistoli strčenou do zadní kapsy kalhot – devítku.“⁸⁴ Další úkryty mu poskytovala pardubická část skupiny. Nejasná

⁸¹ ABSMV, 309-6-1, Výpověď Františka Brčáka z 23. ledna 1968, s. 74.

⁸² Oral history, svědek Josef Bureš, nar. 1920, audiozáznam z 26. 8. 2004. J. Bureš byl zaměstnán v lomu Hluboká od jara 1941 do léta 1945. Byl přímým podřízeným Karla Svobody.

⁸³ NA, 114-10-32, Souhrn informací šéfa pražského gestapa Dr. Geschka o činnosti parašutistů z 25. června 1942, s. 91.

⁸⁴ ABSMV, 309-6-3, Výpověď Jana Pavliše z 26. dubna 1947, s. 655.

je doba, kdy byla vysílačka z lomu Hluboká přesunuta do mlýna. Autor edičního zpracování depeší Libuše Jan Němeček uvádí polovinu dubna,⁸⁵ vyšetřovací spisy z roku 1945 obsahují údaj polovinu května,⁸⁶ Pavliš udává přibližně začátek června,⁸⁷ přítel Svobody Holub naprosto neurčitelné datum „k jaru“,⁸⁸ Zdeněk Jelínek datum okolo 10. června.⁸⁹ Bohužel přesné datum přenesení Libuše do ležáckého mlýna není možné určit, jelikož nepřežil nikdo, kdo by o tom mohl podat přesnou zprávu. Pokud se v dosavadních publikacích uvádí datum 10. června, je možné jej považovat pouze za orientační. Ve výpovědích vyšetřovatelů se nejčastěji objevují údaje poloviny až konce května 1942. V chronologické řadě přesunů vysílačky známe jistě pouze její opuštění Ležáků, tj. 17. června, a další skutečností, kterou známe ze svědectví Pavliše, je, že vysílačka po dobu své přítomnosti ve mlýně nefungovala. V kombinaci tvrzení Z. Jelínka a J. Pavliše můžeme usoudit, že se Libuše v ležáckém mlýně jistě nacházela mezi 4. červnem, kdy byla odvysílána poslední depeše před závažnou poruchou, až 18. červnem, kdy se ozvala z Červeného Kostelce.⁹⁰ Jak dlouho před tímto datem byla vysílačka ukryta na Hluboké a od kdy fungovala přímo ve mlýně, není z výpovědi zřejmé.

Jak popisuje strážmistr Brčák, chodili do Švandova mlýna Vaškové, Svoboda, Štulík, Kněz, on sám i Potůček hrát karty.⁹¹ Těž poslouchali každý den cizí rozhlas na nepřihlášeném Štulíkově rádiu.⁹² Na své „Kennkartě“ měl Potůček jako oficiální zaměstnání uvedeno, že je učitelem z Pardubiček nebo také nočním hlídačem v Hluboké. Tak byl také běžně představován a to ještě s dodatkem, že je příbuzným rodiny mlynáře. Na tom by nebylo nic zvláštního, neboť pro obyvatele z okolí byl tento nový, sympatický a stále usměvavý mladík dobře znám z každodenního kontaktu: „Potůčka, toho pamatuji, kdyby proti mně šel, tak bych ho ihned poznal. My jsme nevěděli, že je to parašutista, ale prý příbuznej ve mlejně.

⁸⁵ Jan NĚMEČEK, *Libuše volá Londýn I*, Východočeský sborník historický 3, 1993, s. 301. Tento údaj je převzat z Z. JELÍNEK, *Operace*, s. 67-69.

⁸⁶ ABSMV, 309-19-17, bez datace, s. 50.

⁸⁷ Tamtéž, Výpověď Jana Pavliše z 26. dubna 1947, s. 13.

⁸⁸ Tamtéž, Výpověď Bohuslava Holuba z 2. září 1945, s. 25. Karel Svoboda se více Holubovi o přemístění a fungování vysílací stanice nezmínil.

⁸⁹ Z. JELÍNEK, *Operace*, s. 101.

⁹⁰ J. NĚMEČEK, *Libuše*, Východočeský sborník historický 4, 1994, s. 235. Mlynář Švanda měl při výslechu na gestapu 22. června 1942 údajně tvrdit, že u něho byla vysílací stanice několik týdnů.

⁹¹ ABSMV, 325-4-1, Výpověď Františka Brčáka z 23. ledna 1968, s. 74.

⁹² Tamtéž, 309-19-17, Výpověď Jana Pavliše – opis a doplnění, s. 127. Mlynář Švanda ukazoval učni Pavlišovi vysílačku v levé části stodoly na mlatě. Byla příkryta pokrývkami a přeházena slámou. Pavliš si nevzpomíná, že by byla kdy ve mlýně použita. Srov: Tamtéž, Policejní protokol vrbatokostelecké četnické stanice z 8. srpna 1945, s. 68. V obci Mířetice bylo kvůli poslouchání zahraničního rozhlasu mezi 19. a 27. červencem 1941 zatčeno devět osob, včetně řídícího učitele a starosty obce Karla Blatníka, listonoše Josefa Tesaře a majitele hostince „U Kokšů“ Oty Kokše. Jmenovaní byli odsouzeni k několikaměsíčnímu pobytu v káznici.

No a ten chodil takhle normálně po okolí. Měl na sobě většinou šusták, klobouček malinko ke straně nosil, štíhlý, spíš hubenější člověk. Pamatuju, že chodil každou neděli do kostela k nám na Včelákov. Tenkrát jsme nevěděli proč, to až teď po letech, ale stále měl jednu ruku v kapse. Moje domněnka je, že tam nosil zbraň.⁹³ Existuje však ještě další svědectví pozmeněného povolání: „Ten Potůček, ten přeci, já nevím, kde táta [vrchn. stráž. Karel Kněz] tenkrát sehnal uniformu, a chodil s ním. Tady [v Miřeticích] procházel. Vyloženě byl Potůček oblečený do uniformy četnický. A byl tady. Děda povídá: „Ty máš novýho četníka?“ (...) To mohlo být na jaře někdy, březen, duben. Protože už měl uniformu. Sníh ani nebyl. To mohlo být v dubnu.(...) „Já jsem tátovi říkal, kdes ho vzal?“ [později vyprávěl dědeček Jaroslava Kněze] On ve skupině nebyl. Tak mu to říct nemohl.“⁹⁴ Událost se odehrála kousek od návsi v Miřeticích, naprosto neskrytě před zraky sousedů. Je nepravděpodobné, že by si „nového“ strážníka nikdo další nevšiml nebo by mu jeho „nové“ povolání nepřišlo podezřelé. Vzhledem k tomu, že v Miřeticích byli minimálně dva⁹⁵ z občanů členy kolaborantských organizací, v Hlíně jeden občan,⁹⁶ ve Skale u Vrbatova Kostelce také jeden⁹⁷ a v Dřeveši další tři,⁹⁸ znamenalo takové převlečení dosti velký hazard. Stále mi však chybí důvod, který Kněze vedl k zapůjčení uniformy. Že by jenom společně monitorovali okolí, nebo se snad jednalo o pokus opětovně změnit Potůčkovu identitu?

Gestapo se sice často objevovalo v okolí Miřetic a Ležáků, není ovšem pravděpodobné, že by o existenci vysílačky mělo nějaké bližší zprávy a důkazy. Policisté možná projížděli vesnicemi nebo prolétali nad okolím a snažili se zaměřit vysílání, ale nějaké konkrétní výsledky nebo dokonce podezření vůči jednotlivcům neměli: „Již v zimě ke konci roku 1941 se říkalo, že auto a letadlo s anténou hledá někde v okolí tajnou vysílačku.“⁹⁹ „Jakmile počala tato vysílačka vysílati a když Němci zachytili její vysílání, tu seznali, že ona vysílačka nebude daleko umístěna od Pardubic. Proto do zdejšího okolí přijíždělo gestapo z Pardubic velmi často, za účelem sledování a zjišťování, kde vysílačka by mohla býti umístěna. Mimo toho, podle udání obyvatelstva, byli viděni u Ležáků různí muži, kteří pozorovali osadu Ležáky a její okolí. Tito neznámí muži byli pravděpodobně konfidenti, které sem

⁹³ Oral history, svědek František Višek, nar. 1926, audiozáznam ze zimy 2001-2002.

⁹⁴ Oral history, svědek Jaroslav Kněz, nar. 1929, syn vrchního četnického strážmistra Karla Kněze, audiozáznam z 3. července 2004.

⁹⁵ Z vyšetřování Ministerstva vnitra z roku 1945 se jednalo o Vlastu Maršíkovou a pekaře Stehna z Miřetic.

⁹⁶ Jaroslav Lacman z Hlíný.

⁹⁷ Karel Novotný ze Skaly.

⁹⁸ Karel Andrák, Antonín Vaško a Josef Jan Polák z Dřeveše.

⁹⁹ Farní kronika městyse Včelákova, Výpověď faráře Krále z roku 1950, bez stránkování.

pardubické gestapo vysílalo na zvědy.¹⁰⁰ V nedaleké Skutči bylo vojenské letiště a letouny často pronikaly do vzdušného prostoru nad Včelákovem, Miřeticemi a Ležáky, takže se Bartoš umístěním vysílačky do lomu Hluboká letišti a nebezpečí z něho plynoucího nevyhnul. Ovšem k žádnému odhalení Libuše v tomto prostoru nikdy nedošlo.

Mezi Miřeticemi, popř. Ležáky a četnickou stanicí ve Vrbatově Kostelci bylo nutno přenášet vzkazy mezi jednotlivými členy. Následující svědectví se nám dochovalo pouze v ústní podobě. Dobře dokreslují, jaké formy vzájemné pomoci mohl odboj získat a jak jemného přediava bylo v pavučině konspirace potřeba. Jen náznakem se nám odkrývá téměř „průsvitná“ vrstva těch, bez nichž by se každodenní fungování sítě výrazně ztížilo. Vrchní strážmistr Kněz si našel pomocníky, kteří samozřejmě netušili, že přímo pomáhají při jedné z vojenských akcí československého odboje. Přenést kousek papíru s poznámkou nebo vyřídit ústní vzkaz přece nebylo nic špatného a kontrolní orgán by pravděpodobně nehledal podobný vzkaz u dětí a mladistvých. Vzpomínka Jaroslava Kněze na jeden z otcových pokynů: „(...) vím jako kluk, že chodil k nám [Jiří Potůček-Tolar] do Kostelce do bytu za tátou, že se tam sešli. A takhle tam byl a táta mně povídal: „Járo, jede vlak, běž k vlaku a dávej pozor, ať k nám nikdo nechodí. Kdyby někdo šel, tak honem přiběhni.“ On to byl takovej pěknej, černej chlap. Na schodech, jak táta povídá: „Jardo utíkej, jede vlak, tak utíkej. My si tady zajdeme s pánem.“ Kdepak mně nemohl víc říct. „Kdyby někdo k nám šel, tak nám dej hned vědět.“¹⁰¹ Jaroslav také předával vzkazy do mlýna i dalším osobám: „Táta potřeboval zprávu. Já nic nevěděl, pochopitelně, třináctiletý kluk ze školy. „Tady máš něco, prosím tě, dojdi do mlejna a dej to panu Švandovi a nashledanou.“ To chodil tam taky Třísko z Kostelce. Doležal taky. (...) Tomu už bylo dvacet let.“¹⁰² Do předávání vzkazů byla zapojena i Knězova manželka Anna. Fungovala především jako spojka mezi Knězem a Choutkou.¹⁰³

Důležitou úlohu odbojáře sehrával ve výpovědi J. Kněze zmiňovaný J. Doležal. Strážmistr Kněz bral dvacetiletého Josefa několikrát s sebou na rozcestí od Dachova k lomu Hluboká a dal mu úkol hlídat. Ale co hlídat? „Byla už jarní doba. Nebyla zima. Nechalo se tam vydržet. Podal mi baterku a říká: „Když půjde někdo cizí, naprosto cizí, koho nebudeš znát z okolí, tak se s ním bav a dej vědět. Třeba se podívej, kolik je hodin.“ To aby zaregistroval světlo [baterky]. (...) Tak tam v těch místech. Po tom

¹⁰⁰ SOA Zámorsk, Gestapo, kart. 2, Hlášení vrchního strážmistra Blažka z 14. dubna 1947, s. 62.

¹⁰¹ Oral history, svědek Jaroslav Kněz, nar. 1929, audiozáznam z 3. července 2004.

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ NA, 534-17-39 Stantejský Miloslav, bez datace a stránkování.

místě sem prošel párkrát. Ne že bych tam svítil, když chodili ty lidi z toho biografu,¹⁰⁴ to ne. Ale prostě, když už nastal odchod těch lidí, když už nastal ten klid noční, tak sem tam tu hodinu byl a potom se ke mně [Karel Kněz] vrátil a skončilo to. (...)V té době jsem nemohl vědět, jestli někdo bere obilí. Nebo jestli tam někdo leze. To sem nemohl vědět, jestli pan Kněz někoho nehledá. (...) On se mně nesvěřoval.“¹⁰⁵

Další střípek, ale důležitý střípek historického poznání, přikládá paní Jaroslava Poláková. Vypráví o jedné zvláštní návštěvě Svobody v jejich rodinném domku v Miřeticích: „Tatínkovi řekl: „Franc, musím ti říct, (...) že ve mlýně jsou parašutisti a že každý večer vysílají. Že vysílají do Anglie. Že se jim ten první rozhovor, co se pokusili navázat, že se jim nepodařil, ale hned druhý den poté, že mluvili s tím vedením parašutistů v Anglii. A náš tatínek mu řekl: „Karle, rány boží, tohle ale vůbec nikomu neříkejte, protože víš, co by se mohlo stát. Víš, jak jsou Němci precizní na odposlech.“ A pan Svoboda říkal: „Jó Franc, to my víme, ale my máme lidi, který to hlídají.“ Náš tatínek to věděl, že vysílají. (...) a taky říkal, že hned jak volali napodruhý, tak že je pozdravil pan prezident, že jim poděkoval za jejich činnost. Tohle tenkrát pan Svoboda řekl našemu tatínkovi. (...) Utkvělo mi to v paměti, natož když tatínek povídal: „Ale Karle, měli byste dávat větší pozor, protože už se o tom dost mluví, že se tady něco děje. A víš, jakou mají Němci techniku.“¹⁰⁶ Poslední větou se potvrzuje vědomí nezúčastněných obyvatel o odbojové činnosti v okolí Miřetic. Tento rozhovor však slyšelo čtrnáctileté děvče! Ať bylo jakkoliv spolehlivé, vědělo až příliš mnoho. Byla tak ohrožena ještě i další rodina, která se akce účastnila pouze pasivně. Skutečně zásadní neopatrnost a hrubé porušení konspirace!

Mlynářský učeň Jan Pavliš, na jaře 1942 šestnáctiletý, byl do činnosti odbojové skupiny ČENDA zasvěcen svým důvěrným přítelem Milošem Stantejským. Ještě než byl mlynářem „oficiálně“ seznámen s existencí vysílačky, svěřil mu Stantejský informace o umístění vysílací stanice v lomě na Hluboké a úlohách strojníka Svobody i strážmistra Kněze.¹⁰⁷ Svoboda také zabíhal do dosti nebezpečných rozhovorů. Pravděpodobně si sondoval, kdo z dělníků v lomě by ještě teoreticky mohl být získán pro spolupráci nebo v případě, že by se omylem něco podstatného dozvěděl, alespoň

¹⁰⁴ ABSMV, 309-19-17, Protokol policejního vyšetřování vrbatokostelecké četnické stanice z 8. srpna 1945, s. 68. Protokol uvádí, že „kočovní biograf“ byl v Dachově v provozu až od 1. dubna 1942. Spojuje-li svědek odchod diváků z kina a informace o vzrostlém obilí, je nad míru pravděpodobné, že se jedná o polovinu až konec května 1942, kdy byla vysílací stanice umístěna v lomě na Hluboké. Toto svědectví podporuje domněnku, že vysílačka byla ke Švandovým přenesena až na počátku června 1942.

¹⁰⁵ Oral history, svědek Josef Doležal, nar. 1922, audiozáznam z 5. července 2004.

¹⁰⁶ Oral history, svědkyně Jaroslava Poláková, nar. 1928, audiozáznam z 8. července 2004. Vzhledem k tomu, že svědkyně hovoří o vzkazu prezidenta Beneše, je jasné, že tento své poděkování vyjádřil v depeši již 9. ledna 1942, viz: J. NĚMEČEK, *Libuše I*, s. 322.

¹⁰⁷ ABSMV, 309-19-17, Výpověď Jana Pavliše z 26. dubna 1947, s. 13.

nebyl nebezpečný: „Vyvolával rozpravu na téma odboje z Moskvy nebo z Londýna. O tom mluvil, o parašutistech a shozech, že jsou. Ale nějaké konkrétní zmínky, že něco ví nebo že něco existuje v těsné blízkosti, toho se vyvaroval. Mluvil v souvislostech na podporu toho odboje. Ale to se mluvilo ovšem jen mezi lidmi důvěrně známými. To se zase nikdo nesvěřoval. Protože tam bylo dost případů z Miřetic, protože kvůli šíření rozhlasových zpráv a poslouchání rozhlasu to odnesli trestem.“¹⁰⁸

Vysílačka měla časté poruchy. Hlavně praskaly lampy, kterých v žádném případě nebyl dostatek. Proto musely být získány další zdroje, odkud bylo možné chybějící součástky získávat. Jedním z dodavatelů se stal Josef Tyc: „Asi za týden¹⁰⁹ přišel ke mně opět bratr[František Tyc], ve společnosti Valčíka, který na mně žádal, abych mu obstaral nějaké lampy do vysílačky. Lampy jsem jim obstaral.“¹¹⁰ Vedle mlynáře Švandy a Štulíka byl ochotný pomoci i Miloš Stantejský, který měl také možnost obstarat potřebné části do vysílačky. Využil tedy známostí svého otce v Přelouči a požádal jej o nové lampy: „Při jedné z návštěv mě syn žádal, zda bych nemohl opatřit v Radiovce v Přelouči jistý typ lampy do jejich vysílačky, ježto mají právě poruchu. Vyprávěl, že bývá přítomen vysílání tajných značek do Anglie a že jim dokonce sám pan prezident vzkázal svoje poděkování. S panem učitelem (!) byli prý velmi dobří přátelé a chodívali spolu do lesa.“¹¹¹

Na konci ledna získává SILVER A neocenitelnou pomoc – další vysílačku u pediatra MUDr. Josefa Bartoně¹¹² v Pardubicích. Josef Tyc vzpomínal na rozhovor se svým bratrem Františkem: „(...) šel jsem navštívit svého bratra Františka do nemocnice v Pardubicích, kde bratr byl zaměstnán jako strojník. Ten mi důvěrně sdělil, že v Pardubicích jsou již parašutisté. Naznačil mi, že by chtěl s nimi vejíti ve spojení a to jak on sám, tak Dr. Bartoň. Řekl dále, že Dr. Bartoň má vysílačku, ale že nemůže získat spojení s Anglií, sám že sice dobře slyší, neví však, jestli jeho vysílání je v Anglii slyšet.“¹¹³ Byl to Valenta, kdo zprostředkoval seznámení MUDr. Bartoně s Valčíkem: „Ještě v únoru 1942 si vyžádal Dr. Bartoň z nemocnice v Pardubicích prostřednictvím Františka Tyce, mistra v nemocnici, který

¹⁰⁸ Oral history, svědek Josef Bureš, nar. 1920, audiozáznam zima 2001–2002.

¹⁰⁹ Z celkové výpovědi vyplývá, že se jedná o polovinu ledna 1942.

¹¹⁰ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 82, LS 985/46 Hubert Hanauske, Výpověď Josefa Tyce z 22. května 1945, s. 75.

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² MUDr. Josef Bartoň, nar. 25. srpna 1899 v Morašicích, okr. Chrudim, vystudoval obor pediatrie na Karlově univerzitě v Praze. Na začátku okupace údajně navázal kontakty s pardubickou skupinou ÚVODu. Na rozhraní ledna a února 1942 se spojil se SILVER A. Popraven byl 2. července 1942, jeho žena Emilie zemřela v Osvětimi 23. prosince 1942. Jiří KOTYK, *MUDr. Josef Bartoň (1899-1942)*, ZKPP, č. 5-6, roč. 1989, s. 134–139.

¹¹³ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 82, LS 985/46 Hubert Hanauske, Výpověď Josefa Tyce z 22. května 1945, s. 75.

byl bratrem Stanislava a Václava Tyce z Dražkovic, spojení s Valčíkem. Já jsem s Valčíkem okamžitě poslal do nemocnice Švadlenku, který byl znám s Františkem Tycem, Valčíka mu předal. Tyc jej dovedl k Dru Bartoňovi. Dr. Bartoň pak s touto skupinou do svého zatčení spolupracoval.¹¹⁴ Bartoň byl pro skupinu nesmírně přínosným člověkem. Nejen že pomohl onemocnělému Potůčkovi a posléze Bartošovi, ale i jako radioamatér poskytl v případě potřeby svoji vysílací stanici.

3. Bezpečnostní aparát

Gestapo jako účinný nástroj státní moci

Výzkum pachatelů (Täterforschung) je termínem, který užívá německá historiografie a který je na hranici mezi historickým a právním označením. Motivace lidí k páchání otřesných válečných zločinů se do popředí světového výzkumu dostala převážně na začátku devadesátých let minulého století. Publikace zabývající se fungováním nacistického režimu vznikaly již v 60. letech 20. století, ovšem prudce rostoucí intenzitu souvislé výzkumné činnosti můžeme sledovat až v posledním desetiletí minulého století. Pachatelé se nestaly nadosobní instituce, nýbrž jejich věrní stvořitelé a nohsledi. Na pachatele je nutno pohlížet jako na individuální osobnosti, pro které sice existují shodné způsoby jejich chování, ale daleko více jednají na základě vlastních rozhodnutí. Tato individua pochází z nejširších vrstev společnosti, od zahradníků a řadových úředníků, přes elektromontéry a policisty, po řidiče a lékaře. Řada z nich se v soukromí netajila svými pochybami nebo dokonce odporem k nacismu a samotnému Hitlerovi, přesto se stali činiteli, kteří nacistický režim svým jednáním podporovali a prosazovali. Chování řadových nacionálních socialistů bylo omlouváno jejich původně dobrými úmysly a zápallem pro nerozpoznanou zločinnost ideologie. Tak se smývala odpovědnost, kterou na svých bedrech jednotlivé vrstvy společnosti nesly. Německá poválečná společnost přisuzovala brutální excesy na okupovaných územích především představeným elitám. Ty však málokdy exekuci přímo prováděly. Ve vražedných formacích se naproti tomu objevují obyčejní muži. Výjimečně u nich můžeme pozorovat patopsychologické potěšení z nastávajícího činu, daleko častěji vojenskou zodpovědnost vůči splnění rozkazu. A rozkazem byla přímá likvidace opozice nebo elementů ohrožujících stabilitu a rozmach ideologie. Než však došlo na území protektorátu k tomu, že byl někdo před popravčí četu předveden, prošel byrokratickým řízením v podobě instituce gestapa, jež bylo vedle policie, justice, SA, SS, SD a širokého spektra tolerovaných konfidentských organizací jednou z možností státní kontroly a provádění teroru.

¹¹⁴ Tamtéž, Výpověď Františka Valenty z 22. května 1945, s. 73.

Rozhodně není v zájmu historické vědy spokojit se se zažitými a často mylnými představami uplynulých dějů a s jejich zavádějícím hodnocením. Kliše, která tak vznikla a jejichž existence se udržuje převážně v laické veřejnosti, je nutné vyvracet novými způsoby interpretací pramenů. Jedině tak můžeme postavit součásti tragédie Ležáků do nového úhlu pohledu a přiblížit je současnému čtenáři a jeho myšlenkovému prostředí. Gestapo hrálo ve všech okupovaných zemích Evropy úlohu represivní složky. Nebylo omezeno ve své činnosti právními normami, kromě těch, které si samo stanovilo. To znamená, že mohlo využívat všech dostupných metod k šíření a prohlubování teroru. Jeho existenčním paradoxem na okupovaných územích je, že nemuselo být čistě jen nepřátelským aparátem. Spolupráce s tajnou policií umožňovala konfidentům z řad civilního obyvatelstva vyhnout se zničujícímu nátlaku ze strany státní moci a být jí současně prospěšný. Nejen pomoc ze strany civilistů umožňovala rozšíření vlivu gestapa. Neopomenutelní jsou členové této represivní instituce, kteří sami aktivně navazovali upřímná přátelství ve svém okolí i pouze povrchní kontakty. Jen ohraničeně u nich můžeme pozorovat vstup do organizace a spolupráci z hlediska přesvědčení o nacionálně socialistické myšlence. Jak je patrné z náznaků v soudních protokolech, vstoupila řada členů pardubické služebny ke gestapu až po vypuknutí války a někteří k němu byli přiděleni dokonce až dodatečně přes úřady práce. Nová generace protektorátních gestapáků vyšla ve většině z řad sudetoněmeckého obyvatelstva, což s sebou neslo po jazykové stránce usnadnění práce tajné policie. Bilingvní zaměstnanci se znalostí místních poměrů byli vítáni, avšak odstup říšských Němců vůči jejich soukmenovcům ze Sudet byl patrný nejen v profesních, ale i v interpersonálních vztazích. Rozdíly mezi říšskými a sudetskými Němci se smazávaly jen pozvolna. Většinou byly vykoupeny nadprůměrnou aktivitou daného nováčka ve prospěch Říše, anebo čistě konjunkturalisticky ve prospěch nadřízeného.

Teprve v průběhu doby můžeme u původem československých členů tajné policie vysledovat postupné přijímání nacismu a uplatňování brutálního chování. Na gestapo přišel nový policista do pozice jakéhosi úředníka, popř. asistenta a teprve si musel zvyknout na svoji sociálně výjimečnou, vše dovolující společenskou úlohu. Tuto bezpečnostní instituci opouštěl na konci války povětšinou jako protřelý vrah. Jednotlivé stupně a indoktrinace nacistické ideologie, které vedly k přeměně jedince, tedy člena pardubické služebny gestapa, ve vražedný stroj se zrudnými morálními hodnotami, je obtížné vzhledem k malé pramenné základně blíže zkoumat. V této práci se jimi budu zabírat pouze okrajově.

Tajná státní policie našla své počátky v Německu, což je potřeba brát v úvahu. Její první zkušenosti s použitím šikany a násilí se odehrávaly na německém obyvatelstvu. Do okupovaných zemí tak vstoupila značně zkušená moc, která

dokázala využít sociálních změn napadených států ve prospěch ještě hlubšího rozkladu předchozího státního zřízení a morálních zásad. Ve vnímání obyvatel byl střed represivní moci a kontroly nacismu ztělesněn institucí gestapa. To bylo hluboce zakořeněno ve společnosti a s ní skrze osobní vztahy jeho členů s konfidenty, zatčenými, sdělovacími prostředky či vztahy rodinných příslušníků, sousedů a přátel též na různých společenských úrovních propojeno. Z pohledu působení gestapa na protektorátní společnost je nesmyslné rozdělit ji ostrou linií na vládnoucí a ovládané. Gestapo sice mohlo představovat téměř všemohoucí mikrosvět, což byla také jeho vnější úmyslná prezentace, rozhodně ale nefungovalo v sociálním vakuu. Pardubická úřadovna měla po 13. květnu 1942 dvacet devět úředníků pro kontrolu přibližně 450 000 lidí,¹¹⁵ tzn. v průměru jeden úředník na patnáct tisíc obyvatel. Avšak z oněch dvaceti devíti gestapáků mělo předválečné policejní vzdělání a praxi pouhých šest mužů. Je zřejmé, že bez vnější pomoci „důvěrníků“ a „udavačů“ by tajná policie neměla šanci stále rostoucí nároky na dohled takové masy obyvatel zvládnout. Skrze své informátory prorůstala tato instituce do protektorátní společnosti, aniž by byla jakkoliv zákonně nebo eticky omezena. V případě pardubické služebny se o kvalitě mimopolicejních zdrojů nedá hovořit, přesto zůstávaly takové prameny cenné. Gestapu byl na okupovaných územích uvolněn ještě větší prostor v možnostech zavedení a rozvíjení vyhlazovací politiky než v německém prostředí. Protektorát se nacházel, na rozdíl od ostatních obsazených zemí, v jakémsi „závětrí“. Plná represivní síla gestapa se vystupňovala během prvního a především druhého stanného práva a právě tímto, v českém prostředí extrémním obdobím policejní zvuče se budeme zabírat na příkladu pardubické služebny tajné policie.

Pro pochopení tragédie Ležáků bychom měli správně posoudit nejen chování aktérů odboje, přímo i nepřímo zapojených do fungování vysílačky Libuše, potažmo uskutečnění atentátu. Jako zásadní problém jednotlivých fází přípravy vyvraždění a vypálení Ležáků se v dosavadní vydané literatuře jeví nezachycení a téměř žádná reakce „historiků“ na chování členů pardubického gestapa a jeho „social co-operation“.¹¹⁶ Gestapo je jako oficiální bezpečnostní instituce doposud popisováno jako téměř jednolitá, oparem brutality zahalená anonymní masa agresivních mužů (o ženách zde slyšíme pouze ve výjimečných případech), kteří se objevují v kožených pláštích a s naprostou suverenitou nečekaně zatýkají. Tento popis je

¹¹⁵ J. RŮŽKOVÁ – J. ŠKRABAL a kol., *Historický lexikon*, I. díl, Praha 2006, s. 12–14.

¹¹⁶ Robert GELLATELY, *The Gestapo and German Society. Enforcing Racial Policy 1933–1945*, Oxford 1990, s. 130. Srov: Ludwig EIBER, *Zur „Effektivität“ der Gestapotätigkeit und der Funktion der Gestapo im faschistischen Terrorsystem. Anmerkungen zum Referat von Gerhard Paul*, s. 130–172, in: Brigitte Bertlecamp-Werner Röhr (Hrsg.), *Terror, Herrschaft und Alltag im Nationalsozialismus. Probleme einer Sozialgeschichte des deutschen Faschismus*, Münster 1995.

umocňován i použitými přívlastky a jedním dechem i odsouzením bez hlubší analýzy byrokratického mechanismu. Občas mezi účastníky brutálních akcí vyvstanou lidé vymykající se normě ještě negativnějším chováním, a ti pak jsou příklady „typického“ nacisty a gestapáka. Podobný případ má i pardubické popraviště v podobě šoféra gestapa Gustava Mikiska. Sám jsem k této představě přispěl ve své minulé publikaci,¹¹⁷ aniž bych si uvědomil zařazení jmenovaného mezi nelidské hyeny a nadhodnocení významu jeho chování. Podlehl jsem líčení ostatních gestapáků, kteří jeho asociální chování v podobě okrádání a hanobení zastřelených až příliš zvýraznili. Ale Mikisek byl pouhou loutkou, dalo by se říci outsiderem v rámci skupiny, a jeho chování nebylo na rozdíl od velitelů antisociální. Neměl pravomoce k vydávání rozkazů a v pomyslném žebříčku důležitosti funkcí byl až na poslední příčce. Nemáme o něm jediné zprávy, že by zabil. Mikisek je sice charakterem svého chování na hranici mezi asociálním a antisociálním, ovšem tuto hranici oproti většině mužů pardubické úřadovny gestapa nepřekročil. Jeho charakteristika a pochvaly od nadřízených vytváří u čtenáře představu nefalšovaného nacisty. Ale tento „sup“ mohl spořádat pouze to, co mu zanechali jiní. Převažujícím motivem jeho jednání byla snad sexuální úchylnost, prospěchářství a až na konec boj za nacistickou ideologii. Vzhledem k zacházení s mrtvými se hodil jako příklad sadistického, amorálního nacisty-nohsleda, který uvolňuje fantazii čtenářstva, ale ne jako průměrný bojovník za ideologii nacismu. Mikisek je více obětí systému toužící po společenském statusu a uznání od svých vzorů a nadřízených, než příkladem plodu nacistické výchovy. Navíc dělal do svého příchodu k pardubickému gestapu řidiče a poskoka lékaři z Moravské Třebové a pomáhal mu i při pitvách. Byl tedy na svoji úlohu při popravách poměrně dobře připraven a tudíž velmi otrlý.

Otázkou, která se mi při četbě literatury týkající se gestapa neustále vtírá do mysli, je, kým byli oni „průměrní“ a „anonymní“ členové této organizace? Jaké se snažili použít prostředky pro dosažení rychlé nacionálněsocialistické kariéry? Jaké vztahy byly mezi jednotlivými členy pardubické úřadovny? Jaký vedli soukromý život a zdali spatřovali ve svém povolání možnosti svého růstu a sociálních jistot?

Pro vytvoření podrobné analýzy k daným otázkám se nám nedochoval dostatek potřebných pramenů, přesto se čtyři po válce v Československu zadržení a vyslechnutí gestapáci (L. Schulz, H. Hanauske, A. Aschenbrenner a G. Schmeckthal) o svých nadřízených a kolezích zmiňují, nejen v čistě pracovních souvislostech. Své postřehy o sociálním fungování úřadovny pardubického gestapa popisují jaksi mimochodem, aniž by se jich vyšetřovatel cíleně ptal. Důležitou výjimkou v poválečných výsledcích členů v jiných obvodech protektorátu je chudoba pramenů na

---

¹¹⁷ Vojtěch KYNCL, *Akce Ležáky*, Miřetice 2002.

postřehy vyšetřovaných z vlastního soukromí; a to i v případě podrobně vyšetřovaných Lidic! S maximálním důrazem na vytvoření charakteristických profilů viníků se budeme snažit vysvětlit jejich představy absolutní moci a jejího naplňování. Dalším pramenem nám je na základě osobní zkušenosti a výslechnů sepsaný dokument, který pochází z pera Bedřicha Matury, člena Svazu národní revoluce, který vycházel ze svědectví a soudních spisů výše jmenovaných členů gestapa, ale obohatil je ještě o své vlastní zážitky.

Jako třetí pramen nám poslouží osobní spisy jednotlivých členů gestapa, kteří byli současně členy SS. Ty jsou uloženy ve Spolkovém archivu BDC v Berlíně a jedná se o složky A. a H. Aschenbrennerových, F. Banacha, G. Clagese, J. Kuchlera, W. Lehna a F. Rippera.

Čtvrtým podstatným zdrojem poznání pardubické služebny jsou protokoly členů, kteří byli vytěženi západoněmeckou justicí až v 60. a 70. letech minulého století. Jejich výpovědi najdeme v ZStL ve vyšetřovacích spisech případu „Strecker“.¹¹⁸

Vnitřní složení služebny pardubického gestapa

Pardubická služebna gestapa počala svoji činnost se vznikem protektorátu 16. 3. 1939 a až do konce téhož roku podléhala úřadovně v Hradci Králové.¹¹⁹ V jejím čele se během více než pětileté existence vystřídali celkem čtyři vedoucí kriminální komisaři, dr. Constantin Canaris (březen – červen 1939), Albert Hardtke (1939), Gerhard Clages (1939-1943) a Johann Fritsch (1943-1945).

Vedoucím pardubické služebny byl ke konci roku 1939 jmenován Gerhard Clages,¹²⁰ člověk do značné míry dobrodružné povahy. Narodil se 26. června 1902 v Braunschweigu jako syn výpravčího. Školní vzdělání měl na úrovni základní školy. V roce 1918 se dobrovolně přihlásil k pomocné službě a byl nasazen ve Švédsku. V říjnu 1918 vstoupil jako dobrovolník do válečného loďstva a zde byl činný až do roku 1920. Mezi lety 1921-1925 byl zaměstnán u automobilové firmy v Braunschweigu jako obchodní zástupce. V této době, přesněji roku 1922, vstoupil do NSDAP a 1923 do SA. Poté, co byla činnost automobilky ukončena, získal práci na parníku firmy Hamburg-Amerika-Linie. Jako námořník tak navštívil oba americké kontinenty, východní Asii a plavil se i v Pacifiku. Od roku 1931 byl opět bez zaměstnání, a to si našel cestu k pomocné policii (Hilfspolizei). Na doporučení

¹¹⁸ Friethjof Strecker byl velitelem jednotky Schupo v Táboře, která během druhého stanného práva prováděla popravu zatčených osob. Na základě tohoto zjištění bylo proti Streckerovi zavedeno v roce 1958 trestní stíhání, jehož součástí bylo víceméně náhodně vytěžení některých příslušníků pardubické služebny gestapa.

¹¹⁹ ABSMV, 309-6-1, s. 18.

¹²⁰ BDC, SSO/SS-Führerpersonalakten, kart. 00255, Gerhard Clages.

svého nadřízeného byl v dubnu 1934 přijat k SS v hodnosti Untersturmführer. V roce 1937 se dopustil přečinu proti řádu SS, který se táhl jako černá skvrna v jeho záznamech – nepožádal Himmlera o povolení ke sňatku, a přesto se oženil. Až dodatečně a s důtkou Himmler sňatek povolil. Dalšího povýšení se dočkal až k prvnímu září 1940, a sice do hodnosti Obersturmführera. Dva roky poté, tedy prvního září 1942, se stal Hauptsturmführerem. Není tedy pravdou, že by byl povýšen na základě svého přičinění na likvidaci pardubického odboje a Ležáků. Postup členů tajné policie, a to především vyšších šarží, byl téměř automatický podle odsloužených let. V případě hrubého zanedbání pracovních povinností by bylo jeho povýšení zastaveno, ale takové fiasko u Clagese nehrozilo. Své poslední povýšení na Sturmbannführera a kriminálního radu měl získat k 9. listopadu 1944¹²¹. Dostal ho o něco dříve, a to již 15. října, k datu svého úmrtí v budapeštských ulicích. Clagesovo působení v hlavním městě Maďarska je zajímavou kapitolou válečných dějin Třetí říše. H. Himmler totiž pověřil G. Clagese a A. Eichmanna vyjednáváním separátního míru s Anglií a Spojenými státy, které bylo samozřejmě neúspěšné.¹²²

Druhou významnou osobností pardubické služebny byl zástupce velitele Walter Lehne.¹²³ Narodil se 19. března 1891 v Magdeburgu. Po ukončení základního vzdělání studoval až do roku 1910 hudbu. Poté vstoupil do armády. Zde strávil první světovou válku v předních frontových liniích. Od září 1919 získal uplatnění u pomocné policie v Hamburku. Místo zaměstnání po roce mění a přechází do Hamburku-Altony, zde se manželům Lehneovým narodí syn Kurt. Roku 1923 se dostává ke kriminální policii, kde se zdrží až do roku 1933. Posléze byl přerazen k cizinecké policii a od června 1936 byl činný u pohraniční policie ve Flensburgu. Členem NSDAP byl od června 1932. Do Pardubic přichází v prvních dnech okupace. Po celou dobu války je zástupcem vedoucích pardubické služebny tajné policie. Po svém uprchnutí a skrývání je v roce 1950 vydán do ČSR, ale bohužel v tak pokročilém stádiu tuberkulózy, že nemohl být ani řádně vyléčen.

Jmenovat můžeme i další zaměstnance pardubické služebny v době atentátu. Otto Schulze¹²⁴ se narodil 4. září 1900 v Ilfeldu v Harzu. Vystudoval střední

¹²¹ 9. listopad byl součástí nacistického kultu památky nezdařeného puče z roku 1923 a jeho obětí. Tento den se stal vyvrcholením řady svátků, které NSDAP v zájmu své propagandy a své vlastní historie vyznávala.

¹²² Dušan HAMŠÍK, *Druhý muž Třetí říše*, Praha 1986, s. 347–351. Skrze G. Clagese došlo k propojení židovské skupiny VAADAH, usilující o záchranu co nejvyššího počtu židovských obyvatel Maďarska, a H. Himmlera hledajícího možnosti uzavření míru, či dokonce nalezení spojení proti Sovětskému svazu. Clages viděl v roli zprostředkovatele kontaktu vhodnou šanci, jak si zajistit alibi po prohrané válce.

¹²³ BDC, SSO/SS-Führerpersonalakten, kart. D0585, Walter Lehne.

¹²⁴ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4826, Žádost H. Wiesmanna o povýšení O. Schulze na vrchního krim. sekretáře – dotazník, s. 5303–5304.

technickou školu a do NSDAP vstoupil 1. května 1935. Od 1. dubna 1939, kdy byl přerazen z hamburského gestapa (stejně jako W. Kröger), do 13. května 1942 působil v Pardubicích. Od 1. ledna 1940 se stal členem SS a získal hodnost Sturmscharführera. Od 14. května 1942 již byl nasazen u H. Wiesmanna na úřadovně tajné státní policie v Kladně. Měl zde na starosti III. oddělení Záležitosti odboje a mimo jiné působil i v referátu SBF (sabotáže, výsadkáři). Z této pozice se účastnil vypálení Lidic. Jeho nadřízený o něm v žádosti o povýšení na vrchního sekretáře gestapa napsal, že „disponuje dobrým vojenským vystupováním a je politicky spolehlivý“. Vzhledem k nedostatku kvalifikovaných sil na venkovské úřadovně byl v červnu 1942 krátkodobě opět povolán do Pardubic.

Walter Wilhelm Kröger¹²⁵ se narodil 24. června 1906 jako syn pekaře v Neumünsteru. Po ukončení základní školní docházky nastoupil do živnostenské školy v Lüneburgu, kam se rodina krátce před tím přestěhovala. V roce 1925 nastoupil k Schutzpolizei v Hamburku, kde složil potřebné zkoušky, prodělal výcvik a získal tak hodnost Zugwachtmeistersa. K 1. dubnu 1935 nastoupil u hamburské kriminální policie, zde kromě jiného úspěšně absolvoval inspektorské zkoušky. K 1. dubnu 1937 byl přerazen k bezpečnostní policii v témže městě. Ve svém protokolu si rozhořčeně stěžuje, že i přes své schopnosti a složené zkoušky nebyl povýšen na kriminálního inspektora nebo kriminálního komisaře. A to údajně proto, že měl s vedoucím úřadovny značné rozdíly. Po obsazení Sudet konal pětiměsíční službu u gestapa v Liberci. Se vznikem protektorátu byl W. Kröger vedoucím úřadovny v Německém (Havlíčkově) Brodě a po jejím zániku na rozhraní let 1939-1940 nastoupil u gestapa v Pardubicích.

Alois Aschenbrenner¹²⁶ se narodil 20. října 1914 v Jihlavě. Byl prvním dítětem v rodině; po něm se narodili ještě sestra a tři bratři. Od října 1936 do října 1938 aktivně sloužil v československé armádě v Brně. V srpnu 1939 vstupuje do SS a od ledna 1940 je přijat jako kriminální asistent u gestapa v Pardubicích.

Heinrich Aschenbrenner¹²⁷ se narodil 4. prosince 1918, stejně jako jeho starší bratr v Jihlavě. Po devítileté školní docházce se tři roky učil elektrotechnikem. Po půlročním zaměstnání u technických služeb v Jihlavě byl kvůli nedostatku pracovních míst propuštěn, ale brzy našel místo u automobilky Tatra, kde složil řídičské zkoušky na nákladní automobily. V roce 1937 vstoupil do československé armády a sloužil v Brně. Na podzim 1938 onemocněl, ovšem z armády byl propuštěn.

¹²⁵ Tamtéž, kart. B 162/4823, Výpověď Waltera W. Krögera z 27. června 1968, s. 4606–4610.

¹²⁶ BDC, SSO/SS – Führerpersonalakten, kart. A0125, Alois Aschenbrenner; SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 81, LS 979/46 Alois Aschenbrenner; Jan NĚMEČEK, *Alois Aschenbrenner*, Východočeský sborník historický, roč. 1992, č. 2, s. 227–231.

¹²⁷ Tamtéž, Heinrich Aschenbrenner, Životopis sepsán 23. listopadu 1941.

těm až v únoru 1939. Opět se stal nezaměstnaným. Po obsazení „Rest-Tschechei“ v březnu 1939 se dobrovolně přihlásil k SS. V květnu 1939 získal místo asistenta u tajné policie v Pardubicích. Od října 1940 se stal členem NSDAP a po složení odborných zkoušek byl 16. dubna 1941 povýšen na kriminálního asistenta.

Fritz Schatzlmair¹²⁸ se narodil 7. února 1910 v Untermais/Meran a od roku 1938 bydlel v Innsbrucku. Od listopadu 1939 se přihlásil k SS a od 1. prosince 1940 nastoupil u gestapa v Pardubicích.

Franz Ripper¹²⁹ se narodil 18. ledna 1914 také v Jihlavě. Poté, co vychodil měšťanku, pracoval u svých rodičů na statku. Na přelomu roku 1930/31 nastupuje do učení na odborné škole zemědělské. Pak se vrací opětovně na statek rodičů, kde je až do roku 1936. Právě v tento rok nastupuje do československé armády a propuštěn je až 28. října 1938. Od května 1939 je přidělen ke gestapu v Pardubicích, kde je v dubnu 1941 povýšen na kriminálního asistenta.

Josef Kuchler¹³⁰ se narodil 19. března 1915 v Dobré Vodě, SS-Scharführer spadající pod SD Praha. Otec Ludwig Kuchler byl truhlářem, matka Františka byla v domácnosti. V roce 1916 se rodina přestěhovala do Jihlavy, kde byl otec Ludwig zaměstnán u železnice. Josef získal základní vzdělání, tedy pět let školy lidové a tři roky měšťanky, posléze nastoupil do tříletého učení jako kadeřník. V letech 1932-1937 byl zaměstnán jako pomocná síla, ale též práci několikrát ztratil. V roce 1935 vstoupil do SdP a v dubnu 1939 do NSDAP. 1. října 1937 byl povolán k československé armádě a sloužil až do 1. listopadu 1938 u šestého dragounského pluku v Brně. Odtud po mnichovských událostech na vlastní žádost odešel a byl opět nezaměstnaný. 1. dubna 1939 vstoupil do 107. SS standarty v Jihlavě, v březnu 1939 nastoupil jako tlumočnick u venkovní služebny v Německém Brodě. Zde zůstal až do rozpuštění služebny na přelomu roku 1939-1940, kdy byl přeřazen ke služběně v Pardubicích. Po útěku z Československa v květnu 1945 byl zadržen americkou armádou v Plzni a převezen do zajateckého tábora Neumarkt u Norimberku. V červenci 1945 byl propuštěn, ale již v květnu 1946 opět zadržen a převezen do tábora pro válečné zločince v Dachau. Na žádost Čechoslováků byl americkou stranou několikrát vyslýchán a nakonec v květnu 1948 propuštěn na svobodu.

SS-Scharführer Franz Banach¹³¹ se narodil 18. dubna 1908 v Berlíně-Eichwalde, kde navštěvoval chlapeckou školu a posléze měšťanku. Vyučil se u říšských drah. Členem NSDAP se stal už v roce 1931 a v témže roce byl mezi červencem a říjnem

¹²⁸ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4817, Informace o policejním pátrání z 20. prosince 1966, s. 3581.

¹²⁹ BDC, kart. E5474, Franz Ripper.

¹³⁰ Tamtéž, kart. D0364, Josef Kuchler, životopis bez datace sepsání; ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4823, Výpověď Josefa Kuchlera z 20. dubna 1967, s. 3850-3854.

¹³¹ BDC, kart. A0206, Franz Banach.

členem SA, ihned poté byl přijat do SS. 27. září 1934 byl přijat jako zaměstnanec gestapa v Liegnitz ve Slezsku. Mezi lety 1935-1939 byl u tajné státní policie v Berlíně. Do května 1935 vedl venkovskou úřadovnu v Lichtenbergu. V dubnu 1937 složil po dvouměsíční stáži policejní zkoušky v úřadovně v Charlottenburgu. Od 1. června 1938 do 31. ledna 1939 byl Banach přeřazen do Pirny a do Pardubic přišel po vyhlášení protektorátu na jaře roku 1939 jako zkušený policista.

Hubert Hanauske¹³² pocházel z Kuksu, kde se 19. května roku 1900 narodil. Vyučil se zahradníkem a v roce 1920 nastoupil u československého četnictva, kde působil až do listopadu 1939. Za tu dobu změnil své pole působnosti několikrát. Byl činný jako četník v Trutnově, Mezimostí, ve Vápenném Podole, v Seči a Borové u Poličky. V listopadu 1939 byl následkem nervového onemocnění na vlastní žádost propuštěn. V dubnu 1940 nastupuje u gestapa v Pardubicích jako tlumočnick a zaměstnanec III. oddělení. Zde zůstal do samého konce války.

Ludvík Schulz¹³³ se narodil 2. září 1907 ve Frýdku. Po vychození měšťanky se vyučil elektromechanikem a mezi lety 1928-1931 sloužil v československé armádě, kde dosáhl hodnosti svobodníka. Po uvolnění z armádní služby pracoval až do roku 1941 jako řidič poštovního autobusu u ČSD v Pardubicích. V roce 1940 získal říšskou státní příslušnost a byl zařazen do II. zálohy. Od 6. června 1941 byl skrze úřad práce povolán jako řidič k pardubickému gestapu.¹³⁴ V srpnu 1943 se dostává v rámci hlídkové služby do italské Verony do ochranného komanda samotného Mussoliniho, ale již v lednu 1944 se vrací do Pardubic. Po konfliktu s Lehmem je v květnu téhož roku přeřazen na gestapo do Kladna. Odtud se vrací opět do Pardubic v listopadu 1944 a od prosince téhož roku je členem tzv. „Jagdkomanda“ (oddíl lovců) v Poličce (velitelství Chrudim), které je určeno pro pátrání po partyzánech a k jejich likvidaci. 5. května odjel z Poličky do Pardubic a odtud 8. května odjel k Písku. Na základě falešného potvrzení Červeného kříže se dostal do Bavorska, kde byl Američany zadržen pod falešným jménem František Holeček 12. června 1945. K trestnímu stíhání byl vydán zpět do Pardubic.

Gerhard Schmeckthal¹³⁵ se narodil 27. dubna 1913. Vychodil osm tříd obecné školy, poté se vyučil strojním zámečníkem. Od roku 1931 pracoval krátce jako tovaryš a posléze byl bez zaměstnání. Do NSDAP vstoupil v roce 1931 a do SA v roce 1932. Od roku 1935 nastoupil službu u brigády SA jako řidič a telefonista v Lehnici. Po složení přijímací zkoušky byl přidělen na policejní ředitelství do

¹³² SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 82, LS 985/46 Hubert Hanauske; Jan NĚMEČEK, *Hubert Hanauske, Východočeský sborník historický*, roč. 1991, č. 1, s. 201–203.

¹³³ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 101, LS 994/46 Ludvík Schulz; Jan NĚMEČEK, *Ludvík Schulz*, in: *Východočeský sborník historický*, roč. 1996, č. 5, s. 209–212.

¹³⁴ ABSMV, 309-6-3, Výpověď Ludvíka Schulze z 16. října 1946, s. 619.

¹³⁵ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 78, LS 937/46 Gerhard Schmeckthal.

Vratislavi, kde se poprvé dostal do služeb gestapa. Do Pardubic byl přidělen v létě 1939. Pardubice opustil jen na krátkou dobu šesti měsíců, a to proto, že byl nasazen na východní frontě. Schmeckthal měl jako řidič výsostné postavení, protože vozil Clageše, Fritsche (posledního velitele pardubické služebny) nebo zástupce obou Lehneho. U zmiňovaných osob byl oblíben, ale mezi „elitu“ v rámci služebny se pravděpodobně z důvodu podprůměrné úrovně inteligence neprosadil.

Gottfried Johann Escherlohr¹³⁶ se narodil 30. srpna 1910 v Rydniku ve Slezsku. Vystudoval střední školu zaměřenou na státní správu. Do roku 1938 působil jako úředník na městském úřadě ve slezském Lübeniu. Odtud byl povolán k úřadovně gestapa v Lehnici. Do Pardubic přišel hned po zřízení protektorátu v březnu 1939. 27. května 1942 byl povolán jako výpomoc z Pardubic do Prahy, kam byl posléze natrvalo přerazen, ovšem v Pardubicích nadále vypomáhal. Oficiálně se na pardubickou služebnu vrátil ještě na krátkou dobu ke konci roku 1944, kde zůstal až do března 1945. Jako člen jednotky SS byl povolán na frontu a posléze zajat.

Ludwig Ganske¹³⁷ se narodil 4. října 1906 v Aniolowě Huti v blízkosti Lodže v Polsku. Vzhledem k svému velkému pracovnímu vyčerpání na statku rodičů získal pouze tři třídy základního vzdělání. Měl ještě dva bratry, kteří zahynuli na konci války, a sestru, která byla odsunuta do Německa. Mezi lety 1929-1931 byl L. Ganske povolán do polské armády a znovu v březnu 1939 po vstupu německých vojsk do Československa. Ganske se po obsazení Polska přihlásil k SS a byl posléze v lednu 1940 převelen do Oranienburgu. V prosinci roku 1940 se dostal na cvičení do Wittenbergu. V dubnu 1941 byla jednotka převelena na gestapo do Prahy a odtud byli jednotlivci povoláni k venkovním úřadovně tajné policie. Ganske tak přichází do Pardubic, kde působí v registratuře až do jara roku 1943. Neminula jej ruská fronta a jednotka 4. divize SS-Totenkopf. Kvůli zranění se dostal do lazaretu ve Vídni a v létě roku 1944 byl pak nasazen v Itálii. 6. května 1945 padl do zajetí, ze kterého byl propuštěn 8. ledna 1947.

Gustav Mikisek se narodil 7. července 1904 v Moravské Třebové, po ukončení základní školní docházky nastoupil 30. prosince 1919 jako učeň u firmy Bibus a syn v Moravské Třebové, která vyráběla konzervy. Zde pracoval až do roku 1939, kdy nastoupil jako řidič ke speditérské firmě. Od poloviny roku 1940 do června 1941 pracoval mimojiné u Werkschutzu v pardubickém Semtíně. Posléze nastoupil jako řidič k služebně gestapa v témže městě. Na podzim roku 1943 byl povolán na východní frontu, kde byl nasazen u Einsatzkommando Ost jako řidič. Několik týdnů před koncem války byla jednotka v Brně rozpuštěna a Mikisek se přes Prahu

¹³⁶ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4823, Výpověď Gottfrieda J. Escherlohra z 17. října 1969, s. 4695–4696.

¹³⁷ Tamtéž, Výpověď Ludwiga Ganskeho z 18. května 1967, s. 3921–3922.

dostal do Hradce Králové, kde odsloužil na rozhraní dubna a května 1945 dva týdny, načež uprchl do Německa.¹³⁸

Walter Kurz¹³⁹ se narodil 30. srpna 1912 ve Vratislavi, po vyučení pracoval v obchodě svého otce jako čalouník a tapetář. V roce 1933 vstoupil k SS a o rok později k Leibstandarte Adolf Hitler. V roce 1938 nastoupil k bezpečnostní službě ve městě svého narození a s ní přišel v roce 1939 do Pardubic, kde působil až do konce války. V Pardubicích se v roce 1940 oženil se zaměstnankyní služebny SD, která zde pracovala jako stenografka. Krátce působil v Hradci Králové a Brně, ale naprostou většinu války byl vedoucím pardubické úřadovny SD. Pod Pardubice patřily po určitou dobu venkovní úřadovny v Hradci Králové, Jičíně, Kolíně a Německém Brodě.

Poslední dostupný stručný životopis patří Karlu Köckovi,¹⁴⁰ dozorce v donucovací pracovně v Pardubicích. Narodil se 24. července 1908 v Jihlavě. Měšťanku opustil v roce 1923, posléze se učil jako obuvnický tovaryš a od roku 1926 pracoval v továrně na obuv Humanic v Jihlavě. Zde pracoval až do uzavření továrny v roce 1934. Poté pomáhal svému bratru Rudolfovi (s nímž se také setkáme), který byl malířem pokojů. Od roku 1935 se stal členem SdP a v roce 1939 vstoupil do NSDAP a SA. Od dubna 1941, poté, co se osvědčil jako člen Werkschutzu v Semtíně, byl přidělen jako dozorce do pardubické donucovací pracovny. Zde se dočkal konce války a zatčení.

Ostatní již jen heslovité informace o zbývajících členech Venkovní úřadovny tajné policie v Pardubicích jsou uvedeny v příloze.

Tato skupina mužů, jež patřila buď přímo do pardubického gestapa nebo se nacházela v oblasti jeho bezprostředního vlivu, je skupinou umožňující nám analýzu venkovní služebny tajné policie. Gestapáci byli průměrného až podprůměrného vzdělání a velká část z nich měla před válkou československé občanství a dokonce sloužila v československé armádě. Ovšem brutalitou, zákeřností a samolibým vystupováním na veřejnosti si se svými říšskými kolegy v ničem nezahladili. Personální složení pardubické služebny příliš neodpovídá konstrukci středních a vyšších nacistických složek, která byla postavena na převážně dobře vzdělaných, inteligentních, povětšinou také mladých a perspektivních mužích. O nadprůměrném vzdělání nebo alespoň osobnosti s výrazným intelektem se v případě pardubické služebny nedá hovořit. Věkový průměr dvaceti dvou členů pardubického gestapa k 13. květnu 1942 činil pouhých třicet tři let. Není předpoklad, že by věk zbylých policistů, u kterých nebylo datum narození dosud zjištěno, byl výrazně jiný.

¹³⁸ Tamtéž, kart. B 162/4810, Výpověď Gustava Mikiska z 19. srpna 1965, s. 1482.

¹³⁹ Tamtéž, kart. B 162/4823, Výpověď Waltera Kurze z 11. července 1969, s. 4671–4674.

¹⁴⁰ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 64, LS 793/46 Karl Köck.

Zastoupeni jsou v ní jak Němci z Říše, tak i „Němci druhé kategorie“ ze Sudet, jejichž věkové rozvrstvení se nachází zhruba mezi 25 až 45 lety. Nacismus jim všem sliboval relativně rychlou a jistou kariéru s výrazným postupem ve společenském žebříčku. Lákavá to nabídka, kterou ještě podtrhovala dobrodružná povaha nacismu jakožto revolučního a dynamického hnutí...

Utvořme si přehled o úřední struktuře pardubické úřadovny gestapa. Následující seznam zachycuje informace o jednotlivých odděleních a zaměstnancích, neboť u řady z nich budeme konkrétně sledovat jejich pozici v sociální stratifikaci služebny. Struktura pardubické služebny gestapa je zachycena v příloze.¹⁴¹ Umístění úředníků v jednotlivých referátech jsou pouze orientační, neboť jejich pozice se měnily v závislosti na pracovním vytížení toho či onoho oddělení. Kdo se na jaře a z kraje léta roku 1942 nacházel na služebně, nám prozrazuje zápis porady těsně po 13. květnu téhož roku.¹⁴² V tento den (po 13. květnu) byli úředníci poučeni o zacházení se zbraní a vedení výslechů, přičemž byl vyhotoven jmenný seznam přítomných. Tento den byl posledním, kdy k pardubické úřadovně tajné policie ještě patřil Otto Schulze. Hned následujícího dne byl přeřazen k venkovní úřadovně tajné státní policie v Kladně.¹⁴³

Všední den gestapáka odpovídá na počátku války daleko více všednímu dni úředníka. Kröger a Linsel měli například na starosti vyhotovování a vedení některých kartoték. Jednou z nich byl seznam důstojníků československé armády a legionářů v obvodu působení pardubické služebny tajné policie. Otto Schulze a Heinrich Aschenbrenner pak zajišťovali agendu členů komunistické strany. Holborn a Praus zase rejstřík obyvatel židovského vyznání atd.¹⁴⁴ Zásadně se

¹⁴¹ AMV, 309-6-1, s. 18–25; NA, 534-17-32 Dr. Siegfried Seidel, Hlášení pardubického gestapa z 13. května 1942, bez stránkování.

¹⁴² NA, 534-17-32 Dr. Siegfried Seidel, Hlášení pardubického gestapa z 13. května 1942, bez stránkování. Stejně hlášení též: SOkA Pardubice, Gestapo Pardubice, bez uvedení stran: 1. G. Clages (nar. 1902), komisař; 2. W. Lehne (1892), zástupce; 3. W. Kröger (1906), sekretář; 4. W. Praus (1896), sekretář; 5. F. Banach (1908), vrchní asistent; 6. E. Linsel (1897), vrchní asistent; 7. (?) Fick, vrchní asistent; 8. H. Hanauske (1900), vrchní asistent; 9. H. Mieth (1912), asistent; 10. G. Escherlohr (1910), asistent; 11. L. Weiss (?), asistent; 12. F. Ripper (1914), asistent; 13. J. Kuchler (1915), asistent; 14. H. Aschenbrenner (1918), asistent; 15. E. Körber (?), asistent-čekatel; 16. A. Hübl (1913), asistent-čekatel; 17. A. Aschenbrenner (1914), asistent-čekatel; 18. L. Schulz (1907), asistent-čekatel; 19. J. Krebs (1901), krim. zaměst.; 20. G. Schmeckthal (1913), krim. zaměst.; 21. R. Keller (1904), krim. zaměst.; 22. L. Mikisek (1904), pohotovost. sl.; 23. L. Ganske (1906), pohotovost. sl.; 24. F. Schatzlmair (1910), pohotovost. sl.; 25. H. Körber (?), dozorce; 26. W. Piller (?), dozorce; 27. (?) Friede (?), dozorce; 28. R. Köck (?), dozorce; 29. K. Köck (1908), dozorce; Pozn.: Jména uvedená v tomto seznamu jsou napsána na základě údajů v ZStL a BDC. Jména uvedená v této kapitole jsou platnými jmény. Jakoukoliv další verzi (Schatzelmayer, Schatzelmaier atd.) je nutno považovat za nesprávnou.

¹⁴³ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4826, Žádost H. Wiesmanna o povýšení O. Schulze na vrchního krim. sekretáře – dotazník, s. 5303–5304.

¹⁴⁴ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 82, LS 985/46 Hubert Hanauske, Výpověď Huberta Hanauske z 18. června 1945, s. 5.

struktura pardubické služebny mění v posledních dvou letech války, kdy se i na gestapu utváří „Jagdkomanda“, která mají za úkol fyzickou likvidaci partyzánského odporu. To vyžaduje častý pobyt úředníků mimo Pardubice.

Gerhard Clages byl k pardubické úřadovně přiřazen spíše než na základě dlouholetých zkušeností z policejní praxe díky svému vstupu do NSDAP, kde byl činný už ve 20. letech 20. století. Tuto domněnku potvrzuje fakt, že jeho starší zástupce Lehne byl u policie o dvanáct let déle, a přesto se vedoucím služebny nikdy nestal. Clages byl tvrdým, neústupným a sebevědomým velitelem a řízení úřadovny držel pevně v rukou, ačkoliv většinu velitelských povinností přenechával Lehnemu. Vyznačoval se vysokou mírou dominance a dobrými organizačními schopnostmi. Personál služebny sám školil a vytvářel mu tak vhodné prostředí pro ztotožnění se s ideologickým základem nacismu a ideologickou náplní gestapa.¹⁴⁵ Do této jeho „pedagogicko-ideologické“ činnosti spadali pouze členové s vyšší šarží, tedy ne řidiči, sekretářky atd. Do práce chodil již na sedmou hodinu a kontroloval, jestli je osazenstvo také ve službě. Prošel všechny kanceláře, aby se přesvědčil o dochvilnosti svých podřízených. Takovou kontrolu provozoval i během dne, kdy neočekávaně vrazil do kanceláře a s oblibou začal nadávat. K prudkému výbuchu hněvu mu stačilo, aby přistihl dva podřízené v jedné místnosti při soukromém rozhovoru. Byl vůdčím typem. Narozdíl od Clagese byl jeho zástupce Lehne vnímán osazenstvem jen jako formální náhrada velitele. Ke správné koordinaci pracovních úkonů patřily ranní porady, ve kterých vynášel své rozkazy nejen Clages, ale členům gestapa byly přednášeny i rozkazy pražského ústředí.¹⁴⁶ Každý zaměstnanec měl na služebně svoji přihrádku, kde si ráno vybíral rozkazy nebo poštu. K tomu dodává Schulz, že spolupracovníkem Clagese byl poštovní ředitel O. Bachman, který zadržoval soukromé dopisy adresované do bytů úředníků, pokud pocházeli tito úředníci z bývalé ČSR nebo měli za ženu Češku.¹⁴⁷ Takový úředník často našel soukromou korespondenci rozlepenou, neboť šéf ji kontroloval, často i ničil. Instrukce vydával Clages nebo Lehne a bez nich nemohlo být použito ani služební auto, natož aby byl bez jejich vědomí někdo zatčen. Psaný rozkaz byl mnohdy označen výraznými iniciálami B. R., což znamenalo „Bitte Rücksprache“ (prosím o rozmluvu), a byly parafovány písmenem C nebo celým jménem Clages. V tomto případě měl dotyčný úředník za povinnost dostavit se co nejdříve k vydavateli roz-

¹⁴⁵ Tamtéž, kart. č. 78, LS 937/46 Gerhard Schmeckthal, Výpověď Gerharda Schmeckthala z 8. listopadu 1945, s. 13.

¹⁴⁶ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4823, Výpověď Waltera Krögera z 27. června 1968, s. 4608.

¹⁴⁷ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 101, LS 994/46 Ludvík Schulz, Výpověď Ludvíka Schulze bez datace, s. 90. O. Bachman byl také významným odbojovým pracovníkem, neboť na poštovním úřadě také zadržoval udavačské dopisy, které měly přijít do rukou gestapa.

kazu, kde dostal podrobné instrukce k zatýkání či vyšetřování. Sám Clages dával příkazy ke všem akcím, výjimečně to činil jeho zástupce. Bez tzv. „Fahrbefehlu“ (cestovního rozkazu) nesměl žádný řidič opustit garáže. To měl na starosti vrchní řidič a osobní řidič Clagesův Schmeckthal.

Vůči návštěvám, které byly gestapu nějak přínosné, se choval vždy korektně, to platilo obzvláště pro dámské návštěvy, které tu a tam do služebny zavítaly. Pak se na klice u dveří objevovala cedulka s přáním (rozkazem) „nicht eintreten“ (nevstupovat). Stalo-li se ovšem, že civilní návštěva byla u některého úředníka bez vědomí Clagese, byla nešťastná nejen návštěva, ale i gestapák. Civilní návštěvy mohly být přijímány pouze v Clagesově kanceláři, jinak neměly do kanceláří a ani do celého objektu úřadovny přístup. Hlavní schodiště vedoucí do služebny bylo totiž odděleno mříží a vstup byl povolen pouze přes službu, která měla dozor.¹⁴⁸ Takovým opatřením se není co divit, civilista náhodně přítomný výslechu zadrženého nebo jenom slyšící křik nešťastníků musel být šokován. Služebna byla samozřejmě vybavena dálnopisem. V místnosti, kde byl umístěn, mohl být přítomen pouze ten úředník, který měl právě službu. Za udržení služebního tajemství ručil pouze a jenom službu konající úředník.

Clages byl společenským člověkem, vždy perfektně oblečený a upravený, který se hojně účastnil večírků a oslav. Byl také náruživým pijákem. V podnapilém stavu byl výjimečně nebezpečný a snad měl i střilet v místnostech úřadovny. Jisté je, že v takovém stavu se choval brutálně vůči své ženě, kterou bil, nadával jí nejhrubšími výrazy a ohrožoval ji zbraní. Stejně tak i své kolegy a podřízené. Osobního přítele měl snad pouze v Emanuelu Körberovi, kterému se svěřoval s privátními záležitostmi. Přátelsky se setkával i s hospodářským radou Erdnüssem. I mezi zaměstnanci měl některé oblíbence, jakými byli Hübel, Linsel a Praus. Posledně jmenovaný mezi ostatní patřil z důvodů zjištěných, neboť měl na starosti finanční záležitosti gestapa. Napětí bylo na služebně dosti citelné, neboť po vzoru svého nadřízeného se všichni tři jmenovaní nebránili osočování a napadání svých kolegů. Na to si stěžovali hlavně Hanauske, Schulz a A. Aschenbrenner. Ti se stávali často terčem jejich útoků, proto se cítili více vzájemně spjati. Vedle Prause a Linsela patřili do okruhu aktivních osob (pomocníků) ještě Schulze, Kröger, Krebs, Banach, Kuchler, Mieth a Emanuel Körber.

Ani vztah Clages - Lehne nebyl bezkonfliktní. Není možno ho označit ani jako neutrální. Clages před podřízenými Lehnemu nadával „Sie alter Trottel!“ (Vy starý hlupáku!), což Lehnemu na vážnosti nepřidalo. Zvláštní je, že ačkoliv byl Clagesem neoblíben, nezaujal ke skupině stejně postižených zaměstnanců

---

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 9.

přátelštější vztah. Podle charakteristiky gestapáků byli oba vedoucí činitelé snaživci, ale Lehne byl asi daleko podlejší než Clages. O tom by svědčilo i fyzické napadení, kterým si s ním člen ochranné policie Jan Woller a později i L. Schulz vyřizovali účty v internačním táboře v Písku. Schulz svoji drobnou pomstu komentoval slovy: „Dal jsem Lehnemu takových pěkných pár facek, že se zapotácel.“¹⁴⁹ Pokud byl v šetření nějaký případ, který Clages uzavřel mírnějším postihem, nastoupil vždycky Lehne, jenž vykonstruoval takovou podobu události, která mohla vést pouze k přísnému postihu. To samozřejmě ještě zvyšovalo zlost nadřízeného. Clages byl občas ochotný přivřít oko nad některými přečiny, převážně svých oblíbenců, to však nestrpěl Lehne. Ten také obzvláště tvrdě vystupoval proti zámožnějším lidem, u kterých se dala očekávat kořist. Oba vedoucí se zvláště rádi kochali majetkem zatčených a mnohokrát procházeli zabavený byt, aby cenné věci získali pro sebe. Po nich teprve přišla řada na další členy gestapa. Od Schmeckthala víme, že si byty po Košťálovi, Paloušovi, Vaškovi, Bartoňovi atd. přišel „projít“ Clages osobně.¹⁵⁰ I v tomto ohledu se projevuje typická podstata nacionálního socialismu založená na „kamarádství“ a principu „páni a přátelé“. Ačkoliv se nad touto formou korupce pozastavovala řada závistivých úředníků služebny, nikdo si nemohl dovolit jakýkoliv protest proti těmto praktikám. Moc nadřízených elit byla téměř neomezená. Byrokratická struktura nacionálního socialismu vytvářela vhodné prostředí pro vznik spřátelených klik a boj proti korupčnímu jednání tak byl výrazně omezen.¹⁵¹

Schulz vzpomíná na odtaziťost Clagese vůči komukoliv, i osobě relativně blízké. Tvrdí, že pokud vedoucí zavítal náhodou na nějaký večírek, kde byly i ženy ostatních úředníků, vcelku mírně se s nimi bavil. Pokud je ovšem potkal druhý den, jakýkoliv kontakt, i třeba jen pozdrav, neopětoval. Jeho obzvláštní oblíbenou byl lov zajců a žen. Proto také ta cedulka na dveřích jeho kanceláře. Kořalka z něj byla cítit až příliš často. Odpor vůči Čechům se po pozření většího množství alkoholu zcela logicky projevil silněji než za střízliva, ale nadávky typu „Schweinehunde“ (sviňáci) byly běžně na denním pořádku. Podobné opovržení dávali oba vedoucí najevo i svým podřízeným původem z protektorátu. Ti pro ně neměli stejnou hodnotu jako říšští Němci, proto nadávka „Wenzel“ (Václav) nebo „Hilfsgermane“ (pomocník) byla ekvivalentem neúčty. Clages si vybral i osobního řidiče Schmeckthala, který jediný z řidičů měl říšskoněmecký původ.¹⁵² Výjimkou

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 128.

¹⁵⁰ Tamtéž, kart. č. 78, LS 937/46 Gerhard Schmeckthal, s. 21.

¹⁵¹ Frank BAJOHR, *Parvenüs und Profiteure. Korruption in der NS-Zeit*, Frankfurt am Main 2001.

¹⁵² SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 78, LS 937/46 Gerhard Schmeckthal, Výpověď Aloise Aschenbrennera z 3. prosince 1946, s. 34.

mezi řadovými úředníky byl již zmiňovaný Václav Praus. Ten jediný nebyl nazýván Wenzel, ale zkráceně a přátelsky Willi. Nikdo ho ani jinak nesměl oslovit, natož pak napsat jeho jméno česky. Bývalý strážník četnické stanice v Chrudimi se tak postupně „vydrápal“ až na vrchol blaha – svými nadřízenými byl uznáván a hýčkán. Praus dokázal privilegovanosti maximálně využít ve svůj prospěch, neboť své milence sehnal nejen byt, ale z gestapem zabavených věcí ho kompletně vybavil.¹⁵³ Za tak výhodné situace žárlivě střežil svoji pozici mezi ostatními členy.

Walter Lehne byl zvláštní figurou pardubického gestapa. Velmi neoblíbený u celé posádky a přijímaný jako vedoucí pouze pro svou formální hodnost. Jeho podřízení ho označují za bezcitnějšího, záludnějšího a tvrdšího člověka, než byl jeho představený. Zatímco Clages svými stopětaosmdesáti centimetry budil respekt, Lehne byl vcelku malý, sotva přesahující sto sedmdesát centimetrů. Navíc nebyl fyzicky zcela v pořádku, jelikož napadal na jednu nohu. Dokázal si proti sobě poštvat své blízké kolegy i představené dalších bezpečnostních formací. O pardubické SD a jejím veliteli Walteru Kurzovi se nezmínil jinak než jako o „Ohrenblässer“ (trubači do ouška) a Kurz¹⁵⁴ zase označuje ve své výpovědi vztahy mezi pardubickou služebnou SD a gestapem za velmi neutěšené. Spolupráce byla údajně velice problematická a SD nebyla o plánovaných akcích gestapa téměř nikdy informována. Napjatý vztah pardubického gestapa a SD není v celoříšském měřítku vůbec žádnou výjimkou.

Obecně prý Lehne nenáviděl člověka, ať už podřízeného nebo vězně. Svoji ženu brával na některé noční akce s sebou. V restauraci „U Daníčků“ měli vyhrazené zvláštní místo v zadním salóнку, což mu Hanauske i Schulz záviděli, protože museli dřepět mezi řadovými hosty v přední části hostince.¹⁵⁵ Také se spřátelili s manželi Langerovými. Jejich styky byly na důvěrné úrovni a vedle častých návštěv jezdily oba manželské páry i na společné výlety. Lehne se těšil na okamžik, kdy bude moci dát zavřít i gestapáka. U Linsela, Escherlohra a Gärtnera se mu to podařilo. Byl pijanem první kategorie a často ho bylo možné potkat v Grandu, na Veselce a dalších pardubických lokálech, kde se zdržoval do brzkých ranních hodin. Jeho krédem bylo, že úřední hodiny gestapa začínají večer v hospodě. Mezi pijany si našel kamaráda, skladníka pian Langera. K němu do skladu si prý nechával i přepojovat telefonní hovory. Častokráte usnul omámen pivem nebo ovíněn na stole putyky, kde si z něho přítomná společnost pokradmu dělala legraci.

¹⁵³ Tamtéž, kart. č. 101, LS 994/46 Ludvík Schulz, Výpověď Ludvíka Schulze z 27. července 1945, s. 29.

¹⁵⁴ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4823, Výpověď Waltera Kurze z 11. července 1969, s. 4673.

¹⁵⁵ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 101, LS 994/46 Ludvík Schulz, Výpověď Ludvíka Schulze z 27. července 1945, s. 29.

Horší bylo, že se z těchto svých toulek nečekaně vracel do služebny a snažil se „načapat“ usnuvšího gestapáka, který měl službu. Nadměrné „degustaci“ vína se nevyhýbal ani během vyšetřování, což u něj snižovalo už tak dost nízký práh sebeovládání. V březnu 1942 při výslechu jistého Lacnera mu vychrstl obsah vinné sklenky do obličeje a začal jej pěstmi zběsile mlátit do tváří, načež přišel postižený o dva zuby.¹⁵⁶

Známa a obávaná postava Waltera Krögera¹⁵⁷ odkázala celou plejádu vězňů v lepším případě k zubaři a v tom horším přímo do krematoria. Kröger nebyl mezi vězni nazýván jinak než „boxer“ nebo „zabiják“. Před válkou se aktivně zabýval nacisty preferovaným sportovním odvětvím – boxem. Tuto svoji sportovní zálibu dokázal využít i při výsleších. Snažil se, aby jeho „umění“ bylo slyšet nejen na nejvyšších místech gestapa, ale i ve vedlejších kancelářích úřadovny. Po Pardubicích se ve své době vyprávělo, že když jeho synek neuposlechl na plovárně, aby se šel převléci, dal mu táta Kröger v kabině takovou ránu, že museli kluka křísit. Před vyslychané však předstupoval povětšinou klidně, ovšem zdání klamalo. Nabádal je, aby se přiznali. Pokud tak nechtěli učinit a existovala proti nim dvě nebo tři svědectví, bylo zle. Byl zodpovědný za pardubickou podobu heydrichiády spolu s Linselem. Během příprav a shromažďování „důkazů“ mu pomáhali ještě Mieth, Ripper, Kuchler a další. Do jeho rukou se dostala valná část zatčených. To u něj údajně vyvolalo pocit strachu a nejistoty. Trpěl představou, že je pronásledován a že se na něj „něco“ chystá. Nebyl tak daleko od pravdy, neboť na jeho vyšetřovací úspěchy žárlil Lehne a nechával Krögera na jeho cestách sledovat. Když to Kröger zjistil, tak to Lehneho během prudké hádky málem stálo život. Kröger ale několikrát naletěl informacím svých konfidentů. A bohužel k tomu došlo i krátce před heydrichiádou, kdy velká síť odbojářů „splaskla“ z pěti až šesti set na pouhých pět členů.¹⁵⁸ O případu byl podrobně informován Clages a dal zprávy i do pražského ústředí gestapa. Když celá tajná síť propadla ve velké fiasko, ztratil Kröger přízeň nadřízených, a o to větší zuřivec se z něj stal během výslechů dalších zadržovaných. Jak bylo uvedeno, byl jako klíčový vyšetřovatel zodpovědný za podobu heydrichiády v Pardubicích, ale na svoji obhajobu a zmírnění viny nepravdivě uvádí, že jako „Sachbearbeiter kein Vorschlagsrecht oder sonstigen Einfluß darauf

¹⁵⁶ ABSMV, 309-6-1, s. 29. Soupis prokázaných trestných činů provedených Lehnem.

¹⁵⁷ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B162/4823, Výpověď Waltera Krögera z 27. června 1968, s. 4607. Kröger měl dle své výpovědi na starosti československý odboj v pardubickém okrese.

¹⁵⁸ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 101, LS 994/46 Ludvík Schulz, Výpověď z 4. července 1945, s. 14. Jednalo se o údajnou odbojovou organizaci v přeloučském cukrovaru. Dva vyslychaní, Bělohorský a Mareš, při pozdějším šetření prohlásili údaje za vymyšlené a žádný organizovaný odpor, kromě jedné zakopané zbraně, se nepotvrdil. Situaci způsobil Krögerův informátor Hanka, který ještě informace patřičně upravil.

hatte, ob der Betreffende dem Standrecht zugeführt wurde. Dies entschieden der Dienststellenleiter [Clages] oder sein Stellvertreter [Lehne]“.¹⁵⁹

Zajímavou postavou služebny byl gestapák Franz Banach. Úžasně výkonný surovec, který nastoupil s oběma vedoucími již v roce 1939. Když náhodou Lehne zapomněl udeřit, Banach svoji práci udělal poctivě. Prý pracoval více rukama než hlavou. Kolegové z něho měli obavy a ustávali v rozhovoru, když se objevil nablízku. Rád totiž donášel Lehnemu. Byla-li příležitost toho či onoho udat, byl Banach spolehlivý. Byl velmi popuzen, pokud se u někoho projevil soucit se zadrženými. Hodně často a sugestivně nabádal, aby ostatní „neměkli“ a neměli slitování. A šel příkladem. Banach si rád přihnul koňaku a byl též vášnivým kuřákem. Údajně se ostatním chlubil osobním pozváním na svačinu ke Göringovým.

Dalším pozornost poutajícím členem gestapa byl Hubert Hanauske. Toho můžeme charakterizovat společně se Schulzem, Ripperem, Escherlohrem, oběma bratry Aschenbrennerovými, Hübelem a řidiči (kromě Mikiska, který se po popravách v červnu 1942 přesunul na periferii skupiny) jako závislé osoby na předchozích dvou skupinách. Vyšetřovatel popisuje Hanauskův charakter jako „rafinovaný, úlisný a podlý“.¹⁶⁰ Jak již bylo uvedeno, povoláním byl před válkou četníkem. Jeho nadřízení s ním však rozhodně nebyli spokojeni, protože rád usedal ke kartám a dosti lehkomyšlně si udělal dluhy, do služby chodil, jak se mu zachtělo, a často ho museli kolegové hledat po hostincích. Z pohraničí byl v roce 1926 přeložen do Chrudimi a odtud v roce 1937 do Býště. Vstup do služeb gestapa v roce 1939-1940 a povýšení na vrchního kriminálního asistenta 1. května 1942 mu přinesl slušný finanční příjem okolo 300 říšských marek měsíčně i jiné zdroje obohacení.¹⁶¹ Na gestapu v Pardubicích byl od 1. ledna 1940, přičemž pracoval jako vyšetřovatel a tlumočník. V rámci kolektivu nebyl nijak výraznou osobou. Jak se po válce ukázalo, byl mazaným podvodníkem, protože navštěvoval rodiny zatčených a pod slibem pomoci lákal z příbuzných (pozůstalých) finanční odměnu.¹⁶² V létě roku 1943 mu nikdy nevypátraný zloděj ukradl kolo, které si Hanauske odložil s kabátem na kraji pole v okolí Dražkovic. Šel na honitbu, a když se vrátil, bylo kolo pryč. Věc nahlásil na četnické stanici v Dražkovicích a pohrozil, že pokud se kolo nenajde, povolá pardubické kripo a Schutzpolizei ze Zámečku, aby prohledala okolní vesnice. K této akci

¹⁵⁹ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B162/4823, Výpověď Waltera Krögera z 27. června 1968, s. 4608. Překlad: „Jako referent jsem neměl právo navrhopat, jestli dotyčný bude předán stannému soudu. To rozhodovali vedoucí služebny (Clages) nebo jeho zástupce (Lehne).“

¹⁶⁰ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 78, LS 937/46 Gerhard Schmeckthal, s. 24.

¹⁶¹ SOKA Pardubice, Gestapo Pardubice, bez stránkování. Žádost H. Hanauske o přijetí do německé policie z 13. února 1939.

¹⁶² SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 82, LS 985/46 Hubert Hanauske, Výpověď Huberta Hanauske z 18. června 1945, s. 5.

naštěstí nedošlo, neboť strážmistr Kubík odvážně zpochybnil Hanauskeho údaje ohledně identifikačního čísla zcizeného kola. Nakonec Hanauske neprozřetelně přiznal, že kolo bylo jím zatčeného komunistického předáka z Litomyšle, kterého navrhl k popravě. Kolo mu připadlo a bez skrupulí jej používal.

Mezi „štrébry“ se řadil i Alfréd Hübl. Rád pomáhal svým nadřízeným Clagesovi a Lehnemu s nedostatečným přidělem potravin. Dostával tak s pravidelností každou sobotu volno a dojížděl do Litomyšle k četnickému štábnímu kapitánu Petrovickému, který ho zásoboval uzeninou a kachnami. Držet si Hübla jako svého kamaráda bylo přinejmenším výhodné. Vedle Clagese, Lehneho, Krögera a Prause byl jako pátý v bytech po zatčených a staral se o soupis zabavených věcí. Mezi členy gestapa dostal přezdívku „Bílý žid“, neboť uměl dělat skutečně výhodné obchody. Tak údajně koupil tři osobní automobily za směšně nízké ceny z pozůstalostí židovských rodin. Pro manželku obstarával přepychové svršky, včetně kožichů a protlačil ji do vyšší společnosti.¹⁶³ Výpověď L. Schulze ohledně věcí, které měl ve svém bytě po zatčených či deportovaných osobách, vzbuzuje němý úžas nad zneužíváním pravomocí a vlastní stylizací před vyšetřovateli. Schulz přiznal, že má doma z majetku továrníka Roubíčka klavír za 8.500,- K, starý, štenicemi prolezlý gauč, tři staromódní židle a prošlapaný koberec. Vůbec nepovažuje dané předměty za zcizené, neboť za ně rádně zaplatil.¹⁶⁴

Úloha řidičů gestapa spočívala především v převážení vězňů z věznic na úřadovnu,¹⁶⁵ odvozu nadřízených nebo jako výpomoc při zatýkání. Řidiči nebyli vzhledem ke svému nižšímu vzdělání přítomni výsledkům. Nemůžeme je také nazvat policisty, neboť nikdo z vyslechnutých řidičů neměl policejní výcvik.

Do poslední, periferní, skupiny příslušníků pardubického gestapa můžeme zařadit pomocné síly a kromě Körbera i dozorce věznic. O jiných civilních zaměstnancích máme jen kusé zprávy. Hanauske se zmiňuje o sekretářkách, které na služebně pracovaly. Nevíme nic o jejich vztahu ke gestapu samotnému, ale logicky musíme předpokládat, že byly vůči této instituci přiměřeně loajální. Bez jejich aktivní pomoci by úřad nemohl rádně fungovat. Každý zaměstnanec se snažil, když ne o zefektivnění svého výkonu, pak alespoň o udržení vyžadovaného standardu.¹⁶⁶ Sekretářky však patří ryze na periferii skupiny, neboť se ve výsledcích (gestapáků

¹⁶³ Tamtéž, Gestapo, kart. 2, s. 71.

¹⁶⁴ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 101, 992/46 Ludvík Schulz, Dokument s názvem Můj životopis z 13. června 1945, s. 65.

¹⁶⁵ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4810, Výpověď Gustava Mikiska z 19. srpna 1965, s. 1482.

¹⁶⁶ Problematikou pomocného úředního personálu nacistické éry se zabývá Alf LÜDTKE, *Die Praxis von Herrschaft: Zur Analyse von Hinnehmen und Mitmachen im deutschen Faschismus*, in: Brigitte BERTLEKAMP – Werner RÖHR (Hrsg.), *Terror, Herrschaft und Alltag im Nationalsozialismus*. Münster 1995, s. 226–246.

i vyslýchaných) zmínka o jejich činnosti téměř vůbec nevyskytuje. Křik bitých při výsleších a jejich trýznitelů byl údajně slyšet v dalších kancelářích. Jak ho tyto ženy vnímaly, hovořily-li o dění na služebně v úzkém kruhu přátel nebo ve vlastní rodině, je nám neznámé.¹⁶⁷ Vyhotovovaly také hlášení, popř. výsledky, a konaly agendu spojenou s byrokratickým vedením kancelářů, ale i vyšetřováním. Jaký vztah zaujaly k událostem a gestapákům, zůstává otevřenou otázkou dalšího výzkumu. Milostný vztah je zaznamenán mezi Franzem Ripperem a Hermou Gaudek,¹⁶⁸ která byla zaměstnankyní pardubického Oberlandratu. V dotazníku, který byl součástí povolení svatby příslušníků SS, je Ripperem uvedeno, že se s Hermou zná jeden rok a že spolu po tuto dobu pracují na služebně v Pardubicích. Z dotazníku také víme, že Ripperova budoucí manželka otěhotněla v lednu 1941. Díky podrobnému formuláři, který by byl v dnešních podmínkách chápán jako naprosto nepřiměřený zásah do práv a soukromí jedince ze strany úřadů, se dozvídáme o jejím zdravotním stavu, charakterových vlastnostech a nacionálně-socialistickém politickém smýšlení. Také víme o jejím aktivním členství v Německém červeném kříži a v Nacionálně-socialistickém svazu žen. Jejich vztah završený svatebním obřadem a narozením potomka je dokladem určité sociální jistoty, kterou gestapák Ripper ve svém úřadu získal a v němž spatřoval svoji budoucnost. Nejinak tomu bylo v případě manželů Fieckových, Schulzeových, Ripkových, Kurzeových (SD), kteří na gestapu společně sloužili.

Gestapo mělo možnost získávat služby i výrobky širokého sortimentu. Policista Escherlohr si získal vynikající dodavatele. Tak například obleky si nechávali úředníci gestapa šít u krejčího Mareše, kde měli samozřejmě přednost ve vyhotovení zakázky. Mléčné výrobky dodávala mlékárna v „Sekuritasu“ až do bytů úředníků a vínem s likéry zásobovala služebnu Daškova likérka. Být členem gestapa bylo finančně mimořádně výhodné, ale samozřejmě to neslo i svá rizika. Střet s ozbrojeným parašutistou nebo rozzuřeným nadřazeným mohl skončit smrtí zaměstnance. Na druhou stranu nebezpečí úmrtí ve výkonu služby hrozilo gestapákům ve velké míře až od roku 1944, kdy se museli potýkat s narůstajícím počtem partyzánů a výsadbkářů. Rostoucím obavám gestapáků z odvety ze strany českého obyvatelstva nasvědčuje i ozbrojení členů rodin úředníků gestapa. 14. listopadu 1944 byl vystaven zbrojní pas a vydána osobní zbraň Sidonii Schulzové. Bez uvedení data, ale nejspíše ve stejnou dobu, byla zbraň vydána i Johaně Clagesové,¹⁶⁹ jejíž manžel již byl v tuto dobu po smrti. Léto roku 1942 bylo, co se nebezpečí ze strany ozbrojeného odporu

¹⁶⁷ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, LS 601/46 Irma Helena Kautz.

¹⁶⁸ BDC, kart. E5474, Franz Ripper.

¹⁶⁹ NA, 534-17-3 Ladislav Dittrich, Žádost o vystavení zbrojního průkazu z 14. listopadu 1944, bez stránkování.

týče, vcelku bezproblémové. Přesto bylo dle vnitřních směrnic gestapa nařízeno, že zatýkání a ozbrojené akce provádějí minimálně dva úředníci. V případě, že nebyla jiná možnost, byl druhým ze zasahujících úředníků řidič vozu.¹⁷⁰

Vývoj násilí u členů pardubického gestapa

Tajná státní policie, známá pod označením gestapo (Geheime Staatspolizei), je v českém překladu oficiální název jedné z policejních složek Třetí říše. Gestapo sice nese adjektivum „geheim“ (tajný), ale rozhodně nebylo institucí, její existence byla tajná a neznámá. Neznámé byly jeho vyšetřovací praktiky a způsoby nucení k doznání „trestné“ činnosti. Vždyť také každý vyšetřovaný, který služebnu opouštěl, musel podepsat formulář, ve kterém se zavázal k mlčenlivosti. V obecné rovině začalo gestapo s brutálními až smrtícími metodami už v roce 1933. Tehdy trpěli hlavně političtí odpůrci, posléze Židé, homosexuálové a další marginalizované skupiny společnosti v Německu. Zásadní otázkou je „Brutalisierung“ (zbrutalizování) a „Entzivilisierung“ (odcivilizování) příslušníků tajné policie.¹⁷¹ Záležitostí výzkumu musí být dobrovolné přijetí povolání příslušníka tohoto vražedného sboru. Vždyť vyšetřování zadržených vyžadovalo zvláštní druhy násilí a vývoj stále dokonalejších donucovacích prostředků a metod. Rozvoj agresivity zaměstnanců gestapa byl možný díky jejich sociální uzavřenosti, ve které bylo možno násilí legitimně provádět, ale stalo se i vzorem pro ostatní zaměstnance, a brutální činy pak získaly uznání kolegů. Užití násilí nebylo jen profilem úzké skupiny lidí lokálních služeben, ale bylo státem a ideologií nejen tolerováno, nýbrž i podporováno a vyžadováno. Tak můžeme rozumět pojmu „odcivilizování“ či „zbarbarštění“ na úrovni chování gestapa ke svému okolí, ostatním ne-pronásledovaným, kteří mohli okusit mnohdy nevybíravé chování jeho členů. „Zbrutalizování“ už můžeme chápat jako přímý důsledek chování těchto příslušníků k zadrženým a vyšetřovaným. Heydrichiáda se stala výjimečným obdobím protektorátních dějin. Během několika týdnů došlo k „nahuštění“ mnoha válečných zločinů, z nichž vypálení dvou vesnic se stalo vrcholy. Dosud jsem nenašel odpověď na otázku, jak bylo toto období vnímáno řadovými členy bezpečnostních složek. Inspiroval mne spis Heinricha Aschenbrennera v BDC.¹⁷² Už od začátku května 1942 se snažil zrušit své zasnoubení s Rosou Trencovou. Odůvodnění, které zaslal nadřízenému

¹⁷⁰ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 76, LS 937/46 Gerhard Schmeckthal, Výpověď Aloise Aschenbrennera z 3. prosince 1946, s. 34.

¹⁷¹ Hans Joachim HEUER, *Geheime Staatspolizei. Über das Töten und die Tendenzen der Entzivilisierung*, Berlin 1995, s. 162–176. Brutální a antisociálního chování členů gestapa je ve studii velmi dobře popsáno. Základní princip „kamarádství“, které autor uvádí jako nejdůležitější vlastnost příslušníků uvnitř skupiny, je ovšem sporný.

¹⁷² BDC, kart. A0125, Heinrich Aschenbrenner, bez stránkování.

orgánu, je smutným svědectvím bezbrannosti žen v nacionálně-socialistickém režimu, neboť ji v podstatě označil za alkoholičku a „lehkou ženu“, aniž by Trencová dostala možnost k obhajobě. O to větší překvapení na mne čekalo hned na následující straně, kde najdeme žádost o zasnoubení Heinricha Aschenbrennera s jistou Annou Peřinovou. Dokument nese datum 18. června 1942 a 19. června byl odeslán do Prahy (!). Heydrichiáda dosahovala svého vrcholu, probíhaly popravy na Zámečku, v Pardubicích se již začalo se zatýkáním Bartošovy skupiny a Aschenbrenner i přes všechno časové zaneprázdnění uvědomělého člena gestapa žádal své dva přátele – Mietha a Schatzlmaira – aby mu dali svá dobrozdání k potenciálnímu sňatku. Ještě 7. července urguje pražskou úřadovnu o zaslání potřebných nevyplněných formulářů.¹⁷³ Za Heinrichem nezůstal pozadu ani jeho bratr Alois, který se marně pokoušel získat povolení sňatku již na konci jara 1941, ale ještě v srpnu a září 1942 o něj zoufale bojuje.¹⁷⁴

Jak tedy bylo období druhé heydrichiády, tedy bezprecedentního bezpráví ze strany státní moci, vnímáno na úřadovnách gestapa? Byli gestapáci zavaleni prací nebo měli i v takto vypjaté době volnost k vedení soukromého života?

O stejné povolení sňatku jako Aschenbrennerové musel žádat Franz Ripper a Josef Kuchler. U něho je zajímavé, že se svou přítelkyní očekával potomka od začátku dubna 1942. Kuchler požádal Rasový a osidlovací úřad v Praze na začátku května téhož roku o urychlené vyřízení své žádosti tak, aby si vzhledem k okolnostem svoji budoucí ženu mohl vzít v červnu 1942. Na protesty úřadu, že mu chybí ještě některé potřebné materiály, na konci května odpověděl, že „die zeitlichen Verhältnisse im Protektorat und der aussergewöhnliche Dienstesatz mache es mir unmöglich, die noch fehlenden Urkunden z. Zt. beizubringen (...)“¹⁷⁵ Jen pro zajímavost, povolení mu bylo jedním z úřadů dáno 24. června 1942, tedy v den vypálení Ležáků. Aschenbrennerova, Ripperova i Kuchlerova žádost o povolení sňatku nám vykazují dvě zvláštnosti. Za prvé je to velmi silné, můžeme říci až intimní propojení mezi zaměstnancem, úřadem a ideologií. V podstatě si nadřízená instance (v tomto případě Rasový úřad) osobovala právo na určování budoucího životního partnera žadatele. Druhá neobvyklá situace se vztahuje ke čtyřem mladým mužům, kteří se v pozdním jaru roku 1942 sami rozhodli nebo byli okolnostmi donuceni uzavřít sňatek. Můžeme tak toto rozhodnutí k založení rodiny interpretovat jako jistotu jejich sociálního postavení a budoucího finančního i kariéerního zajištění, přičemž nacionální socialismus takové

¹⁷³ Tamtéž, mikrofilm, s. 1320.

¹⁷⁴ Tamtéž, kart. A0125, Alois Aschenbrenner, bez stránkování.

¹⁷⁵ Tamtéž, kart. D0364, Josef Kuchler, Dokument z 29. května 1942, s. 2548. Překlad: ... časové poměry v protektorátě a mimořádné služební nasazení mi nedovolují v tuto dobu dodat chybějící listiny.

jistoty sliboval. Osobní a pracovní život úředníka gestapa tak ukazuje svoji schizofrennost. V době zásnub a milostných vzplanutí se všichni čtyři jmenovaní, bratři Aschenbrennerové, Ripper i Kuchler, plně podíleli na chodu represivních opatření vůči zatčeným obětem. Těžko v této době budoucí milující tatínky napadlo, že za tři roky budou hledáni a československé úřady vyvinou nemalou snahu o jejich dopadení a potrestání. Alespoň v případě Aloise Aschenbrennera se to podařilo a byl popraven. Kdyby byli ostatní zatčeni čs. orgány těsně po válce nebo na začátku 50. let, hrozil by jim téměř jistě trest smrti.

Gestapo bylo skupinou lidí, která měla za úkol prosazovat nacionálně socialistickou myšlenku a dohlížet na její zakořenění a rozšíření. Byli to právě jeho členové, kdo museli tuto ideologickou fikci uvést v praktický život. S tím bezprostředně souvisí přetvoření původních společenských norem a zákonů potřebám tohoto cíle. Proto se tlak velení přenášel na další pracovníky v podobě přijetí nových pravidel, která uvnitř skupin existovala. Hlavním předpokladem začlenění nováčka do organizace byla jeho postupně utvářená imunita vůči zákonům a normám „vnější“ společnosti. K tomu dopomáhala několik zásadních faktorů.

Prvním faktorem byla příslušnost do skupiny, jejímž úkolem bylo shromažďovat a vyhodnocovat tajné informace. Patřit k takové skupině znamená mít přístup k exkluzivním údajům. To tvoří jádro atraktivity, pocitu vlastnictví něčeho mimořádného a dopomáhá k nadřazení nad ostatní složky společnosti, které takový přístup nemají. Tyto předpoklady platí pro skupiny, jimž se dostanou do rukou ještě mimořádná privilegia v podobě exekutivy. Vědomí takové nadřazenosti ještě posiluje pocity sounáležitosti a propojení s „vlastní“ skupinou. To s sebou nese druhý důležitý faktor, kterým je udržení tajemství o fungování a přísný zákaz kritiky uvnitř i vně skupiny před vnějšími pozorovateli. Společné zážitky a světonázorové představy posilují vnitřní hodnotu a pocit nadřazenosti každého individua, což následně opět upevňuje sounáležitost se skupinou. Skupina se stává svědomím jednotlivce a vytváří jeho uzavřenost vůči jinému myšlení a příslušnosti k jiné skupině. Sounáležitost je existenčně natolik úzká a intenzivní, že u jedince tvoří nové obsahy morálního a etického kodexu; a to v případě porušení zákonů skupiny, nikoliv společnosti. Účast v sociální jednotce tak vede k přeformování vlastních morálních principů a jejich legitimování. Tak jsou vytvořeny předpoklady pro násilné chování a přijetí brutálních praktik. Ty pak mohou vést až k potřebě zabít, aniž by tím utrpělo individuální sebepojetí.

Mezi vrahy pardubického gestapa můžeme rozlišit dvě skupiny. V první skupině jsou byrokraté účastníci se na vraždách plánováním, přípravou, vytvořením podmínek organizovaného zabíjení. Sami však výjimečně do průběhu poprav aktivně

zasahují. Druhou skupinou jsou ti, kteří tresty smrti nebo týrání během výslechů sami vykonávali. Tím, že se činnosti spojené s utrpením zatčených účastnily všechny části služebny, odpadlo stigmatizování za zločince a neutrpělo tak ani svědomí jednotlivců. Jak uvádí Heuer: „Die Geheime Staatspolizei selbst verschleierte ihre Folterungen mit dem Begriff „Verschärfte Vernehmung“. Durch die Veränderung der Wortbedeutung und gleichzeitiger Initiierung eines neuen Sprachgebrauchs konstituierte sich eine Ausgangssituation, die den Angehörigen der Geheimen Staatspolizei einen realitätsfremdere Beurteilung ihrer Handlungen erlaubte: Sie töteten, ohne zu töten.“¹⁷⁶

Oficiální údaje o počtu zatčených na území Oberlandrat Pardubitz mezi lety 1939-1945¹⁷⁷

Rok	Okresní soud	Pracovna	Zatčení za rok
1939	337	X	337
1940	628	112	740
1941	511	390	901
1942	487	588	1075
1943	472	613	1085
1944	633	415	1048
1945	84	378	462
Celkem	3152	2496	5648

Vyšetřovateli uváděný údaj o počtu zatčených v Pardubicích mezi lety 1939-1945 se zastavil na hodnotě 5 648 osob.¹⁷⁸ Mezi zastřelené je počítáno 78 osob, do čehož není zahrnuto 10 obětí, které byly ubity, a 6 obětí, které spáchaly sebevraždu. K uvedeným číslům musíme být kritičtí. V dalších šesti případech obětí, které spáchaly sebevraždu, se možná jedná o oběti, které svůj čin uskutečnily na služebně. Nejsou zde započítány oběti, jež se zabily před nebo v průběhu zatýkání. Nejsou zde ani uvedeny stovky židovských obyvatel, kteří byli posláni do koncentračních táborů. Počtu úmrtí způsobených přímo úřednictvem služebny údaje neodpovídají. Ten musel být několikanásobně vyšší, ovšem pokusíme-li se udělat odhad, dostaneme se na úroveň čisté spekulace. Vždyť v samém závěru války působila v oberlandrátě „Jagdkomanda“ vedená členy služebny, jejichž počet obětí se nepodařilo zjistit. Dnes známe pouze ojedinělé (hromadné) případy vražd, které

¹⁷⁶ H. J. HEUER, *Geheime Staatspolizei*, s. 171. Překlad: Tajná státní policie sama zastírala mučení pojmem „zostřený výslech“. Prostřednictvím změny významu slova a současného užívání nového významu vznikla výchozí situace, která umožnila příslušníkům tajné policie posouzení svého jednání, které neodpovídalo realitě: Zabíjeli, aniž by zabili.

¹⁷⁷ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 82, LS 985/46 Hubert Hanauske, s. 113.

¹⁷⁸ NA, MV-L, C 6178, Lidice a Ležáky – pátrací oběžníky, Závěrečná zpráva ze dne 4. ?. 1946, bez stránkování.

se podařilo vyšetřovatelům prokázat. Daleko přijatelnější je údaj počtu zavražděných v materiálech bývalého OV ČSPB v Hradci Králové, kde je počet zatčených v Pardubicích uveden okolo 14.000 lidí a dle zprávy židovské organizace bylo 1.380 obyvatel židovského vyznání či původu umučeno.¹⁷⁹

Zvýšenou agresivitu můžeme mezi příslušníky gestapa pozorovat přibližně od listopadu 1939. Z tohoto měsíce máme první doložitelnou zmínku¹⁸⁰ o použití násilí vůči vyšetřovaným. Samozřejmě nemůžeme vyloučit jeho provádění již v dřívější době, ale rozhodně nedosahovalo takové intenzity jako v letech pozdějších.

Při vyhlášení prvního stanného práva po nástupu Heydricha a během jeho trvání si zadržení členové gestapa nevzpomínají, že by během této doby byl někdo přímo pardubickou služebnou popraven.¹⁸¹ Během podzimu roku 1941 na popravišti v Zámečku s největší pravděpodobností nikdo nezahynul, neboť střelnice nebyla vražednému počínání přizpůsobena a nebyli ani alarmováni pracovníci krematoria. Proběhla celá řada vyšetřování zadržených osob. Nikdo z přítomného osazenstva gestapácké služebny se neúčastnil justiční vraždy na základě soudního procesu, ale někteří jedinci měli podíl na úmyslných zabitích během výslechů. Walter Kröger byl přeživšími vězni označen za jednoho z nejhorších vyšetřovatelů nasazených na nekomunistický domácí odboj v pardubickém oberlandrátě. Zločinnou povahu nacionálněsocialistického režimu se nacističtí vyšetřovatelé pokoušeli zakrýt rádobou právními postupy. Kröger se pokoušel pod mírnými přísliby i bitím přimět vyšetřovance k přiznání a podpisu nepravdivých výslechů. Zatčeného člena ÚVODu Vodseďálka bil klackem do hlavy, až se tento pomátl. S vyšetřovanou poštovní úřednicí Martou Exnarovou¹⁸² si pohrával velmi krutým způsobem; nedovolil jí přijímat životně nezbytný inzulin. Adolf Bureš absolvoval u Krögera dvacet sedm výslechů, při kterých byl soustavně bit

¹⁷⁹ SOKA HK, OV ČSPB, kart. č. 5, č. 150, Odhadnutí válečných škod v cenách k 20. 6. 1939, bez stránkovaní, vyhotoveno v letech 1963-1965.

¹⁸⁰ ABSMV, 309-6-1, Výslech Josefa Fialy provedený Ottou Schulzem 28. listopadu 1939, s. 38.

¹⁸¹ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 82, LS 985/46 Hubert Hanauske, s. 5.

¹⁸² ABSMV, 305-343-4, Vyšetřovací spis ze 17. září 1945, s. 89; SOKA HK, OV ČSPB, kart. č. 5, č. 172, František Dalecký – Pardubické krematorium v okupaci, sepsáno v roce 1946, 17 s. Zachycena výpověď vedoucího krematoria Františka Daleckého. Při smutečním obřadu Exnarové v měsíci listopadu 1941 byli přítomni nejbližší příbuzní a dva členové gestapa, kteří těsně před zpopelněním zesnulou opětovně identifikovali. Z dostupných pramenů se jedná o jediný „veřejný“ smuteční obřad, který gestapo povolilo. V prosinci 1941 bylo G. Clagesem nařízeno odstranit z kolumbaria všechny urny zesnulých židovských obyvatel a stejně tak naložit i s pomníky československých legionářů, které byly v urnovém háji. V průběhu ledna 1942 urgoval provedení rozkazu, ale Fr. Dalecký odkázal velitele gestapa na technickou kancelář města Pardubice. Výkon nebyl díky duchaplnému zásahu zaměstnanců proveden. Urny byly pouze přeneseny do vyšších výklenků. Srov: (IvL) *Marta Exnarová zemřela po třech dnech mučení gestapem*, Pardubické noviny 1210-6046 Roč. 14, č. 296 (20051220), s. 9.

a jednou svázan do kozelce a ponechán sedmnáct hodin na podlaze temnice.¹⁸³ Důležitá je Burešova informace, že Kröger donutil v celé řadě případů vyslychané k podepsání prokazatelně nepravdivých protokolů. Pokud víme, do doby druhého stanného práva nezemřel na pardubickém gestapu nikdo střelnou zbraní, avšak na následky nelidského zacházení bylo těchto případů velké, avšak blíže nespecifikovatelné množství.

Vyšetřovací metody a mučení se postupně zdokonalovaly a umožňovaly tak vyšetřovatelům způsobit těžká ublížení na těle i duši nebo dokonce smrt, aniž by se zadržovaných fyzicky dotkli (viz případ diabetičky M. Exnarové). Oficiálně však musela policie o „zostřený výslech“ žádat ústředí v Praze. To samozřejmě bylo v době vyššího počtu výslechů ignorováno, protože by to při neustálém přísunu vězňů způsobilo prodlevy výslechů a zahlcení pražské centrální úřadovny. Mezi povolené formy nátlaku patřila i temnice. Úředně nesměla být použita na více jak 48 hodin. V pardubické služebně a věznici z dostupných archivních pramenů neznáme případ delšího použití tohoto donucovacího prostředku.¹⁸⁴

Vedle služebny gestapa fungovala ještě druhá významná nacistická instituce, která měla zájem na likvidaci protinacistického smýšlení. Pardubická pobočka Bezpečnostní služby (SD) byla od roku 1939 do roku 1941 vedena Dr. Ernestem, poté od roku 1941 až 1944 (s krátkým několikaměsíčním zrušením v první polovině roku 1942) Walterem Kurzem a poté až do konce války Rudolfem Bernickým. SD byla do jisté míry považována udavači za daleko schůdnější možnost podání jejich udání, než přímo u gestapa. Z výslechů zaměstnance pardubické SD Otakara Pavlase vyplývá, že v několika případech byla udání učiněná u SD považována udavači za vyřízená, ale když se o potvrzení udání přihlásilo gestapo nebo chtělo-li ještě něco prošetřit, to již daný udavač mnohdy považoval za příliš velké zapletení se s okupanty. Někdy naopak docházelo k horlivé snaze informátorů SD a ti pak zasílali své informace přímo pardubickému nebo královehradeckému gestapu, v některých případech samotnému Frankovi do Prahy. Tyto „excesy“ budou podrobněji popsány na případu členů Árijské pracovní fronty (APF). Šéf pardubického oddělení SD W. Kurz pak dostával rozhořčené stížnosti nadřízených instancí, že musí řešit hlouposti a nepravdivá udání. Také označuje ve své výpovědi vztahy mezi pardubickou služebnou SD a gestapem za velmi napjaté.¹⁸⁵

¹⁸³ Tamtéž, 325-4-2 Walter Kröger a spol., Výpověď Adolfa Bureše z 8. července 1977, s. 3.

¹⁸⁴ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 101, LS 994/46 Ludvík Schulz, s. 58–59.

¹⁸⁵ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B162/4823, Výpověď Waltera Kurze z 11. července 1969, s. 4671.

O mnoho lepší nebyla spolupráce ani mezi gestapem a kriminální policií vedenou Josefem Bockmannem.¹⁸⁶

Jelikož se seznamy informátorů SD nezachovaly, zbývá nám pouze svědectví člena SD Otakara Pavlase,¹⁸⁷ kolik organizovaných členů SD nebo alespoň donašečů v tom kterém místě bylo. Pro chrudimský okres počítá s devíti, pro Chrast, Luži, Skuteč a Žumberk s pěti a pro Hlinsko také s pěti informátory. Donašeči od APF, ani od dalších kolaborantských organizací nebyli do těchto čísel zahrnuti.

4. Konfidenti

Dělení konfidentů na „důvěrníky“ a „udavače“

Fenomén konfidentství sehrál nemalou úlohu ve vypálení Ležáků. Pro plné pochopení jednání spolupracovníků gestapa musíme vysvětlit obsahový rozdíl mezi pojmy „důvěrník“ a „udavač“, neboť oba názvy vymezují rozličné druhy konfidentů.

Gestapo, potažmo SD se v plné míře mohlo opírat o povětšinou dobrovolné, finančně podporované spolupracovníky – „důvěrníky“ (z německého Vertrauensleute – V-Leute). Právě oni byli v obecném měřítku zdrojem informací, který pronikal jako státní mocí kontrolovaný element do nejužších mezilidských vztahů, do vědomí a svědomí jedinců. Objevují se v každodenním společenském styku, v politických organizacích, závodech, úřadech, školách. Mnohdy se však vynoří i v základních jednotkách společnosti, tedy mezi přáteli, v úzkém kruhu rodiny nebo dokonce mezi manželi. Najdeme je jako řadové občany, kteří si zdánlivě všímají pouze svého. Důvěrníci měli svá konkrétní identifikační čísla, která byla uložena v kartotéce jednotlivých místních úřadoven gestapa a v centrálních úřadovnách v Praze a Berlíně; tito pomahači byli každý měsíc honorováni nebo požívali jiné hmotné výhody. Jejich nasazení bylo prováděno cíleně a řízeno bylo gestapem. V tom je hlavní rozdíl oproti následující skupině – „udavačům“.

Do druhé skupiny byli zařazeni informátoři – „udavači“, jejichž udání neměla vyšší využitelnou kvalitu. Pisatelé neměli takovou společenskou pozici a kontakty, které by umožnily dodávání hodnotnějších informací. Povětšinou se jednalo o náhodná udání, v nichž převážily osobní důvody nad těmi politickými. Zásadní rozdíl oproti důvěrníkům spočíval v dobrovolnosti a snad jistě upřímnosti jednání,

¹⁸⁶ Tamtéž, Výpověď Josefa Bockmanna z 13. června 1967, s. 3968. J. Bockmann byl MLS Chrudim odsouzen 15. ledna 1947 na doživotí. 13. července 1955 byl vypovězen do SRN. Skutečnost, že nebyl popraven, vysvětluje on sám napětím, které bylo mezi služebnami. Neshody byly známy i veřejnosti. Srov: SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 76, LS 940/46 Josef Bockmann. MLS v Chrudimi soudil ještě dva členy kriminální policie, a sice Kühna a Rödiga, třetí zaměstnanec Pantle vyšetřování unikl.

¹⁸⁷ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 73, LS 875/46 Otakar Pavlas.

neboť udavači nedostávali žádné úkoly od represivních složek, jednali z vlastního popudu a privátních důvodů. Odměnou jim byly úlevy hlavně v podobě různých propustek a výjimek, kterých by bez své pronacistické činnosti nemohli v žádném případě dosáhnout.¹⁸⁸ Mnohdy však na místo „hmotného ohodnocení“ stačilo uznání gestapáka nebo sebenaplňující pocit moci nad svým okolím, touha uškodit jiným a vyniknout nad nimi. Budeme-li využitelnost udavačů hrubě paušalizovat, pak jejich smysl z pohledu gestapa byl v jakémsi společenském indikátoru nálad, neustálé hrozby teroru a fyzické likvidace, k níž vůbec nemuselo dojít, ale jejíž psychologický dopad byl mimořádně účinný.

Jak zjišťujeme z materiálů a výsledků gestapácké služebny, bylo z pohledu úředníků mnohdy těžké se v udáních orientovat a vybrat ta, která byla nějakým způsobem využitelná a znamenala skutečné či potenciální ohrožení nacistické moci. Gestapo se tak často ocitalo ve stavu, kdy se namísto své činnorodé aktivity dostávalo do pasivní role, která se pouze snaží dohánět nepoměr podaných udání a jejich vyřešení. Proto jsme mnohokrátě svědky likvidace těch „nepodstatných“ udání i za cenu, že jsou přehlédnuta denuncovaná skutečná ohniska odporu. Záběr kontroly, kterou muselo gestapo provádět, nabral značně širokého rozměru a vytvářel tlak na nepočtený personál úřadoven. Vždyť udržet kontrolu nad posloucháním zahraničního rozhlasu, Říši nenakloněných rozhovorech nebo nedovolenou porážkou prasete, vyžaduje dostatečný úřední aparát, s dostatečnou výkonností, ale i širokou základnu donašců. Bohužel máme pouze útržkovité zmínky o působení udavačů na území protektorátu. Udání byla nezdědky podávána ústně a, pokud byla psána, likvidoval je vyšetřovací orgán brzy po jejich obdržení. Takový osud čekal drtivou většinu oznámení, ovšem naštěstí pro historický výzkum nepodlehla všechna psaní zkáze. Kupř. korespondence některých členů APF se zachovala jen díky jejímu archivování na několika institucích naráz, a to včetně gestapa. Nemáme ani příliš konkrétní představy o rozšíření fenoménu konfidentství. S jistotou můžeme vyloučit představu Čechů nucených pouze brutálními prostředky k uposlechnutí příkazů státní moci. Ztotožnil-li se jedinec vnitřně s nacionálně socialistickou ideologií, interiorizoval-li ji, pak bylo jeho hlavní povinností svými schopnostmi přispět k rozvoji tohoto myšlenkového proudu. Tedy jinými slovy upozorňovat příslušné orgány státní moci na ideologii ohrožující elementy společnosti. Otázkou bylo, když udávat, pak komu?!

Přenesme široké prostředí protektorátu na oblast kolem Ležáků. Na vybranou měl potenciální důvěrník nebo udavač v regionu Hlinska, potažmo Ležáků daleko více možností, než by se na první pohled zdálo. Jako spolehlivé prostředníky mezi

¹⁸⁸ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 101, LS 994/46 Ludvík Schulz, s. 58–59.

„špiclem“ a represivní složkou berme v potaz Vlajku a APF, politické činovníky Národního souručenství, ale i vrchního strážmistra hlinecké služebny Kudrnatsche, do Hlinska občas zavítavšího člena SD Pavlase nebo vlivné členy gestapa, kteří město a region v krátkých časových intervalech navštěvovali. Udání, které bylo směřováno přímo úředníku gestapa, mělo výhodu anonymity a rychlého řešení, kdežto přes jiné instance docházelo k prodlení nebo ke zkreslení, či dokonce zničení udání z osobních pohnutek toho kterého prostředníka. Na druhou stranu mohlo případné vyšetřování vést k osobní návštěvě úředníka gestapa u daného konfidenta, což mohlo být obzvláště v místě bydliště pro vyslýchaného krajně nepříjemné. Jak jsem výše poznamenal, neslo podané udání pro udavače nebezpečí osobního styku s úřadem gestapa.

Jisté je, že žádný konkrétní všeobecně platný typ udavače není možné určit. Většina z nich byla nenápadnými obyvateli. Nebyli ani nijak výrazně zlomyslní nebo cholericí. Spektrum motivů, které je k udávání vedlo, je velice široké; od osobních pohnutek, přes upřímnou spolupráci s režimem, až po organizované, cílené ničení jakékoliv opozice. Příkladem nenápadného spolupracovníka gestapa nám může být hlinecký drogist Holub, u kterého se vcelku často zastavoval tajemník Kröger. Z dokumentů bohužel opět nevyčteme, jestli měl nějaké zvláštní výhody, či nikoliv. Že by však Kröger ztrácel čas jen pro touhu popovídat si s českým živnostníkem, je více než nepravděpodobné. Nehledě na to, že Holub se obával trestu natolik, že spáchal v červenci roku 1945 sebevraždu. On je příkladem skryté kolaborace – nebyl organizován v žádném politickém pronacistickém hnutí, ačkoliv měl možnost vstoupit do Vlajky nebo APF, které měly v Hlinsku svoji buňku. A vzhledem ke svému osobnímu kontaktu s vysoce postaveným úředníkem gestapa by jistě byl u českých stoupců hnutí členem více než vítaným. Jeho chování mohlo mít vcelku silný dopad na prostředí maloměsta, kde byl svojí aktivitou v průběhu války poměrně dobře znám. Mohl tak budít odpor pro morální selhání nebo naopak závist pro své styky s vyššími místy. Holub nebyl v okolí jediným denunciantem, natož pak výjimkou. Od Schulzeho se dozvídáme o učitelce Vlkové, řediteli věznice v Chrudimi Sasínkovi, nebo úředníku Lepičovi,¹⁸⁹ z výpovědi MLS Chrudim pak kupř. o domovníkovi pardubického Zámečku Zvířecím a jeho ženě atd. Nehledě na to, že MLS se zabývaly převážně nacistickými zločinci a konfidenty. Rozdíl výše jmenovaných lidí oproti „stranicky“ organizovaným denunciantům je v jejich skryté činnosti a často nejasném postavení vůči okupační moci, protože se k ní v mnoha případech nijak veřejně nehlásili. To mohlo být ze strany obyvatel omylem přehlédnuto a pro denunciování mohly vyvstat vážné problémy. Zdá se, že rozsah aktivní spolupráce s okupanty byl i pro gestapo překvapující. Na druhou stranu vedla přemíra horlivosti k mnohdy nesmyslným obviněním. Kröger si dokonce jednou postěžoval, že

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 1–2.

pokud by bral každé udání vážně, byly by celé Pardubice za mřížemi.¹⁹⁰ To je samozřejmě nutné brát s rezervou, protože bylo-li by to tak, pak by se nemohl SILVER A několik dlouhých měsíců pohybovat v bezprostřední blízkosti pardubických gestapáckých špiček v Pardubicích i v hotelu Veselka. Na druhou stranu nemůže být toto vyjádření zlehčováno. Touha po sociální moci a řešení osobních konfliktů byla u konfidentů silná, neboť bez ní by těžko své činy prováděli.

Ani denunciační snahy prokazatelně vedené z osobních důvodů nezůstávaly bez potrestání. Bez takového opatření by docházelo k naprostému zahlcení úřadů a k rozptýlení využitelných zpráv do příliš velkého moře informací. Uvnitř nacistického aparátu tak docházelo k protikladným snahám. Bez udání nebylo možné proniknout do privátní sféry obyvatel, ale žádoucí bylo oznámení protinacistického smýšlení, nikoliv osobních sporů, které nabývaly vrchu. Od SD přicházela na úřadovnu udání, která již byla nějakým způsobem přezkoušená nebo pocházela od dostatečně důvěryhodných zdrojů. Gestapo nemělo přehled o důvěrnících SD, neboť zprávy byly předávány pouze s číslem udavače, nikoliv s jeho jménem. Jen na základě soudního rozhodnutí musela SD jméno udavače předat gestapu. A opačně, obzvláště pardubické gestapo si své zdroje informací přísně chránilo, takže SD neměla vůbec žádný přehled o činnosti úřadovny tajné policie.

Pardubická Vlajka

Pardubickou organizací Vlajka se budeme zabývat pouze okrajově. Avšak bez podchycení její operační oblasti na rozhraní chrudimského a hlineckého okresu, jinými slovy v oblasti Ležáků, bychom dostali obraz kolaborantského milieu ve značně zkršené podobě. Do dnes známého seznamu byli zahrnuti pouze oficiálně vedení členové organizace. Z jejich prostředí se dalo očekávat velmi nebezpečné jednání v podobě „špiclování“, šikany, udání nebo též fyzického napadení. Přímo v Hlinsku žilo patnáct jmenovitě uvedených členů Vlajky a v blízkém okolí (Blatno, Horní Holetín, Všeradov, Včelákov) pak dalších pět.¹⁹¹ To je vcelku vysoký počet členů kolaborantské organizace, jelikož toto pronacistické uskupení nebylo v okolí jediné. Vlajka se stavěla s podobným důrazem za nacistickou myšlenku a pro německou spolupráci, mezi jejíž hlavní způsoby prosazení nacistické ideologie patřilo udavačství. V první polovině roku 1942 je Vlajka jako politické hnutí již jen torzem, jež nemá ani podporu nejvyšších německých míst protektorátu. Vlajce byla zakázána činnost samotným Heydrichem,¹⁹² takže o významné politické úloze v této době již nemůže být ani řeč. Co se však v ideji Vlajky nezměnilo, bylo uloženo kdesi hlouběji

¹⁹⁰ NA, MV-L, C 6178 Lidice a Ležáky – pátrací oběžníky, s. 9.

¹⁹¹ ABSMV, Vlajka, 302-32-5, s. 113–114.

¹⁹² Milan NAKONEČNÝ, *Vlajka. K historii a ideologii českého nacionalismu*, Praha 2001, s. 138.

než jen v „povolení politické činnosti“. Bylo to v členské základně, která se v drtivé většině přikláněla dobrovolně k programu, který hnutí představovalo. Rozpadem tohoto politického uskupení tak nedošlo k absolutní nečinnosti členů, ale k jejich přechodu k novým formám kolaborantství. První možností stále zůstávala udání, druhou nejčastější pak přímé členství v bezpečnostních složkách typu SD. Soustředěně se na druhou výraznou pronacistickou skupinu pardubického regionu.

Árijská pracovní fronta – Bedřich Opletal

Přibližně pětisetčlenná organizace Árijská pracovní fronta měla do velikosti dvanáctitísícové Vlajky daleko, ale přesto vyrůstala z ne úplně zanedbatelné členské základny, tj. z ještě širšího pole sympatizantů a určitého podhoubí, které bylo schopno se veřejně a aktivně podílet na okupační politice.

Následující řádky jsou představením nejen APF, ale hlavně dvou mužů, kteří se stali dobrovolnou součástí německé okupační mašinérie. Bedřich Opletal a Karel Holfeuer jsou lidmi, kteří se nechali strhnout příležitostí k vytěžení zoufalé situace okupovaného Československa. Jejich snaha byla vedena programem až příliš podobným tomu nacionálně-socialistickému, avšak upraveným na říšsko-protektorátní poměry. Tedy v politickém programu je patrná jistá snaha o zachování českého etnika v rámci Říše. Bez fungování takového kolaborantského prostředí, jehož byli níže charakterizovaní aktivní součástí, by okupační orgány nemohly proniknout do takové hloubky české společnosti a zevnitř ji ovlivňovat. 30. září 1938 a ještě více 15. březen 1939 vytvořily vynikající podmínky pro všechny, kteří své ambiciózní představy vyššího společenského postavení neměli šanci v demokratickém prvorepublikovém prostředí proměnit ve skutečnost; ať již kvůli nedostatečným intelektuálním schopnostem nebo pro jejich aktivitu v nevhodném politickém klimatu. Datum odstoupení Sudet a vznik protektorátu jsou pouze uvolněním společenských bariér pro aktivistické elementy společnosti, nikoliv jejich vznikem. U obou jmenovaných osob tak zjišťujeme jejich fašistickou minulost, která se po zániku Československa pouze zradikalizovala do pronacistické podoby. Tyto aktivisty, jejich činy a hlavně hnutí APF nelze sledovat jako právně uznanou součást politického spektra okupované země. Nacisté jich využívali pouze jako formu nátlaku na nepoddajnou společnost, ale uznání jako plnohodnotný názorový proud nikdy nezískali – ani APF, ani kupř. NSGA (Nacionálně sociální garda státních aktivistů),¹⁹³ další regionální skupinu působící na Českomoravské vrchovině. K právnímu uznání nedošlo ani v případě největší kolaborantské organizace Vlajky-ČNST.

¹⁹³ Převzato z doposud nevydaného hesla APF připravovaného slovníku kolaborantských hnutí. Laskavě zapůjčeno Daliborem Státníkem.

Řada členů pozdějších pronacisticky orientovaných hnutí se hlásila ke krajně pravicovým stranám první republiky, od kterých se však v průběhu let 1938 a 1939 rychle osamostatňovaly jednotlivé další skupiny. Kniha Tomáše Pasáka „Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945“ nám souhrnně představuje kolaborantská hnutí a jejich vedoucí funkcionáře, stejně jako boje uvnitř i vně těchto uskupení o vedoucí pozice. Otázka, kým byli čeští kolaboranti a organizovaní udavači, je otázkou charakteristiky hnutí, ke kterým se hlásili. Vzhledem k vcelku širokému výběru těchto organizací je dalším problémem důvod osobního rozhodnutí toho či onoho udavače pro členství v konkrétním hnutí. Je tedy nasnadě se ptát také na přitažlivost názorů, programu a jistých šancí pro jejich uskutečnění. Vždyť nejdůležitějším předpokladem pro vstup jednotlivce do skupiny je jeho ochrana a seberealizace. Stejně tak je důležitá vidina úspěšného prosazení hnutí, ke kterému se jedinec připojil. Neboť přes úspěch celé skupiny získal její člen šanci ke vzestupu ve společenském žebříčku a podílu na moci.

APF je jednou z několika regionálních organizací, jež s sebou nese své osobité rysy a zvláštnosti, ale i všeobecná pravidla ve struktuře protektorátního kolaborantského prostředí. „Schreibtischtäter“ (pachatelé od psacího stolu) je výraz užívaný německou historiografií pro byrokratické organizátory holocaustu a vyhlazovací politiky Třetí říše. Mnozí z nich nikdy na vlastní oči neviděli průběh a důsledky své činnosti, ačkoliv jim musely být nepopíratelně zřejmé. Je tedy další otázkou, jestli se podobný výraz nehodí i pro prostředí konfidentů, samozřejmě v poněkud upravené konotaci. Málomocný z nich měl možnost vidět důsledky svých oznámení na vlastní oči, ačkoliv je činil s politickým podtextem nebo úmyslem osobní msty, závisti, potažmo majetkového poškození či přímo fyzické likvidace postiženého. Tento specifický druh „Schreibtischtäter“ se ne výjimečně vyvinul v nonverbálního násilníka, proti kterému dokonce zasahovaly protektorátní bezpečnostní složky; ať již německé nebo české. Příklad APF zde uvádíme nejen jako čistě regionální konfidentskou organizaci, jejíž členové se v průběhu války vypracovali na výkonné důvěrníky pardubické SD, ale díky zachovaným materiálům Mimořádného lidového soudu v Chrudimi se nám zachoval i obraz jejích členů a společenských oblastí její působnosti. Chrudimský soud se v jednom procesu zabýval udáním učiněným na Ležáky. Sesbírané dokumenty nám tak dávají unikátní možnost představy nejen o fungování a struktuře APF, ale též důvody, proč byla k odbojové činnosti vybrána právě vesnice Ležáky a v jak nepřátelském prostředí museli odbojáři pracovat.

Stejně jako u všech zločineckých organizací Třetí říše můžeme i v případě českých pronacistických organizací a i jednotlivců, kteří se svojí konfidentskou činností podíleli na kontrole obyvatelstva, říci, že neexistuje žádný jednolitý typ

českého udavače, jenž by nesl hromadně shodné znaky denuncianta. Hledání takového univerzálního konfidenta by vedlo do slepé uličky. Dnešní historická věda se daleko více orientuje na vztahy mezi jednotlivci, skupinami organizovaných konfidentů a státním, či okupačním aparátem. Abychom pochopili toto prostředí nacisty organizované a státní mocí podporované šikany, musíme se obracet na jednotlivce, jejich důvody k dané činnosti a prostor, který jim byl pro jejich aktivistickou činnost uvolněn, ale měl také své hranice.

Hovořit o udavačích jako o kolektivní jednobarevné skupině zločinců nás vrátí na úroveň německého výzkumu 60. let minulého století, jenž se zabýval převážně zločinci z prostředí vojenských složek. V protektorátním prostředí musíme v drtivé většině případů nahlížet na udavače jako na samostatné, převážně nikým nenucené osoby, které byly plně odpovědné za své jednání. Stejně jako tomu bylo v německých poválečných procesech, od pohlavárů nacistické strany až po nejnižší šarže vojáků, snaží se i zadržení organizovaní konfidenti svádět vinu na své představené nebo na samotné okupanty, pod jejichž tlakem měli údajně pracovat. Pohlížet na takové osoby jako na přísně kontrolovanou a prodlouženou ruku vyšších složek je nesmyslné, neboť pak by se vytratil element samostatného jednání v té šíři, která mu náleží. V případě jednotlivých biografii se nám mnohem více odkrývá spektrum „možného“ jednání. Angažmá jednotlivců nelze posuzovat pouze z pohledu jejich přesvědčení o nacionálněsocialistické ideologii, ale stále musíme mít na mysli pozadí kariérismu, touhy po společenském uplatnění a uznání ze strany představených, popř. hmotné výhody, které z takové činnosti plynuly. Tyto prvky lze posuzovat individuálně u každého jedince, co je však typické pro celou nacistickou moc, je vnímání násilí. „Dabei begreifen wir Gewalt nicht individualpsychologisch als aus psychologischen Dispositionen und Motiven ableitbare Kraft, sondern als eigenständigen situativen Sozialisationsfaktor, als Kraft, die fasziniert, anzieht und die Beteiligten partiell und zeitweise verändert.“¹⁹⁴

Níže popsané zkrácené biografie dvou členů APF sledujeme z pohledu individuálně psychologického, ale současně i společenského vývoje konfidentského prostředí. Neztrácejme ze zřetele, že osoby jsou vybrány hlavně na základě společného jmenovatele, a tím bylo udání na Ležáky. Nezakrývejme, že se jedná o náhodnou situaci, když udání v písemné i ústní formě prošlo jednotlivými úrovněmi APF od řadového člena Karla Andráka, přes okresního vedoucího Karla Holfeuera až

¹⁹⁴ Klaus Michael MALLMAN - Gerhard PAUL (Hrsg.), *Karrieren der Gewalt. Nationalsozialistische Täterbiographien*, Darmstadt 2004, s. 5. Překlad: Přitom nechápeme násilí individuálně psychologicky jako z psychologických dispozic a motivů odvoditelnou sílu, nýbrž jako samostatný situativní a socializační faktor, jako sílu, která fascinuje, přitahuje a zúčastněné částečně a dočasně mění.

po vedoucího APF Bedřicha Opletala. To však nesnižuje hodnotu svědectví, které nám bylo soudem zachováno. Naopak se nám tak otvírá jedinečná možnost vhledu do hierarchie APF, a to od sepsání udání až po jeho šetření SD a gestapem.

12. června 1939 je v sále Hasičského domu v Praze na Vinohradech založena Národní árijská kulturní jednota (NAKJ). Podle vnitřních stanov nebylo toto uskupení politickou složkou vůbec, ačkoliv náplní své činnosti se snažilo ovlivňovat politickou situaci nově utvořeného protektorátu. Podstatou jejího působení bylo vzdělávání a kulturní „povznesení“ českého národa v duchu nacistické ideologie. Na předsednické místo byl navrhován v té době sedmadvacetiletý nedostudovaný strojný inženýr Bedřich Opletal ze Sezemic u Pardubic. Z dosud neznámého důvodu nabízenou funkci odmítá, avšak stává se propagačním referentem. Opletal byl politicky velmi nestabilním elementem, který až v páté politické organizaci¹⁹⁵ našel své uplatnění. Již během této doby si tvoří známosti s úředníky pardubického oberlandrátu a navazuje kontakty na pobočku SD. Opletal se ke krajně pravicovým politickým proudům znal již od roku 1935 a jeho nenaplněná snaha o výraznou politickou činnost vede až k neukončení vysokoškolského studia. To mu ovšem nebrání titulovat se ve styku s úřady nebo v interní korespondenci jako „ing. Opletal“. První zmínky o výrazně pronacistickém smýšlení získáváme z memoranda, které sepsal 20. března 1939 a zaslal jej přímo říšskému protektorovi, jenž ještě ani nebyl uveden do funkce. Jednostránkový dokument navrhuje řešení, jakým mohou okupační orgány získat kontrolu nad Čechami. Mimo jiné je hlavní prioritou zavedení cenzury, likvidace stávajících stran a jejich členů - a vyřazení „židomilců“ a Židů ze společenského života. Snad jako ve všech dalších prohlášeních dává Opletal dvě možná východiska v případě neúspěšné kooperace českého a německého národa: „a) Vernichtung des tschechischen Volkes / b) Auswanderung des tschechischen Volkes.“¹⁹⁶

V květnu 1939 je vytvořena hlavní nosná část organizačního řádu Opletalem připravované strany.¹⁹⁷ K jejímu naplnění dojde až se vznikem APF na přelomu října a listopadu 1939. APF se se svým programem nezařazuje mezi fašistická hnutí, proti jejichž čelním představitelům bojuje,¹⁹⁸ ale přejímá ideologii přímo nacistickou, včetně řady prvků z programu NSDAP.

¹⁹⁵ ABSMV, APF, 315-231-7, Dopis R. Bienerta R. Heydrichovi z 13. dubna 1942, s. 68. Opletal byl postupně členem Národního sjednocení, Strany fašistické, Národní jednoty, Národní árijské kulturní jednoty a Árijské pracovní fronty.

¹⁹⁶ Tamtéž, 315-231-6, s. 41-51. Sepsáno bylo více vyhotovení obsahově se nelišících. Překlad: a) Vyhlazení českého národa, b) Vystěhování českého národa.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 163.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 50. Opletal ostře napadá J. Stříbrného, R. Gajdu, gen. Ježka a další. Považuje je za krajně nespolehlivé a Říši nepřátelské elementy, které sice hlásaly fašistické myšlenky, nepostavily se ovšem na stranu nacismu.

Důležitým tahem na politické šachovnici je pro mladého referenta NAKJ Opletala, stejně jako pro jeho matku, získání německého občanství v červnu 1939,¹⁹⁹ což jim oběma v průběhu války dodává na společenské váze, alespoň tedy mezi úředníky okupačních orgánů. Velmi rychle si přivlastnili nacistické atributy a, jak si stěžuje po válce četnická stanice v Sezemicích, „provokativně němčili, zdravili se zdviženou pravicí a stýkali se pouze s Němci a vedoucími Vlajkaři“.²⁰⁰ NAKJ neměla téměř žádnou mediální podporu a radikální Opletal se snaží tento stav změnit; nechává v Sezemicích instalovat veřejnou nástěnku, kde vyvěšuje jména jemu podezřelých osob z protiněmeckého smýšlení.²⁰¹ Veřejné „pranířování“ uvedených osob se nesetkalo s prakticky žádným ohlasem, kromě vyostření sousedských vztahů v Sezemicích. Ještě 1. září 1939 se NAKJ snažila o vytvoření českého dobrovolnického sboru, který bude bojovat po boku wehrmachtu. To však mělo před sebou již jen krátkého trvání, a sice do konce září 1939, kdy organizace sama ukončuje svoji činnost. Údajně k tomu mělo dojít z důvodů příliš mnoha „štrébrů“ (z německého „der Streber“ – snaživec), kteří proti sobě bojovali o mocenské pozice. Členské základně bylo doporučeno dále se politicky angažovat buď v Národním souručenství nebo ještě lépe ve Vlajce. Jisté je, že mezi velmi aktivní opozičníky se zařadil i propagační referent Opletal. Na rozhraní října a listopadu 1939 zakládá v Hradci Králové svoji vlastní stranu s názvem „Árijská pracovní fronta“ (APF, Arische Arbeitsfront). Ani její jednotu se nepodařilo udržet a dochází tak k rozkolu i uvnitř tohoto hnutí. Opletal však své pozice proti opozici v čele s Teplým uhájí a jeho část strany je schopna se dále úspěšně rozvíjet. Jedním z důležitých kritérií pro fungování APF byla vynikající úroveň německého jazyka, kterou její předseda disponoval. Aktivita sezemického rodáka se však vůbec nezamlouvala jeho sousedům, a tak se můžeme dočíst o jednom z prvních udání, které Opletal podal. Četníci museli řešit jeho stížnost na bojkot obchodu rodičů ze strany českého obyvatelstva. Není se co divit, neboť v obci známým podněcovatelem mladého Opletala k aktivistické politické činnosti byl jeho otec.

APF byla politickým hnutím představujícím svoji činností více než pouhou programovou kolaboraci. Antisemitskou, antirezistenční a vůbec antidemokratickou aktivitou se snažila být o krok před ostatními denunciantskými organizacemi a v některých případech i před samotnými okupanty. Vedle pořádání „osvětových“ přednášek a působnosti několika málo násilnických bojůvek se orientace tohoto politického hnutí přenesla na zpravodajsko-denunciantskou službu. Zvláštností

¹⁹⁹ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 23, LS 211/46 Bedřich Opletal, s. 4. Důvodem hladkého přijetí německého občanství byl údajný německý původ Opletalova otce.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 7.

²⁰¹ Tamtéž, s. 20.

tohoto uskupení je jeho teritoriální omezenost, neboť členové pocházeli z několika málo tehdejších okresů oberlandratů Pardubice a Hradec Králové. Co do počtu registrovaných přívrženců byly nejčetnějšími okresy Hradec Králové, Pardubice, Vysoké Mýto, Náchod, Chrudim, Litomyšl a Kolín. 11. července 1940, v den oficiálního podání žádosti o změnu politického hnutí v politickou stranu, bylo kupř. v okresech Chrudim a Hlinsko registrováno pouhých 41 a 37 členů,²⁰² a to jich měla APF v tento rok nejvíce, tedy celkem okolo pěti set.²⁰³ APF nelze v žádném případě označit za masovou organizaci, ačkoliv vedle stálých členů máme útržkovité zmínky o dalších sympatizantech, kteří navštěvovali schůze nebo přišli s hnutím do aktivního styku. Složení členské základny dle povolání vypadalo ve dvou výše uvedených okresech následovně:

Povolání	Počet členů	%
Živnostník ²⁰⁴	31	40
Dělník	20	26
Rolník	9	11
Úředník	3	4
Graduovaný	1	1
Údaj nedoplněn	14	18
<i>Celkem</i>	<i>78</i>	<i>100</i>

Pověštinou se jednalo o dělníky, rolníky, zaměstnance či živnostníky s nízkým sociálním statutem. To přinášelo i nedůvěryhodnost v očích úřadů a také daleko častěji udávání v sociální hierarchii vertikálně odzdoła nahoru. V opačném směru se jedná o výjimečné případy. Právě v orientaci na nižší sociální vrstvy obyvatel se APF odlišovala od ostatních kolaborantských skupin. Zatímco se téměř všechna hnutí snažila získat do svých řad intelektuály, když ne masově, pak alespoň na vedoucí místa, v případě APF se do užšího vedení nepodařilo získat ani jednoho člena s akademickou hodností. To samozřejmě udávalo charakter a hodnotovou orientaci celému hnutí.

Pohlédneme-li hlouběji do jejích mechanismů, zjistíme, jak krajně nebezpečnou mohla být a byla APF všem, kdo se ocitli v okruhu její působnosti, neboť hnacím popudem k činnosti jí byli horliví rasisté v čele s Opletalem, Hybským

²⁰² ABSMV, APF, 315-231-7, s. 3-5.

²⁰³ Tomáš PASÁK, *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*, Praha 1999.

²⁰⁴ V seznamu je vedle jména člena APF uvedeno jeho povolání, které však neumožňuje určit společenský status daného jedince. V kolonce „živnostník“ jsou tak uvedeni všichni, kteří měli u jména uveden název řemesla, ale nebylo jasné, jestli se jedná o samostatného živnostníka nebo o zaměstnance. Údaj je v tomto ohledu nedokonalý.

a Teplým.²⁰⁵ Zbývající dva však nedosahovali aktivistické činnosti v takovém rozsahu jako Opletal, jehož touha po vůdcovství v hnutí byla nezměrná, a krátce po vzniku organizaci opustili.

V čele APF, od roku 1943 již pouze živořící organizace, se Opletal udržel až do konce války. Jak vyplývá ze zachovaných materiálů, byl Opletal osobností krajně nedůvěryhodnou a v podstatě se sám zdiskreditoval v očích okupační moci již v prvních dnech protektorátu. Skutečnou raritou je oznámení udavače Boleslava Zahradníčka na udavače Bedřicha Opletala. Již to svědčí o nejednotnosti českých fašistů a kolaborantů. Dopis se nezachoval v originále, ale v daleko hodnotnější podobě. Objevil se v opise na hlavičkovém papíře samotného protektora, který jej posílal oberlandratům do Pardubic a Hradce Králové jako součást vnitřních směrnic. Neurath informuje pracovníky oberlandratů o nimbu, který se snaží Opletal okolo své osoby vytvořit. Jasně též nakazuje pracovníkům obou úřadů, aby v žádném případě nedávali Opletalovi pocit nějakého výjimečného postavení nebo dokonce zvláštní důležitosti. Jedním dechem také hrozí přísným postihem Opletala, pokud bude šířit nepravdivé zprávy a své postavení nějak vyvyšovat. Zahradníčkův dopis je sice delší, ale stojí za celé zveřejnění:

„Geehrte Herren! Am 8. ds. Mts., am Dienstag, (Bemerkung des Übersetzers 8. 10. 40) war ich bei Opletal, wie ich schon bei Herrn Černý erwähnt habe. Er log wie Churchill. Von Euch hatte er überhaupt nichts erwähnt und war unsicher. Seine Frau Mutter „verkündete“ gleich als ich eintrat: Friedrich hat telefonisch vom Oberlandratsamt Pardubitz aus mit Hitler gesprochen, und Hitler hat Friedrich gesagt, dass er ihn zum Repesäsentanten des Volkes im Protektorat ernennt und seine bisherige Tätigkeit als glänzend anerkannt. Opletal habe darauf geantwortet, dass in ein paar Tagen England geschlagen sein wird und dass er schon eine Menge Leute einsperren lasse. Schließlich fügte Frau Opletal hinzu, dass Hitler unmittelbar mit Friedrich telefonieren wollte, dass er aber dessen Wohnung nicht kannte.

Anwesend war der Junge des Balcar. Später kam irgend eine alte Frau, und Frau Opletal erzählte dieser alten Frau alles, wie Friedrich mit Hitler sprach, und daß er schon jetzt ein großer Herr sei. Darauf wurde Opletal wütend und schrie: ich darf ihnen schon nichts mehr sagen, denn sie verheimlichen nichts, und der Kanzler hat mir streng verboten, irgend jemanden zu sagen, dass ich mit ihm gesprochen habe. Ich fragte ihn, wann das war, und Frau Opletal antwortete, unge-

---

²⁰⁵ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 23, LS 211/46 Bedřich Opletal, s. 15; Tamtéž, kart. č. 79, LS 940/46, Výpověď Josefa Bockmanna z 23. února 1946, s. 75. Hybský byl dle slov Kurze přínosným spolupracovníkem SD.

fär vor 14 Tagen kamen sie von Pardubitz um ihn.²⁰⁶ Ani udavač si nemohl být ve svém vlastním domě před dalšími udavači jist. Aktivistické politické spektrum nám představuje svoji Achillovu patu. Dokonce ani vedoucí udavačské organizace se nemohl před udavači skrýt. To by nebylo až tak významné, ovšem za daleko závažnější musíme považovat fakt, že takový fantasta našel sluch pěti set dalších lidí. Jaké tedy museli mít politické, sociální a morální hodnoty? Byla to pouze směs rozličných představ o využití krizového stavu společnosti nebo zde najdeme jednolité proud se společnými cíli?

Na tomto místě je nutno představit některé úryvky z politického programu, který se APF snažila uvést v praktický život. Přiblíží nám nejen ideovou linii, ale hlavně představy a světonázorové ztotožnění jejich přívrženců. Vytvořil se tak spolek „kamarádů“, jak se povinně, dle vnitřních stanov, měli členové oslovovat. Dávali tak najevo příslušnost ke své skupině a světovému názoru.

Ještě před vznikem APF sepsal Opletal 20. května 1939 politický program, ve kterém vystihl své hlavní ideologické představy a svá přesvědčení.²⁰⁷ Obsahuje i prvá udání na protektorátní politiky Národního souručenství s konkrétními citacemi jejich rozhlasových projevů. Tvrdě kritizuje prvorepublikové poměry a ideály ve společnosti (ve školství, armádě, kulturních spolcích) a navrhuje způsoby jejich radikální změny. Opletalovo smýšlení nezůstalo utajeno občanům v Sezemicích a již 24. května 1939 žádá Opletal osobním dopisem samotného protektora o ochranu.²⁰⁸ Utváření názorové orientace se nám projeví též na titulní straně první přísahy APF ze 3. prosince 1939.²⁰⁹ Tady je přísaha skládána do rukou vedení APF, zatímco všechny další přísahy, počínaje tou z 31. března 1940,²¹⁰ jsou skládány do rukou samotného Hitlera. Mohlo by se zdát, že jde pouze o slovní úpravu. Avšak dá se předpokládat, že v první přísaze chápalo vedení APF sebe sama jako ideové

²⁰⁶ ABSMV, APF, 315-231-7, s. 90-91. Překlad: Vážená pánové, 8. tohoto měsíce, v úterý (poznámka překladatele [pracovníka Úřadu říšského protektora] 8. 10. 40) jsem byl u Opletala, jak jsem se již zmínil před panem Černým. Lže jako Churchill. O Vás se nezmínil ani slovem a byl nejistý. Jeho paní matka mi hned poté, co jsem vstoupil, oznámila: „Bedřich hovořil telefonicky z pardubického oberlandrátu s Hitlerem, a Hitler Bedřichovi řekl, že ho jmenuje reprezentantem národa v protektorátě, přičemž jeho dosavadní činnost uznal za skvostnou.“ Opletal nato odpověděl, že za pár dní bude Anglie poražena a že nechá zavřít mnoho odpůrců. Konečně k tomu paní Opletalová dodala, že Hitler chtěl hovořit přímo s Bedřichem, neznal ovšem adresu jeho bytu. Přítomen byl také chlapec Balcara. Později přišla nějaká stará paní a paní Opletalová vyprávěla této staré ženě všechno, jak Bedřich mluvil s Hitlerem, a že je již nyní velkým pánem. Nato se Opletal rozčílil a zakřičel: „Již vám nemůžu více říkat, že jsem s ním telefonoval, neboť vy neudržíte žádné tajemství, a pan Kancelář mi přísně zakázal komukoliv říkat, že jsem s ním hovořil.“ Zeptal jsem se, kdy to bylo a paní Opletalová odpověděla, že pro něho přišli přibližně před 14 dny z pardubického oberlandrátu.

²⁰⁷ Tamtéž, 315-231-6, s. 31-51.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 55.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 33.

²¹⁰ Tamtéž, s. 34.

vůdce, teprve až v průběhu dalších tří měsíců muselo dospět k názoru, že výlučně připojení se a podřízení se Hitlerovu světovému názoru a nacistickému byrokratickému aparátu má šanci na úspěch, potažmo urvání politické moci. Otevřeně se poté APF hlásila k „plnění vytčeného programu a organizaci hnutí orgánům určeným Říšským kancléřem a Vůdcem německého národa Adolfem Hitlerem.“²¹¹

Opletal, tvůrce ideologické orientace, se nám jeví jako vcelku inteligentní člověk, značně ambiciózní, neskrývavý antisemita nejhrubšího zrna a v neposlední řadě špatný politický vůdce a organizátor udavačů. Nedisponoval ani potřebnými znalostmi a zkušenostmi, ani potřebným vůdcovským charismatem. Nedokázal plně prosadit základní princip rozkazu a poslušnosti a dle reakcí členské základny byl daleko více vůdcem formálním, než-li přirozeným. S jeho pohledem na prvo-republikové státoprávní zřízení, stejně jako na „židovskou otázku“, se setkáváme v interních osnovách APF, které vyšly též z jeho pera: „§4, Čl. 2 Čekatelem hnutí se může stát každý občan protektorátu starší 21 let, který jest naprosto mravně zachovalý / jediné politické tresty za protizidovskou, protimasarykovskou nebo protibenešovskou činnost jsou přípustné a naopak jsou doporučením. (...) Přední funkcionáři všech bývalých politických českých stran, šířitelé /i v minulosti/ židomilských ideí, Benešismu a Masarykismu (sic!), osoby s doklady o arijském původu, ale se židovskými tělesnými znaky, Židé, Zednáři a korupčníci jsou naprosto z jakéhokoliv členství předem vyloučeni.“²¹² Podobných paragrafů můžeme v rámci interních materiálů APF nalézt značné množství. Každý nový člen musel podepsat prohlášení a následně složit i přísahu, že se všemi body plně souhlasí a ztotožňuje se s nimi. Pak se teprve mohl stát „čekatelem“, posléze členem, ovšem zařadit se mezi Starou gardu a činovníky bylo téměř vyloučeno.

Opletal se snažil své hnutí postavit na stejném základě, na jakém vyrostla NSDAP. Odkoukal hlavní znaky nacistické strany a pokusil se některé její principy použít i ve vlastní straně, což se mu dařilo jen velmi omezeně. Vůdcovský princip, přísaha členů do rukou vůdce, popř. dalších vedoucích, vyvolenost na základě rasových či politických předpokladů, uspořádání na základě autoritativní hierarchie, stejnkroje i hlavní znak APF mimořádně podobný nacistickému, v neposlední řadě pak zákaz účasti členů v jiných politických organizacích či spolcích a radikálnost v boji proti nim. Tyto znaky nepřipouštějí pochyby o vzoru, který Opletal použil.

Podobně jako v NSDAP měl být vytvořen i kruh vyvolených mezi vyvolenými. Jako Hitlerovi „Altkämpfer“ (staří bojovníci) byli i členové APF datem 15. března 1940 („slavnostní schůze“ k 1. výročí vzniku protektorátu) rozdělení na dvě

²¹¹ Tamtéž, s. 15. Organizační řád APF.

²¹² Tamtéž, s. 20.

skupiny – „Stará garda hnutí APF“ a ostatní. Jedině Stará garda byla považována za „primus inter pares“, což s sebou mělo jejím členům do budoucna přinést podíl na moci a obecně i vzestup ve společenském žebříčku.

Již v květnu 1939 sepisuje Opletal politický program, který posléze užije v APF. V několika bodech doslova předbíhá drastická opatření nacistů vůči Židům. Ve vydané brožuře „Program Arijské pracovní fronty“ se můžeme dočíst o připravovaných opatřeních proti obyvatelům židovského vyznání či původu. Měli být zbaveni všech koncesí na vykonávání svých povolání, denně se měli hlásit u kontrolních orgánů, jakýkoliv styk „Árijce se židem“ měl být potrestán prohlášením onoho za „žida“ a „žid“ měl být odveden na nucené práce.

„Každý žid bude označen veřejně viditelnou tetovanou neodstranitelnou značkou (žlutá hvězda), jejich levý rukáv bude předepsané barvy (např. žluté)...“²¹³ Upozorňuji, že tento typ ghetizace bez zdí (V. Klemperer) prosazuje dva roky před jeho faktickým zavedením německými orgány. Pro styk Židů s Árijci měly být zřízeny veřejné hovorny, v nichž by byly hovory protokolovány. Konečným řešením židovské otázky se měla stát sterilizace a vyhubení prací. Dokonce se objevuje i nové označení podvodníků a zločinců, a sice „čestný žid“. Toto označení má být platné hlavně po revizi majetku prvorepublikově veřejně činných osob a má s sebou nést veškeré následky a opatření jako v případě židovského obyvatelstva bez ohledu na víru a původ provinilce. „Všechna židovská a židomilská literatura a díla budou zničena (až na ukázky v protižidovských muzeích) a jejich autoři a rozšiřovatelé budou doživotně vězněni.“²¹⁴ Jak blízko mělo hnutí k německým událostem května roku 1933 a Heineho „kde hoří knihy, hoří na konec i lidé“!

Útok je veden proti všemu a všem. Můžeme se tak dočíst v bodu 11, že „všechno úřednictvo a učitelstvo (včetně profesorů) bude podrobena čtvrt až 2 roční pracovní povinnosti v pracovních táborech, kde pod vedením spolehlivých Arijců bude převychováno v duchu arijských zásad.“²¹⁵ Není se tedy čemu divit, že se APF nepodařilo do svých řad nalákat inteligenci nebo alespoň členy s vyšším než výučným vzděláním.

Hnutí se staví mezi čtyři extrémní aktivistické skupiny (dále Vlajka, Mlčochova Nacionálněsocialistická dělnicko-rolnická strana, Národopisná Morava)²¹⁶ i dalším bodem svého programu. Tím byla žádost o zřízení jednotky bojující po boku Německa. Dokonce byli jeho členové ochotni opustit své majetky ve prospěch

²¹³ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 23, LS 211/46 Bedřich Opletal, Brožura uvedena pod číslem D-3171-13/7-40, s. 2, Vydáno včetně rozsáhlého politického programu.

²¹⁴ Tamtéž, s. 3.

²¹⁵ Tamtéž, s. 5.

²¹⁶ T. PASÁK, *Český fašismus*.

německých vojáků přišedších z fronty a usadit se v místech, která určí Hitler. S tím souvisí i vnímání protektorátu jako prozatímního státního zřízení, které má být do budoucna nedílnou součástí Říše, k čemuž má dopomoci unifikace zákonů a splynutí ekonomického a kulturního zřízení obou státních celků.

Opletal je autorem tří brožur, z nichž dvě byly součástí ideového arsenálu hnutí a měly být zdrojem základních ideologických znalostí jeho přívrženců. První práce s názvem „Teorie nábojů“ byla vydána již v roce 1939. Dočkala se pro svoji odbornost tak malého zájmu, že si její autor vedl jmenný seznam „kamarádů“, kteří si ji zakoupili, aniž by však mohli pochopit její obsah. V seznamu čtrnácti jmen můžeme nalézt i jméno Karla Andráka ze Dřeveše, jednoho z přímých účastníků ležácké tragédie. Zbývající dvě brožury se jmenují „Pravdivý smysl české historie“,²¹⁷ vydáno v roce 1940, a „Pravá tvář Anglie“,²¹⁸ vydáno v roce 1942. Nemá smysl rozebírat „cesty historikova myšlení“ v případě Opletalových výplodů, ale citaci jeho poznámky v samém závěru druhé publikace nelze opomenout: „Poznámka: Slovo žid a židovstvo jest v textu brožury na přání úřadů pro lidovou osvětu a podle pravidel českého pravopisu psáno s velkou počáteční písmenou Ž, ačkoliv v rukopise užívám písmen malých, abych tak vyjádřil svůj názor na židy, které na základě sledování jejich tisícileté škodlivé činnosti pokládám za krysy, ohlodávající kořeny arijského života. Urazil bych lidskou důstojnost Arijců, kdybych lidskou důstojnost přiznal židům píše slovo žid s velkým písmenem Ž. Jsou-li Arijci v očích žida podle Talmudu dobyt看em, jsou Arijci povinni pokládati židy za zvěř v lidské podobě, plníce tak jen starozákonné a talmudské židovské příkázání: Oko za oko, zub za zub. Autor.“²¹⁹

K organizační struktuře hnutí je potřeba učinit několik poznámek. V první řadě byl hlavním představitelem APF krajský vedoucí, jímž byl Bedřich Opletal se sídlem v Pardubicích-Sezemích. Teprve v roce 1941 bylo ústředí z agitačních důvodů přeneseno do Hradce Králové, aniž by se změnilo faktické centrum hnutí v Sezemích. Funkce krajského vedoucího s sebou nesla hlavně shromažďování informací, které pocházely z členské základny hnutí, a styk s úřady. Tak se stala APF využívanou organizací, již měl pod kontrolou člen pardubické SD Otakar Pavlas (mimořádně byl i jejím formálním sekretářem).²²⁰ Jak prosazoval Opletal v organizačním řádu, šlo především o vytvoření seznamů bývalých či současných politicky a) nespolehlivých, b) neutrálních a c) pronacistických občanů. Faktické

²¹⁷ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 23, LS 211/46 Bedřich Opletal, Brožura uvedena pod číslem D-3171-13/7-40.

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ Tamtéž, s. 34.

²²⁰ Tamtéž, kart. 73, LS 875/46 Otakar Pavlas, s. 18.

vytvoření těchto seznamů měli na starosti okresní a místní vedoucí. Další důležitou činností pak bylo předávání informací bezpečnostní službě SD o náladě obyvatelstva a protiněmeckých postojích příslušníků protektorátu. Není třeba zdůrazňovat, že SD předávala všechna využitelná hlášení gestapu. Opletal si ovšem svým příliš horlivým jednáním dokázal SD poštvat proti sobě, neboť vedle jejích příslušníků zahrnoval udavačskými dopisy i říšské orgány v Praze a Hradci Králové. Ty je pak posílaly zpět do Pardubic úřadovně SD, a to ještě s jízlivou poznámkou, že si úředníci pardubické služebny nedokáží své informátory ohlídat.

K důležitým činnostem krajského vedoucího patřilo pořádání přednášek s převážně rasistickou a protibolševickou tematikou, a sepisování tzv. „korespondence“ – pravidelných ideologických směrnic a vysvětlení zahraničněpolitického vývoje v souladu s nacistickou doktrínou. Tuto „korespondenci“ společně s opakováním programu APF byli povinni pravidelně vyslechnout přívrženci na všech členských úrovních.

Provedení výše jmenovaných styčných bodů činnosti měli na starosti okresní vedoucí, kterých bylo v roce 1940 devět.²²¹ Poslední skupinou funkcionářů byli místní vedoucí. Mnohdy však pro nedostatek členů spadalo vícero obcí pod jednoho funkcionáře, jako tomu bylo kupř. u vedoucího Aloise Psoty z Bítovan, který měl na starosti organizaci v Bojanově, Nasavrkách a Slatiňanech²²², což bylo vzhledem k vysokému počtu obyvatel a vzdálenostem mezi obcemi dosti velké sousto. To nebyl případ zdaleka ojedinělý, avšak je nutno vzít v úvahu, že APF měla mezi denuncianty mnohem početnějšího a váženějšího rivala v podobě Vlajky,²²³ který řadu potenciálních členů odčerpával.

Za mimořádně zajímavé považují pořádání a obsah schůzí. Opletal byl v otázce registrování návštěvnosti i působení obsahu přednášek na obyvatelstvo dosti důsledný. Konec konců mohla taková statistika přinést poznatky o náladě obyvatelstva konkrétní obce, popř. blízkého okolí i bezpečnostní službě SD. Na druhé straně mohl být tlak vyvolaný několika fašizujícími jedinci obzvláště na venkově natolik silný, že nám neprozradí počet přesvědčených přítakavačů. Z torz, která nám z pravidelně vyhotovovaných seznamů zbyla, nemůžeme vyčíst souhrnné statistické údaje. Zajímavé nicméně je, že počet posluchačů přednášek údajně nikdy nepřerostl 330 osob, průměrně přišlo na každou ze dvačtyřiceti uskutečněných

²²¹ AMV, APF, 315-231-7, s. 5.

²²² Tamtéž, s. 8.

²²³ ABSMV, Vlajka, 302-32-5, s. 113–114. Zachovaný seznam vedoucích a funkcionářů Vlajky počítá jen pro hlinecký okres s 25 jmény, z toho 14 v Hlinsku, 6 v Trhové Kamenici, 1 v Hamrech u Hlinska, 1 v Blatně u Hlinska, 1 na Včelákově, 1 v Horním Holetíně a 1 ve Všeradově. Nejedná se o řadové členy, jejichž seznam není dostupný, z čehož vyplývá, že členská základna a sympatičtější byli ještě daleko početnější.

přednášek okolo 60 posluchačů. Na několika místech se ovšem opakovala nulová návštěvnost. Mezi sedm obcí s takovým nezájmem obyvatel, kde měly být v průběhu dubna až října 1940 proneseny přednášky APF, se řadí i Vrbatův Kostelec. Údaj nasvědčuje naprostému sabotování ideologické výchovy APF ze strany tamních obyvatel.

Rok 1940 byl rozhodující i ve vnitřním vývoji organizace, neboť z důvodů podezření ze zpronevěry byla Opletalovi okresy Pardubice, Chrudim, Skuteč, Hlinsko projevna nedůvěra a na konci listopadu téhož roku byl ústřední vedoucí s pokladníkem vzat do vyšetřovací vazby s podezřením na finanční zpronevěru.²²⁴ I v roce 1941 vyvíjela organizace činnost, ovšem prohlubující se opovržením české veřejnosti vedlo Opletala k sepsání dopisu R. Heydrichovi, kde se zmiňuje o „bez-cenném“ působení v protektorátu. V dopise z 13. dubna 1942 nedoporučuje protektorátní ministr vnitra R. Bienert uznání APF jako politické strany. Důvodem je pochybná pověst a nedostatečná činnost členů této organizace.²²⁵ To bylo další ranou pro vedení i členskou základnu.

Radikálnost svého programu demonstrovala APF výmluvně 10. června 1942. Tento den vypálení Lidic si paradoxně vybrala pro udání na Dr. Edvarda Beneše pro jeho zločinecké jednání v období první republiky a při válečném stavu. Dopis došel vrchnímu státnímu zastupitelství v Praze 13. června a již 16. června zasílá Opletal opis dopisu pro jistotu i říšskému protektorovi. V době vrcholícího stanného práva a lidické tragédie vystupuje APF opět aktivně na straně agresorů. Tím pouze podtrhuje své dlouhodobé a stále se prohlubující odcizení od české společnosti. Výsměch a pohrdání, které členové APF sklízeli, vede k demonstra-tivnímu zastavení činnosti organizace 18. června 1942. Německé orgány se v ob-novení nijak neangažovaly a APF tak v omezené míře neoficiálně fungovala až do konce války. V únoru 1945 se stupňuje udavačská činnost APF, jež je zaměře-na hlavně proti partyzánům, popř. parašutistům. APF se staví do čela boje proti těmto „elementům“ a při své schůzi v Hlinsku sestavují členové žádost směřující k německým úřadům, aby jim byly vydány zbraně. Sestavili i celý elaborát his-torek o skutcích partyzánů na Hlinecku a Skutečsku.²²⁶ Svá obvinění vůči prezi-dentu Benešovi odvolává vypočítavý Opletal osobním dopisem 2. května 1945. Přejdeme k nižší, okresní instanci APF. Tím se ještě více přiblížíme linii vedoucí přímo k ležácké tragédii.

²²⁴ ABSMV, APF, 315-40-153 Jan Šimon, s. 6. Za nástupce B. Opletala byl chrudimským ústředím vybrán a kontaktován pražský redaktor Hugo Tuskany. Po propuštění z vazby se své funkce opět ujal Opletal.

²²⁵ Tamtéž, 315-231-7, Dopis R. Bienerta R. Heydrichovi z 13. dubna 1942, s. 68–69.

²²⁶ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 73, LS 875/46 Otakar Pavlas, Výpověď z 8. července 1945, s. 78.

Okresní úroveň APF – Karel Holfeuer

O účast na schůzích APF se měli postarat převážně okresní a místní vedoucí. Mezi okresní vedoucí patří i Karel Holfeuer z Blatna u Hlinska.²²⁷ Byl důležitou součástí APF - mezistupněm v komunikaci hlinecké členské základny s vedoucím Opletalem a také osobou přímo se podílející na udání Ležáků. Byl ústředním činitelem APF na Hlinecku, u kterého se scházely od ostatních členů informace rázu hospodářského, stížnosti na hlineckého starostu a kupříkladu i udávání politického smýšlení občanů (obzvláště národních socialistů).²²⁸

Jak vyplývá z vyšetřovacích spisů, byla i Holfeuerova politická orientace silně ovlivněna jeho otcem, stejně jako u Opletala. Jeden ze svědků poskytl výstřížek z předválečných novin „Právo lidu“²²⁹ s nadpisem „Blatenský kovář bude katem“, ve kterém se psalo o Holfeuerovi starším jako o radikálním fašistovi. Již v roce 1932 se Karel Holfeuer mladší hlásí k fašistickým stranám. I on je příkladem mladého fašisty plného revolučních ideálů a potvrzuje nám tak obraz fašistického, popř. nacistického hnutí jako radikálního myšlenkového směru mladé generace, věkem třicátníků až čtyřicátníků (N. Frei). Bližší stopy k předválečné politické aktivitě u Holfeuera nenajdeme. První zmínku o jeho kontaktech s APF shledáváme až v roce 1940 v seznamu členů z 11. června (viz výše). Stává se oddaným bojovníkem za program APF a toto své přesvědčení dává veřejně najevo. Organizuje schůze a přednášky v hotelu „Záložna“ v Hlinsku nebo v do dnes oblíbeném hostinci „U Podroužků“ v Blatně. Potenciální posluchači byli vyzýváni k návštěvě schůze korespondenčními lístky. Mnohdy však měla tato „pozvánka“ výhrušný obsah, to pro případ, že by se adresát nechtěl na schůzi dostavit. Program těchto schůzí nebo v okresním měřítku „konferencí“, jak je honosně nazývali sami členové, jsme přiblížili již dříve. Avšak každý řečník si svoji představu proslouvy vykládal po svém. V sále vyzdobeném nacistickými prapory a obrazem Vůdce se kultivovaný projev nedal očekávat, ale Holfeuer slova „(...) bylo by zapotřebí ty český svině postřílet nebo pověsit“²³⁰ již skutečně nedomyslel. V oblasti své působnosti měl téměř volnou ruku; společně s Opletalem a již

²²⁷ Tamtéž, kart. č. 101, LS 827/46 Karel Holfeuer, Výpověď ze 14. května 1945, bez stránkování.

²²⁸ NA, MV-L, C 6178, 1945–1947, Výpověď Karla Holfeuera z 19. července 1945, bez stránkování.

²²⁹ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 101, LS 827/46 Karel Holfeuer, s. 4., Právo lidu, r. 1930. Nadpis: „Blatenský kovář bude katem. V minulých dnech seděl v hostinci u Podroužků v Blatně u Hlinska bývalý kovářský mistr Josef Holfeier (sic!), který při pivě začal dělat fašistickou revoluci. Choval se, že to socialistům ukáže: „Já budu katem a nic se nebudu bát všet tu pakáž socialistickou.“ Dál ani z mravnostních důvodů nelze reprodukovat. Dělníci složili milému kováři, který chce být katem, hned písničku: V té kovárně u kata chystá se nám odplata, je tam jeden kovář, ten nám chystá provaz (...dále nečitelné).“

²³⁰ Tamtéž, MLS Chrudim, kart. č. 101, LS 827/46 Karel Holfeuer, Výpověď Ludvíka Mauera z 19. června 1945, s. 19.

zmíněným Andrákem byli i registrovanými členy SD, čímž bylo evidentně dokončeno propojení říšských orgánů s kolaborantskou organizací.

Jedním z nejtěžších bodů poválečné obžaloby vůči Holfeuerovi bylo napadení a posléze udání Žida Milana Weise z nedalekých Kameniček, kterého se měl dopustit v září 1941. Weis seděl na lavičce na dvoře u svého domu, když okolo procházeli pánové Holfeuer, Odehnal a Bohatý, všichni důležití místní členové APF. Holfeuer přiskočil k Weisovi, začal jej fackovat a nadávat mu: „Žide, kde máš hvězdu?! Ty tady nebudeš dlouho smrdět!“²³¹ Takového jednání se odvážil před několika dalšími náhodnými svědky. Weis se bránil slovy, že má hvězdu připevněnou na kabátě, který je v chalupě na židli. Několik okamžiků poté vyběhla z domu Weisova družka a rozzuřeného Holfeuera pod pohrůžkou zavolání četníků zahнала. Holfeuer se zalekl a s nadávkami dvůr opustil. Poslední zpráva o Milanu Weisovi pochází z transportu do Terezína z konce roku 1941.²³²

Jako okresní vedoucí měl Holfeuer za úkol shromažďovat informace o svých spoluobčanech a denuncovat. Udání mělo u Holfeuera dvojí smysl; vedle snahy o společenský vzestup i zadostiučinění ze splnění povinnosti vůči APF a svému nacistickému přesvědčení. Stejně tak svým chováním utvářel normy ve skupině, která jeho vedení podléhala. Jeho etické zábrany, které by v demokratických podmínkách vůči udavačství pravděpodobně projevil, byly překryty interiorizovanou morálkou nacistické ideologie. Stejně jako Holfeuer reagovaly na nové mocenské podmínky tisíce řádných občanů, kteří svá udání považovali za povinnost vůči státní moci i za čest, která jim byla státní mocí projevna.

Denunciační činnost APF vyžadovala sjednocení postupu odevzdání udání. Opletal proto instruoval okresní vedoucí, tedy i Holfeuera, ve vyplňování tzv. „dotazníků“. Tyto dotazníky se týkaly osob jak nepřátelských Říši, tak neutrálních a hlavně členů APF. Umožňují nám vytvořit sondu do smýšlení občanů města Hlinska a blízkého okolí, ale také do charakterových vlastností a ctností kolaborantů či potenciálních kolaborantů. Výběr a hodnocení těchto lidí samozřejmě zůstává ryze subjektivní záležitostí okresního vedoucího, popř. dalších „kamarádů“. Bohužel jeho vlastní charakteristiku mezi jmény nenajdeme. Je ovšem daleko lépe podchycena v poválečných dokumentech. Seznam nám dává možnost vytvořit si představu o politickém přesvědčení širšího spektra občanů, neboť jejich charakteristika byla utvořena na základě osobní známosti nebo dlouhodobého pozorování.

---

²³¹ Tamtéž, s. 14.

²³² Tamtéž, Výpověď Vojtěcha Prokopa z 20. června 1945, s. 12. V. Prokop hovořil s M. Weisem při jejich transportu do Terezína.

Začněme „dotazníkem“ protistátně smýšlejících nebo neutrálních občanů. Hlavním kritériem výběru sledovaných osob bylo jejich vlastnictví motorového dopravního prostředku. Tak bylo možno rychle vytypovat movitější občany a s jistotou uchvátit jejich majetek. U jmen je z velké části určeno i povolání, které se ovšem nestalo bodem výběru obyvatel do seznamu, neboť jedině tak je možné vysvětlit široký rozsah zaměstnání - od továrníka, přes porodní asistentku až po faráře. Explicitně můžeme z přehledu vyčíst i vztah k Vlajkařům, neboť Adámek z Hlinska je sice uveden jako přívrženec jmenovaného hnutí, ale Holfeuer ho nepovažuje za jasně proříšského. S bývalým členem APF Odvárkou se vyrovnává také jako s odpadlíkem, tedy nedostatečně proříšským aktivistou. V seznamu najdeme i jednu drobnou poznámku, jež svědčí o detailech, jichž si udavači všimli a posléze si je i ověřovali. U Kopeckého z Rané stojí: „Jestli nemá papíry - k povolání v jízdě, jel načerno.“ Pod kontrolou jsou tedy všichni a vše. Takovéto sledování bylo nejjistější cestou, jak dostat oběť pod kontrolu. Následující tabulka nám představuje rozdělení movitějších obyvatel do několika kategorií. Záměrně jsem shrnul označení „Nepřítel Říše“ a „Benešovec“ do jedné třídy, neboť oboje vyjadřuje jasný postoj k protektorátnímu politickému zřízení. Do druhé kategorie „Opatrný“ spadají všichni, kteří nebyli považováni za dostatečně vyhraněné, aby byli zařazeni do předchozí třídy, a které ještě bylo možné ovlivnit. V případě kategorií „Nestará se“ a „Neškodní“ jde o obyvatele bez jakýchkoliv veřejně známých politických projevů či politické příslušnosti nebo snad i nižších intelektuálních schopností. U třídy „Neurčeno“ údaje chybějí. Zvlášť potom je určen člen APF Odvárka, jehož zařazení do seznamu je výjimkou svědčící spíše o drobné osobní pomstě za vystoupení z APF.

Kategorie	Počet osob	%
Nepřítel Říše/Benešovec	35	42
Opatrný	24	29
Neškodný	10	12
Nestará se	9	11
Neurčeno	4	5
Člen APF Odvárka	1	1
<i>Celkem</i>	<i>84</i>	<i>100</i>

Přejdeme k druhému seznamu vlastních členů APF. Ten nám v dostatečné míře vystihuje charakterové vlastnosti členů tak, jak je viděl Holfeuer, a tak, jak měly být zaznamenány pro potřeby ústředního vedoucího Opletala. Rejstřík zachycuje členy

APF k neurčenému datu.²³³ Nicméně principy chování a výběr charakteristik členů zůstává po celou dobu fungování APF nezměněn. Již v úvodu jsem upozorňoval na základní předpoklady členství v této organizaci. Tím byl hlavně souhlas a snaha o šíření nacistické ideologie, popř. árijské myšlenky. Zdaleka to ovšem nebyl motiv u většiny členů. Explicitně můžeme vysledovat i přijetí české podoby nacistického slovníku²³⁴ a militantního vyjadřování. Často se objevují výrazy jako „povaha bojovná“, „povahy rázné-výbojné“ nebo „vůči nepříteli tvrdý“. Zvláště u mladších ročníků se vyskytuje povahový rys „mladý nadějný nacionalista“. Vojáctví můžeme odhalit také ve výrazech jako „vždy přesný“ nebo „poslušen rozkazů“. Důležitá byla zmínka o vztahu toho onoho člena k nacismu. Tak máme u většiny osob poznámky typu „pevný ve vítězství hákového kříže a Vůdcova programu“ nebo „neprodejný stoupenec árijských myšlenek“ atd. Ctnostmi, kterých si APF vážila, byly dobrosrdečnost, nezištnost a vytrvalost v názorech; to vše však pouze v rámci kolektivu „kamarádů“, nikoliv ve vztahu k ostatním spoluobčanům. Zde byla namísto dobrá zpravodajská činnost a u jednoho ze členů i jeho „mazanost v rozhovorech“. Vrcholnou pochvalou ze strany Holfeuera byla poznámka u „kamaráda“ Machka: „Kamarád tento jest jeden z nejlepších vůbec, čímž jest řečeno vše.“ Kolik měl Machek na svědomí udání nebo kolik „vyšpicloval“ informací, nám není známo.

Zajímavá je kolonka „Vady“, kde se ve většině případů jedná o zdravotní nezpůsobilost uvedených osob. Jedna poznámka této kolonky se výrazně vymyká ostatním a potvrzuje žárlivý a nenávislný postoj vůči největšímu aktivistickému politickému hnutí v protektorátě – Vlajce. Poznámka se vztahuje ke „kamarádovi“ Šípkovi: „Občas chválí výkon „Vlajky“. A přesto se ukázal být naším vzorným kamarádem (časem má revmatismus)“. Jak je vidět, v APF nebyly trpěny žádné náznaky chvály jiných konkurenčních hnutí, a obzvláště ne Vlajky. Pro podporu konkurenčního hnutí byl koneckonců vyloučen Odvárka. Jak jsme popsali již v úvodu kapitoly, je typickým znakem APF, že mezi sebe nedokázala přivábit osoby s vyšším vzděláním. Hnutí, jehož členská základna je složena převážně z vyučených osob a jež prosazuje naprosto nerealistické, ba fantastické politické cíle, si nemohlo vydobýt uznávanou pozici vedle Vlajky nebo dokonce Národního souručenství, které disponovalo řadou výrazných osobností s akademickým vzděláním. Mohlo si ovšem získat sympatie hrubých antisemitů typu Holfeuera.

²³³ Datum vzniku tohoto dokumentu chybí. Počet členů spadajících do působnosti Holfeuera je oproti seznamu z 11. července 1940 podstatně nižší. V původním seznamu však figuruje jméno řezníka Odvárky jakožto člena, kdežto v seznamu protistátních nebo neutrálních osob je uveden jako bývalý člen. Také Holfeuer není pouze řadovým členem, ale okresním vedoucím. Z těchto indicií by se dalo usuzovat, že dokument vznikl po 11. červenci 1940 a před ukončením přijímání nových členů v květnu 1942.

²³⁴ Viktor KLEMPERER, *Lingua Tercii Imperii*, Berlin 1946.

Posledním, nejnižší postaveným ale důležitým stavebním kamenem organizace byl řadový člen. Představíme si jej v souvislosti s udáním na Ležáky, a to v podobě Karla Andráka.

Řadový člen APF – udavač Karel Andrák

Karel Andrák byl od roku 1932 do 1. ledna 1936 organizovaným fašistou²³⁵ a posléze až do jejího rozpuštění členem Československé strany živnostenské.²³⁶ Na začátku května 1942 se přihlásil do pronacistické organizace APF,²³⁷ ale nebyl nikdy přijat za právoplatného člena. Jako důvod přihlášení se k tomuto hnutí uvedl, že tak učinil z naděje, že mu pomůže k zamezení uzavření jím najatého lomu ve Vrběticích – sousední vesnici Ležáků. To je totiž „jádro pudla“, neboli hlavní důvod jeho činnosti v APF, který zdůraznil v polovině roku 1945 při prvním výslechu před vyšetřovateli Mimořádného lidového soudu v Chrudimi. Jeho lom zaměstnával přibližně patnáct dělníků a uzavřením živnosti přicházel o značné zisky. To neznamená, že by neměl žádné příjmy, neboť dostával od Vzájemného hospodářského podpůrčího fondu kolem 40.000,- K. ročně.²³⁸ Současný výzkum v Německu prokázal, že přibližně pouhá jedna třetina všech udání byla podána z důvodů politických. Zbýlé dvě třetiny se řadí mezi udání podaná z osobních sporů nebo jako způsob řešení svízelné ekonomické či sociální situace. Záměrně zde zdůrazňuji tento první výslech a časový údaj, neboť důvody svého vstupu do APF Andrák v průběhu procesu mění až do absurdních tvrzení a doznání jím samotným uvedená popírá. Andrák se tudíž zařazuje nikoliv mezi přesvědčené nacisty, nýbrž je příkladem konjunkturalisty snažícího se politickým manévrováním vytěžit z temné doby heydrichiády a okupace obecně maximum. Podobné sklony měli i jeho dva nejbližší přátelé, oba předváleční fašisté, Josef Jan Polák a Antonín Vaško.²³⁹ J. J. Polák měl od svého dalšího známého, již zmiňovaného Josefa Poláka, poměrně dost informací o fungování ležáckého ČENDY. Přes J. J. Poláka se část tajných

²³⁵ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 67, LS Chrudim 826/46 Karel Andrák, s. 18.

²³⁶ Tamtéž, s. 43. K činnosti této strany blíže v kapitole týkající se vedoucího APF Bedřicha Opletala, jenž měl také svůj podíl na vypálení vesnice Ležáky.

²³⁷ Tamtéž.

²³⁸ Tamtéž, Výpověď Josefa Jana Poláka z 23. července 1945, s. 49. Rodina K. Andráka se řadila mezi střední vrstvy obyvatelstva. Syn se učil kamenosochařem, dcera se vyučovala hře na housle. K. Andrák se o výchovu a vzdělání svých dětí rádně staral.

²³⁹ Tamtéž, s. 19. Oba jmenovaní muži byli vyšetřováni 14. července 1945 strážmistrem J. Pavlíkem z vrbatokostelecké četnické stanice. Jejich fašistická minulost byla známa, ale po válce nebylo zjištěno žádné jejich provinění vůči ČSR a jejím občanům. V Dřeveši nebyli zdaleka jedinými, kdo uznávali fašistickou myšlenku (kupř. hostinský Ladislav Plíhal nebo Oldřich Profous). Malá obec Dřeves (147 obyv.) se počtem přívrženců fašismu podobala Blatnu u Hlinska. Ačkoliv se počet příznivců předválečných fašistických stran mohl rovnat odhadem sotva 5 %, byla to dostatečná základna pro vykrystalizování užší vrstvy nacistických přívrženců.

informací dostala ke sluchu udavače Andráka, aniž by J. Polák věděl, že jej Andrák opakovaně udává pro členství v ČENDOVI.²⁴⁰

Po přihlášení k APF se Andrák snaží, aby o něm jeho vedoucí věděli. Začíná se tak osobní tragédie muže, jenž se hlavně z majetkových důvodů stává nacistickým spolubojovníkem a udavačem první třídy. V počáteční fázi své činnosti, tedy v období nezávazných kontaktů s APF a v počátku svého členství v letech 1940-1942, představuje ten nejnebezpečnější typ udavače. On je tím relativně nenápadným pozorovatelem, který vyčkává. Soused, který dobře zná své okolí a jenž je po určité dobu relativně neškodný, avšak čeká na svoji příležitost. Tento zdánlivý odstup od denunciantství však udrží pouze několik měsíců, než pozná, že okolí jeho zpočátku nenápadné fašistické a ziskuchtivé názory přestává tolerovat. Pak již otevřeně hledá souputníky. Nelze u něho, stejně jako u většiny udavačů, identifikovat pouze jeden motiv k sepisování udání. Svoji úlohu zde hraje politická vypočítavost, získání, popř. ochrana, vlastních hmotných statků a osobní neshody se svým okolím. Zvažuje výhody a rizika, která se mu vstupem mezi denuncianty nabízejí a při válečné situaci jara 1942 a dostupných informacích se jeho názor začíná vyhraňovat. Zdá se, že konečným rozhodnutím mu bylo uzavření lomu, jehož byl nájemcem. Stupňuje svou aktivistickou činnost až k pozici spolupracovníka pardubické bezpečnostní služby SD a od 15. března 1944 též člena a funkcionáře České ligy proti bolševismu a organizátora schůzí tohoto hnutí v obci Tisovec (cca 3 km od Ležáků).

Proč je tento udavač pro nás tak důležitý? Byl to on, kdo sepsal dopis označující ležácký mlýn za místo protistátního odporu a kdo jej společně s Holfeuerem odeslal na patřičné úřady, popř. Opletalovi do Sezemic. Soud o existenci a obsahu udání nepochyboval. Nejasné však zůstává přesné datum dopisu a jeho adresát, ačkoliv bylo v rozsudku datum odeslání určeno na červen 1942 a před zničení obce, tj. před 24. června 1942. Vliv dopisu pak již nehrál takovou úlohu, neboť skutková podstata trestného činu byla spáchána samotným pokusem o udání, i když jeho faktická účinnost nebyla a ani nemohla být soudem prokázána.

Karel Andrák²⁴¹ byl 17. července 1945,²⁴² na žádost okresního soudu v Chrudimi, zadržen v místě svého bydliště v obci Dřeveš strážmistrem Pavlíkem, velitelem četnické stanice ve Vrbatově Kostelci. Podnět k prošetření jeho osoby dali účastníci schůze Obecního národního výboru v Tisovci dne 29. května 1945.

²⁴⁰ Tamtéž, Výpověď Josefa Poláka z 23. července 1945, s. 34. J. Polák zdůrazňuje, že po celou dobu války si nevšiml nějakých kontaktů K. Andráka nebo A. Vaško s okupačními orgány. Avšak dodává, že před Andrakovým domem několikrát viděl černý automobil, o jehož majiteli vedl se svými přáteli spory. Netušil, že Andrák jej tak intenzivně, avšak bezvýsledně udával u SD.

²⁴¹ Tamtéž, s. 18.

²⁴² Tamtéž, s. 19. Zajímavostí zůstává, že Andrák byl převzat strážmistrem stejné četnické stanice, jejíhož bývalého velitele Karla Kněže mnohokrát udal pro podezření z odbojové činnosti.

Stal se důvodně podezřelým ze spolupráce s německými okupanty, z členství ve fašistických organizacích a udavačství. Ovšem udavačský dopis na osadu Ležáky nebyl nikdy nalezen. Jeho existence však byla u soudního přelíčení prokazována a prokázána několika svědky a přiznána též samotným pisatelem. Vliv a účinek jeho udání na vypálení Ležáků je dodnes neúplně osvětlenou otázkou. Na základě dostupných svědectví se pokusíme vytvořit alespoň částečnou rekonstrukci obsahu jmenovaného dopisu, času a místa jeho odeslání, jeho účinku na pardubické gestapo a v neposlední řadě i charakterového profilu Andráka a jeho důvodů k bohaté denunciantské činnosti. Průběh vyšetřování nám poskytuje zajímavý pohled na taktiku, kterou konfident zvolil a postupně rozvíjel, aby se vyhnul potrestání. Patří k ní i snaha předložit vyšetřovatelům hlavní motiv udání, čímž bylo plnění povinností vůči hnutí APF. Udavač se tak snažil přenést svoji osobní zodpovědnost na zodpovědnost celé organizace, s níž se cítil být ideologicky spjatý a které snad i částečně věřil. Nepodceňujme i možnost vyrovnání osobních účtů s některými účastníky ležáckého odboje. Jak se zdá, překrýval udavač svoji osobní mstu pláštěm politického přesvědčení a zmiňovanou zodpovědností vůči ideologii. Zásadně chybný krok, jímž bylo jeho úplné doznání při prvním výslechu, se mu již nepodařilo zastříti, natož pak vzít zpět. Andrák je prvním, nejnižší postaveným a tím tedy základním článkem řetězce udavačů, z jehož popudu udání na Ležáky vzešlo. Ukazuje se nám tak jeden z mnoha možných informačních kanálů, kterým proudily denunciační zprávy do rukou okupačních orgánů.

Z výslechů Andráka, Holfeuera²⁴³ a Opletala se nám rýsuje motivace obviněného ke vstupu do APF, kterou bylo znovuzískání výše jmenovaného lomu. Hned po svém oficiálním vstupu do organizace v květnu 1942 se snaží vzbudit dojem spolehlivosti a také vykazovat ve správné míře „činnost“. Z nenápadného přívržence APF v roce 1939, kdy figuruje pouze mezi „kamarády“, kteří si koupili Opletalovu „Teorii nábojů“, se v roce 1942 stává členem APF a do roku 1945 místním vedoucím Ligy proti bolševismu a starostou v Tisovci.

U podezřelého se v průběhu procesu výrazně mění pocit viny, jenž v prvním řádku prvního protokolu vyjádřil následovně: „Cítím se částečně vinným.“ Také toto vyjádření se v průběhu a obzvláště ke konci procesu snaží všemi možnými postupy, jak ještě uvidíme, zlehčit, nebo dokonce otočit ve svůj prospěch. Na tomto místě je nutno citovat část jeho výpovědi, která se stala klíčovou pro celé vyšetřování: „Doznávám, že jsem před vypálením Ležáků navštívil Holfeuera Karla, okr. vedoucího v Blatně u Hlinska, kterému jsem hlásil zprávu ohledně ležáckého mlýna. Tato zpráva obsahovala tvrzení, že do ležáckého mlýna přijelo velké auto, že se

²⁴³ NA, MV-L, C 6178, 1945–1947, Výpověď Karla Holfeuera z 19. července 1945, bez stránkování.

z tohoto auta skládají nějaké bedny, že jsou podezřelé. Mimo to jsem věděl, jak se mluvilo po celých Ležákách a okolí, že se tam soustřeďuje protistátní činnost, dále jsem nadiktoval do onoho dopisu Holfeuerovi, že ve mlýně se scházejí nějakí lidé, kteří poslouchají cizinu. Přesně se již nepamatuji na znění dopisu, avšak tak, jak jsem to diktoval, Holfeuer dopis napsal, dal do obálky, napsal adresu na Bedřicha Opletala v Sezemicích a šel jsem i s Holfeuerem do Hlinska až k poště, kde to dal Holfeuer na poštu. Věci ohledně Ležáků, zejména, že se tam soustřeďuje odboj, byly známé, mluvilo se o nich, totiž se o nich šušovalo, ale vědělo to hodně lidí. Ten dopis, který Holfeuer sepsal dle mého diktátu, jsem také svým jménem podepsal...²⁴⁴ Tedy výpověď můžeme shrnout tak, že bez jakéhokoliv zapírání přiznává Andrák svůj hlavní podíl na vytvoření dopisu, jeho odeslání a cituje i obsahově přibližnou podobu základní informace. Současně se poznámkou o „šušování“ a podezření více lidí o protistátní činnosti Ležáckých pokouší alespoň nepatrně odvést pozornost od své osoby i na další potenciální udavače. Pravdou zůstává, že podezření, které panovalo mezi dělníky okolních lomů a obyvateli Miřetic vůči chování Kněze, Švandy nebo Svobody, můžeme prokázat pomocí písemných pramenů i díky metodě „oral history“.

Důležitým faktem je, že na obsah dopisu a přibližnou dobu jeho odeslání si vzpomíná i Holfeuer. Text začíná výmluvně: „Tenkrát ještě nebyly Lidice.“²⁴⁵ Pamatuji se, že Andrák s hlášením přišel odpoledne. Říkal, Karle, včera večer ve mlýně v Ležákách bylo nějaké auto, asi z Pardubic, že něco skládalo a že tam bude asi skladiště střeliva. A že v tom momentě jak to skládali, že tam byl četník z Vrbatova Kostelce. Také něco říkal asi v tom smyslu, že někdo mu říkal něco v té hospodě v Dřevesi [pravděpodobně má na mysli Andrákova přítele J. J. Poláka – pozn. autora]. Vypadalo to jako proti Říši. Něco velikého. Povídal to hezky dlouho. Říkal, že ve mlýně poslouchal cizí rozhlas Londýn. Že do mlýna docházely nějaké osoby, že se tam něco velkého připravuje. Že chodili také lidé na rozhlas. Říkal bedničky se střelivem. Že je to hnízdo odporu a odboje proti Říši. Na to řekl, že se to musí hlásit do ústředí, že je to důležité, že je to protistátní. (Chtěl, aby APF mu pomohla k živnosti).²⁴⁶ Vyšetřovatelé si podání a doručení dopisu ověřili u zatčených gestapáků. Ludvík Schulz se upamatoval, že dopis byl na gestapo doručen přes SD nebo konfidenta. Ve výpovědi uvedl i údaje shodné se zněním zaslání dopisu. Dopis, který měl na gestapo přijít před atentátem, prověřoval přímo v Ležákách tajemník Linsel. Jediné, k čemu dospěl, bylo, že majitelem vozu

---

²⁴⁴ Tamtéž.

²⁴⁵ Tamtéž. V textu specifikuje vyslýchaný datum zaslání dopisu těsně před smrt Heydricha, bezpečně pak před vypálení Ležáků. Datum určuje na 4. června 1942.

²⁴⁶ Tamtéž.

byl lomař Vaško.²⁴⁷ Pro věrohodnost Schulzových informací svědčí detailní znalost vzájemných vazeb členů ležácké odbojové buňky. Z jiných pramenů nejsou o dopise nebo vyšetřování žádné zprávy. Linsel mohl vést vyšetřování tajně, aniž by vzbudil pozornost, což by vzhledem k ostrážitosti Kněze bylo nepravděpodobné. O slídění gestapa mohli členové vědět, ale již se tato informace nedostala do vnějšího okruhu svědků, kteří by ji po válce písemně zachovali. Nebo zde hraje roli podivná návštěva „rybářů“, o které mluví ve svých výpovědích učedník Pavliš? Snad ještě krutější je dodatečné udání mlynářského učně Pavliše na gestapu v Pardubicích, který byl dle Andrákova oznámení vinen tím, že vraždu obyvatel přežil.²⁴⁸

K Ležákům se vztahují ještě tři další důležitá oznámení, kterými se soud v procesu proti Andrákovi intenzivně zabýval. Tím prvním je udání na „kytičky“.²⁴⁹ Při jedné ze svých mnoha cest přes již vypálené Ležáky v roce 1943 si Andrák povšiml, že v rozvalinách domku bratří Sýkorových, těsně u silnice, leží „kytičky“ karafiátu a macešek. Zdrobnělým výrazem chtěl docílit jasného popisu, že šlo o svazek lučnického kvítí, které někdo z úcty ke zmizelé rodině položil k ruinám zničeného obydlí. Oznámení učinil při své nejbližší cestě do Pardubic před Pavlasem, zaměstnancem SD, a před zástupcem vedoucího pardubické služebny SD Rudolfem Kintschlem. Sám událost komentuje takto: „V úřadovně SD jsem (...) sdělil, že když jsem jel přes Ležáky na kole do Nasavrku, že jsem viděl v rozvalinách domku u silnice vlevo ležet kytičku, že tam lidé chodí jako celé procesí a že je jich tam v neděli tolik jako o pouti.“²⁵⁰ Andrák se opět zcela zřetelně označuje za informátora, který na věc dokonce osobně a přímo upozornil okupační úřad. Několik dní po tomto oznámení vyšetřoval případ sám vedoucí pardubické služebny SD Kurz a při své cestě do okolí Ležáků se se svým řidičem-tlumočníkem Neuhauserem²⁵¹ u Andráka zastavil. To, dle po válce československými úřady zadrženého Neuhausera, způsobilo Andrákovu rozmrzelost, snad až rozčilení, neboť se obával, že by ho mohl někdo ze sousedů podezřívat ze styků s Němci. Chybou Kurze totiž bylo nejen to, že nechal zaparkovat vůz před Andrakovým domem, ale i to, že udání na „kytičky“ začal řešit ještě venku na dvoře.²⁵² Jak se však zdá z různých výpovědí sousedů,²⁵³ v obci již

²⁴⁷ Tamtéž, Průběžná zpráva vyšetřující komise Okresního národního výboru v Chrudimi z 4. září 1945, bez stránkování.

²⁴⁸ Tamtéž, Výpověď Bedřicha Opletala z 20. července 1945, bez stránkování.

²⁴⁹ Výraz „kytičky“ se objevuje v celé řadě dalších protokolů týkajících se tohoto udání. To je důvodem, proč ho zachováme k označení dané části udání.

²⁵⁰ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 67, LS Chrudim 826/46 Karel Andrák, s. 18.

²⁵¹ Tamtéž, s. 126.

²⁵² Tamtéž, Výpověď Otakara Pavlase z 17. července 1945, s. 16.

²⁵³ Tamtéž, Výpověď Ladislava Zvelebila z 19. července 1945, s. 20; Výpověď velitele četnické stanice ve Vrbatově Kostelci prap. Pavlika z 11. června 1945, s. 34; Výpověď Františka Kropáčka z 23. července 1945, s. 23.

v roce 1943 panovalo podezření na Andrákovu udavačskou spolupráci s okupanty. Bylo známo, že Andrák s určitou dávkou horlivosti navštěvuje fašistické schůze.²⁵⁴

Další Andrákovo udání by v případě jeho nepošramoceně důvěryhodnosti u APF a SD mělo katastrofální následky pro široký okruh ležáckých odbojářů. Z jeho výpovědi je patrné, jak vynikající měl pozorovací schopnosti, jak dobře znal poměry v ležácké odbojové buňce a do jaké míry dokázal svá zjištění spojit do obdivuhodně přesného odhadu vztahů a kontaktů strážmistra Kněze s další sítí odbojářů uvnitř i vně Ležáků. Nebýt toho, že Pavlas a ostatní úředníci SD považovali Andrákova udání za přehnaná, ne-li vymyšlená, vyžádala by si aktivita udavače další desítky zatčení a zničení mnoha lidských životů. Citujme Andráka: „Doznávám, že jsem vícekrát říkal úředníku SD Otakarovi Pavlasovi a také možná v úřadovně SD v Pardubicích o Kotábovi od české kriminální policie a Josefu Polákovi z Dřeveše, že oba jmenovaní měli nějakou účast na spojení s ilegální organizací v Ležákách s vrch. stržm. Knězem, který měl mít ukrýtu vysílačku gestapem nenalezenou a který se raději zastřelil, aby nebyl gestapem přinucen k přiznání vysílačky.“²⁵⁵ Pavlas si toto udání pamatoval a v téměř totožném znění jej uvedl ve své výpovědi také. K tomu ještě dodal, že Andrák uvedl jméno „nějaké paní“, u které měla být vysílačka uschována. Aby udavač potvrdil protistátní činnost dané ženy, tajně ji obvinil ještě i z machinací s tabákem a živobytím.²⁵⁶ Vedle této informace vyslovil udavač i domněnku o kontaktech Kotába a Poláka u německých úřadů a na úřadu práce, díky nimž se jim daří adepty na práci v Říši zaměstnat v místě bydliště, popřípadě na území protektorátu.²⁵⁷ Dle Pavlase souviselo s nescíslným udáváním na oba výše uvedené muže i upozornění na styky a podporu vdovy po zastřeleném strážmistru Knězovi. Ve své výpovědi Andrák sám přiznává tento trestný čin.²⁵⁸

Andrák poslední udání učinil na Josefa Poláka ještě v únoru 1945. Takové chování je poněkud rozporuplné. Buď by svědčilo o jeho naprostém podcenění válečného vývoje, nebo o jeho jistotě, že proti němu neexistují žádná svědectví proněmecké činnosti. Tuto druhou možnost bychom s ohledem na počáteční zmatečné výpovědi obžalovaného považovali za nepravděpodobnou. Je však dost dobře možné, že udání, která činil téměř na sklonku války, byla součástí postupně usku-tečňované strategie. Tím se dostáváme k třetímu výraznému bodu obžaloby. Je jím vedle udání Ležáků (včetně Kotába a Poláka) a „kytiček“ ještě jeho jmenování do

²⁵⁴ Tamtéž, Výpověď Františka Kropáčka z 23. července 1945, s. 24.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 43.

²⁵⁶ Tamtéž, Výpověď Otokara Pavlase z 17. července 1945, s. 25. Z protokolu vyplývá, že Pavlas v době svého výslechu pravdivosti Andrákových tvrzení nevěřil. Proto také nebyla prošetřena.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 43.

²⁵⁸ Tamtéž.

čela správní komise v obci Tisovec na konci února 1945.²⁵⁹ Obecnímu zastupitelstvu byl tento krok „Reichsauftragverwaltung“ (Říšského pověřovacího úřadu) nepochopitelný, jelikož na dosavadního starostu nebyly podány žádné stížnosti.²⁶⁰

Z prookupační politické činnosti vyplývá Andrákova snaha o stále vyšší společenské postavení v obci. Protože APF nesplnila jeho očekávání vzestupu společenského statusu, stává se Andrák v březnu 1944 členem Ligy proti bolševismu,²⁶¹ ovšem nepřerušil své kontakty na Pavlase v SD a Opletalovu APF, což již bylo veřejně známo. To mu však nestačí a pokouší se na základě své politické proněmecké aktivity zastávat i významné místo v obci. Z postavení lomaře a „starosty“ tak získává pravomoc kontrolovat potravinové přídělky – přídávkové lístky na chléb, potvrzení na uhynulá zvířata (jež byla poražena „načerno“), porážkové listy atd. Této skutečnosti využívá prokazatelně ke zlepšení zásobování potravinami řady obyvatel. Nakolik se jedná o naprosto nezištnou pomoc a nakolik o taktické „pojištění“ své pověsti do budoucna, se jen obtížně rozlišuje. Těžko však věřit, že by Andrák takový krok, jakým přijetí zodpovědnosti za fungování obce bylo, udělal bez důkladného předchozího promyšlení všech výhod (a nevýhod), které s sebou funkce přináší. Pod dojmem jeho amorálního jednání v případě Ležáků se i pomoc sousedům jeví jako vypočítavý krok.

Ve stručnosti jsem představil podmínky, za kterých se začalo odvíjet více než roční soudní řízení, které bylo naplněno vzájemným svalováním viny mezi Karlem Andrákem, spoluobviněným Karlem Holfeuerem, Josefem Janem Polákem (posléze pro nedostatek důkazů propuštěným) a Otakarem Pavlasem. Zčásti do procesu měl možnost zasáhnout i vedoucí APF Bedřich Opletal.

Vyšetřovatelé se zabývali a priori udavačským dopisem namířeným proti dění v ležáckém mlýně, který měl Andrák s Holfeuerem sepsat a jehož obsah je částečně výše citován. To je jeden z důvodů, proč byli oba vyšetřováni ve společně vedeném procesu. Dopis se stává důležitým důkazem v obvinění čtyř osob – Andráka, Holfeuera, Pavlase a Opletala. V průběhu šetření²⁶² dochází k nápadné změně významu udání, kdy Andrák začíná zpochybňovat jeho napsání před (!) vypálením Ležáků. Ono psaní mělo být odesláno dle Andrákovy druhé verze až přibližně 14 dní po zničení osady. Pokouší se tím rozrušit nejdůležitější část obžaloby, která počítá s přímým účinkem udání na zničení vesnice. To se mu nedaří, neboť vyšetřovatelé se snažili získat informace i od zadržených gestapáků. A v případě

²⁵⁹ Tamtéž, Výpověď Pavlíka z 11. června 1945, s. 34. Andrákovo jmenování do čela správní komise bylo uskutečněno 27. února 1945.

²⁶⁰ Tamtéž.

²⁶¹ Tamtéž, Opis Andrákovy přihlášky do Ligy proti bolševismu ze dne 15. března 1944, s. 78.

²⁶² Tamtéž, Výpověď Karla Andráka z 31. října 1945, s. 56.

Schulzeho byli úspěšní. Ten totiž doznal, že „ještě před atentátem na Heydricha přišla na gestapo písemná zpráva, buď přes SD nebo od nějakého konfidenta, že velký nákladní automobil /: 6 kolová Tatra:/ dováží velmi často do Švandova mlýna na Ležáky těžké bedny a zbraně. Tohoto případu se ujal taj. gestapa v Pardubicích Linsel, který ve vyšetřování uvedené věci neměl úspěchu. Na posledně uvedenou skutečnost se dobře pamatují a dovedu si dobře vzpomenouti, že se jediné vyšetřilo, že nákladní automobil měl být vlastnictvím kamenolomaře Vaška z Ležáků“.²⁶³

Andrákův přítel J. J. Polák upřesňuje přibližnou dobu odeslání dopisu: „Naposledy jsem mlel u Švandy asi koncem května (...). Pamatuji si určitě, že dávno ještě před posledním mletím jsem říkal Karlu Andrákovi z Dřeveše v rozhovoru, aniž bych tušil nějakou zradu, asi toto: že k Švandovi přivezli 6 kolovou Tatro u nějaké bedny a i pytle, že se to tam ve mlýně skládalo, že to bylo podezřelé.“²⁶⁴ Zdá se, že Andrák do udání téměř citoval svého přítele a přivlastnil si tak informace a pozorování od důvěryhodné osoby. Podnětem tak byl spíše než jeho vlastní pozorování onen „přátelský“ rozhovor. Pavlas však dodává, že mu Andrák dokonce ukazoval místo, odkud mlýn dlouhodobě sledoval. Pavlas také vyslovil domněnku, že sledování mlýna mělo organizovaný charakter. Andrák jej vzal na místo, kde byly patrné zbytky ohniště. Zde měl dlouhodobě vidat parašutisty.²⁶⁵ Andrákova přesnost informací a pozorování je ohromující. Učedník Pavliš vzpomínal, jak Potůček s oblibou chytal ryby v potoce u mlýna.²⁶⁶ Při tom jej „velmi rád pozoroval jistý muž ze Dřeveše, jehož jméno si dnes nepamatuji. Byl asi 35 r. starý, střední postavy a pracoval jako dělník v lomu u Dřeveše.“²⁶⁷ Jestli se skutečně jednalo o Andráka, nebo zda Pavliš viděl ještě někoho dalšího, se bohužel již nedozvíme. Až na věk, neboť Andrák byl o téměř deset let starší, by tento hrubý popis jeho osobě odpovídal.

Výslech z 31. října 1946 nám prozrazuje Andrákovu snahu odvrátit podezření, že by jím psaný dopis dopomohl k vypálení osady. Zcela nekompromisně staví své oznámení na Ležáky až do doby po jejich zničení. Proč takový spor o dobu odeslání? Andrák musel dobře vědět, že pokud by bylo prokázáno jeho udání, jež by zavinilo smrt přibližně čtyřiceti ležáckých obyvatel, čekal by ho dle tzv. Malého retribučního dekretu z 19. června 1945 nejvyšší trest nebo v lepším případě doživotí. I přes svoji snahu uvést datum odeslání až po vypálení, měl tu smůlu, že Pavlas a Holfueuer se spoluprací s vyšetřovateli snaží zmírnit tíhu dopadu svého budoucího

²⁶³ NA, MV-L, C 6178, Opis výpovědi, bez datace, s. 46.

²⁶⁴ Tamtéž, Den ani místo není uvedeno, s. 48–49.

²⁶⁵ Tamtéž, Výpověď Otakara Pavlase z 17. července 1945, s. 25.

²⁶⁶ Potok Ležák i rybník za Švandovým mlýnem byl najat Janem Zavřelem ze Skutče. J. Zavřel byl vyšetřován pro podezření z udavačství a podílu na ležácké tragédii před MLS Chrudim, LS 291/46 Jan Zavřel. Podezření se neprokázalo a J. Zavřel byl propuštěn na svobodu v květnu 1946.

²⁶⁷ ABSMV, 309-6-3, Výpověď Jana Pavliše z 26. dubna 1947, s. 657.

trestu. Při konfrontaci s Pavlasem i Holfeuerem v den sepsání druhého protokolu je tento manévr naprosto zřejmý. Andrák trvá na sepsání dopisu v době po (!) vypálení Ležáků. Na to reaguje Pavlas rozčileně: „Lžeš, to je nesmysl (...). Jakou by mělo cenu, abyste posílali dopis Opletalovi o tom, co se děje v Ležácích, po jejich vypálení.“²⁶⁸ Stejně podrážděně reaguje o chvíli později i Holfeuer: „Asi 14 dní před vypálením Ležáků jsi ke mně přišel a říkal jsi mi, co se děje v Ležácích, že tam skládali s auta nějaké bedny, že se tam scházejí lidé k poslechu ciziny, že ti to říkal v hospodě Polák. Chtěl jsi, abych to udal gestapu. Já jsem ti to rozmlouval, tys mi řekl, že když to neudělám, že to udáš sám, a abych si následky přičítel na svůj rub. Psal jsem tedy dopis, tys mi jej diktoval, a já jej adresoval nikoliv gestapu, nýbrž Opletalovi.“²⁶⁹ Ponechme stranou, že se Holfeuer snaží poukázat na vlastní nechtěnou účast pod Andrákovou pohružkou a smazat tak kousek své viny. Zdůrazněme, že hovoří o konkrétním dopise, o jehož existenci a sepsání před likvidací vesnice zatím nikterak nepochybuje nikdo z vyšetřovaných, tedy krom Andráka. Ten ovšem v prvním protokole dopis a dobu sepsání před vypálením osady přiznává.

V průběhu tohoto druhého výslechu vytanula nová okolnost. Vzhledem k nejistotě Holfeuera a Andráka o včasnosti a účinnosti udání se oba dostali do sporu, který se několikrát v průběhu roku 1942 řešil veřejně na schůzi APF v Hlinsku, Chrudimi a Sezemicích. S hrdostí se oba hlásili k včasnému udání na Ležáky a měli obavy, že by jejich zásluhu na informování bezpečnostních úřadů mohl přebrat někdo jiný. Jelikož nebyli ze strany SD ani gestapa kontaktováni, napadli přímo Opletala, že zprávy členů zadržuje. Způsobili „humbuk“, jehož bylo svědky vícero účastníků schůzí a nechali si dokonce Opletalem potvrdit, kdo a komu dopis poslal. Poté, co Holfeuer na schůzi APF potvrdil datum, začátek června, odpověděl Opletal na výtky Andrákovi: „Tak vidíš. Já jsem to poslal hned dál říšským úřadům, takže toto udání bylo včas v pořádku poslané, takže mělo účinek.“²⁷⁰ Dle Pavlase komentoval Opletal věc takto: „(...) že ten protokol musel sepsat, poněvadž ve věci Ležáků nechce nést odpovědnost před historií, aby se mu snad vytýkalo, že nejednal správně, on že ve skutečnosti zprávu poslal správně a včas, takže mu nemůže být nic vytýkáno.“²⁷¹ Z pohledu současného čtenáře poněkud šokující vnímání „odpovědnosti před historií“, avšak z hlediska germanofila-konfidenta par excellence, kterým Opletal byl, je nutno toto prohlášení vnímat jako splnění dějinného poslání boje za Říši a ideje Vůdce.

²⁶⁸ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 67, LS Chrudim 826/46 Karel Andrák, Výpověď Karla Andráka z 31. října 1945, s. 55–56.

²⁶⁹ Tamtéž.

²⁷⁰ NA, MV-L, C 6178, 1945–1947, Výpověď Karla Holfeuera z 13. července 1945, bez stránkování.

²⁷¹ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 67, LS Chrudim 826/46 Karel Andrák, Výpověď Karla Andráka z 31. října 1945, s. 55–56.

Ve výslechu, který byl uskutečněn s Holfeuerem, se vyslýchaný rozepisuje o sdělení, které mu dal Andrák. Text začíná již podruhé zdůrazněním: „Tenkrát ještě nebyly Lidice.“ Stanovuje tedy datum opět bez zaváhání před 10. června 1942. „Pamatuji se, že Andrák s hlášením přišel odpoledne. Říkal, Karle, včera večer ve mlýně v Ležákách bylo nějaké auto, asi z Pardubic, že něco skládalo a že tam bude asi skladiště střeliva. A že v tom momentě, jak to skládali, že tam byl četník z Vrbatova Kostelce [pravděpodobně stržm. Kněz – pozn. autora]. Také něco říkal asi v tom smyslu, že někdo mu říkal něco v té hospodě v Dřeveši [J. J. Polák – pozn. autora]. Vypadalo to jako proti Říši. Něco velikého. Povídal to hezky dlouho. Říkal, že ve mlýně poslouchal cizí rozhlas Londýn. Že do mlýna docházely nějaké osoby, že se tam něco velkého připravuje. Že chodili také lidé [poslouchat]. Říkal bedničky se střelivem. Že je to hnízdo odporu a odboje proti Říši. Na to řekl, že se to musí hlásit do ústředí, že je to důležité, že je to protistátní.“²⁷² V tomto protokole Holfeuer také potvrzuje Opletalovo ujištění o včasnosti odeslání udání. Jedna věta protokolu je mimořádně závažná, a sice, jak je možné, že Andrák poslouchal v ležáckém mlýně „cizí“ rozhlas? Měl snad nějaké hlubší kontakty do tohoto prostředí, že se stal hostem doslova centra odboje?

Dle vlastní výpovědi jezdil Andrák do mlýna už od roku 1941 semlít obilí. Měl tedy vcelku volný přístup do objektu svého pozorování. To je první bod. Druhou možností, jak se bez velkého podezření pohybovat v bezprostředním okolí mlýna, byly jeho zakázky v sousedním Černíkově lomu, kde pracovali jeho dva zaměstnanci. Za třetí byl Andrák známý v ležácké části skupiny ČENDA, především strážmistru Jaroslavu Kotábovi,²⁷³ aniž by ho kdokoliv považoval za udavače. Tím můžeme vysvětlit jeho dobrou informovanost a snad i to, že po jistou dobu nebudil pozornost. Nevíme, jak dlouho se mu nenápadné vyzvědačství dařilo uskutečňovat, ovšem po svém vstupu do APF v květnu 1942 si několikrát postěžoval u Opletala, že „(...) je pronásledován, že celé jeho okolí je proti němu a že nějaký četn. strážmistr z jeho okolí je proti němu.“²⁷⁴ Je do značné míry pravděpodobné, že oním strážmistrem byl Kněz. Ten nejenže důvěrně znal celé okolí spadající do pole jeho policejní působnosti, ale jak můžeme zjistit, měl na kolaboranty obzvláště

---

²⁷² Tamtéž, s. 81.

²⁷³ SOkA Hradec Králové, OV ČSPB, kart. č. 4, č. 141 – Výpis o domácím odboji, František Doležal, bez stránkování a datace. Fr. Doležal popisuje blíže nedatovanou akci, kdy J. Polák převážel trhaviny ze Dřeveše do Pardubic. Na nádraží v Pardubicích bylo připraveno gestapo, které kdosi telefonicky o transportu informoval. Díky českému četnictvu se podařilo Polákově včas prostor nádraží opustit. Velitel J. Kotáb vytušil zradu, ale teprve po válce si správně spojil tuto událost se svým známým Karlem Andrákem ze Dřeveše, jenž gestapo na Poláka upozornil.

²⁷⁴ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 100, LS Chrudim 827/46 Bedřich Opletal, Výpověď Bedřicha Opletala z 20. července 1945, s. 65.

spadeno.²⁷⁵ Zcela přirozeně měl Kněz vzhledem ke své funkci vrchního strážmistra a odbojáře hlavní zájem mít přehled o organizovaných fašistech a donašečích.

Andrák se při výsleších na přelomu roku 1945/1946 začíná chovat výrazně sebejistě. Je mu jasné, že vyšetřující soudce nemá v ruce žádný udavačský dopis. Jediné, co proti němu svědčí, jsou výpovědi jeho tři bývalých „kolegů“. Jeho „trumfem“ je tedy neschopnost vyšetřovatelů předložit konkrétní důkaz jeho konfidentské činnosti. Nemají proti němu dokonce ani písemnou přihlášku do APF. Ačkoliv již nepopírá svoji účast na schůzích, snaží se uhrát svoji nevinu na své naivní nevědomosti o hlavní ideologické podstatě hnutí APF, tedy organizace stavící své mravní základy na denunciantské činnosti. V souvislosti s doposud písemně neprokázanou spoluprací s APF či SD utváří i svůj nový pohled na vlastní úlohu během války – „necítím se být vinen“²⁷⁶. Přiznává, že udání sice podepsal, ale nediktoval, a to při rozhovoru „kamaráda s kamarádem“²⁷⁷ jak označil osobní vztah k Holfeuerovi. Opět sám sebe přistihuje při lži, neboť ještě před několika týdny tvrdí, že Holfeuera poznal až po vypálení vesnice. Je zde samozřejmě namístě položit si otázku, jestli ono „kamarádství“ není výrazem označujícím vztahy uvnitř APF, neboť měl-li Andrák na mysli takový „kamarádský“ rozhovor, pak je jasné, že proběhl v duchu podstaty APF – tedy boje za ideály Vůdce. Vcelku náhlý obrat v chování a sebejisté vystupování je nám zatěžko vysvětlit pouhou absencí písemných důkazů proti jeho osobě.

Andrákovi se na počátku vazby v létě 1945 podařilo poslat neurčité množství motáků, které byly směřovány k jeho rodině. Pět z nich se policii podařilo zachytit. Ve značně stručné formě nám prozrazují život podezřelého z udavačství ve věznici, jeho strasti i naděje. Právě stručná forma sdělení nám představuje starosti, které zadržený považuje za natolik markantní, aby je tajně svěřil svým blízkým. Žádá o jídlo, které by mu mohlo vylepšit vězeňskou stravu, nechává pozdravovat své příbuzné a známé, ale také žádá, aby jeho nejbližší intervenovali v jeho prospěch u vyšetřující komise.²⁷⁸ Nevíme, kým byl několikrát zmiňovaný „Josífek“, ale on se měl díky svým kontaktům

²⁷⁵ Oral history, svěděk Jaroslav Trpkoš, nar. 1924, audiozáznam ze zimy 2001: „Už asi v roce 1940 se musely odevzdávat brambory. A oni chodili na kontrolu četníci z Chrastí. A jeden z nich měl písničku: Spi Havlíčku v svým hrobečku...odpočívaj v pokoji a Čech se Němce nebojí.“ A tady v tom baráku nad námi bydlel Karel Novotný, to byl vlajkař a ten mu říká: „Pane vrchní, vopatrňe!“ A ten po něm hodil sklenici, kdyby ho trefil do hlavy, tak ho zabil, protože to byla rána jako z děla.“ [„Pan vrchní“ – stržm. Karel Kněz; jedná se o Karla Novotného, jenž byl od r. 1939 členem APF, nikoliv „Vlajky“ – pozn. autora]

²⁷⁶ Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 67, LS Chrudim 826/46 Karel Andrák, s. 89, bez datace.

²⁷⁷ Tamtéž.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 72. Dva z údajných členů komise jsou jmenováni – farář Dr. Jonáš, administrátor královéhradecké diecéze v období sedisvakance (místo K. Otčenáška), z děkanství v Chrudimi, a František Tichý. Jejich jména se v žádném z dalších dokumentů soudního přelíčení nevyskytují.

zasadit o pomoc u členů komise. Dávala snad tato „vnější pomoc“ obžalovanému naději či jistotu brzkého propuštění? S odvoláním na věci příští je třeba upozornit na skutečnost, že ani jeden z motáků není psán s později vymyšleným popisem nelidských podmínek věznice či dokonce násilí vedeného na obžalovaném. Pokud by se takové příkoří na vězněném odehrávalo, je velmi pravděpodobné, že by se o tom v takto soukromé „korespondenci“ přinejmenším zmínil. Vnitřní rozpoložení nám předkládá poslední moták, jehož část vykazuje odevzdanost, psychické vyrovnání se s vazbou i nedohlednost propuštění: „Bez vašeho podporování jsem ztracen. Jinak jsem klidný – osud tomu chtěl, že mě potkal tento těžký a trpký život. Veškeré moje zprávy, které jsem Ti [adresováno manželce – pozn. autora] poslal, znič.“²⁷⁹

Navraťme se zpět do průběhu vyšetřování, a sice do 14. ledna 1946.²⁸⁰ Tohoto dne je Andrák opětovně vyslýchán. Začíná se konstituovat nová strategie, kterou chce prokázat nesmyslnost a nepravost proti němu vznesených obvinění. Jeho jistota o nedostatku důkazů vyšetřovatelů začíná nabývat na síle. Nechává se předvést, aby doplnil svůj protokol z předešlého dne. Jako hlavní důkaz své nevinny a vykonstruovanosti obvinění předkládá své příbuzenství s rodinou Zdeňka Hrdého, která byla v Ležákách vyražena. Hrdý utekl krátce před zničením Ležáků z Říše a připojil se k partyzánským oddílům operujícím v oblasti Miřetic. Andrák poukazuje na výpomoc tomuto svému synovci v letech 1943–45. Bohužel nedokáže přednést jediný důkaz. Od tohoto okamžiku mění zásadně svoji podobu z provinilého uduvače v uvědomělého Čecha, téměř až odbojáře.

26. ledna 1946 se již bez ostychu snaží využít svého příbuzenství se zavražděnou rodinou Hrdých. Poukazuje na nesmyslnost, proč by chtěl nechat zavraždit i rodinu svého strýce. Neuvědomuje si, že udání podal na ležácký mlýn, nikoliv na Ležáky jako celek, což ovšem účinek udání nesnižuje. Pravděpodobně nepředpokládal, že potrestána bude celá osada. Nicméně si musel být vědom vypjatosti doby, ve které svá upozornění okupantům odesílal. Těchto argumentů si byl vědom i vyšetřovatel, takže pokusy Andráka o vyslechnutí svědků dokazujících jeho téměř „odbojové“ činnosti a s tím souvisejícího „česství“ našly sluchu pouze částečně; a během soudního přelíčení byly považovány za nepodstatné. Uvedený seznam jmen potvrzující „české“ chování obnáší přes třicet jmen sousedů a známých. Andrákovi nemůžeme upírat jeho zásluhu na přepravě a uschovávání několika metrů obilí před odvodem, či vystavení několika porážkových listů, ale přece jen se jedná o skutky, které by v případě odhalení mohl svou proněmeckou činností a konexemi zahladit. Navíc část z nich mohl vykonat až jako vedoucí správní komise v Tisovci, tedy fakticky v posledních měsících války. V onom zmiňovaném

²⁷⁹ Tamtéž.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 95.

výčtu můžeme nalézt i jeden „dobrý skutek“, který musel soudce doslova udeřit do očí: „Dále docházeli k nám dělníci pracující na bourání trosk zdiva na Ležákách a byli námi podporováni.“²⁸¹ Skutečně odvážný argument člověka obviněného ze spoluúčasti na vypálení této vesnice!

I udání na „kytičky“ začíná získávat jiný než denunciační charakter – „Sám jsem tam dal kytičku k domu mého strýce a bratrance.“²⁸² Vytváří novou verzi „kytiček“, plně odpovídající jeho identifikaci s představou „češství“. Do této představy patří nejen práce pro Čechy, ale i pomoc partyzánům. Postupem doby tak stupňuje svůj protiněmecký odpor sestávající z nepřátelských výroků proti Říši v sabotáž, pomoc partyzánům a zakončuje aktivní bojovou účastí ve dnech povstání. Snažil se tak dokonale změnit svůj charakterový profil z postavení udavače a podporovatele nacismu v jeho zvilého nepřítele a oběť nespravedlivé justice.

Zajímavé je pro nás hodnocení Andrása ze strany vyšetřovatele, tak jak jej zachytil v interním sdělení o průběhu šetření. Podivuje se nad tvrdohlavostí, s jakou András hájí svoji tezi o odeslání dopisu až po vypálení. Také postřehl prohlubující se zoufalství, s jakým se obviněný snaží postavit tíže svědectví, jež hovoří proti němu.²⁸³ Zdá se, že policista o vině Andrása nepochybuje, ovšem to neznamená, že se nesnaží získat ucelený a spravedlivý obraz Andrásovy činnosti v APF a spolupráce s Holfeuerem. Doufá, že úlohu Ležáků v nacistické politice by mohl vyjasnit i K. H. Frank, proto si žádá jeho brzký výslech v této věci. Ten se také uskutečnil 14. února 1946,²⁸⁴ ale konkrétní poznatky k případu András - Holfeuer nepřinesl. Vyšetřovatel vystihl jednání Andrása těmito slovy: „Vše činí dojemem, že András musel býti velmi dobře informován zvenčí, že tak nápadně změnil své výpovědi a staví se zcela nevinným a vinu svaluje na druhé. Přiznává jen věci dle posledního výslechu, které mu nemohou tolik uškodit. Při výslechu bylo až velmi podezřelé jeho sebevědomé vystupování a tvrzení, že je dobrým Čechem a zvláště zdůrazňoval, že i sám dal na trosky domku svého strýce kytičku. Tito zarytí fašisté a členové APF András, Opletal a Holfeuer, zvláště úředník SD Pavlas, který usvědčuje Opletala a Andrása z častých návštěv a styků s gestapem, toto nyní popírají a uvádějí, že se jednalo o soukromé záležitosti. Není to ironie?“²⁸⁵

Žaloba byla Andrásovi oznámena 3. června 1946. Veřejný žalobce u Mimořádného lidového soudu v Chrudimi jej viní, že „v době zvýšeného ohrožení republiky podporoval nacistické hnutí tím, že podával zprávy o různých

²⁸¹ Tamtéž, s. 122.

²⁸² Tamtéž, s. 96.

²⁸³ Tamtéž, s. 117.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 98.

²⁸⁵ Tamtéž, Svodka vyšetřovacích protokolů strážmistra Antonína Černého z 28. ledna 1946, bez stránkování.

osobách úřadu SD v Pardubicích“ a že „v červnu 1942 v Blatně společně s Karlem Holfeuerem udal ústřednímu vedení organizace APF v Pardubicích, že ve mlýně v Ležákách se něco děje tajného (...), tedy že v době zvýšeného ohrožení republiky v zájmu nepřítelů udal mlynáře v Ležákách pro činnost, ať už skutečnou či vymyšlenou.“²⁸⁶ Žalobce se příliš dobou odeslání dopisu nezabývá, protože samo uskutečnění trestného činu udání stojí na principu ex natura – z podstaty – nikoliv v čase uskutečnění. Od této doby se boj Andráka stává doslova otázkou života a smrti. Těsně před začátkem soudního přelíčení sepsal svoji obhajobu. Ta začíná jasným konstatováním: „Necítím se v žádném případě vinen.“²⁸⁷ Definitivně popírá jakékoliv udání, jehož se měl dopustit, s Pavlasem se poznal díky své společenskosti, Holfeuerovi o Ležákách vyprávěl, ale proto, že dotýčný se o ně zajímal, jelikož „tehdy se v okolí o ničem jiném nemluvalo než-li o teroru a násilí, jehož se Němci na Ležákách dopustili“.²⁸⁸ V tomto dokumentu poprvé zaznívá odsouzení okupantů jako „teroristů“ a „cizáků“. Andrák si byl vědom, poté co nahlédl do sepsaných protokolů, že přiznání, která učinil v prvním výslechu, mu situaci velice ztížila. Použije tedy zajímavé tvrzení: „Podepsané protokoly vynucené pod tíhou ran a bití při vyšetřování neuznávám a jsou vesměs všechny mně nadiktované a vymyšlené.“²⁸⁹

Výše citovanou historiku přednáší i v den hlavního soudního přelíčení, 17. září 1946. Je to pro něho jediná možnost, jak zmírnit svůj zásadně chybný krok, který učinil během prvního protokolu. Zápis ze soudní síně nám dává nahlédnout do atmosféry mimořádných lidových soudů. Je nesmyslné na základě jednoho soudního přelíčení dělat obecné závěry. Přesto je nutné si vytvořit na konkrétním případě alespoň částečnou představu. Andrák si za svého obhájce zvolil hlineckého právníka JUDr. Červenku. Ten obhajoval také Holfeuera. Pravděpodobně pod vedením Červenky byla zvolena i jasná linie tvrzení, kterou oba obžalovaní předkládali. Tedy zapírat. V několika okamžicích se k vlastní škodě sami do svých výpovědí zapletli. Takovým momentem bylo i přečtení Andrákova obvinění, že byl týrán vyšetřujícím soudcem Soukalem. Před komisí předstoupil jeho kolega JUDr. Skarpišek: „Obžalovanému Andrákovi jsem kladl otázky, on na ně odpovídal, a protokoloval jsem a diktoval u přítomnosti Andrákové přesně to, co řekl. Na obžalovaného Andráka žádný nátlak činěn nebyl. Obžalovaný Andrák protokol také bez námitek podepsal. Obžalovaný k tomu udává, že při výslechu 9. 1. 1946 byl tak rozčilen a rozrušen, že ani nesledoval, co bylo protokolováno, co bylo diktováno, a podepsal něco, aniž by si byl vědom, co bylo napsáno.“

---

²⁸⁶ Tamtéž, s. 109.

²⁸⁷ Tamtéž, s. 114.

²⁸⁸ Tamtéž.

²⁸⁹ Tamtéž.

Svědék k tomu udává: „Obžalovaný byl sice při výslechu onom rozrušen, ale ne do té míry, že by nebyl schopen vnímat to, co diktují. A pak diktoval jsem to, co si obžalovaný sám řekl. Vylučuji, že bych psal něco, co obviněný neřekl. Kolegu Soukala znám velmi dobře, jsem přesvědčen, že tento by nějakého nátlaku při výslechu nikdy nepoužil, takže to, co [bylo] uvedeno v protokole jím sepsaném, jistě [bylo] správně protokolováno.“²⁹⁰

Nemůžeme zapřít, že řada svědků, kteří byli k soudu přizváni nebo jejichž protokoly byly přečteny, vypovídala ve prospěch obžalovaných. Zvláštností je, že někteří z nich své výpovědi změnili v otevřenou pomoc Andrákovi i Holfeuerovi. Neucinili tak dva důležití svědci – Opletal a Pavlas. Ti si do poslední chvíle stáli za výpověďmi, které činili v téměř celém průběhu ročního vyšetřování.

Soud uzavřel hlavní přelíčení vynesením rozsudku. Andrákova obhajoba se zdála být úspěšná. Trest 10 let odnětí svobody s 5 lety nucených prací se jistě neřadil mezi nejvyšší možné. Jaké aspekty vedly komisi ke stanovení této výše trestu, již z archivních materiálů nemůžeme vyčíst. Holfeuer dopadl mnohem hůře, neboť trest odnětí svobody na doživotí není rozhodně růžovým výhledem do budoucnosti. Oba se dočkali po několikerém zamítnutí žádosti o milost amnestie. Prezident republiky A. Zápotocký propustil Andráka na svobodu dne 29. března 1954, ovšem Holfeuer byl nucen strávit ve vězení celých deset let až do roku 1955. Se zadržovací vazbou si Andrák „odseděl“ necelých 9 let. Prošel věznicemi v Hlinsku, Chrudimi, Ostrově u Karlových Varů, Plzni-Borech, Jáchymově a Ilavě. Posuzovat, zdali je 9 let pobytu ve věznicích za udavačství málo či hodně, nám nepřísluší. Nutno však dodat, že věznici opustil v dosti zbědovaném stavu, po krvácení do levé mozkové hemisféry - jako člověk ochrnutý na pravou polovinu těla, s nezvladatelným třesením, téměř neslyšící, po otravě důlním plynem a dvojnásobném zápalu pohrudnice značně dušným. Jinými slovy opustil káznici jako invalida.

Daleko hůře dopadlo trestní stíhání pro Opletala. Podle rozhodnutí Mimořádného lidového soudu v Chrudimi ze dne 26. března 1946 byl bývalý předseda APF Bedřich Opletal odsouzen k trestu smrti provazem a popraven.²⁹¹

Člen SD Otakar Pavlas

Otakar Pavlas byl 26. listopadu 1946 odsouzen Mimořádným lidovým soudem v Chrudimi k doživotnímu odnětí svobody. Důvodem k odsouzení byla jeho mimořádně agilní služba ve prospěch nacistického okupanta. Pavlas vychodil

²⁹⁰ Tamtéž, s. 145.

²⁹¹ O průběhu poprav referovala Lidová demokracie na regionální straně „Český východ“ 27. března 1946, viz: ZKPP, č. 1–2, 2008, s. 40–41.

obecnou i měšťanskou školu v Heřmanově Městci a pokusil se vystudovat učitelství v Chrudimi. Jak uvádí, z finančních důvodů musel studium po jednom roce opustit. Živil se pak povětšinou jako pomocný dělník až do roku 1929, kdy byl osobně přijat R. Gajdou jako sekretář v Národní obci fašistické (NOF). Pro nezodpovědnost však byl roku 1931 propuštěn. Živil se pak jako asistent filmového režiséra a od roku 1935 byl díky osobní nabídce ústředního tajemníka Národní ligy Hýbla zaměstnán jako tajemník pro Pardubický kraj. Po sloučení Národní ligy, Národní demokracie a Národní fronty roku 1937 ve stranu Národního sjednocení se automaticky stal jejím tajemníkem. Po vzniku Česko-Slovenska v roce 1938 přestoupil opět v povolání tajemníka do Národní jednoty. Teprve v červnu 1942 se stává placeným úředníkem SD. Zajímavým komentářem doplnil svůj vstup k SD a své pověření externího člena SD sám Pavlas: „Tímto úkolem [rozuměj informační činností] jsem se cítil býti povýšen, kontroloval jsem sebevědomě stojící na ulici cizí auta, dodržování policejní hodiny v hostincích, přehlídku požárních hlídek na strážnicích a podobně.“²⁹² V jiném výslechu sám přiznává, že se rád dělal důležitým.²⁹³ Náplní jeho práce bylo mimo jiné sledovat náladu návštěvníků kin, získávat informace o učitelích a ředitelích škol, dvakrát týdně sepsovat situační zprávy, na starosti měl i psaní posudků na studenty hlásící se na studia do Říše atd. Když se ovšem vyšetřovatel zeptal, jestli měl německé smýšlení, odpověděl mu: „Při Němcích jsem byl. Byl jsem vůl, dnes to vidím. Když jsem se jim ale dostal do spárů, nemohl jsem již couvnout.“²⁹⁴ Hodnocení Pavlasovy činnosti svědky však silně vyznívá v jeho neprospěch.

V období první republiky se Pavlas světonázorově řadil do fašistických politických stran. Honosil se členstvím a zaměstnáním v sekretariátu NOF, dále pak v Národním sjednocení, Národní jednotě a konečně v Národním souručenství. Pavlas byl vyšetřován česko-slovenskými úřady, jelikož 28. září 1938 pobuřoval občanstvo svými výroky o bolševickém převratu v Praze a o neschopnosti československé vlády. Toto trestní stíhání bylo na základě amnestie pro podobné přestupky k 2. 12. 1938 zastaveno. Pavlas se jeví jako typ úředníka, jehož hlavním motivem aktivistické činnosti nebylo osobní přesvědčení o nacionálně-socialistické myšlence, nýbrž snaha o společenský a finanční vzestup. I jeho jméno můžeme spojovat s tragédií Ležáků, avšak ve dvou různých směrech. Za prvé byl obviňován Holfeuerem, že to byl právě on, kdo dostal udavačský dopis, kdo jej měl postoupit k dalšímu šetření gestapu a kdo byl prvním stupněm okupační správy, která získávala informace od APF. Soud toto obvinění od Holfeuera neprokázal. Pavlas však byl zaměstnancem

²⁹² SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 73, LS Chrudim 875/46 Otakar Pavlas, s. 138.

²⁹³ Tamtéž, s. 231.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 231.

SD, pod jehož pravomoc APF po určitou dobu spadala. V druhém případě měl být pozitivní postavou v případě záchrany více než deseti členů rodiny Karla Svobody – strojníka lomu Hluboká a důležitého člena ležácké odbojové buňky.

V roce 1942 (bližší datum neuvedeno) se účastnil Pavlas jedné schůze APF v Hlinsku. Bylo to dle jeho tvrzení poprvé a naposledy, co byl podobné akci přítomen. Nicméně se s Opletalem setkal ještě soukromě a ten ho okamžitě jmenoval čestným sekretářem APF. Pavlas ani nevyplňoval přihlášku, ani nemusel platit příspěvky. Sblížení obou vytvořilo hlavní kontakt SD-APF. Takovým způsobem se řady informátorů SD rozrostly o vcelku značné množství osob, navíc to byli informátoři dobrovolní, bez jakéhokoliv nároku na finanční odměny. Pavlas měl kontakty i s jednotlivými členy APF a velmi dobře si pamatoval na udání, která činil během podzimu 1942 Andrák z Dřeveše. Pavlasův nadřazený Kurz po jedné návštěvě u Andráka řekl Pavlasovi, že „na nich [rozuměj udáních] má zájem přímo Karl Hermann Frank a že všechna tato udání jdou do jeho rukou.“²⁹⁵ Při jiné návštěvě Andrák činí další významné udání: „(...) že ve spojení s parašutisty byl také četnický strážmistr Kotáb od pátračky z Chrudimě, nějaký pan Polák z Dřeveše, že tito jsou v osobním styku s čet. strážmistrem Knězem, který se pak zastřelil, a že celý řetěz kolem pana Kotába a Poláka byl ve styku s mlynářem v Ležákách, kde se měla nacházet tajná vysílačka, a jak Andrák tvrdil, tato vysílačka byla uschovaná u nějaké paní a je panem Kotábem a Polákem před německými úřady zamlčována.“²⁹⁶ Andrák svá udání po několikráte před Pavlasem opakuje, ten jim však nevěnuje přílišnou pozornost. Pavlas si však při jedné příležitosti před Andrákem postěžoval na Opletala, a sice na jeho zasílání denunčních zpráv na více úřadů. Andrák to sdělil Opletalovi, který velmi rozhořčen sepsal s Andrákem a Holfeuerem protokol o svých, popř. jejich zpravodajských zásluhách. Shodou okolností dal jako příklad včasné udání Ležáků a požadoval zásah příslušných úřadů. To pak předložil šéfu SD Bernickému při návštěvě u něho v Sezemicích. Pro Pavlase to nemělo žádné následky kromě toho, že byl jmenovanými členy APF považován za nedůvěryhodného. Aby byla činnost APF usměrněna, rozhodl Bernický o přijetí Opletala, Holfeuera i Andráka do SD jako placených členů a vydal k tomu i patřičné směrnice.

Hlavní líčení s Pavlasem přináší ještě jednu mimořádně zajímavou stopu k případu Ležáky. Jako svědkyně v soudním procesu figuruje matka Karla Svobody Marie Svobodová, majitelka pletárny v Heřmanově Městci. Je dalším důkazem rozvětvenosti ležácké odbojové buňky, neboť přiznává, že věděla o činnosti svého syna. Poté, co byl Svoboda zatčen, se snažila přes Pavlase zjistit, kam byl její syn

²⁹⁵ Tamtéž, Výpověď Otakara Pavlase z 8. července 1945, s. 18.

²⁹⁶ Tamtéž.

odvezen. Při té příležitosti jí Pavlas řekl, že si také u něho gestapo zjišťovalo početnost rodiny Svobodových. To vylekalo Svobodovou a mimoděk poznamenala, „(...) že snad syn prozradil proti svému slibu, že jsme jeho příbuzní, poněvadž by to znamenalo, že jako příbuzní účastníka na Ležácích v počtu asi 14ti osob, bychom byli zatčeni.“²⁹⁷ Pavlas věděl o odbojové aktivitě Svobodové, přesto ji neudal. Jeho postavení v SD bylo přinejmenším nejednoznačné. Toto svědectví bylo soudem přijato jako polehčující okolnost, čímž byla explicitně rozporuplnost Pavlasovy aktivity potvrzena.

Pavlas byl při soudním procesu 26. listopadu 1946 odsouzen k doživotnímu vězení. Tento trest mu byl amnestií prezidenta republiky 4. května 1953 změněn na patnáct let odnětí svobody. Na základě žádosti o milost se vyjádřilo vedení vězeňského ústavu v Karlových Varech, že odsouzený splnil všechny podmínky převýchovy, měl i kladný vztah k lidově-demokratickému zřízení, několikrát se zapojil do socialistické soutěže práce „a stanovený závazek vždy nejen splnil, ale i překročil“.²⁹⁸ Proti podmíněčnému propuštění se ovšem postavila okresní prokuratura v Chrudimi. Pavlas opustil věznici až 14. června 1961.²⁹⁹

Závěrem této obsáhlé kapitoly je nutné krátké shrnutí. Udání, které vyhotovil Karel Andrák a za pomoci Karla Holfeuera jej předal Bedřichu Opletalovi, se dostalo do rukou pardubického gestapa. Podle výpovědi gestapáka Ludvíka Schulze bylo řešeno Ernestem Linselem, ale povrchní vyšetřování mělo negativní výsledek. Andrákovo udání se tak nestalo bezprostředním popudem vypálení Ležáků. Nicméně nemůžeme vyloučit, že v následující fázi prozrazení činnosti SILVERu A v Pardubicích a Ležákách nebylo toto udání použito v neprospěch ležáckých obyvatel. Významné pro skupinu ČENDA je Andrákovo dlouhodobé udávání jejích členů, o kterém nikdo z udaných neměl tušení až do konce války.

5. SILVER A a atentát

Aktivita SILVERu A na jaře roku 1942

A 54 bylo krycí označení nejcennějšího zdroje informací pro československou kontrarozvědku Paula Thümmela. Tento muž byl hlavním rezidentem protišpiónážního referátu III. F pražské služebny abwehru. Ačkoliv působil jako oboustranný

²⁹⁷ Tamtéž, s. 202. I Marie Svobodová, jako její syn Karel, byla činná v odboji. Dle svého dobrozdání skrývala dva roky slovenského občana, který utekl z Říše, a po určitou dobu podporovala čtyři uprchlé ruské zajatce.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 231.

²⁹⁹ Tamtéž.

agent, měl díky svým zprávám neocenitelnou hodnotu. Kontakt s tímto agentem se snažil udržovat štábní kapitán Václav Morávek, ale ten již neměl možnost po zabavení Sparty I posílat informace dále. Na základě rozluštěných depeší zabavené Sparty se gestapo dostalo na stopu A 54 a po několika týdnech vyšetřování byl Thümmel definitivně usvědčen.

Úkolem SILVERu A bylo navázat kontakt s Morávkem a odeslat jeho depeše, které získal od Thümmela, do Londýna. Ovšem Thümmel, který byl od 22. února 1942 vězněn, přislíbil gestapu, že na schůzku dovede Morávka. Byl tedy 2. března propuštěn a ustavičně sledován. 14. března odvysílala Libuše zprávu, že kontakt s Morávkem byl navázán. SILVER A tak splnil tu nejdůležitější část svých úkolů – předal informace od A 54 Londýnu. 20. března se Morávek setkává s Bartošem naposledy, přičemž mu Bartoš dává fotografie parašutistů SILVER A ke zhotovení nových falešných dokladů.

21. března se má sejít Morávek s Thümmelem. Morávek se dostaví na schůzku se záměrným zpožděním až kolem 19. hodiny. Zjišťuje zradu a snaží se uprchnout. V běhu trhá fotografie, které měl na schůzce předat, a ukončuje svůj život střelou do hlavy. Gestapu znovu, jako již tolikrát, unikl, ale neunikly fotografie. Na jedné z nich, a sice Valčíkově, je z druhé strany razítko pardubického fotografa. Na základě tohoto zjištění se vydává inspektor Fleischer s dalšími deseti gestapáky a tlumočnickem Chalupským do Pardubic. U fotografa je zjištěno, že osoba na snímku je číšník Miroslav Šolc zaměstnaný v hotelu Veselka patřícím A. Košťálovi. Fleischer tyto informace sděluje Clagesovi a přenechává mu celý případ. Krátce se o začátku vyšetřování zmiňuje člen gestapa Hanauske: „Mně osobně nebylo známo nic o tom, že by v Pardubicích se zdržovali nějakí parašutisté a také se o tom na gestapu nemluvilo. Teprve z Prahy přišel příkaz, abychom provedli v Pardubicích kontrolu zejména v hostincích cizích osob, že také na Pardubicku se zdržují parašutisté, a brzy na to obdržela tajná policie plakát, který byl vylepen, kde byl vyobrazen Valčík, který měl být v Praze zastřelen. Kromě toho byl vyobrazen ještě jeden parašutista, na kterého byla vypsána odměna. Pamatuji se, že Linzel se stýkal s Košťálem, ježto tam chodil a prováděla se tehdy kontrola hostinců. Dozvěděl jsem se mezi řečí u gestapa, že na gestapo dostavil se nějaký civilista, zaměstnanec hotelu Veselka, ale nevím, byl-li to vrátný anebo nějaký číšník, mohl to být pozdější pověřenec ředitele, bývalý číšník, ale nevím to přesně. Pouze vím, že upozornil gestapo na to, že Valčík, respektive osoba jemu podobná byla zaměstnána na Veselce v baru. Na základě této informace říkal Linzel, že skutečně se pamatuje na takového člověka, který na Veselce byl a zmizel.“³⁰⁰

³⁰⁰ SOA Zámrsrk, MLS Chrudim, kart. 82, LS 985/46 Hubert Hanauske, s. 6.

Hoteliér Košťál i číšník Koreček byli brzy propuštěni a Valčíkovi se podařilo z Pardubic uniknout. I když vyšetřování trvalo další dva měsíce, nemělo žádného výsledku. Linsel byl na Valčíka upozorněn a teprve poté si uvědomil, že ho dotyčný obsluhoval. Kdy k prohlídce na Veselce došlo, dokresluje následující výpověď Františka Valenty: „23. 3. 1942 byl již Valčík místním gestapem [hledán]. Balcar vezl důležitou zprávu z Prahy pro Valčíka, kterou jako obvykle chtěl předat Košťálovi, který vždycky tyto zprávy předával Valčíkovi. Při příchodu na Veselku Košťál na něj mrkl, z čehož usoudil, že pánové, kteří s Košťálem mluví, je gestapo. Promluvil proto s Košťálem obchodně. Košťál několik [kroků] od neznámých pánů odstoupil a řekl, aby Valčík nepoužil světlých šatů a okamžitě uprchl.“³⁰¹ Následovalo zatčení Košťála: „Na to předvedl Linsel na gestapo Košťála, který skutečně uvedl, že Valčík u něj byl zaměstnán, že však byl doporučen úřadem práce, že měl v pořádku všechny papíry a že to byl nějaký člověk z Moravské Ostravy, udánlivě syn hoteliéra, který tam byl na praxi.“³⁰²

Clages kontaktuje oddělení v Ostravě, které mu oznamuje, že žádný Šolc v Ostravě nebydlí. Gestapo je ve slepé uličce a Valčík–Šolc uniká. Po útěku se zdržoval čtrnáct dní v Trnové, odkud ho učitelka L. Malá dopravila do Dašic. Odtud odejel na Moravu, kde pobýval opět asi čtrnáct dní. Poté přešel do Prahy na Žižkov k paní Moravcové, u které se scházely další ilegální skupiny. Valčík tak opouští dosavadní působiště SILVER A v Pardubicích a zapojuje se do akcí v Praze.

U manželů Hladěnových pracovala do příchodu parašutistů služka, kterou Hladěna na žádost výsadkářů propustil. Nyní, když byla zveřejněna fotografie Valčíka, vyvstala mezi odbojáři obava, že by dotyčná mohla informovat gestapo. Pro jistotu odchází na gestapo i Fr. Hladěna a hlásí, že Valčíka zná, že si u něho tento muž ještě s nějakým kolegou zakoupil kola. Clagesovi pak ještě potvrdil, že muže z fotografie zná z Veselky.³⁰³ Ovšem ještě upravuje Valčíkův popis, načež gestapo mění tuto zavádějící podobu i na vyhláškách. Prozatím je stopa zahlazena, ale vzhledem k faktu, že pátrání vyvolalo mezi gestapáky rozruch, těžko můžeme tvrdit, že by se odbojářům podařilo odvrátit pozornost od svých osob. Navíc vyhlášky strhly lavinu diskuzí a spekulací pardubických občanů o přítomnosti parašutistů v jejich městě.³⁰⁴

³⁰¹ Tamtéž, Výpověď Františka Valenty z 22. května 1945, s. 73.

³⁰² Tamtéž, s. 6.

³⁰³ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 98, LS 61/48 Václav a Hana Krupkovi, Výpověď Václava Krupky z 8. srpna 1945, s. 67.

³⁰⁴ Tamtéž.

Košťál byl vůči členům pardubického gestapa v mimořádně přátelském vztahu, což mu umožňovalo určitou formu přístupu k informacím.³⁰⁵ To není jediné přímé napojení Bartošovy sítě odbojářů na pardubickou služebnu gestapa. Bezpečně víme, že MUDr. Hroch volaný gestapem k většině událostí, kde byla potřeba lékařská pomoc, předával informace o vnitřním dění na gestapu nebo o případech, ke kterým se dostal. Onou spojkou, které zprávy do-
dával, byl pardubický velitel četnictva Josef Trnka. Víme také, že na pardubické četnictvo měl své kontakty již zmiňovaný J. Kotáb z chrudimské četnické stanice. Jestli existovalo spojení mezi Kotábem a Trnkou, nám žádná svědec-
ká výpověď nezachovala. Z pohledu kontaktů s gestapem je zajímavá i cesta Antonie Bartošové do Vídně se zvláštním, neúplně objasněným úkolem, o kterém se zmiňuje poručík V. Krupka.³⁰⁶ Bartošová údajně dostala povolení k vycestování skrze svého přítele F. Cháru od některého z úředníků gestapa. To jest další možnost kontaktu na úřadovnu. O spolupráci mezi Knězem a Linselem se nám také dochovalo svědectví. Z toho vyplývá, že pardubické gestapo bylo doslova v „obležení“ odboje.

Asi nejmilejší pokus, nebo alespoň úvahu, o proniknutí do pardubické služebny gestapa představuje akce poručíka V. Krupky.³⁰⁷ Františku Hladěnovi měla být vzhledem k jeho obchodním kontaktům s německým prostředím nabídnuta říško-německá národnost. Bartoš se této nabídky chytá a přesvědčuje Hladěnu, aby říšské občanství přijal a pokusil se získat zaměstnání na úřadovně tajné policie. Jak Krupka dodává, nápad záhy padl, neboť by hrozilo nebezpečí, že Hladěna by musel narukovat na frontu. Tendence k proniknutí do vnitřní struktury represivní složky byla v Bartošově odbojové skupině patrná. To koneckonců dosvědčuje i výpověď dalšího odbojáře Otty Kacetla, kterého Krupka kontaktoval, nejen se žádostí o sledování výrobní kapacity a výcvikových střediscích v oblasti Hodonín-Brno-Olomouc, ale i se snahou o průnik do blíže nespecifikovaných německých úřadů, jejichž informace by byly pro skupinu využitelné.³⁰⁸

Od 27. března 1942 do 29. dubna 1942 přistálo v protektorátě dalších osmnáct parašutistů v sedmi skupinách – OUT DISTANCE, ZINC, BIOSCOP, BIVOUAC, STEEL, INTRANSITIVE a TIN. Skupiny měly podpořit radiotelegrafické spojení s domovem, posílit domácí odboj a podílet se na sabotážních akcích. Po několika-týdenních přípravách se členům SILVERu A, ANTHROPOIDu a OUT DISTANCu

³⁰⁵ Tamtéž, Výpověď Hany Krupkové z 1. srpna 1945, s. 22.

³⁰⁶ Tamtéž, Výpověď Václava Krupky z 8. srpna 1945, s. 67. A. Bartošová měla ve Vídni část svého příbuzenstva. Dle Z. Jelínka byla připravována možnost útěku některých parašutistů do Rakouska.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 65–66.

³⁰⁸ Tamtéž, Výpověď Otty Kacetla z 27. února 1946, s. 228.

podářilo uskutečnit spojenecký nálet na Škodovy závody v Plzni.³⁰⁹ V noci z 25. na 26. dubna 1942 akce proběhla, avšak neúspěšně. Krach pečlivě připravovaného útoku rozezlil parašutisty, ale jejich další činnost nijak výrazně neovlivnil.

12. května odesílá Bartoš přes Libuši pravděpodobně ukrytou v Hluboké důležitou depeši, ve které Londýn informuje, že se dozvěděl o připravovaném atentátu. Oznamuje do Anglie, že s útokem nesouhlasí, jelikož by následně došlo k naprostému rozrušení vcelku dobře fungující nově zbudované organizace. Navzájem propojeny jsou domácí i zahraniční skupiny, které by se tak dostaly do obrovského nebezpečí. Odpovědí ze 14. května má být Bartoš uklidněn. Londýn hlásí, že ohledně teroristických akcí se domácí nemusejí ničeho obávat, jelikož exil vidí situaci jasně a akce proti oficiálním německým představitelům nepřicházejí v úvahu. V další depeši z 19.–20. května prezident Beneš neurčitě nabádá k nějaké násilné akci. Drobnou vzpomínku na dny příprav má dvacetiletý mladík František Hovora: „To trvalo, těsně před tím atentátem. [J. Potůček-Tolar – pozn. autora] Říkal, že se chystá nějaká věc. My jsme se zase neptali, on nám nic neříkal. Potom jsme se dozvěděli ten atentát. Potom u nás ještě párkrát byl, ale posledně, co u nás byl, to bylo kolem 20. června.“³¹⁰ Informace o připravovaném atentátu dostává i skupina odbojářů kolem Potůčka. Dle slov Bohumila Horáka, blízkého přítele Chrbolky a Junkové, jim napřed Jirka oznámil, že se chystá atentát, ale zatím nebylo jisto, proti komu bude namířen. Až za několik dní oznámil Potůček před Chrbolkou a Horákem, že atentát bude proveden proti Heydrichovi. Za tím účelem odjel do Prahy. Den po zdařilém útoku se opět objevuje u Chrbolků a vyjadřuje své obavy nad osudem Valčíka, který se dle jeho mylného názoru nestihl včas vrátit ke kolu a z místa činu prchnout. Detailně komentuje průběh akce a Horákovi děkuje za přípravu granátů, neboť bez nich by se údajně atentát nezdařil.³¹¹

Na dopoledne 27. května 1942 vzpomínal v roce 1965 vysoký nacistický činitel Heinz Pannwitz, který se odpoledne téhož dne stává vedoucím týmu vyšetřovatelů atentátu. Známa je především, tzv. Pannwitzova zpráva, která rekapitulovala vyšetřování atentátu. Ovšem ani jeho neúřední vzpomínka na čin, který vstoupil do dějin, není nepřínosná. Z jeho protokolu sepsaného v Ludwigsburgu vysvítají pochybnosti, které někteří vedoucí činitelé okupační správy mohli o své bezpečnos-

³⁰⁹ NA, ÚŘP-AMV, 114-1-6, s. 1–41. O akci „Škodovka“ se velmi intenzivně zajímal R. Heydrich a informoval v řadě hlášení o jejím průběhu M. Bormanna. K zasažení Škodových závodů v Plzni sice nedošlo, ale tato událost vzbudila pozornost nejvyšších vojenských představitelů protektorátu, vedla k burzovním ztrátám podniku a vyvolala paniku mezi zaměstnanci. Poslední zprávu zaslal R. Heydrich M. Bormannovi 16. května 1942 (s. 25–42).

³¹⁰ F. DOSOUDIL, *Pardubický památník*. Svědek František Hovora, syn Boženy Hovorové, blízké spolupracovnice SILVER A, zastřelené na Zámečku 2. 7. 1942.

³¹¹ ABSMV, 309-6-2, Výpověď Bohumila Horáka, bez datace, číslování nečitelné, pravd. s. 332. Dle komise vyšetřující atentát byl granát anglického původu.

ti v protektorátu mít: „(...) Am Tag des Attentats auf Heydrich, d. 27. Mai 1942, befand ich mich in Prag. Ich hatte am Morgen dieses Tages in Ausstellungsgelände in Prag zu tun und fuhr mit einigen Beamten meiner Dienststelle gegen 10.00 Uhr von dort zurück zur Dienststelle in der Bredauer Gasse. Bei einer Eisenbahnüberführung musste unser Wagen halten, zwei Wagen vor uns hielt ebenfalls der Wagen des Staatssekretärs K. H. Frank. Trotzdem, daß der Fahrer fachmännisch war, hielt er genau unter der Rampe der Eisenbahnbrücke und ich sagte meinem Beamten noch, so provoziert man Attentate. Wir unterholten uns über dieses Thema noch weiter bis zur Dienststelle und nahmen die Ängstlichkeit, die auf Bezug auf Attentate herrschte, nicht besonders ernst, zumals in der letzten Zeit in verschiedenen Stellen in Prag leichte Kanallkörper geworfen wurden, die leichte Schaden ausrichteten.“³¹²

Přibližně ve stejnou dobu, kdy Pannwitz vedl rozhovor o možném atentátu, odjíždí zastupující říšský protektor SS-Obergruppenführer Reinhard Heydrich ze svého sídla v Panenských Břežanech. To už jsou v ostré zatáčce pod Vychovatelnou v Praze-Libni přichystáni tři muži. Valčík jede vzhůru Kirchmayerovou třídou na kole, zatímco jeho dva kamarádi čekají s připravenými sten-guny a bombami blízko zatáčky. Heydrich jede ve svém otevřeném mercedesu s poznávací značkou SS-3, když Valčík dává znamení zrcátkem. Vůz zpomaluje v zatáčce, Gabčík vyskočí před vůz a snaží se pálit, ale sten vypověděl službu, v tu chvíli pomáhá Kubiš a háže pod vůz pumu. K explozi došlo pod zadním pravým kolem a střepiny, které prolétly skrze sedačku, zasáhly Heydricha. Jedna prošla až do jeho sleziny. Všichni tři parašutisté se dávají na útěk. A ten se jim daří. Pannwitz se o atentátu dozvídá ve své kanceláři: „Als ich mein Dienstzimmer betrat riefte gerade der Verbindungsmann der tschechischen Polizei zur Gestapo, KK Jenaty, an und teilte mit, dass in einem Stadtviertel eine Bombe geworfen worde sei. Angeblich sei ein Höherer Wehrmachtsoffizier verletzt worden. Trotzdem ich die Meldung nicht ernst nahm, führen wir doch hinaus und erfuhren im zuständigen tschechischen Polizeirevier, dass angeblich der Reichsprotektor von der Bombe verletzt worden sei und im Krankenhaus Bulovka liege. Dort fanden wir den leitenden Prof. bei der Vorbereitung zur Operation. Heydrich, der zwar nicht bewusstlos war, hat

³¹² ZSTL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4805, Výpověď Heinze Pannwitze z 2. února 1965, s. 529–531. Překlad: V den atentátu na Heydricha, tj. 27. května 1942, jsem se nacházel v Praze. Během dopoledne tohoto dne jsem měl něco na práci na Výstavišti a jel jsem s jedním zaměstnancem mé služebny kolem desáté hodiny zpět na služebnu. U jednoho železničního nadjezdu musel náš vůz zastavit, dva vozy před námi musel zastavit i vůz K. H. Franka. Přestože byl řidič zručný, zastavil přímo pod rampou železničního mostu a já jsem ještě řekl mému zaměstnanci, že takto se provokují atentáty. O tomto tématu jsme se bavili až ke služebně a obavy, které s ohledem na atentát panovaly, jsme nebrali příliš vážně. Obzvláště v poslední době byla na různých místech Prahy vyhozena do povětří víka od kanálů, která způsobila lehké škody.

aber keinerlei Anweisungen mehr gegeben. Mir ist auch nicht bekannt, dass er bis zu seinem Tode noch irgend welche Anweisungen gegeben hätte.“³¹³

Zprávu o útoku na Heydricha se dozvídá Hitler od Franka ve 12.15. Hitler mu ostře vytýká, že Heydrich jel v otevřeném voze a bez doprovodu. Ve 14 hodin se schází u Franka krizový štáb. Porady se účastní vedle Franka i velitel bezpečnostní policie Horst Böhme, vedoucí pražské řídicí úřadovny gestapa Dr. Hans Ulrich Geschke, vedoucí III. oddělení – parašutisté (pachatelé) Wilhelm Schulze a vedoucí II. oddělení – sabotáže (zbraně) Heinz Pannwitz. Frank sděluje dosti rozčileným hlasem, že hovořil s Hitlerem: „Schöne Schweinerei, Hitler hat angeordnet, dass als 10.000 Tschechen sofort zu erschiessen seien.“³¹⁴ Reakce mezi přítomnými byla nečekaně odmítavá. Geschke netušil, kde má těch deset tisíc Čechů vzít, když nejsou ani ve věznicích. Böhme ironicky poznamenal, že snad má zatýkat Čechy přímo na ulici?!³¹⁵

Odpoledne vyhlašuje Frank výjimečný stav. Dává nepokrytě najevo, že státní moc použije veškeré prostředky k dopadení a likvidaci odporu. Tak začíná teror, tak začínají fungovat popraviště v celé zemi. Díky atentátu i sami katané dostávají strach. Vrchní tajemník Körber poslouchá zprávy o atentátu na Heydricha a dosti neopatrně v kanceláři „své“ pardubické bastily zařve před gonkaři: „To čeká nás všechny!“³¹⁶ Daleko klidněji a radostněji reagoval velitel SILVERu A Bartoš: „V té době jsem byl doma, když to bylo hlášeno rádiem. Freda se usmál a řekl, ti jsou jistě dobře schováni a hned tak je nenajdou.“³¹⁷ Krátce po úspěšném útoku, ale ještě před smrtí Heydricha přišel Potůček do ležáckého mlýna. Před mlynářovým pomocníkem Vincencem Hrdým a ostatními obyvateli pravil: „Tak chcípne co nevidět, chytá se ho sněť.“³¹⁸ Popravy jsou vykonávány po celé zemi. 3. června se první exekuce koná i v pardubickém Zámečku. Heydrichův zdravotní stav se zhoršuje a 4. června 1942 zastupující říšský protektor umírá. Teror nabírá na obrátkách. Vzpomínka Jaroslava Kněze, která mu utkvěla v paměti: „Já jsem byl tenkrát v nemocnici v Pardubicích a trhali mně mandle. Táta [stržm. Karel Kněz] byl pro mě.

³¹³ Tamtéž. Překlad: Když jsem vstoupil do mé kanceláře, volal právě spojovatel české policie kriminální komisař Jenatý na gestapo a oznámil, že v jedné městské čtvrti byla hozena bomba. Údajně měl být zraněn vyšší důstojník wehrmachtu. Přestože jsem nebral hlášení vážně, vyrazili jsme a v budově jednoho příslušného českého policejního okrsku jsme se dozvěděli, že byl údajně bombou zraněn říšský protektor a leží v nemocnici Bulovka. Tam jsme zastihli vedoucího profesora při přípravě k operaci. Heydrich, který sice nebyl v bezvědomí, nevydal již žádné příkazy. Není mi také známo, že by do své smrti ještě nějaké příkazy vydal.

³¹⁴ Tamtéž, s. 530. Překlad: Pěkná prasárna, Hitler nařídil, aby bylo okamžitě zastřeleno 10.000 Čechů.

³¹⁵ Tamtéž.

³¹⁶ SOkA Chrudim, *Karel Andrlé. Pro schvalování atentátu*, in: Budujeme. Týdeník československé sociální demokracie pro východní Čechy, roč. I., č. 22, Pardubice 1945, s. 3.

³¹⁷ AMV, SILVER A, 302-43-5, Výpověď Václava Krupky z 8. srpna 1945, s. 3.

³¹⁸ ABSMV, 309-19-17, Výpověď Vincence Hrdého, bez datace, s. 38.

A vím, že byly vyvěšeny černé vlajky. Co to je? a on mi na to povídá: „Heydrich, byl atentát na Heydricha.“ To mně řekl, to si pamatuju jako dneska. (...) říkal, že ten potřeboval odejít.“³¹⁹

Kněz určitě tušil, že nyní nastanou velmi kruté časy a nezbyvá, než doufat, že nastávající události nebudou pro něho a jeho blízké končit trestem smrti. Aby se vyhnul podezření ze strany gestapa, organizuje k nelibosti obyvatel „nečekané“ noční prohlídky v ležáckých chalupách.

Po čtrnácti dnech marného pátrání po atentátnících se světem rozletěla strašlivá zpráva. 10. června byly Lidice srovnány se zemí, všichni muži byli postříleni a ženy s dětmi byly odeslány do koncentračních a likvidačních táborů. Hruža padla na všechny svobodně smýšlející občany, ale i na samotné atentátníky. Jedním, kdo nevydržel napětí a možná ho zlákala krásná odměna vypsaných dvaceti milionů, byl parašutista a člen výsadku OUT DISTANCE Karel Čurda. Sám se 16. června hlásí v Petschkově paláci. A začíná udávat jména, adresy a hlavně své kamarády. Ti jsou schováni v kryptě kostela sv. Cyrila a Metoděje v Resslově ulici v Praze. Teprve v Čurdově nahlášení začíná tragédie občanů, kteří tvořili „páter“ paravýsadku SILVERu A. Čurda oznamuje, že poznává jednu z aktovek, zanechaných na místě atentátu. Některé části jeho výpovědi se shodovaly s již zjištěnými výsledky kriminalistického šetření, tudíž šlo o mimořádně důležitou osobu. Posléze vyšlo najevo, že Čurda byl sám výsadkářem. Dne 18. 6. 1942 byla o 4. hodině 15. minutě zahájena akce úřadovny státní policie v Praze proti pravoslavnému kostelu sv. Cyrila a Metoděje v Resslově ulici, v úmyslu mají policisté prohledat její katakomby. Akce se zúčastnilo asi 350 mužů zbraní SS, kteří měli za úkol uzavřít příslušné domovní bloky. Jen několik minut po vniknutí do kostelní lodi bylo SS komando napadeno střelbou z galerie a kůru kostela, které opevnili Jaroslav Švarc, Jan Kubiš a Adolf Opálka, a následně i palbou Jozefa Gabčíka, Josefa Bublíka, Jana Hrubého a Josefa Valčíka ukrývajících se v kryptě. Po několik hodin byly podnikány marné pokusy zmocnit se opevněných protivníků ještě živých. Zoufalý odpor neměl žádnou šanci na úspěch, zvláště poté, co útočníci vháněli do krypty napřed kouř, pak 3000 litrů vody za minutu. Po těžkém boji se hitlerovci konečně dostávají dovnitř, ale to už zazní jen tlumené výstřely anglických zbraní. Všechna těla vytáhnou vojáci ven na chodník k identifikaci, při které nemůže chybět nejdůležitější osoba – Čurda. V roce 1945 o tom vypověděl: „To bylo dne 18. června 1942 ráno, asi v půl čtvrté mě odvezli ke kostelu v Resslově ulici. Tam jsem viděl na chodníku před kostelem mrtvolu npor. Opálky. Přiznal jsem, že ho znám a ztotožňoval jsem ho. Od toho kostela nás odvedli do voj. nemocnice, kde nám ukázali dva těžce raněné

³¹⁹ Oral history, svědek Jaroslav Kněz, nar. 1929, syn vrchní četnického strážmistra Karla Kněze. Audiozáznam z 3. července 2004.

na nosítkách. Jednoho jsem poznal, v druhém jsem poznal Kubiše, což jsem přiznal. Pak jsem byl opět odveden ke kostelu, kam jsem dojel asi kolem 7. nebo 8. hod. ráno. Zůstali jsme stát v postranní ulici. Viděl jsem, že kostel je obklopen a že hasiči pouštějí vodu do sklepa, a bylo slyšet výstřely... po několika hodinách, asi v poledne, odvezli mě opět ke kostelu, kde na chodníku ležely mrtvoly několika mužů. Dva z nich jsem neznal.³²⁰ Šéf komise vyšetřující atentát Heinz Pannwitz se prochází mezi mrtvými a vzápětí se objevuje i K. H. Frank s výrazem velkého vítěze. Čurda popisuje i pozdější setkání se svým kamarádem, udavačem Viliamem Gerikem: „(...) byl jsem opět převezen do Petschkova paláce a, když jsem čekal v jedné kanceláři, viděl jsem, že Gerik se baví s úředníky gestapa ve vedlejší kanceláři. Když mne spatřil, začervenal se a schoval za dveře. Volali mne do této místnosti. Tam nás konfrontovali a jak Gerik, tak já jsme vzájemně přiznali, že se známe... řekl jsem, co jsem viděl u kostela v Resslerově ulici, povídal mi on, že on viděl víc, že se na to klidně koukal z okna.“³²¹ Díky nim se rozvinula „lavina“ udávání, kterou nešlo zastavit.³²² Jeden její proud vedl i do vesnice Ležáky.

6. Ochranná policie

Vykonávání exekucí v průběhu heydrichiády

Historie pardubického Zámečku je popisována v téměř každé publikaci týkající se období druhé heydrichiády a jejího průběhu ve východních Čechách. Pro každého zájemce o protektorátní dějiny je Zámeček představován jako místo exekucí a obecně se stal symbolem nacistické zvěle. Díky popravišti zřízenému v parku získal Zámeček obraz jakéhosi démonického místa zla a také sám název budovy se stal především synonymem pro místo popraviště. Připomeňme si několik základních dat k předválečným dějinám této vcelku nenápadné budovy a prostranství okolo ní.

Zámeček byl vybudován v polovině 80. let 19. století nákladem hraběte Jiřího Larische-Mönnicha, jenž byl v Pardubicích znám jako velkopodnikatel a příznivec parforsních honů. Budova byla skryta v borovicovém parku a adjektivum „luxusní“ jí právem přísluší. Prodána byla roku 1897 dalšímu šlechtici, hraběti Alfonsu Henckelovi. Zámeček byl ve vlastnictví rodiny Henckelových až do roku 1928, kdy

³²⁰ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 98, LS 61/48 Václav a Hana Krupkovi, Opis výpovědi Karla Čurdy, s. 269-270.

³²¹ Tamtéž.

³²² Konkrétní osudy dalších vesnic (Lidice) či jednotlivců (zatčení lékaře parašutistů B. Lyčky v Ouběnicích apod.) zde podrobněji nesledujeme.

jej získává Ludmila Bidlová, provdaná Erhartová, od svého otce, který budovu zakoupil. V květnu 1937 prodává Bidlová objekt městu Pardubice a od září 1937 je obcí pronajat vojenské správě, tedy konkrétně je sídlem jezdeckého učiliště. Byly zde vybudovány ubikace pro přibližně 300 mužů. Hotová kasárna však od března 1939 zabrala německá armáda a Zámeček sloužil k ubikaci roty záložního policejního pluku. Neslavně proslulou se tato nádherná vila stala po hromadných vraždách 194 lidí mezi 3. červnem a 9. červencem 1942.³²³

Pietní úcta k zastřeleným nešťastníkům jakoby vytvořila pevnou krustu mlčení, nedotknutelnosti a snad i mýtu; ne snad vzhledem k obětem, ale daleko více k vrahům, kteří zde prodlévali během druhého stanného práva. Pro historika je však toto místo mnohem plastičtější a barevnější než plochý černobílý obraz událostí rozdělený na bestiální pachatele a jejich oběti. Jak vyplývá z poválečného vyšetřování, byly z příkazu gestapa veškeré dokumenty týkající se této jednotky spáleny v březnu a dubnu 1945 v prostorách některých pardubických podniků.³²⁴ Avšak díky vyšetřovacím spisům, které zpřístupnila ZStL již na počátku 90. let minulého století, můžeme výzkum zaměřit nejen na zavražděné, ale i na vražednou jednotku. Protokoly nám umožňují vystoupit z tradovaných klišé, která nám brání v pohledu na existenci okupačních jednotek, popravčích čet, jejich podporu civilním německým, ale samozřejmě i českým obyvatelstvem. Zámeček představuje jedno z míst, kde se policejní jednotka ochranné policie (Schutzpolizei) přímo podílela na fyzické likvidaci skutečných i domnělých odpůrců nacistického režimu i náhodně vybraných obětí. Své zvláštnosti ovšem nese též jednání osazenstva Zámečku, které se pokusíme rekonstruovat pomocí pramenů týkajících se nejen jednotky ze Zámečku, ale celého 20. policejního pluku – „Čechy“ (Polizeiregiment 20 – Böhmen) a hlavně policejní jednotky v Táboře. Pluk prováděl popravy během druhé heydrichiády na území protektorátu a v pozdějších měsících se již v popravách „zkušené“ jednotky uplatnilo i za hranicí našeho území na ruské frontě, ale i v okupované Francii.

Vzhledem k německé menšině, která po okupaci nabyla na síle i ve vnitrozemí bývalého Československa, zde nastává pro vojáky poněkud odlišná situace než na okupovaných východních územích. Vojáci operující v protektorátě, popř. na území bývalého Československa, měli možnost setkávat se s německou kulturou ve větší intenzitě než jejich spolubojovníci na východě Generálního gouvernementu. Nebezpečí, která jim hrozila v roce 1942 ze strany českého ozbrojeného odboje,

³²³ Karel JIČÍNSKÝ, *Zámeček. Historie národního odboje na Pardubicku za heydrichiády*, Pardubice 1989, s. 12–14. Dále viz seriál J. KOTYKA, *Pardubický Zámeček a jeho osudy v letech 1885–1935*, in: ZKPP, 1991–1992.

³²⁴ ABSMV, SILVER A, 302-154-3, s. 30.

byla také podstatně nižší než v blízkosti fronty. Další podstatnou výhodou, kterou služba v protektorátě pro některé policisty přinášela, byla blízkost manželek, popř. celých rodin, které buď přímo v místě služby nebo v jeho blízkém okolí bydlely, anebo byly díky malé vzdálenosti od Německa rychle dosažitelné. Vystává zde tedy otázka, co vedlo muže středního věku, kteří byli vzdáleni stovky kilometrů od fronty a kteří se v případě vyšších šarží vraceli každý den ke svým ženám a dětem, k vydávání smrtelných rozkazů a provádění poprav? Jak se sami se svojí situací vyrovnávali a probouzelo-li se u nich svědomí? Jak poznamenává Christopher Browning ve své slavné knize „Obyčejní muži“,³²⁵ pochopit jejich jednání znamená odpustit jim. Tohoto principu je nutné se držet. Umožní nám tak větší morální volnost v rozboru chování a činů popravčího komanda a v odhalení motivů jednání, ačkoliv tím nabouráme dosavadní „image“ popravčích. Nebezpečím je zevšeobecnění a bagatelizace jednání a charakterů členů popravčích komand, neboť pak nelze rozlišit touhu po krvi od bezmyšlenkovitého plnění rozkazu až po projevy odporu s individuálními psychosomatickými následky.

Pro rozbor jednotky ze Zámečku není i přes snahu západoněmeckých orgánů o vytěžení svědků dostatek výpovědí, které by nám dovolily proniknout do myslí větší části členů komanda nebo alespoň širšího osazenstva. Nejen železná opona, ale hlavně vnitropolitická situace ve Spolkové republice Německo v 60. a 70. letech 20. století vystavěla nepřekonatelnou hráz pro mezinárodní zákon a jeho uplatnění.³²⁶ Byl to sám Paul Riege, velitel Ordnungspolizei v protektorátě, kdo během vyšetřování nabádal své podřízené, aby vypovídali před vyšetřovateli o své válečné činnosti. Měl takové kontakty a požíval takové autority, že případné budoucí trestní stíhání jednotlivců byl schopen pomocí svých přátel zahladit, což také veřejně sliboval. Prameny pro výzkum popravčích komand jsou dvojí kategorie. Do té první spadají:

- a) Výpovědi zadržených členů gestapa, kteří se poprav pravděpodobně neúčastnili, ale diskutovali o nich se zúčastněnými kolegy, měli o nich informace z doslechu nebo s odsouzencem přišli do styku. Sami si všímali reakcí zúčastněných osob a reflektovali jejich prožitky do vlastního vědomí. Přetavili tak ve své myslí cizí zážitky a zaujali k nim vlastní postoj. Ten pak vyjádřili před vyšetřovateli.
- b) Výpovědi obyvatel, kteří se pohybovali buď přímo v Zámečku, jeho okolí nebo přišli s popravčími do styku. Mezi ně patří hlavně správce budovy s manželkou,

³²⁵ Christopher BROWNING, *Obyčejní muži. 101. záložní policejní prapor a „konečné řešení“ v Polsku*, Praha 2002.

³²⁶ Wolfram WETTE, *Wehrmacht. Obrazy nepřítelů, vyhlazovací válka a legendy*, Praha 2006. Wette zachytil prostředí německé společnosti v době vzniku „Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen“ v Ludwigsburgu a právní překážky, které bránily potrestání mnoha válečných zločinů.

zaměstnanec vojenské kantýny, členové pardubické pohřební služby, obyvatelé městské čtvrti atd. Prameny spadající do této kategorie jsou uloženy především v Národním archivu v Praze, Archivu bezpečnostních složek Ministerstva vnitra v Praze (bývalý Archiv Ministerstva vnitra) a ve Státním oblastním archivu v Zámrsku. Jedná se převážně o poválečná svědectví vytěžená československými orgány.

- c) Zásadní svědectví, ačkoliv velmi strohá, avšak s velmi silným emotivním nábojem, se zachovala v tzv. Štěchovickém archivu objeveném v únoru 1946. Jedná se o útlou složku obsahující stručné protokoly poprav vykonaných v červnu a červenci 1942 v Pardubicích-Zámečku.³²⁷

Do druhé kategorie svědectví patří souhrnně přímí pachatelé a přímí svědci exekucí, které v 50. letech, ale hlavně 60.–80. letech minulého století vytěžila částečně z vlastní iniciativy, částečně na žádost československých orgánů západoněmecká policie. Tyto prameny jsou uchovány v ZStL, která ve Spolkové republice Německo shromažďuje informace a vyšetřuje nacistické zločiny, a ve Spolkovém archivu v Berlíně (Bundesarchiv Berlin a BDC). Co se týče stíhaných osob, je výsledek jejich potrestání více než skrovný. Do Československa byl v roce 1950 vydán pouze W. Lehne, ovšem v preterminálním, tj. konečném stavu tuberkulózy, takže nebyl schopen souvislého výslechu. Poslední trestní řízení, týkající se bezprostředně Ležáků, bylo vedeno orgány NDR proti veliteli kolínské ochranné policie majoru Gottspennigovi. Vyšetřování bylo uzavřeno až po sjednocení Německa v roce 1996 a spis je dosud nepřístupný. Problémem je i dlouhý odstup mezi válečnými událostmi a výslechy, který ve většině případů přesahuje dvacet let. Každý z vyslychaných promísl své skutečné zážitky s emocemi a propojil je s vlastními i cizími názory. Každý měl také své důvody, proč některé události vyvyšuje a jiné považuje za nepodstatné nebo je záměrně zalhává či zamlčuje. Dostal jsem se do stejného problému jako Browning, neboť by na místo stovky výslechů zdánlivě postačoval jeden, který by byl dostatečně obsáhlý, aby popsal dění na pardubickém Zámečku. Měl bych pak paradoxně větší pocit objektivnosti.

Tato kapitola je pouze úvodem do problematiky popravčích čet na území protektorátu a zaměřuje se především na dokreslení ležácké tragédie. Pokud jsou obětem a hrdinům přiznávány lidské vlastnosti, musí být stejně nakládáno i s rozborem charakterových rysů pachatelů a diváků, neboť jedině tak jsme schopni pochopit zrůdnost nacistické diktatury v celé její šíři. Čeká nás psychologická sonda do duší hrdinů, obětí i vrahů...

³²⁷ NA, ÚŘP-AMV, kart. č. 47, 114-10-1, 134 s. Protokoly obsahují informace o průběhu poprav v Praze, Pardubicích, Plzni, Táboře a Klatovech.

Policejní složky protektorátu se skládaly ze dvou hlavních částí – tzv. Sicherheitspolizei (Bezpečnostní policie - Sipo) a Ordnungspolizei (Pořádková policie - Orpo). Jejich nejvyšším společným velitelem byl říšský protektor, po smrti R. Heydricha Kurt Daluge. Obě složky měly své dva samostatné velitele. V případě Sipo jím byl velitel brigády SS, v případě Orpo generálporučík ochranné policie. Mezi 15. zářím 1941 a 15. zářím 1943 jím byl již jmenovaný generálporučík Paul Riege.

Bezpečnostní policie (Sipo) sdružovala gestapo, kriminální policii a bezpečnostní (výzvědnou) službu. Jednalo se o vojenskou složku, která plnila úlohu prostředku politické moci. Pořádková policie (Orpo) se skládala z ochranné policie, četnictva, požární služby a technické pomoci. Ochranná policie neplnila v žádném případě úlohu klasického policejního hlídkování. Byla držena pouze v záloze a nasazována povětšinou k represivním akcím jako shromažďování židovského obyvatelstva a jeho doprovod při transportu do Terezína, popř. ostatních koncentračních táborů.³²⁸ Další úlohou bylo zasahovat při událostech, které by z pohledu okupační moci ohrožovaly klid protektorátu. Pardubické továrny musely být vzhledem ke svému významnému výrobnímu potenciálu dostatečně hlídány. To mělo za úkol četnictvo a relativně malá jednotka Schutzpolizei pak měla četníky kontrolovat. Co se týče osazenstva, vyznačovali se záložní policisté vyšším věkovým průměrem, než aby byli nasazeni ve wehrmachtu nebo v SS. Dokonce se můžeme domnívat, že k nim byli přiřazováni z velké části zdravotně handicapovaní muži. Tomu by nasvědčovaly dotazníky ze září až prosince 1942 týkající se nové jednotky umístěné na Zámečku v Pardubicích, které jednoznačně poukazují na výběr jedinců s fyzickým onemocněním. Velitel Orpo Riege se podepisoval pod všechny rozkazy, včetně exekucí. 20. pluk „Böhmen“ se dělil na deset praporů, přičemž každý měl tři roty o síle přibližně 500-600 mužů. V Čechách byly hlavní posádky umístěny v Praze, Kladně, Klatovech, Plzni, Českých Budějovicích, Táboře, Hradci Králové, Kolíně, Pardubicích a Mladé Boleslavi.³²⁹ Na Moravě potom v Brně, Holešově, Jihlavě a Olomouci. V těchto městech obsadily bývalá tzv. městská kasárna, která byla zřízena pro československou armádu ve 20. letech, stejně jako v Pardubicích Zámeček a příslušné budovy v areálu bývalé jezdecké školy. Pluk podléhal dvěma liniím velení, z nichž první směřovala k Daluegovi, druhá přímo k Himmlerovi.

Atentát na Heydricha se stal popudem k podstatně užší spolupráci jednotlivých složek Sipo a Orpo, které se staly hlavními šířiteli teroru a represivních akcí. V den atentátu, tedy 27. května, v šest hodin večer oznámil Daluge své plány před vrchním velením ozbrojených složek protektorátu. Jak ve svých výpovědích

³²⁸ Heiner LICHTENSTEIN, *Himmlers grüne Helfer. Die Schutz- und Ordnungspolizei im „Dritten Reich“*, Köln a/M. 1990, s. 87.

³²⁹ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4807, Soupis rozdělení jednotlivých praporů, s. 837–880.

protokolech uvádí ministerský rada Freiherr (svobodný pán) von Puttkammer,³³⁰ oznámil Daluege povolání 22 praporů ochranné policie do Čech. Přišly z Berlína, Gotenhafenu, Drážďan, Norimberku, Vídně atd. Jejich prvním úkolem se stala nevidaná pátrací akce v Praze v noci z 27. na 28. května 1942, jež byla bezprostředním důsledkem atentátu. Podle Daluegeho zprávy Bormannovi, sekretáři A. Hitlera, trvalo pátrání po atentátnících od 29. května až do 20. června 1942 a účastnilo se ho na osm tisíc mužů Orpo a přes dva tisíce mužů wehrmachtu. Onoho večera, 27. května, byl Puttkammer Daluegem pověřen uvést rozkazy o zatýkání a popravách ve skutečnost. Jak Puttkammer popisuje, upozornil Daluegeho, že policie disponuje pouze možnostmi uvalit vazbu a uložit peněžní pokutu, ovšem ne konat popravy. Samozřejmě se téměř s jistotou vyrovnalo uvalení vazby či tranzit do koncentračního tábora trestu smrti. Ale v případě vykonávání poprav nebylo úplně jasné, kdo je bude nařizovat a provádět. Vždyť řádné soudní přelíčení trvalo přinejmenším několik týdnů. Situace výjimečného stavu nedovolovala okupačnímu vedení hledat jakási zdlouhavá řešení a jediné vhodné bylo nalezeno záhy, neboť gestapo převzalo na sebe veškerou zodpovědnost a rozsudky vynášelo dle svých pravidel.

Na základě rozkazu pražského vrchního velitelství pořádkové policie (Befehlshaber der Ordnungspolizei - BdO) byla krátce po atentátu zřízena exekuční místa po celém území protektorátu. Jedná se o místa, ve kterých měly jednotky svá stanoviště, a v řadě případů se popravy odehrávaly přímo v areálu kasáren. Popraviště byla zřízena kupř. v Táboře, Praze-Kobyliších, Libni a Ruzyni, v Lubech u Klatov, Plzni, Kladně, Pardubicích, Mladé Boleslavi, do výčtu můžeme zahrnout pro vysoký počet zastřelených i Lidice.

Protokoly příslušníků Orpo z konce 50. a celých 60. let nám zanechaly unikátní svědectví, díky nimž můžeme nahlédnout do zážitků policistů, jejich retrospektivního hodnocení války, své role v ní i role ostatních kolegů. Někteří byli v průběhu vyšetřování vyslýcháni vícekrát a nápadné je jejich postupné odbourávání nedůvěry a ostychu před vyšetřovateli. Prohlubují svá svědectví, uvádějí další jména, události, podrobnosti. Jen vyšetřovací spisy k případu tábořského velitele ochranné policie Friethjofa Streckera obnášejí téměř šest tisíc stran a jsou v nich zahrnuta svědectví několika desítek členů různých dalších policejních jednotek a různých šarží. Mnohdy mají se samotným vražděním civilistů v Táboře málo co společného, kromě otřesných zážitků z likvidace občanů. Nacházejí se zde protokoly bývalých členů pardubického gestapa W. Krögera, J. Kuchlera, L. Ganskeho, L. Mikiska, G. Escherlohra, vedoucích pardubických služeben SD a Kripa W. Kurzeho a J. Bockmanna. V materiálech najdeme hlavně popis událostí z většiny výše

³³⁰ Tamtéž, kart. B 162/4806, Výpověď Freiherr von Puttkammer, s. 763–765.

uvedených popravišť. Pro historika je však velmi složité proniknout do nitra jednotlivých osob a snažit se podchytit jejich smýšlení, vyloučit nedůvěryhodná svědectví a rozpoznat špatnou paměť od nechuti přiznat svoji účast na excesech. Vybrána jsou tudíž pouze ta svědectví, ve kterých údaje odpovídají z jiných pramenů zjištěným okolnostem nebo je možno je vzhledem k svědkům označit za důvěryhodná.

Hlavním aktérem v případě Zámečku a současně nejdůležitějším zdrojem informací o přípravě a provedení poprav je jeden z velitelů exekučního komanda Richard Schünemann. Jeho dva protokoly z let 1960 a 1966 působí do značné míry otevřeně, i když se svoji účast na vraždách snaží zmenšit.

První otázku, kterou bychom měli ozřejmit, je sociální prostředí, ve kterém „obyčejní muži“ žili. Pardubickým kasárnám pořádkové policie byla velmi podobná kasárna tábořská, proto při nedostatku pramenů užívám jednotku tábořskou, která nám pomůže určitě informační mezery zacelit. Můžeme totiž předpokládat, že jednotky o stejné síle, sociálním zázemí, velení a rozsahu pravomocí i ve stejném věkovém rozvrstvení policistů měly také podobné problémy, co se pobytu v kasárnách a provedení poprav týče. Vycházejí z předpokladu, že psychologický stav členů popravčích čet je při výše uvedených shodných znacích jejich životního prostředí velmi podobný, můžeme nedostatečná svědectví k pardubickému Zámečku částečně rekonstruovat na podkladě informací o tábořské jednotce.

Jednotky měly osazenstvo o velikosti přibližně 150 mužů, kteří měli věkový průměr čtyřicet let. Stejně tak odpovídá popis jejich sociálního zázemí, které zkoumal Ch. Browning. Většina z nich byla ženatými muži s rodinami, měli vcelku slibnou možnost civilní profesní kariéry a dobře si pamatovali hrůzy první světové války. Co je tedy přimělo k účasti v popravčích komandech?

Fluktuace členů mezi jednotkami byla poměrně značná. Muži byli přeřazováni do různých oblastí k rozličným útvarům dle aktuální potřeby válečného nasazení. Mnohdy se o svém přiřazení k nové jednotce dozvěděli, až když původní jednotku po návratu z dovolené nemohli nalézt. Příkladem nám může být jeden z katů Karl Otto Maier,³³¹ který se do Tábora dostal náhodou, neboť v únoru 1942 odjel z Prahy na dovolenou k rodině do Karlsruhe. Po svém návratu do Prahy zjistil, že jeho 56. prapor byl odvolán na východní frontu a jako náhrada přišla v úvahu jednotka z Tábora. K ní byl Maier s několika kolegy přiřazen a za týden přeřazen do Tábora. Někteří z těchto mužů se navzájem znali a i v novém prostředí se kolegiální vazby snažili udržet. Zvláštností je, že díky podrobnému výslechu Maiera v roce 1959 bylo možné velice rychle dohledat jeho kamarády, neboť přátelství

---

³³¹ Tamtéž, kart. B 162/4804, Výpověď Karl Otto Maiera z 26. listopadu 1959, s. 25.

a úzké vztahy z doby války nebo přinejmenším dobrou informovanost o bývalých kamarádech nezpretrhal ani překotný poválečný vývoj Německa.

Po příchodu do tábořských kasáren je v chladném únorovém odpoledni uvítal třicetiletý Hauptmann Frithjof Strecker společně s pětáctýřicetiletým šikovatelem Arndtem. Skupinky obsazovaly prázdná místa v ubikacích, přičemž v každé světnici bylo ubytováno jedenáct osob. Pro vyšší šarže byly pokoje menší, pro přibližně čtyři až šest lidí, ale výjimkou nebyly ani jednolůžkové pokoje pro ordonanční důstojníky. Každodenní náplní mužstva byla vojenská cvičení, zacházení se zbraní a výjimečně i nasazení při zvláštních akcích mimo kasárna. Takovými událostmi bylo kupř. tvoření koridoru při návštěvách nacistických pohlavárů, včetně protektorátní vlády, nebo hlídání objektů. Až po atentátu jejich nasazení podstatně zintenzivnělo. Na tři dny byli povoláni do Prahy, kde se účastnili prohledávání domů a po návratu do Tábora okolo 2. června ve skupinkách po čtyřech až pěti lidech pátrali v okolí po nehlášených osobách či zásobách munice. Velikost takových družstev ovšem záležela na velikosti a členitosti místa nasazení. Vždy však pátrali pouze v noci nebo v brzkých ranních hodinách. Pohotovost trvala, dle Maierova odhadu, přibližně čtrnáct dní. Je nutné brát v úvahu, že k tak dlouhodobým pátracím akcím nedošlo u všech jednotek v protektorátu. Takovou výjimkou byla podle velitele Schünemanna³³² ta v Pardubicích-Zámečku.

Podobné informace o struktuře a denní náplni mužstva, jako měla tábořská jednotka, nám udává i velící důstojník z Kolína major Gottspfennig. Pod jeho vedení spadaly setniny v Hradci Králové (nadporučík Schünemann), v Pardubicích (nadporučík Preuss) a v samotném Kolíně (kapitán Helfen). Jednotka ze Zámečku účtne spadala pod Schünemannovo vedení, avšak nadřízeným velitelem byl stejně Gottspfennig. Oba muži pak alespoň jednou týdně přijeli do Zámečku; Gottspfennig na obecnou kontrolu a Schünemann s výplatou.³³³

Početnost archivních pramenů nejen k událostem na Zámečku, ale i k jeho fungování a životu v něm je bohužel velice omezená. Přesto si můžeme udělat alespoň částečnou představu jak o jeho osazenstvu, tak i o personálu, jenž se musel o provoz budov a umístěné policisty starat.

Představa klasických kasáren neodpovídá skutečnému vzezření vily, která byla architektonickou perlou přelomu století. V její těsné blízkosti stály ubikace pro mužstvo zbudované před válkou. Vedle apelplacu a sportoviště zde byl i rozsáhlý udržovaný lesopark a v zadní části zahrada se zeleninovými záhony. Výhodnou dislokaci budovy nedaleko velkého města ještě umocňovalo relativní krytí vzrostlým

³³² Tamtéž, kart. B 162/4815, Výpověď Richarda Schünemanna z 10. srpna 1960, s. 2835.

³³³ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 86, LS 26/47 Josef Zvířecí, Výpověď Josefa Zvířecího z 20. ledna 1947, s. 9.

lesem, jenž místo chránil před zraky zvědavců. Pro výběr popravčího místa byla nejdůležitějším kritériem možnost snadného transportu obětí a rychlé likvidace jejich ostatků. To zajistilo snadno dosažitelné pardubické krematorium vzdálené pouhé tři kilometry. Tuto „výhodu“ neměla zdaleka všechna protektorátní popraviska a v případě tábořské jednotky byla likvidace mrtvých podstatně složitější, protože těla musela být dopravována do vzdálených Českých Budějovic. Zámeček rozhodně nebyl odtrženým a tajuplným světem. Auru doupěte krvežíznivých zabijáků získal teprve během heydrichiády, avšak ne u civilistů, kteří v Zámečku každodenně pracovali.

V době heydrichiády zde byl jako hlavní správce zaměstnán tehdy čtyřiačtyřicetiletý Josef Zvířecí,³³⁴ který se svou ženou Leopoldinou bydlel za plotem areálu v jednom z domků okolní zástavby. V roce 1947 byl stíhán Mimořádným lidovým soudem v Chrudimi. Byl důvodně podezřelý, že jako občan Československé republiky v době jejího ohrožení změnil své občanství na německé a již od roku 1939 sloužil v nepřátelských vojenských útvech SA. Několikrát se nechal vidět v hnědozelené uniformě této organizace. V prosinci 1940, kdy změnil s Leopoldinou své československé občanství na říšské, viděl v takové změně několik výrazných výhod. Dostal ke svému platu tři sta korun měsíčně navíc a polepšil si ve svém společenském postavení. Později asi tohoto kroku litoval, neboť od října 1943 byl nasazen při bojích wehrmachtu v Řecku. Na frontě pobyl až do dubna 1945, kdy zběhl. Mimořádný lidový soud ho ovšem vinil, vedle změny občanství, především ze zastávání nacistické ideologie a aktivity ve prospěch okupační správy. Neméně důležitým bodem, který ve zjištěné době lidových soudů sehrál svoji úlohu, bylo obvinění ze styku s popravčí četou a pomoci při přípravě popraviska. Obžalovaný tento přechin důrazně odmítal, ale jeho žena vyšetřovatelům toto podezření dosvědčila. Sama byla obviněna z nevybíravého označování česky hovořících občanů, jako „česká svině“ a „česká pakáž“ (citované výrazy patří mezi ty mírné), a udavačství.³³⁵ Zvířecí ještě před válkou často chodil do parku u Zámečku na houby a ostružiny, stejně jako řada místních obyvatel. To ještě netušil, že zde jednou bude přihlížet hromadným vraždám. S Leopoldinou byli zastánci tvrdé okupační politiky a v době heydrichiády se správce Zvířecí podílel na přípravě exekučního místa. A s Leopoldinou i na veřejném vychvalování exekucí. Správce tvořil i hlavní komunikační most mezi českými zaměstnankyněmi a německými policisty. Soustavně též dohlížel na utajení vnitřního dění na Zámečku, přičemž především zaměstnankyně musely podepsat „mlčenlivost“.

Leopoldina Zvířecí chodívala za manželem do Zámečku a úctu k nacismu dávali oba najevo mírně řečeno „podřízeným“ chováním k Němcům a srdečným

³³⁴ Tamtéž, s. 6.

³³⁵ Tamtéž, kart. č. 83, LS 999/46 Leopoldina Zvířecí, Výpověď Žofie Preisové z 1. ledna 1946, s. 1.

zdravením německých policistů. Na svrchním oblečení nosila Leopoldina pečlivě upravený odznak s hákovým křížem.³³⁶ Ona sama neměla přímo přístup k popravám, ale zvědavě přihlížela přivozu nešťastníků do areálu a své zážitky a dojmy předávala svým přítelkyním a známým.³³⁷ Svůj vyhocený světonázor dávala výrazně najevo především v době exekucí, kdy na lítostivý pláč své přítelkyně reagovala utěšujícími slovy, „že je to těm českým sviním zapotřebí, aby je postríleli, neboť si to zaslouží“.³³⁸ Zvířecí byla též sousedkou a přítelkyní paní Kreutzové, manželky vedoucího kantýny na Zámečku, o níž bude ještě zmínka. Další sousedku, Žofii Preisovou, udala na kriminální policii pro neoprávněné užívání poukázek na obuv. Tajemník kriminální policie Kühn, který záležitost vyšetřoval a uzavřel jako křivé nařčení, označil Zvířecí za osobu „hádavé a pomstychtivé povahy“.³³⁹ Leopoldina byla také jako její manžel spojovacím článkem mezi členy policejní jednotky a etnicky českým prostředím. Na jedné straně chodila k Zvířecím do bytu řada policistů na návštěvu, přičemž si hostitelka neodpustila stížnosti na zaujatost od okolních obyvatel české národnosti vůči své rodině. Na druhou stranu udržovala čilé kontakty s ostatními zaměstnanci a sousedy, i když znala jejich protiněmecký postoj.³⁴⁰ Zjevně jimi pohrdala, ale nezřídka se svěřovala vedle intimních záležitostí i s průběhem poprav. Vznikl tak kanál informací, kterým proudily „zaručené“ zprávy o policistech a jejich činnosti. Jedním z projevů jejího zájmu o sousedy byla udání, i pro nepatrné prohřešky nejen u policejní jednotky, ale též u gestapa. Tam měla svého známého, kriminálního asistenta H. Aschenbrennera. Jako žena správce měla možnost volného pohybu i v době exekucí a údajně se v krásném červnovém počasí roku 1942 opalovala na lehátku v areálu zahrady, jen několik desítek metrů od popraviště.³⁴¹

Díky zvědavosti manželů Zvířecích, již vzbuzovalo možná nadšení z dění na Zámečku, se nám představuje zajímavý typ civilních spolupracovníků, kteří se na popravách podíleli. Aniž by Zvířecí dostal přímé rozkazy, byl nápomocen v technickém zajištění exekucí. Pokud by s prováděním trestů smrti nesouhlasil, jistě by našel východisko, jak se podobné účasti vyhnout. Všichni, kdo se na přípravě podíleli, hledali i drobná technická zlepšení, jak exekuce usnadnit a urychlit. Zvířecí se jako civilista smrtonosného díla policistů vůbec nemusel účastnit. Dle obsahu protokolů se můžeme domnívat, že v této době již plně přijal nacistickou myšlenku za svou. Možná právě proto bylo i jen nepatrné přispění k likvidaci „hříšníků“

³³⁶ Tamtéž, Výpověď Anny Novákové z 8. prosince 1945, s. 2.

³³⁷ Tamtéž, Výpověď Žofie Preisové z 1. prosince 1945, s. 1.

³³⁸ Tamtéž.

³³⁹ Tamtéž, Výpověď Villibalda Kühna z 12. března 1946, s. 8.

³⁴⁰ Tamtéž, Výpověď Zdeňky Stárkové z 8. prosince 1945, s. 3.

³⁴¹ Tamtéž, kart. č. 86, LS 26/47 Josef Zvířecí, Výpověď Zdeňky Stárkové z 21. února 1947, s. 20.

urváním kousku „moci“, kterou okupační orgány disponovaly. Mohlo jít i o snahu demonstrovat svůj politický názor a upevnit tak své postavení mezi ostatními členy skupiny. Zvířecí asi neměl příliš mnoho respektu mezi policisty vyšších šarží. Byl původem Čech, staral se o chod budovy, tedy drobné opravy a dostatek uhlí, policistům čistil boty a měnil ložní prádlo. Tedy snaha o uznání a boj o pevné místo v kolektivu přispěly i k tak aktivní spolupráci, jako byla příprava exekučního místa. Pro své podlézavé a zákeřné chování dostal mezi zaměstnankyněmi přezdívku „špicl“ a, jak se zdá, nebylo tomu náhodou. Díky jeho snaze „vidět i za roh“ se nám dochovala řada postřehů z průběhu poprav. Ani Leopoldina nezůstala vůči svému muži pozadu.

Dalším civilistou v Zámečku byl kantynský Josef Kreutz,³⁴² německy hovořící Čech, který během okupace také změnil své státní občanství na říšské. Kreutz se konce války nedožil, ale během heydrichiády se přes něj dostávaly „pikantní“ informace mimo Zámeček. Sám se před přáteli chvástal, že v kantýně může poslouchat rozhovory osazenstva a je podrobně informován o popravách. Na oběd k němu chodil i kriminální asistent gestapa H. Aschenbrenner.³⁴³ Dle Zvířecího byl Kreutz přesvědčeným Hitlerovým přívržencem. Kantýna se stala využívaným společenským prostorem nejen pro členy gestapa a policisty z jednotky, ale též pro civilisty z okolí. Točené pivo a kulečnickový stůl se staly příjemnou večerní zábavou i pro Kreutzovy známé,³⁴⁴ kteří dostali výjimečně možnost do kasáren docházet. Kantýna by nemohla fungovat bez řádného zásobování, které zajišťovali mimo jiné pekař a mlékař.

Neméně zajímavou postavou osazenstva Zámečku byl mechanik a technik v jedné osobě Josef Sokol. Zvířecí jej popisuje jako přesvědčeného fašistu, který vyhledával společnost okupantů i mimo pracovní poměr. Službu u policejní jednotky nastoupil v roce 1940 a díky své dobré znalosti němčiny si rychle získal mezi policisty přátele. Samozřejmě mu též pomohla víra ve vítězství Říše, díky níž se brzy seznámil s policisty Josefem Schamannem a Wágnerem.

V Zámečku pracovalo vedle domovníka Zvířecího, kantynského Kreutze a garážmistra Sokola³⁴⁵ devět žen. Většina z nich byla do Zámečku přidělena pracovním úřadem jako uklízečky, pradleny nebo výpomoc v kuchyni. Tři z nich byly sousedkami v jednom domě, č. p. 28, společně s Kreutzovými. Hned vedle v rodinném domku č. p. 27 bydleli v prvním patře Zvířecí a v přízemí s odděleným vchodem rodina pradleny Stárkové. Zbýlých pět žen žilo s rodinami v blízkém okolí. Výrazné je pro bezprostřední okolí kasáren promísení rodin českých zaměstnanců

³⁴² Tamtéž, s. 4.

³⁴³ Tamtéž, Výpověď Aloise Aschenbrennera z 24. června 1946, s. 18.

³⁴⁴ Tamtéž, Výpověď Josefa Zvířecího z 20. ledna 1947, s. 7.

³⁴⁵ Tamtéž.

Zámečku, rodin, jejichž členové změnili svá československá občanství na německá v průběhu války, a nově příchozích rodin říšských občanů.

Zvláštní postavení zastávaly matka a dcera Novákovy. Obě ženy zajišťovaly důstojníkům nákupy lepších potravin a oblečení. Byly známy i svými dalšími službami. „Nováková byla také známá, že má intimní styky s policisty, a její dcera Věra také. Dokonce Zvířecí je chytil v choulostivé situaci.“³⁴⁶ Podobně útočí Leopoldina Zvířecí na Annu Kreutzovou, přičemž ji nařkne z podvádění manžela s „členem čety vrchním strážmistrem Strackem“.³⁴⁷ Stárková osočuje Zvířecí i Kreutzovou z udržování milostných poměrů s příslušníky Schupo.³⁴⁸ Nakolik se jedná o pomluvy a vyřizování si osobních účtů mezi svědkyněmi, je těžko posouditelné. Lidový soud se touto otázkou nijak podrobně nezabýval, natož aby ji považoval za jistý „druh“ kolaborace. Sexuální potřeby mužstva nabyly svého vrcholu u policejní jednotky v Kladně, kde byly zřízeny na žádost pražského ústředí gestapa dva veřejné domy, neboť se ukázalo, že mezi policisty je řada z nich pohlavně nakažených.³⁴⁹ Otevřením „bordelů“ tak měla být eliminována možnost nákazy, neboť byla prováděna pravidelná lékařská kontrola prostitutek. Je tudíž nepravděpodobné, že by sto padesát mužů pardubických kasáren, kteří navíc nepodléhali výrazně přísnému kasárenskému režimu, nenašlo cestu k ženám. A zvláště, když jich hned v sousedství řada bydlela.

Nováková starší, která ovládala slušně němčinu, přinášela zajímavé informace skupince žen-pradlen. Zprávy dostávala hlavně od manželů Zvířecích, od kantýnského Kreutze, s nímž měla úzký denní kontakt, a od policistů. Díky těmto zdrojům sdělovala následující den podrobnosti poprav z předešlého večera kruhu svých přítelkyň.³⁵⁰ Podobně i Zdeňka Stárková si získala důvěru jednoho z německých policistů a několikrát spolu hovořili o popravách a životě v kasárnách. Poskytování informací o činnosti jednotky v Zámečku bylo přirozeně trestné. Popisovat průběh poprav, komentovat je, a tedy vyjadřovat nějaké své emoce, bylo krajně nebezpečné. Zvířecí své zvědavosti popustila uzdu a při náhodném setkání s velitelem jednotky v kantýně se ho na důvod poprav zeptala. Velitel ji však důrazně odbyl s pohrůžkou, že pokud se někde o popravách bude zmiňovat, tak ji také zastřelí.³⁵¹ Posluhovačky potvrzují, že při každém převzetí výplaty

³⁴⁶ Tamtéž, Výpověď Marie Pospíšilové ze 17. ledna 1947, s. 21.

³⁴⁷ Tamtéž, kart. č. 83, LS 999/46 Leopoldina Zvířecí, Výpověď Leopoldiny Zvířecí z 22. srpna 1945, s. 11.

³⁴⁸ Tamtéž, Výpověď Zdeňky Stárkové z 8. prosince 1945, s. 4.

³⁴⁹ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4812, Výpověď člena gestapa Fritze Franze Petrata z 25. listopadu 1965, s. 2062.

³⁵⁰ SOA Zámorsk, Gestapo, kart. č. 2, Výpověď Anny Novákové z 16. ledna 1947, s. 18.

³⁵¹ Tamtéž, MLS Chrudim, kart. č. 86, LS 26/47 Josef Zvířecí, Výpověď Leopoldiny Zvířecí z 22. srpna 1945, s. 10.

podepisovaly jim nesrozumitelné, ale Zvířecím překládané, potvrzení o mlčenlivosti.³⁵² Za porušení tohoto rozkazu hrozil též trest smrti. To nezabránilo tomu, aby jak policisté, tak Zvířecí a Kreutzovi, i další personál o vraždách obšírně hovořili. Popravy na Zámečku byly sice veřejným tajemstvím, ale i přesto by neopatrné hodnocení německého jednání mohlo stát provinilce život. Za komentář průběhu exekucí nebyl nikdo z výše jmenovaných trestán. Koneckonců zdrojem hlavních zpráv byli v řadě případů sami policisté. Vždyť provádění poprav mělo mít jasně odstrašující účinek, stejně jako červené vyhlášky a vysílání jmen v rozhlase. Pokud tedy nebyli přímí i nepřímí svědci umlčení likvidací, pak je nasnadě domněnka, že hovory o popravách byly do jisté míry tolerovány a vedly k znásobení odstrašujícího účinku heydrichiády a k rozšíření pravdy i výmyslů na okupovaném území. Nejinak tomu bylo i u dalších jednotek v protektorátu. O střílení civilistů věděly nejen české rodiny, ale též rodiny policistů doma v Německu. Člen popravčí čety, jehož případ se týká táborské jednotky, podrobně a s fotodokumentací popsal svoji činnost na popravišti své ženě a otci.

Ostatní ženy přišly do osobního kontaktu s mužstvem jen zřídka a ty, které měly na starosti úklid důstojnických ubikací v Zámečku, se zmiňují o velmi nápadné odtažitosti osazenstva. Nejen kvůli jazykové bariéře neměly možnost navázat s důstojníky kontakt. I kdyby měly, tak ji dle vlastních slov nechtěly využít. Jinak tomu bylo ve vztahu k nižším šaržím. Marie Hemrová se pamatuje na dva kuchaře - Schulzeho a Scholzeho. Asi se jednalo o nápadné osoby, neboť na ně vzpomínají i další vyslychané ženy. Scholz kuchařskou zástěru měnil za pušku a byl aktivním členem popravčí čety, ačkoliv dojížděl se svým kolegou z Hradce Králové. Údajně byl často opilý. Posledním, avšak nejdůležitějším civilistou, který do Zámečku měl proti své vůli přístup během poprav, byl zaměstnanec pardubické pohřební služby Jaroslav Charypar. Nesetkal se s žádným jiným civilistou, pouze hovořil s členy gestapa a během poprav vídal exekuční komando. Jeho deník a poválečné výpovědi budou ještě důležitým pramenem při popisu exekucí. Na rozdíl od řadových zaměstnanců Zámečku byl Charypar vázán mlčenlivostí o dění během vražd i převozu ostatků. Stejně tak i jeho kolegové z krematoria byli v přímém ohrožení života, neboť gestapo jim několikrát vyhrožovalo sankcemi, pokud by cokoliv prozradili. Charypar je tedy jediným civilistou, a navíc Čechem, vyjma sudetských Němců, který byl k aktivní účasti na exekuci donucen. Nebyl „jen“ divákem.

Vedle volnějšího režimu v kasárnách byla dalším důležitým faktorem, který ulehčil službu policistům, přítomnost jejich rodin. Tedy jinými slovy, někteří účastníci poprav nebyli traumatizováni službou v cizí zemi a odloučením od svých

---

³⁵² Tamtéž, Výpověď Anny Novákové ze 17. února 1947, s. 20.

blízkých. Zvířecí upozorňuje, že žena poručíka Kocha bydlela ve Famílii, městské čtvrti poblíž Zámečku. Žena poručíka Baiera zase bydlela v centru Pardubic, stejně jako žena Wágnerova. Ženy Böhninga a Szika³⁵³ bydlely téměř u Zámečku, zatímco Schamannova manželka přímo v Zámečku. Vyjmenovaní muži se dle dalších svědectví poprav aktivně účastnili. Jak reagovaly manželky na „povolání“ svých mužů, nám bohužel zůstane velkou neznámou. Pouze z nepřímých důkazů se můžeme domnívat, že pro ně činnost manželů nebyla nějakou výraznou překážkou v jejich citovém vztahu k nim. Nováková vypovídala o tom, že za Wágnerem chodila do Zámečku jeho žena i s dětmi. Údajně zde měl tento policista i malou zahrádku, o kterou se staral. A viděla ho stát při prohlídce popraviště se skupinou dalších Němců na vyvýšenině nad exekučním místem.³⁵⁴ Až neuvěřitelný paradox – přes den hodný mírumilovný tatínek, v noci kat. Bohužel Browningův výzkum prokázal, že stát se vrahem v uniformě, není nikterak složitý ani dlouhodobý proces. Kombinace ideologie, hmotného uspokojení, obecně rozšířené a státem podporované násilí i vnější tlak na jedince dávají dostatečné podhoubí pro změnu priorit a charakteru každého individua.

S policisty se během okupace setkávala řada civilistů v nejrozličnějších situacích. Ať již tomu bylo při prohlídkách nebo při nákupech různého spotřebního zboží. Policisté využívali obchodu a pohostinství Capouškových v Pardubičkách.³⁵⁵ Na vycházky do hostince chodívali ve skupinkách. Při jedné takové návštěvě se policista Baier pustil do přátelského rozhovoru s prodavačkou Beránkovou a pochlubil se, že je Čechem z Ostravy. Další běžně využívanou prodejnou byl obchod s látkami Františka Dusbaby.

Jediným řadovým policistou ze Zámečku, kterého se podařilo ještě v červnu 1945 zadržet a postavit před soud, byl Jan Woller. V době heydrichiády dvačtyřicetiletý horník, pomocný dělník a pasák krav, který již během první republiky byl šestkrát soudně trestán. Mezi sousedy rozhodně neměl dobrou pověst a byl považován za slaboduchého. 7. listopadu 1939 poprvé udával, a to strážmistra, který před ním pronesl protiněmecké výroky, a rolníka, který mu při rvačce strhl z klopy odznak NSDAP.³⁵⁶ Incident skončil krátkým uvězněním udaných. To nebyl jediný přečin proti obyvatelům Přeštic. Woller též rád zapisoval čísla domů, ve kterých majitelé nevyvěsili při oficiálních oslavách vlajky. Do Pardubic se dostal v inkriminovanou dobu vcelku náhodou, neboť sloužil u jednotek v Klatovech, Táboře, Kolíně a mezi 22. 4. – 29. 7. 1942 měl službu v Pardubicích.

³⁵³ Tamtéž, Výpověď Josefa Zvířecího z 20. ledna 1947, s. 9.

³⁵⁴ Tamtéž, Výpověď Anny Novákové z 31. července 1945, s. 38.

³⁵⁵ Tamtéž, kart. č. 76, LS 920/46 Jan Woller, Výpověď Josefa Capouška z 21. srpna 1946, s. 14.

³⁵⁶ Tamtéž, Záznam veřejného žalobce, s. 16.

Svoji národnost změnil dobrovolně na německou v roce 1940 a rozhodně si ve svém společenském i ekonomickém postavení polepšil. Uniforma mu dodávala pocit podílu na moci a oprávněnosti jeho jednání, které bylo i z pohledu okupační moci v tehdejších protektorátních poměrech protiprávní. Jeho znalost češtiny se mu stala velkou výhodou, neboť byl schopen sehnat lepší zboží nejen pro sebe, ale i pro velitele pardubické jednotky Preuße, který mu pak dával dovolenky. Woller se účastnil vyhlazení Ležáků. Během války svoji úlohu při této tragédii před známými přeceňuje, po válce před vyšetřovateli naopak podceňuje. Jeho obraz jednotky ochranné policie „zevnitř“ skvěle dokresluje strukturu této skupiny a průběh likvidace vesnice.

Exekuce

Freiherr von Puttkammer vydal nařízení k přípravě popravčích míst, k jejichž vytvoření byla nutná spolupráce velitelů úřadoven gestapa a jednotlivých velitelů záložních policejních praporů. Vyvstává jeden podstatný rozdíl oproti jednání vojenských jednotek při likvidaci civilních osob na východě a v protektorátě. Jak již bylo řečeno, byla kvůli logistickým důvodům vybrána místa, která nezatěžovala finančně a časově provedení exekucí (viz blízkost krematorií). Současně nebylo potřeba vojáky převážet do značných vzdáleností. Tím jim byla psychicky náročná práce ulehčena, protože k popravě byli voláni těsně před úkonem. Samozřejmě existovaly výjimky. Tou bylo i dojíždění některých vojáků z Kolína a Hradce Králové do Pardubic. Ti se však excesů účastnili dobrovolně a byli tudíž na psychické následky z části připraveni.

3. června 1942 si šikovník Arndt nechal v dopoledních hodinách svolat na kasárenský dvůr tábořských ubikací všechny muže. Oznámil osazenstvu, že jsou hledáni dobrovolníci k provedení exekucí. V davu to zašumělo, ale bylo zřejmé, že řada vojáků nerozumí přesně významu slova „exekuce“. Arndt tedy podal náležité vysvětlení. Důsledkem atentátu na Heydricha měl být popravy českých civilistů. Již neudal, zdali se jedná pouze o muže, ženy nebo dokonce i děti. Do podrobností se raději nepouštěl. Znovu však zdůraznil, že jsou hledáni dobrovolníci. Každý se má rozmyslet, jestli by se chtěl dobrovolně hlásit ke službě v popravčí četě. Ti, kteří by o danou „práci“ měli zájem, se mají následně hlásit v písárně. O výhodách a nevýhodách nepadlo ani slovo. Po návratu na ubikace se v osazenstvu rozproudila velmi živá diskuse a policisté se ptali jeden druhého, jestli se ten či onen bude poprav dobrovolně účastnit. Maier vzpomíná, že z jeho světnice se hlásil jeho starý známý ze služby z Prahy August Ruf a minimálně jednou se poprav účastnil i další spolubydlící Friedrich Pfluger.

K takovému rozhodování muselo s jistotou dojít i v ubikacích na Zámečku. Reakce jedinců však zasáhly celé spektrum představitelného chování. Od razantního odmítání většinou mužů z osazenstva až po nadšené přijetí některými individui: „Nejhorší ze všech byl Oberwachtmeister Schamman (...), který se často vyjadřoval, že se bude hlásit do popravčí čety, že si musí vystřelit.“³⁵⁷ Je těžké zjistit důvody, které muže k účasti přiměly. Určitě hrála svoji úlohu zvědavost, pocit absolutní moci nad lidským životem, snad i tušení výhod, které by mohly následovat. Do jisté míry i kolektivní vědomí, že daný rozkaz musí být splněn.

Zde je nutno upozornit na další zásadní rozdíl motivů chování členů 101. záložního praporu, který popisuje Browning, oproti jednotkám v protektorátě. Při obrovském množství převážně židovských obyvatel, kteří měli být ve východním Polsku zlikvidováni, byly psychické síly většiny vojáků vyčerpány do dna. V protektorátu se s tak obrovským rozsahem represí nepočítalo a v případě Tábora a Pardubic se jednalo o zhruba dvě stě provedených poprav u každé jednotky. Zatímco jednotlivec 101. záložního praporu vraždil pod tlakem velkého množství obětí téměř mechanicky, nepřerušovaně po dobu několika dnů až týdnů s tím, že jeho činy měly teprve dodatečně psychosomatické následky, měli jednotliví popravčí v Táboře nebo Pardubicích daleko více času o svém jednání přemýšlet. Mezi exekucemi byly totiž pauzy v řádu dní. Jejich vražedné jednání se tak v psychice projevilo rychleji. To vedlo k vyčerpání omezeného počtu dobrovolníků a nedostatku nových střelců. Browning podpírá své výzkumy hlavním argumentem, který spočívá v kolektivním cítění. Udává hlavní motiv, který vedl ke stupňování zběsilosti jednotek, jako snahu jednotlivých členů komand nevyhýbat se uděleným rozkazům a rutinnímu zabíjení. Jinými slovy, nenechat dělat ostatní kamarády ve zbrani špinavou práci za sebe a nepřemýšlet. Což by dle Browninga v případě vyhýbání se rozkazu účasti v popravčích komandech vedlo, ne sice k sankcionování ze strany nadřízeného, ale k vyčlenění se z kolektivu. Ten je dle citovaného autora považován za stěžejní sociální jistotu v silně nepřátelském polsko-ruském prostředí. Nicméně tento princip v protektorátních podmínkách nefungoval. Naopak se dochovalo více svědectví ohledně dobrovolníka Augusta Rufa, který se svojí dychtivostí a nadšením vůči popravám a obětem sám z kolektivu vyčlenil. Ostatní ho považovali za neupřímného až nepříjemného člověka a jeho postoj k popravám jim byl odporný.³⁵⁸ Důležitým je fakt, že vojáci s rozkazy velitelů Streckera nebo Arndta vnitřně souhlasili a považovali je za správné. Nenapadlo je o nich nějak pochybovat. Jednalo se přece o rozsudky stanného soudu, který měl plástík

³⁵⁷ SOA Zámorsk, Gestapo, kart. č. 2, Výpověď Josefa Zvířecího z 4. října 1947, s. 2.

³⁵⁸ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4804, Výpověď Friedricha Pflugera z 20. ledna 1960, s. 71.

zákonnosti. Tak byla tvořena polarizace „já“, ochránce zákona, a „ty“, jeho narušitel. Politicko-rasová otázka zde ustupuje do pozadí. Policisté plnili svůj úkol, který byl v jejich očích naplněním spravedlnosti. Tuto domněnku podporuje též poprava německého dezertéra, k níž u jednotky v Táboře došlo a s nímž bylo zacházeno daleko brutálněji než s ostatními oběťmi. Svázaný do kozelce ostatním drátem byl na místo exekuce doslova dotažen. Pravdou zůstává, že při jeho popravě byl přítomen alespoň polní kaplan. Daleko těžší bylo pro většinu policistů dojít až k faktickému provedení poprav. Psychický rozpor vedl k rychlému vyčerpání popravčích-dobrovolníků. Takový případ nastal během několika prvních dní v Táboře, načež Arndt rozhodl podle jednoduchého kritéria: „Er sprach auch davon, dass wenn sich keiner freiwillig zum Erschiessungskommando melde, so müsse diese Männer heranziehen, die nach der Schiesskladde gute Schütze seien.“³⁵⁹ Nakonec byli střelci přímo určeni bez hlubšího výběru a bez náležitých kritérií, mezi něž se počítá psychická připravenost, vůle k účasti a přesná střelba. Avšak i při sestavování prvních čtyř došlo k tomu, že předepsané desetičlenné komando, tedy devět střelců a velitel, mělo pouze devět mužů včetně velitele. Tudíž byl potřeba ještě jeden střelec. Karl Ströhle vzpomíná, jak se Arndt rozhlédl po shromážděných a docela klidným hlasem řekl: „Ströhle, komm Du mit.“³⁶⁰ Sám doznává, že se nejednalo o rozkaz, ale spíše o vybidnutí. A Ströhle šel. Dobrovolně, bez výmluv se přidal ke skupině. Nehovoří o nějaké zvláštní náklonnosti k nadřízenému, která by mohla být důvodem jeho rozhodnutí. Ani nepopisuje výsměch ze strany kamarádů-dobrovolníků vůči ostatním „slabochům“, ani jakýkoliv jiný tlak. Co bylo jeho skutečným důvodem, z protokolu nevyplývá. Můžeme si pouze domyslet střelcův smysl pro vojenskou povinnost či jeho ovlivnění důvěrou nadřízeného. Po několika popravách však bylo jasné, že psychická zátěž je pro stabilní četou nesnesitelná a pouze někteří vojáci jsou schopni v popravách pokračovat. Po vyčerpání všech dobrovolníků Strecker rázně rozhodl, že se na exekucích budou postupně podílet všichni členové kompanie. Tak byla na chodbě ubikací vyvěšena nástěnka se jmény určených popravčích, na níž měl August Ruf své pevné místo.³⁶¹

V kolínském velitelství si major Gottspennig několik dní po zahájení poprav v Zámečku povolal svého podřízeného Michela Wenera. Údajně se tak stalo na základě rozkazu „vyšších míst“, která nařídila účast důstojníků v popravčích četách.

³⁵⁹ Tamtéž, Výpověď Karl Otto Maiera z 26. listopadu 1959, s. 25. Překlad: Hovořil také o tom, že pokud se nikdo k exekučnímu komandu nepřihlásí dobrovolně, tak bude muset některé muže vybrat, kteří jsou podle zápisů ze střelby dobrými střelci.

³⁶⁰ Tamtéž, Výpověď Karla Ströhle z 27. listopadu 1959, s. 36. Překlad: Ströhle, pojd' s námi.

³⁶¹ Tamtéž, Výpověď Friedricha Pflugera z 20. ledna 1960, s. 61. Vyskytla se i svědectví o veřejném vyhlášení jmen před nastoupenou jednotkou. Podstatou zůstává forma rozkazu, které se budoucí střelci museli podřídit.

Gottspfennig oznámil ve své pracovně Wernerovi, že na základě tohoto rozkazu se musí popravy také účastnit a jeho jméno již oznámil do pražského ústředí. Werner se tomuto rozkazu (který nebyl vyneseno ani jako rozkaz) vzpíral a Gottspfennig jej nakonec byl ochoten z čety odvolat, pokud splní jednu podmínku. Tou byla účast při popravě v podobě diváka. Wenera na místo exekuce Gottspfennig dokonce odvezl ve svém voze.³⁶²

Vyskytly se i případy výraznějšího odporu, které byly údajně akceptovány pouze na začátku období poprav. Maier vzpomíná na konflikt s Arndtem, který se ho pokoušel přimět k účasti na exekuci. Maier rázně odpověděl, „dass man zum Erschiessungskommando niemand zwingen könne.“ Načež se Arndt rozčílil a ostře odpověděl: „Was, auch das wissen Sie!? (...) Marsch, raus, aber Absperrosten stehen Sie!“³⁶³ Dle dalších svědectví nebyl Maier jediným, kdo se proti účasti ohradil, neboť z místa exekuce odešlo na vlastní žádost více mužů. Velitel Strecker se o incidentu mezi Arndtem a Maierem dozvěděl a ještě též večer, v den první popravy, Maiera s mrknutím a úsměvem vykázal na hlídku vně areálu. Neměl vůči němu žádné další výhrady a jednal s dávkou pochopení.

Na těchto několika případech můžeme vidět hranice jednání, ve kterých se členové popravčích čet pohybovali. Paradoxně totiž vzbudila možnost dobrovolnosti daleko silnější svědomí a pocit zodpovědnosti za své chování, než při provedení nařízeného rozkazu. Faktem zůstává, že o nesplnění rozkazu nemáme jedinou zmínku, a tudíž ani o jakýchkoliv sankcích vůči účast odmítajícím vojákům.

Přístupme k dalšímu bodu v procesu exekuce, kterým je příprava popraviště. Tou bylo samozřejmě pověřeno osazenstvo jednotky. Zvláštností u obou jednotek, tedy tábořské a pardubické, je bezprostřední blízkost popraviště u ubikací. Z oken je téměř až k popravčímu místu vidět, nebo pokud výhledu něco brání, je alespoň na několik okamžiků vidět odsouzené a dění před vykonáním trestu. V obou případech je v ubikacích zcela zřetelně slyšet střelba, někdy i poslední výkřiky obětí.

V tábořských kasárnách sloužila jako popraviště malá střelnice umístěná hned za garážemi. Na Zámečku to byla písková mulda upravená též jako střelnice. Příprava nedala téměř žádnou práci, neboť na výrobu kúlů bylo v parku Zámečku dřeva dost. O něco obtížnější bylo pravidelné zakrývání popraviště čerstvým chvojnám. Byla tak vytvořena zástěna mezi popravčí četou, která se za ní do rozkazu k nástupu skrývala, a mezi oběťmi. Všimněme si neobvyklosti tohoto popraviště. Na leteckém snímku, který areál Zámečku zachycuje, je zřetelné, že se popraviště

³⁶² Tamtéž, kart. B 162/4808, Výpověď Michela Wenera bez datace, s. 1192–1201.

³⁶³ Tamtéž, kart. B 162/4804, Výpověď Karl Otto Maiera z 26. listopadu 1959, s. 27. Překlad: že do popravčího komanda nemůže být nikdo nucen; Co, to také víte!? (...) Rychle, ven, budete držet stráž!

nachází v zástavbě rodinných domů. S tím souvisí i úzká vazba na civilní obyvatelstvo, které samozřejmě průběh poprav citlivě vnímalo.

R. Schünemann se ve svém protokolu z roku 1960³⁶⁴ vcelku obsírně zaobírá přijímáním, vyhotováním a předáváním rozkazů k provedení poprav. Posloupnost písemných rozkazů vycházela od P. Riegeho z BdO přes velitele pluku ke kolínskému veliteli praporu F. Gottspennigovi a následně k veliteli buď kolínské rotý poručíku Kochovi, nebo rotý hradecké poručíku Schünemannovi, kteří jej po schválení a rozšíření předali policejnímu oddělení do Pardubic-Zámečku, kde je převzal poručík Braun.³⁶⁵ Obsah rozkazu není přesně znám a zajisté se jeho formální podoba měnila, ale dle svědka měl přibližnou podobu: „(...) auf Grund des Urteils des Standgerichts Prag die zum Tode verurteilten Personen (...) im Standort Pardubice durch das Exkutionskommando zu erschossen seien.“³⁶⁶ Jindy se vyskytovala formulace: „Die Vorbereitung und Durchführung der Exekution sind vom Standort Pardubice zu treffen.“³⁶⁷ Tento obecný rozkaz byl podepsán Riegem a referentem vrchního velitelství plukovníkem Montuou.³⁶⁸ BdO určilo na základě informací gestapa pouze počet zastřelených osob, jejich jména a osobní údaje doplnilo až gestapo příslušné venkovní služebny. Pokud se jednalo o význačné osobnosti politického nebo kulturního života, bylo jméno oběti uvedeno přímo pražským ústředím gestapa. Pak byl rozkaz velitelstvím pluku doplněn o přesné datum. Velitelství rotý určilo přesný denní čas a Schünemann vypracoval na základě příkazu BdO přesnou dokumentaci provedení poprav ve dnech, kdy sám popravu vedl, tj. 3., 4., 5., 9., 10., 15., 17. a 18. června 1942. V protokolu z 19. června je jméno nečitelné, 21., 23. vedl popravu Koch, 24., 25., 28. června a 2., 3. a 9. července 1942 vedl exekuci Preuß. Schünemann ve svém základním rozkazu podřízeným nejen upozornil na hlavní rozkaz BdO a doplňující nařízení vyšších instancí, ale sám rozkaz rozšířil o další technická opatření. Mezi ta patří zabezpečení místa poprav hlídkami, určení velitele čety, počet obětí a také střelců včetně jejich bezpečné vzdálenosti od popravčích kůlů. Tento základní rozkaz pak sloužil jako vodítko při všech dalších

³⁶⁴ Tamtéž, kart. B 162/4815, Výpověď Richarda Schünemanna z 10. srpna 1960, s. 2835.

³⁶⁵ Tamtéž, kart. B 162/4817, Výpověď Richarda Schünemanna z 21. září 1966, s. 3522.

³⁶⁶ ZStL, kart. B 162/4804, Výpověď Emilie Ruf z 22. října 1959, s. 7. Překlad: Na základě rozsudku stanného soudu v Praze budou k smrti odsouzené osoby zastřeleny popravčí četou na stanovišti jednotky v Pardubicích.

³⁶⁷ Tamtéž, Výpověď Augusta Rufa z 22. ledna 1960, s. 80. Překlad: Příprava a vykonání exekuce budou provedeny na stanovišti v Pardubicích.

³⁶⁸ Ch. BROWNING, *Obyčejní muži*. O Montuovi se Browning zmiňuje na straně 26 a uvádí i citaci rozkazu pro policejní prapory v samém počátku vražedných akcí v červenci 1941 na východní frontě. Podstatné jsou hlavní body rozkazu, ve kterých se zmiňuje o duchovní péči a přátelských večírcích, které mají mužstvu dopomoci k psychickému vyrovnání se s vraždami. Žádoucí je i vysvětlení politické nutnosti drastických opatření. Domnívám se, že tak na základě vlastních zkušeností rozdál Montua podobné obecné rozkazy i pro velitele jednotek v protektorátu, kteří je měli předat svým svěřencům.

popravách, ale umožňoval flexibilní jednání ze strany velitele čety v závislosti na podmínkách, které poprava vyžadovala. Poručík Braun pak mohl na Zámečku vykonání poprav připravit a dle rozkazu uskutečnit. To však jen za přítomnosti členů gestapa a nadřízených Gottspenniga a Schünemanna nebo Kocha.

Průběh poprav a vůbec celého byrokratického řízení exekuce si můžeme lépe představit rozborem popravčích protokolů. Ty obsahují ve všech 17 případech datum a čas popravy, bližší identifikační údaje zastřelených osob, jejich chování během popravy i jméno vydavatele rozkazu a vedoucího vykonavatele exekuce. Pouze protokoly vyhotovené Preußem obsahují i informace o počtu a složení exekučního komanda. Poprava začala v 15 případech s železnou pravidelností v 19 hodin, kromě dvou pardubických hromadných exekucí. Poprava 24. června – „Ležácká“ začala až ve 21 hodin 15 minut. Druhá poprava ležáckých obyvatel byla ta z 2. července, která začala až ve 20 hodin.

Při čtení výslechových protokolů byla pro mne zářející poznámka Augusta Rufa, kterou podnítl dopis jeho bývalé ženy. Jejím dopisem se celý trestní spis „Strecker“ začíná. Jeden z detailů byl překvapivý, ale v dalším pročitání jsem mu dále nevěnoval pozornost. Až do doby, než se o stejné záležitosti zmiňuje i velitel pardubických komand Schünemann. Rufova bývalá žena líčí rozhovor se svým tehdejším manželem, který za ní přijel do Singenu v létě 1942 na krátkou dovolenou. Do značných detailů jí líčil dění na tábořském popravišti a údaje ještě několikrát v její přítomnosti potvrdil i svému otci. Následující věta otevírá otázku psychického rozpoložení mužstva a snahu vedoucích daných jednotek zmírnit dopad poprav na psychickou rovnováhu svěřenců: „Mein Mann schilderte mir die Sache so, dass ja nicht jeder Schütze scharfe Munition geladen gehabt habe und da er nicht gewusst habe, ob sein Gewehr mit scharfer Munition geladen gewesen sei, habe er sich auch kein Gewissen darüber machen müssen, ob durch ihn Personen tödlich getroffen worden seien.“³⁶⁹ Ruf na otázku vyšetřovatele podává konkrétní vysvětlení k slepým nábojům: „So weit mir noch erinnerlich ist, hat uns der Wachhabende, der uns in den Schießstand führte, die Munition ausgehändigt, mit der Bemerkung, daß nur Teil der Munition scharf sei. Dies sei deshalb gemacht worden, daß keiner von uns wisse, wer nun die tödlichen Schüsse gegen die Häftlinge abgefeuert hat.“³⁷⁰

³⁶⁹ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4804, Výpověď Emilie Ruf z 22. října 1959, s. 7. Překlad: Můj muž mi líčil situaci tak, že ne každý střelec měl nabitou ostrou municí a nevěděl, jestli jeho zbraň je ostrou municí nabitá. Nemusel mít proto žádné výčitky, jestli on sám osoby smrtelně zasáhl.

³⁷⁰ Tamtéž, Výpověď Augusta Rufa z 22. ledna 1960, s. 80. Překlad: Jak si pamatuji, rozdál nám strážný, který nás vedl na místo exekuce, municí s poznámkou, že jen část munice je ostrá. To bylo děláno proto, aby nikdo z nás nevěděl, kdo vystřelil smrtící rány proti vězni.

Někteří další vyslyšení účastníci poprav z Tábora si na podobné opatření také vzpomínají, jiní si nejsou příliš jisti. Mohli bychom předpokládat, že se jednalo o pouhý výmysl, kterým se chtěl Ruf ospravedlnit a zbavit se tíhy svědomí. To by ale nemohla existovat výpověď královéhradeckého velitele Schünemanna, který rozkaz k popravě vyhotovoval a rozšiřoval o technické detaily. Sám pak se i výkonu trestu v osmi případech účastnil. Přiznává, že zcela nepochybně při každé popravě nařizoval, „daß aus menschlichen Gründen ein oder zwei Karabiner fünf Schuß Platzpatronen im Magazin haben mußte. Die Karabiner wurden den Schützen mit gefüllten Magazin übergeben, so daß keiner der Schützen wußte, wer die Platzpatronen in dem Ladestreifen hatte. Der Sinn dieser Maßnahme war, jedem der Schützen den moralischen Trost zu lassen, daß er die Platzpatronen im Karabiner gehabt haben könnte.“³⁷¹ Velitel nepokrytě udává záměr svého jednání, jímž byla starost nikoliv o psychický stav obětí, nýbrž pachatelů. Nemáme dostatek důkazů k nějakému zobecnění takových instrukcí ve všech jednotkách. Táborská i pardubická takovými rozkazy disponovala. Zřejmě se tedy jednalo o individuální přístup každého velitele ke skupině svých svěřenců, neboť Schünemann se nezmiňuje o tomto nařízení, které by vzešlo z popudu jeho nadřízených. Jednal naprosto samostatně a zapojil se tak do byrokratického aparátu, který popravy nařizoval a zodpovědnost za ně rozděloval mezi jednotlivé složky. Avšak byl to právě velitel setniny, kdo musel zajistit plnou funkčnost popravčí čety. Tedy vyhnout se nedostatku mužů, což ve své podstatě znamená i co nejefektivnější opatření, která vedla k posílení psychické odolnosti popravčích. Zatímco četa popravovala, byla přítomna ještě další skupina mužů o velikosti deseti až dvaceti vojáků, kteří popravě přihlíželi. Měli tak pozorně sledovat, jak poprava probíhá a seznámit se s celým procesem. Tak byli vychováváni další potencionální členové popravčí čety. Podobná nařízení vydával i Gottspennig vůči jemu podřízeným velitelům. V některých protokolech se vyslyšení zmiňují o nařízení, ve kterém se exekuce měla účastnit (přinejmenším jako diváci) celá jednotka. O této informaci ovšem existují značně rozporuplné výpovědi.

Bez rozkazů nezůstaly ani civilní osoby, které byly buď zaměstnanci na Zámečku, nebo se musely postarat o likvidaci ostatků zastřelených. Posluhovačky dostaly od velitele jednotky přísný zákaz o dění v Zámečku, potažmo popravách, kdekoliv hovořit. Takový příkaz se vztahoval i na soukromé hovory mezi zaměstnanci. Gestapo si hrubým nátlakem vyžádalo mlčenlivost zaměstnanců

³⁷¹ Tamtéž, kart. B 162/4817, Výpověď Richarda Schünemanna z 21. září 1966, s. 3523. Překlad: ... že z humánních důvodů musela mít jedna nebo dvě karabiny pět slepých patron. Karabiny byly střelcům předány s naplněným zásobníkem, takže žádný ze střelců nevěděl, kdo má slepé patrony v nabíjecím pásu. Smyslem tohoto nařízení bylo umožnit každému střelci morální útěchu, že právě on by mohl mít v karabině slepé patrony.

pardubického krematoria. 3. června krátce po obědě se v kanceláři vedoucího krematoria Františka Daleckého³⁷² objevili dva gestapáci, Lehne a kriminální asistent Mieth.³⁷³ Dalecký nerozuměl německy a Mieth tedy překládal do češtiny. Po krátkém rozhovoru předložil Lehne německou listinu, která obsahovala úpis k mlčenlivosti pod trestem smrti a vykonání všech opatření k řádnému zpopelnění dovezených mrtvol.³⁷⁴ Hned poté se chtělo gestapo seznámit i s řidičem pohřebního vozu, který měl dle jejich přání jako jediný přístup do Zámečku. Do kanceláře přišel Jaroslav Charypar,³⁷⁵ tehdy dvaadvacetiletý muž, jenž se se smrtí setkával každý den. Léty práce otrlý Charypar netušil, jak otřesné zážitky mu toto setkání s gestapem přinese. Jeden měsíc, který nadobro změnil jeho vnímání hrůzy, lidského utrpení a smrti. První šokující zážitek ho měl čekat ještě týž večer. Úředníci přikázali Daleckému připravit pohřební vůz s řidičem u krematoria v 18.45. Zde měl být Charypar vyzvednut gestapem a následně dostat další pokyny.³⁷⁶ K mlčenlivosti byli v kanceláři zavázáni vedle Daleckého a Charypara ještě další zaměstnanci – Antonín Šafařík, Bedřich Moravec a Petr Plíhal.³⁷⁷ Gestapo si znovu vynutilo přísahy všech pěti zaměstnanců v noci z 3. na 4. června, kdy bylo do žároviště kremační pece zasunuto poslední tělo z prvních pěti obětí.³⁷⁸ Šafařík si vzpomněl na přísné nařízení gestapa zachovat mlčenlivost, neboť při prozrazení i sebemenšího detailu by na tom byli, pravděpodobně dle Miethovy pohružky, hůře než ti, kteří tam leželi zastřeleni a připraveni ke kremaci. Jelikož se Dalecký nechtěl při zpopelnění zavražděných dopustit chyby, která by mu mohla přinést vážné komplikace, telefonoval ještě téhož odpoledne svému pražskému kolegovi Františku Suchému. O nařízeném jednání ještě informoval Dr. Fabiána na pardubické radnici.³⁷⁹

R. Schünemann se dle vlastních slov účastnil jako velitel hradecké setniny poprav jedenácti lidí, které se uskutečnily ve třech dnech po třech a dvakrát čtyřech lidech. Tento údaj poskytl ve vyšetřovacím protokolu z roku 1960. O šest let

³⁷² SOKA HK, OV ČSPB, kart. č. 5, č. 172, František Dalecký – Pardubické krematorium v okupaci, sepsáno v roce 1946, 17 s. Fr. Dalecký byl blízkým přítelem Fr. Hladěny. Mohl proto identifikovat i řadu popravených, kteří se v Hladěnově okolí pohybovali.

³⁷³ SOA Zámorsk, Krajská prokuratura Hradec Králové, SPR 032/63, s. 12. Výpověď Jaroslava Charypara z 14. května 1963.

³⁷⁴ SOKA HK, OV ČSPB, kart. č. 5, č. 172, František Dalecký – Pardubické krematorium v okupaci, sepsáno v roce 1946, 17 s. Fr. Dalecký byl podle důvěrné informace policisty Andra z německé kriminální policie z 20. června 1942 sledován.

³⁷⁵ Tamtéž, č. 184, Jaroslav Žižka sepsal v roce 1964 stručný obsah deníku J. Charypara.

³⁷⁶ ABSMV, 302-154-3, Výpověď Františka Daleckého ze 17. září 1945, s. 72–74. J. Charypar ve své výpovědi uvádí, že měl být připraven již po 17. hodině. Údaj 18.45 je daleko bližší době uskutečněných poprav.

³⁷⁷ L. ŠÍMA, *Ležáky*, s. 76.

³⁷⁸ Tamtéž, s. 78.

³⁷⁹ NA, MV-L, C 6179, Ležáky, Výpověď Františka Daleckého bez datace, bez stránkování.

později, ve druhém protokolu, upravuje počet popravených na čtyři až pět během každé exekuce, které byl přítomen. Špatnou paměť vedoucího exekučního komanda můžeme doplnit naší znalostí popravčích protokolů, kde se jeho podpis objevuje osmkrát.

Do Pardubic dopravil hradeckého velitele společně s písařem svým vlastním vozidlem velitel kolínského praporu Gottspfennig. Ihned po svém příjezdu do Zámečku ho Gottspfennig doprovodil do jedné z kanceláří. Zde už čekal poručík Braun a několik civilistů – zaměstnanců gestapa: „Einer der anwesenden Zivilisten händigte mir jeweils das Todesurteil aus, das aus einem einfachen beschriebenen Blatt entstande. Darin hiess es, das Standgericht in Prag habe die nachfolgende namentlich aufgeführten Personen wegen Beteiligung oder Mittäterschaft an dem Attentat auf Heydrich zum Tode durch Erschiessen verurteilt. Der präzise Wortlaut ist mir nicht mehr in Erinnerung. Ich habe jeweils meinen Schreiber, sein Name fällt mir auch heute nicht mehr ein, mit nach Pardubitz genommen. Dieser übernahm das mir vorgelegte Urteil und überprüfte jeweils unmittelbar vor der Exekution die Identität der Deliquenten.“³⁸⁰ To se již okolo areálu rozmístila skupina policistů tvořících kordon, který měl znemožnit jak přístup k popravě, tak případný únik obětí. Z popravčích protokolů víme, že stráž v uzavíracím kordonu drželo 28. a 30. června pouze deset mužů; 1. a 2. července jich bylo šestnáct, ale 3. a 9. července počet klesl na dvanáct. Rostoucí nebo naopak klesající počet členů ostrahy nekoresponduje s počtem popravených. Proč měl kordon vždy rozdílný počet členů, nelze z dostupných pramenů zdůvodnit.

V průběhu prvních provedených exekucí na začátku června se však u hlavní brány do Zámečku shromažďovali civilisté a přihlíželi přivozu obětí. To bylo německou správou chápáno jako provokace a dle následujícího rozkazu nesmělo veškeré civilní obyvatelstvo, kromě manželů Zvířecích, po dobu uzavírky vycházet z domů.³⁸¹ A. Jiroutová, jež dodnes bydlí u již nepoužívané hlavní brány do Zámečku, vzpomíná: „Z večera takhle stávali sousedé u sebe a bavili se a pozorovali. Večer procházel voják, než začali střílet a posílal lidi dovnitř, že co tam taky dělají a aby se nikomu nic nestalo, tak zaháněl lidi dovnitř.“³⁸² Další svědci hodnotí dobu poprav

³⁸⁰ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4817, Výpověď Richarda Schünemanna z 21. září 1966, s. 3523. Překlad: Jeden z přítomných civilistů mi vydal rozsudek smrti, kterým byl jednoduchý popsaný list. V něm stálo, že stanný soud v Praze odsoudil k smrti zastřelením následující jmenovitě uvedené osoby kvůli účasti nebo spolupachatelství na atentátu na Heydricha. Přesné znění si již nepamatuji. Do Pardubic jsem s sebou vždy vzal svého písaře, jehož jméno mně již vypadlo z paměti. Ten převzal předložený rozsudek smrti a vždy těsně před popravou přezkoušel identitu delikventů.

³⁸¹ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 86, LS 26/47 Josef Zvířecí, Výpověď Anny Novákové z 18. února 1947, s. 26.

³⁸² Oral history, svědkyně Anna Jiroutová, audiozáznam z 2. července 2004.

nikoliv jako prožívání strachu. Každý se spíše snažil uniknout zvukům střelby. O strachu o vlastní život pamětníci nehovoří.

Během těchto opatření odešli všichni velitelé na popravěštně, kde již stála připravena četa a neurčitý počet civilních osob; s největší pravděpodobností se jednalo o členy gestapa. Gestapáci také oběti na popravěštně přiváděli.³⁸³ Řadoví policisté ze Zámečku s oběťmi pravděpodobně vůbec nepřišli do osobního kontaktu. O přítomných Česích se Schünemann také zmiňuje, a sice v souvislosti s pomocníky, kteří oběti vážali ke kůlu. Dnes víme, že katovými pacholkami byli šofér gestapa Mikisek a Oberwachtmeister Schamann; ale samozřejmě nebyli jedinými. I zde počet velmi kolísal a pohyboval se mezi šesti pomocnými silami při popravách 28. června a 1. července a dvaceti, resp. dvaadvaceti 2. a 9. července.

Teprve s rostoucím počtem poprav bylo popravěštně upravováno. Jeden kůl byl používán mezi 3., 4. a 5. červnem. Zdá se, že některý z velitelů jednotky rozkázal pro případ potřeby přidělat další kůly. Proto byly další dva kůly zhotoveny před popravou 9. června, ale nebylo jich použito. V tento den přijel Charypar na popravěštně o něco dříve a poslední ze sedmi popravovaných vedli na smrt ve dvojici. Avšak Schünemann uvádí, že popravení byli zastřeleni po jednom. To tedy znamená, že některý z popravovaných musel čekat na místě exekuce, než na něho dojde řada! Pročteme-li pozorně protokoly, zjistíme, že první poprava tří obětí naráz proběhla až v případě obětí z Ležáků 24. června a dále pak 9. července, po dvou pak byly oběti střeleny 30. června, 1. a 3. července a po pěti pak pouze 2. července. Pro exekuce před 24. červnem nebyly tak podrobné zápisy vyhotoveny.

Mezi další opatření vedoucí k psychické odolnosti čety je třeba zařadit „přípravu“ obětí – za prvé uvázáním za ruce ke kůlu, za druhé přiděláním pásek přes oči.³⁸⁴ To bylo ve většině případů učiněno ještě před nastoupením popravčích. Ti stáli na popravěštně u Zámečku vlevo z pohledu obětí, skryti za keři a clonou z chvojí. Po pravé straně byl násep, ze kterého byly oběti přivedeny a odkud bylo možno

³⁸³ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4810, Výpověď Gustava Mikiska z 19. srpna 1965, s. 1484.

³⁸⁴ Tamtéž, kart. B 162/4808, Výpověď Michela Wernera bez datace, s. 1184-2001. Werner tvrdí, že byl u popravy asi 10 lidí, z toho byla jedna žena, a že tito byli na popravu přiváděni jednotlivě. Podle těchto indicií je s velkou pravděpodobností, že to byla poprava z 5. června 1942, kdy bylo zavražděno 5 mužů a jedna žena. Werner v protokolu uvádí, že ženská oběť byla dokonce ve vysokém stádiu těhotenství. Přítomen byl Gottspennig a člen gestapa Fäustle s dalšími asi 20 přihlížejícími. Rozsudek byl čten každému jednotlivci, a to pouze v němčině. Někteří odmítli zavázání očí a zemřeli s provoláním slávy Československu. W. bezpečně viděl, že přítomný Schünemann střelil oběti do zátylku, a potvrdil, že přítomen byl i lékař v civilu. Vyšetřovatel se na stejnou popravu zeptal při druhém výslechu i Schünemanna, který se na ni upamatoval. Vyšetřovatel se otázal: „Je Vám známo, že podle služebního příkazu wehrmachtu a policie nesmí být popravena těhotná žena?“ Odpověď: „Takové nařízení neznám. Není mi ani známo, že by takové existovalo.“

provedení rozsudku sledovat bez nebezpečí úrazu. Až po této přípravě byla četa povolána před obět na vzdálenost přibližně patnácti kroků.³⁸⁵ Svoji instrukcí zasáhl do formálního průběhu zástupce pardubického gestapa Lehne, jenž se pravidelně exekuci účastnil. Podle Schünemannova nařízení byly oběti stříleny po jedné, podle rozšiřujícího příkazu Lehneho měly být oběti popravovány po dvou,³⁸⁶ což nebylo vzhledem k časové tísní vždy dodrženo. Nakonec se počet popravovaných určoval dle nastalé potřeby během výkonu bez výrazné závislosti na vztahu počet obětí versus počet střelců. K Lehneho dalšímu doplnění rozkazu patří uváděné zavázané oči a v případě křiku a nepřístojného chování měla být obětím zacpána ústa. Ačkoliv měla všechna tato opatření eliminovat projevy lidského chování, které by mohly popravčí negativně ovlivnit, v žádném případě nebyly roubíky využity.

Exekuce provedená 17. června nám díky časovému harmonogramu zachycuje strojovou rychlost a přesnost, s jakou je možno „odstranit“ člověka. Je to jediný „pardubický“ protokol, který takto detailně zachycuje časy u všech popravených. Důvodem bylo pravděpodobně jejich opovržlivé chování během exekuce. Popraveno bylo sedm lidí. První byl zastřelen v 19 hodin 2 minuty, další 19.07, 19.11, 19.16, 19.21, 19.25 a 19.29. Vidíme, že rozmezí mezi popravami jednotlivců byla přibližně čtyř až pětiminutová.

Poprava začínala po nastoupení čtyř a jejím seřazení. Chování popravovaných zachytil velící důstojník ve dvou formulacích, a to buď: „Die Verurteilten waren alle aufrecht, standhaft und gefaßt,³⁸⁷ nebo „Die Verurteilten zeigten bei der Exekution eine aufrechte und korrekte Haltung (...)“³⁸⁸ Ze 194 zavražděných lidí se nám u 29 z nich zachovala jejich poslední slova. Touto skupinou se chci v následujících řádcích blíže zabírat. Velkým překvapením jsou pro nás zmiňované popravčí protokoly, které v rámci možností zachytily poslední přání, projevy zoufalství i tiché modlitby. Oběti mluvily česky i německy, potichu i nahlas, dokonce i když obět hovořila „sama pro sebe“, tedy tichým hlasem, byla taková promluva zaznamenána a výslovně byla síla hlasu v protokolu do závorcky uvedena. To, že mezi aktivními i pasivními svědky exekuce byli česky hovořící lidé, je jednoznačné, neboť oběti mluvily povětšinou v češtině.

³⁸⁵ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 86, LS 26/47 Josef Zvířecí, Výpověď Josefa Zvířecího z 20. ledna 1947, s. 6. Protokol se zdá být velmi důvěryhodný, neboť je sepsán s přímým svědkem, který se v prostředí policistů pohyboval suverénně a měl s nimi dobré vztahy. Zajímavá je i poznámka u Kreutze, který o první popravě věděl již během dopoledne, z čehož vyplývá, že s provedením poprav byli policisté seznámeni s několikahodinovým časovým předstihem.

³⁸⁶ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4815, Výpověď Richarda Schünemanna z 10. srpna 1960, s. 2838.

³⁸⁷ NA, ÚŘP-AMV, 114-10-1, Exekuční protokol z 30. června 1942, s. 25. Překlad: Odsouzení byli stateční, připravení a stáli přímo.

³⁸⁸ Tamtéž, Exekuční protokol z 3. června 1942, s. 81. Překlad: Odsouzení projevíli během exekuce statečné a slušné chování.

Pro většinu popravčích nesrozumitelná čeština pomáhala ke „zvěcnění“ oběti, proto ani nikdo těmto výrazům zoufalství nebránil. Jak ale působila na popravčí slova pronesená jejich jazykem, tedy německy? Zásadou velitelů byla humanita; avšak humanita vůči popravčí četě a dalším zúčastněným, nikoliv vůči obětem! O zavražděné zde nešlo. Důležité bylo udržet akceschopnost a psychickou odolnost policistů. V okamžiku přivedení obětí na popravěštní místo byly dány obětem pásky na oči. Zde se oběti začaly projevovat. 5. června Rudolf Tošovský odmítl pásku se slovy: „Binde weg, ich will frei sehen.“³⁸⁹ Stejně tak Jan Bednář 9. června: „Nicht die Augen verbinden, die Binde weg. Ich weiß nichts vom Attentat.“³⁹⁰ Ladislav Kovář 17. června až ironicky odmítl zavázání očí: „Das brauch ich nicht (er meinte die Binde) danke schön, das brauch ich nicht.“³⁹¹ Israel Steiner 19. června: „Nicht die Binde.“³⁹² V průběhu příprav se některé z obětí modlily, hlasitě vzpomínaly na své blízké nebo prosily o milost. Josef Čerenský si během exekuce 4. června sám pro sebe říkal modlitbu.³⁹³ Václav Holý prosil: „Mein Herr schonen sie mich, ich habe vier Kinder.“³⁹⁴ Otto Kafka 9. června „bat kurz vorher um Gnade“³⁹⁵. Charypar slyšel těsně před zazněním výstřelů u svého vozu výkřiky obětí: „Jste zbabělí vrazi!“ nebo „Maminko zlatá, ani tebe neušetří? Za co nás vraždíte?“³⁹⁶ Podobná svědectví přednesli i gestapáci Kuchler, Kröger a Escherlohr.³⁹⁷

Rozsudek měl podle paměti Schünemanna následnou obsahovou podobu: „Für Gutheißung des Attentats und Aufforderung zur Unterstützung der Attentäter.“³⁹⁸ Rozsudek byl čten buď v němčině, tak tomu bylo nejčastěji, nebo v němčině a češtině, tato situace nastala zřídka, naprosto výjimečně pouze v češtině. Daleko větší účinek mělo toto čtení vůči policistům, jelikož je znovu utvrdilo o právním a hlavně spravedlivém trestu za protiněmeckou činnost. Pomohlo jim znovu interiorizovat rozhodnutí nadřízených a provedení trestu smrti ospravedlnit. Jejich svědomí tak bylo co možná nejvíce uchráněno záporným vlivům vypjatosti situace. Rozsudek dobře poslouchali a vnímali, neboť téměř všichni, u kterých zjišťujeme účast v popravčí četě, si rozsudky a jejich znění pamatují; samozřejmě za předpokladu, že byl text odsouzeným přečten.

³⁸⁹ Tamtéž, Exekuční protokol z 5. června 1942, s. 82. Překlad: Pásku pryč, chci vidět.

³⁹⁰ Tamtéž, Exekuční protokol z 9. června 1942, s. 90. Překlad: Oči nezavazovat, pásku pryč. O atentátu nic nevím.

³⁹¹ Tamtéž, Exekuční protokol z 17. června 1942, s. 66. Překlad: To nepotřebuji (myslel pásku), děkuji pěkně, to nepotřebuji.

³⁹² Tamtéž, Exekuční protokol z 19. června 1942, s. 57. Překlad: Pásku ne.

³⁹³ Tamtéž, Exekuční protokol z 3. června 1942, s. 81.

³⁹⁴ Tamtéž, Exekuční protokol z 5. června 1942, s. 82. Překlad: Můj pane ušetřete mne, mám čtyři děti.

³⁹⁵ Tamtéž, Exekuční protokol z 9. června 1942, s. 90. Překlad: krátce předtím [popravou] prosil o milost.

³⁹⁶ L. ŠÍMA, *Ležáky*, s. 79.

³⁹⁷ ABSMV, 325-4-1, Policejní protokol bez datace, s. 109.

³⁹⁸ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4815, Výpověď Richarda Schünemanna z 10. srpna 1960, s. 2838. Překlad: Pro schvalování atentátu a vyzývání k podpoře atentátníků.

Zabránit projevům strachu, zoufalství nebo naopak odvahy, až hrdinství se během exekuce rozhodně nepodařilo. Bohumír Mottl promluvil po přečteném rozsudku německy: „Bitte, ich habe das Attentat nich gutgehiessen, im Gegenteil, ich habe es verurteilt und im Namen der Beamten einen Brief an den Oberlandrat geschrieben.“³⁹⁹ Snaha přesvědčit v posledním okamžiku o svém loajálním postavení vůči Říši je patrná i u Františka Šrámka 17. června: „Ich hab es nicht getan. Ich bin ja von einer deutschen Mutter geboren, deshalb bin ich Deutschlehrer geworden, um das zu vermeiden.“⁴⁰⁰ Rudolf Jandák zemřel 28. června se slovy v německém jazyce: „Nein, das ist nicht wahr. Meine ganze Arbeit war für das Reich und die Heimat.“⁴⁰¹ Antonín Munzi se projevil po rozsudku: „In starkem, lautem Tonfall: „Es ist nicht wahr meine Kinder!“ a posléze česky: „Es lebe die tschechoslowakische (sic!) Republik.“⁴⁰² Během vteřiny, kdy již poznal, že obhajoba nemá smysl, dal najevo své politické přesvědčení. Řada obětí si stěžovala, že vůbec nebyla vyslechnuta, a jejich chování zůstávalo zaryto hluboko v mysli a vzpomínkách účastníků poprav. Například v Lidicích tak měla jedna z obětí těsně před popravou zvednout pravici a opovržlivě zvolat „Heil Hitler“.⁴⁰³ Tato svědectví se nám zachovala díky silnému zážitku, který cynicky odvážené chování odsouzených vyvolalo u jejich katů. Nemysleme si tudíž, že jednání a slova zavražděných nezůstala bez vlivu na psychiku policistů. Chybný by byl dojem, že poprava probíhala bez excesů ze strany policistů a dalších přihlížejících. V Táboře se těsně před popravou přihlížející ženy velitelů obětím vysmívaly.

Po vynesení rozsudku vydal velitel čtyry rozkazy: „Achtung, durchladen, anlegen, gebt Feuer.“⁴⁰⁴ Salva povětšinou ukončila život oběti. Za zády přivázané ruce ke kůlu způsobily, že oběť neklesla k zemi, ale trup zůstal viset se svěřenou hlavou. V tom okamžiku přistoupil lékař v uniformě wehrmachtu⁴⁰⁵, pokud byl přítomen, a konstatoval smrt. V případě, že oběť byla ještě naživu, rozkázal veliteli čtyry, aby udělal „ránu z milosti“. Charypar vzpomínal, jak při popravě 25. června přišel se

³⁹⁹ NA, 114-10-1, Exekuční protokol z 15. června 1942, s. 102. Překlad: Prosím, já jsem atentát neschvaloval, naopak, já jsem ho odsoudil a ve jménu úředníků jsem na oberlandrát zaslal dopis.

⁴⁰⁰ Tamtéž, Exekuční protokol z 17. června 1942, s. 66. Překlad: Já jsem to nedělal. Narodil jsem se německé matce, proto jsem se stal učitelem němčiny, abych se tomu vyhnul.

⁴⁰¹ Tamtéž, Exekuční protokol z 28. června 1942, s. 34. Překlad: Ne, to není pravda. Celá má práce byla pro Říši a vlast.

⁴⁰² Tamtéž, Exekuční protokol z 17. června 1942, s. 66. Překlad: V silném, hlasitém tónu: Mé děti, to není pravda!; Ať žije Československá republika.

⁴⁰³ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4815, Výpověď Franze Branda, z 14. dubna 1966, s. 3200; Tamtéž, Výpověď Hanse Johanna Bauera, ze 4. května 1966, s. 3212.

⁴⁰⁴ Tamtéž, Výpověď Karl Otto Maiera z 26. listopadu 1959, s. 26. Srov: Tamtéž, Výpověď Karla Ströhla z 27. listopadu 1959, s. 37. Překlad: Pozor, nabit, přiložit zbraň, pal!

⁴⁰⁵ Tamtéž, kart. B 162/4815, Výpověď Richarda Schünemanna z 10. srpna 1960, s. 2837. Srov: Opisy poprav z Lubů u Klatov, s. 4283–4296. 11. června 1942 po popravě dvou žen zjistil lékař, že první oběť žila deset vteřin, v případě druhé, dvacetileté Jarmily Burešové, rozkázal ubít třemi (!) ranami do hlavy. Smrt nastala až po dvaceti vteřinách od začátku exekuce.

svým německým průvodcem na místo exekuce bezprostředně po zaznění salvy. „(...) s obavami rychle přehlížím a odhaduji počet obětí a tu hle, v písku se dosud zmítá ztichlé tělo člověka. Jeden z vrahů přistupuje a ranou z pistole – říkáme ranou z milosti – chladnokrevně dobývá člověka. A ti ostatní katané, jako by se jich to netýkalo, klidně se bavili a labužnický zapalovali cigarety. Může takhle klesnout člověk? Ne, to nejsou lidé, to jsou ďáblové v podobě lidských vyvrhelů.“⁴⁰⁶ Při minimálně jedné exekuci to byl i Schünemann, který oběti dobýjel. On se také mnohokrát chlubil, že se tak dobře „zastřílel“, že je pro popravu jediným vhodným velitelem. Avšak toto tvrzení, které měl přednést před poručíkem Wernerem, později popírá a nedokáže si zaujatost Wenera vůči své osobě vysvětlit. Třeskot jednotlivých výstřelů byl slyšet v dalekém okolí. S napětím ho poslouchali muži v ubikacích, řidič Charypar, vzpomínají na něj posluhovačky i obyvatelé okolních stavení.

Po zjištěné smrti obětí přiskočili Schamann s Mikiskem, aby mrtvolu odváželi od kůlů a odtáhli za pověšenou plentu, která byla vzdálena dva až tři metry od popravěště. Tam už se o ně postaral Mikisek, tedy lépe řečeno o jejich zlatý chrup. Jak se zmiňuje zatčený gestapák Schulz, „nosil u sebe stále kleště a vytrhával mrtvolám z úst zlaté zuby, s čímž se i chlubil“.⁴⁰⁷ V dalších protokolech potvrzuje výpověď i gestapák Hanauske. V okamžiku, kdy se Mikisek poprvé přiblížil se šroubovákem a kombinačními kleštěmi k mrtvolám, vznikla charakteristika Mikiska jako vyvrhele a zrůdy. Dostal též přílehou přezdívku „Řezník“.⁴⁰⁸ Jeho jednání bylo z pohledu účasti na vraždách asociální. Údajně dostal zuby obětí darem za své zásluhy při exekucích od velitele gestapa Clagese. Ten byl skutečným pánem situace a též majitelem veškeré pozůstalosti po obětech, včetně zubních můstků. V Táboře byli k odklizení mrtvých přivezeni dva muži-Židé, kteří mrtvolu naházeli na korbu stejného vozu, v jakém byli ještě živí na místo dopraveni. Nákladní automobil pak odjel do krematoria v Českých Budějovicích.

Psychický stav mužstva byl výkonem exekucí značně zatížen a vedl až k hospitalizaci některých jedinců. Nápor, který jen přítomnost u poprav může vyvolat, si velice dobře velitelé uvědomovali. Těsně před fyzickou likvidací lidických mužů podával hlášení člen SD Max Rostock Horstu Böhmemu, který mu rozčilen odpověděl: „Und jetzt verschwinden Sie. Es ist für das Leben nicht gut, Exekutionen

⁴⁰⁶ L. ŠÍMA, *Ležáky*, s. 79.

⁴⁰⁷ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 101, LS 994/46 Ludvík Schulz, Výpověď Ludvíka Schulze bez datace, s. 102.

⁴⁰⁸ Tamtéž.

zu sehen.⁴⁰⁹ Pro menšinu zvláště otrlých byla poprava příjemným zpestřením dne a hlásili se pro výkon opakovaně. Řada mužů pouze oddálila svoji účasti tím, že se nepřihlásila dobrovolně, ale později byla k popravě povolána rozkazem. Po vykonání prvních poprav se již řada mužů nechtěla účastnit ani aktivně ani pasivně. Při první popravě 3. června si Charypar všiml, že celé popravě přihlíželo až sto padesát lidí, včetně vedoucích činitelů gestapa, oberlandrátu a příslušníků jejich rodin.⁴¹⁰ Toho dne měla popravčí četa snad až dvacet členů.⁴¹¹ Uvážíme-li, že při následných popravách bylo přítomno dle záznamů Charypara a některých členů policejní jednotky okolo dvaceti až třiceti přihlížejících, většinou členů gestapa, pak se můžeme domnívat, že k první popravě se přišli podívat i policisté, kteří s ní neměli přímo nic do činění. Už při čtvrté popravě 9. června neviděl řidič pohřebního vozu žádné přihlížející, ačkoliv dorazil na místo těsně po výstřelech. Tedy buď nebyli „diváci“ v hojném počtu přítomni, nebo odešli velmi spěšně, jak tomu bylo údajně již při první popravě. V jednom případě nám ludwigsburské protokoly zachovaly svědectví muže-policisty, který přijel do Zámečku natankovat palivo a naprostou náhodou se dostal jako svědek až k popravě, kde krátce nato zemřela jedna oběť. U popravčích kůlů viděl jednoho důstojníka a několik málo civilistů.⁴¹²

U policistů se po prvních exekucích začaly projevovat psychické poruchy. Člen popravčí čety na Zámečku wachtmeister Grimmer si postěžoval, „že už nebude střílet do lidí, že už je toho mnoho a sám že to těžko nervově snáší.“⁴¹³ Týž policista pak přiznává, že pro zmírnění tlaku dostávali vojáci popravčí čety kořalku; samozřejmě až po vykonané exekuci. U zmiňovaného Rufa se projevil jeho zážitky z tábořských poprav v podobě nočních můr. Spal tak neklidně, že svým křikem budil ostatní muže ve světnici. Napjatá situace se zvrhla v hádku mezi ním a Maierem, který na něj řval: „Wenn du nochmals schiessen gehst, schlage ich dich mit dem

⁴⁰⁹ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4815, Výpověď Maxe Rostocka z 9. dubna 1965, s. 1027. U popravy první skupiny mužů se zdržel a vzpomíná na hlasité modlitby, které se nesly vzduchem, a rychlost, s jakou poprava proběhla. Vzápětí byla totiž přiváděna druhá skupina. Déle již přihlížet nemohl, neboť se mu udělalo nevolno. Překlad: A teď zmizte, pro život není dobré vidět popravu.

⁴¹⁰ L. ŠÍMA, *Ležáky*, s. 79. Srov: SOA Zámorsk, Krajská prokuratura Hradec Králové, SPR 032/63, Výpověď Jaroslava Charypara z 14. května 1963, s. 12. Doslovný text v protokolu zní: „(...)celé popravě bylo přítomno asi 150 osob, z toho byli příslušníci gestapa, členové jejich rodin, včetně dětí, pracovníci Oberlandrátu v Pardubicích a další.“ Účast dětí není podložena v žádném dalším protokolu, ani v deníku Charypara. Považuji proto tuto informaci za nepravděpodobnou.

⁴¹¹ NA, MV-L, C 6178, Odboj na Pardubicku – Zvěrstva nacistů, bez stránkování, Výpověď Jaroslava Charypara z 19. května 1945.

⁴¹² ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4814, beze jména a datace, s. 2312.

⁴¹³ SOA Zámorsk, Gestapo, kart. 2, Výpověď Leopoldiny Zvířecí z 27. ledna 1947, s. 24. Srov: SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. 86, LS 26/47 Josef Zvířecí, Výpověď Leopoldiny Zvířecí z 22. srpna 1947, s. 15. „(...) přišel jednoho večera k nám do bytu a řekl, že je celý zničený, že střílel Čechoslováky a že to nechce více dělati.“

Gewehrkolben tot, du Hergottsakrament!“⁴¹⁴ Začal se u něho postupně projevo-
vat úbytek psychické odolnosti, neboť při prvních popravách se chlubil svojí prací,
kdežto později ještě před ukončením stanného práva ztichl a o zážitcích již nehovo-
řil. Při vypálení Lidic pak došlo k této vyhrocené události, kdy se policista ne-
ovládl již během poprav: „Der von mir benannte Hauptwachtmeister wurde zur
Exekution an Männern eines Hauses von Lidice befohlen. Er erzählte mir, daß ein
cca. 60jähriger Mann ihn angefleht habe, ihn zu verschonen. Der Polizeibeamte er-
klärte mir, daß dies jedoch nicht möglich war, da die SS-Posten auf der Straße nicht
nur die an den Häusern zur Exekution aufgestellten Männer, sondern auch die ein-
gesetzten Polizeibeamten mit Maschinenpistolen im Anschlag überwachten. Bei der
Exekution des obenerwähnten 60jährigen Mannes habe er dann ein Erlebnis gehabt,
das den Nervenschock herbeigeführt habe. Der Befehl lautete für die Polizeibeamten
sinngemäß, die Deliquenten mit der Dienstpistole durch Genickschuß zu liquidi-
eren. Der alte Mann habe sich unter dem Druck der Situation an die Hauswand
gekniet und von dem Polizeibeamten den Genickschuß erhalten. Nach dem Schuß
sei der Deliquent durch eine drehende Bewegung noch einmal halb hochgekom-
men und habe den Schützen mit weit aufgerissenen Augen angesehen. Da habe der
Polizeibeamte die Nerven verloren, die Pistole weggeworfen und sei Schreiend die
Straße in Richtung Wachlokal gelaufen. Er sei dann von SS-Männern abgefangen
und in das Wachlokal gebracht worden. Dort habe man ihm Schnaps eingeflöst, in
ein Auto gebracht und ins Lazarett nach Prag abtransportiert.“⁴¹⁵ Informace o prů-
běhu vypálení Ležáků rozhodně nezůstaly v úzkém okruhu přímých účastníků, ale
byly přenášeny mezi členy rodin, přátele a známé. Ani regionálně nezůstala infor-
manost omezena pouze na okolí Pardubic, Chrudimi nebo Náchoda. Policista
Woller svoji účast v Ležákách dopodrobna vylíčil svědkyni Marii Šnebergrové ve
vzdálených Přešticích u Plzně.⁴¹⁶ Šnebergerová vyšetřovateli detailně popsala průběh
vypálení vesnice tak, jak jej líčil Woller. Zнала přibližnou podobu osady a mlýna,

⁴¹⁴ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4804, Výpověď Karl Otto Maiera z 26. listopadu 1959, s. 27. Překlad: Jestli ještě jednou půjdeš střílet, umlátím tě pažbou.

⁴¹⁵ Tamtéž, kart. B 162/4817, Výpověď Johannese Fiebiga, z 1. února 1965, s. 3586. Překlad: Mnou jmenovaný vrchní strážmistr byl povolán k popravě mužů jednoho domu v Lidicích. Vyprávěl mi, že ho asi šedesátiletý muž úpěnlivě prosil, aby ho ušetřil. Policista mi vysvětlil, že to nebylo možné, jelikož SS střežili nejen k popravě postavené muže, ale i nasazené policisty. Při popravě výše zmíněného šedesátiletého muže měl prožitek, který měl za následek nervový šok. Rozkaz zněl ve smyslu zlikvidovat delikventy ranou do zátylku. Starý muž si pod tlakem situace musel kleknout ke zdi, poté dostal od policisty ránu do šíje. Po výstřelu se delikvent otáčivým pohybem ještě jed-
nou napůl zvedl a podíval se na střelce široce otevřenými očima. V tu chvíli ztratil policista ner-
vy, odhodil pistoli a křičíce běžel ulicí ke strážnici. Byl odchycen SS, kteří jej vzali do strážnice.
Tam mu nalili kořalku, naložili jej do auta a odvezli ho do lazaretu do Prahy.

⁴¹⁶ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 76, LS 920/46 Jan Woller, Výpověď Marie Šnebergerové z 24. června 1946, s. 5.

vzdálenosti lomů i podrobnosti o shromažďování obyvatel. Woller se před sousedkou stylizoval doslova do pozice pána situace. Vykreslil jí vpád do mlýna a zatčení několika osob jako scénu z novodobého akčního filmu. Mladá žena držící v ruce dítě před ním měla pokleknout a s prosíkem se tázala, kam budou odvezeni. Při akci měl být zastřelen i jeden muž, nalezena vysílačka a zbraně. Víme, že k ničemu takovému nedošlo, neboť Woller se při shánění obyvatel do osady z uzavíracího kordonu pravděpodobně vůbec nedostal, ani vysílačka, ani zbraně, ani mrtví na místě nebyli. Pro nás je podstatné, že pro vojáka se likvidace vesnice stala důvodem k rozsáhlému vyprávění a zdůraznění vlastní výjimečné úlohy. To, že v očích své sousedky měl získat jinou váhu, než doposud měl, nám spíše ukazuje jeho nízké sebevědomí a potřebu dokazovat svoji moc. V témž protokolu Šnebergerová opakuje Wollerovu odpověď na otázku, jestli střílel civilisty. Odpovědí bylo, že on nikoliv, neboť by to dělat nemohl. Z čehož v podstatě vyplývá, že nebyl ani nikým nucen a účast na popravách byla pro policisty relativně dobrovolnou záležitostí, nabízející víceméně dostatek manévrovacího prostoru. Policista v rozhovoru pokračoval v líčení poprav civilistů, kterých se účastnil v Jugoslávii.

Otřesného zážitku nebyl ušetřen ani řidič pohřebního vozu Charypar. Bojoval ve vlastním nitru se snahou dopřát zavražděným alespoň trochu důstojnou poslední službu a depresí, která se ho od první popravy zmocnila. Svému deníku se svěřuje se svými stavy po druhé popravě, tj. 4. června: „Obíral jsem se jednou myšlenkou po obě dvě noci, jakým způsobem si odpomoci od této strašné pro mě služby, a přicházel jsem jenom k jedinému, vzít si život, ale nechtěl jsem odejít, aniž bych několik těch vrahů nevzal s sebou, ovšem nemohl jsem nijakým způsobem dopomoci si k vhodné zbrani a jenom to snad bylo příčinou, že tyto řádky mou těžkou rukou mohl jsem napsat. V příštích dnech, které následovaly ze styků mých s dobrými známými a že vzpomínkou na svoji starou matku a snad každý má na světě někoho rád, kterého může potřebovat, upustil jsem od zamýšlené vraždy na katech a svojí sebevraždy a snad kdovíjaké katastrofy další, zatnul zuby, třeba že srdce krvácelo a řekl jsem si, spravedlnost musí zvítězit.“⁴¹⁷ Podobný stav začíná převládat i u zbylých čtyř zaměstnanců krematoria. Ani oni se s podobnou hrůzou nikdy nesetkali. Plíhal se krátce po ukončení stanného práva psychicky zhroutil a zaměstnání v krematoriu musel zanechat.⁴¹⁸

V době, kdy se již poprava chýlila ke konci, tedy zpravidla krátce po 19. hodině, čekal Charypar s Miethem v „černém antonu“ na pokyn gestapa, aby mohl zajet až do písničku. Když dostal řidič povolení, mohl zacouvat nákladním prostorem téměř

⁴¹⁷ Tamtéž, kart. č. 82, LS 985/46 Hubert Hanauske, Výpověď Jaroslava Charypara z 18. června 1945, s. 87.

⁴¹⁸ ABSMV, 325-4-2, Walter Kröger a spol., Výpověď Petra Plíhala z 5. července 1977, s. 9.

až k plentě. Po vystoupení z vozu jej šokoval pohled na popraviště, jehož obraz se mu navždy vryl do paměti. Obličejí k zemi, s roztrášenými lebkami a posypaná pískem ležela těla naházena jedno přes druhé.⁴¹⁹ Charypara zaujalo, jak rychle se všichni zvědavci z místa exekuce vytratili: „Vtipkovali, smáli se, ale jejich smích strnul v pošklebu, snad z obavy, aby ti mrtví nezdvihli své roztrášené hlavy s mozky vyhřezlými a neotočili k nim ztýrané zakrvácené tváře. Ta jejich podívaná skončila nějak neslavně, nějak rychle se snažili dostat z místa, aby jen už měli nešťastníky z očí.“⁴²⁰

„Nakládka“ trvala krátce, opět záleželo na počtu obětí. Než byly 6. června zřízeny tři vyplechované rakve, naházeli pomocníci těla přes sebe do nákladního prostoru vozu.⁴²¹ Později byla umísťována dvě těla do každé truhly a najednou tak bylo převáženo šest těl. Při nakládání do nákladního prostoru byla připravena velká vatová koule, která pohlcovala krev a bránila tak znečištění vozu.⁴²² „Anton“ se na poslední cestu nevypravil sám, ale měl doprovod v podobě ozbrojeného spolujezdce a několika vozů gestapa. Kolona projela parkem Zámečku, vyjela na hlavní silnici směrem k Pardubicím a po několika minutách jízdy projížděla městem ke krematoriu. Zde již čekají čtyři zbývající zaměstnanci. První popravou psychicky vyčerpaný Charypar vystupuje z vozu a otvírá nákladní prostor. Ostatní muži ustupují od vozu hrůzou⁴²³ a s odporem odvracejí tváře. Jen s největším přemáháním, pod pohrůzkami rozplétají a překládají zohavená těla do rakví a vezou k žárovišti. Členové gestapa si chtěli pravděpodobně zkrátit službu u kremační pece a nutili Šafaříka, aby naházel všech pět těl do pece najednou. Tento se však vzepřel, nejen z morálních důvodů, ale i proto, že technicky by spálení vícera těl bylo problematické. Po dobu kremace bylo krematorium a bezprostředně přiléhající část hřbitova uzavřena gestapem. Místnosti v krematoriu pak byly kontrolovány a těla pálena za stálého dohledu úředníků. Dle informací vedoucího krematoria Daleckého jel Charypar v časovém rozmezí 3. června až 9. července 1942 se svým vozem do Zámečku celkem 43 krát a ujel při tom 311 kilometrů.⁴²⁴

Po odklizení obětí nebylo popraviště nijak vyčištěno pro další popravu. V Pardubicích byla nanejvýš rozhrnuta písčítá půda, aby byly zakryty krvavé stopy na

⁴¹⁹ L. ŠÍMA, *Ležáky*, s. 78.

⁴²⁰ Tamtéž.

⁴²¹ NA, MV-L, C 6178, Odboj na Pardubicku – Zvěrstva nacistů, Výpověď Jaroslava Charypara z 19. května 1945, bez stránkování.

⁴²² Tamtéž.

⁴²³ L. ŠÍMA, *Ležáky*, s. 78.

⁴²⁴ AMV, 305-343-4, Výšetřovací spis ze 17. září 1945, s. 91. Zachycena výpověď vedoucího krematoria Františka Daleckého. Počet ujetých kilometrů odpovídá vzdálenosti krematoria a popraviště (cca 3,5 km). Dle seznamu zastřelených z jednotlivých dnů by vozidlo muselo učinit minimálně 40 jízd. Z toho vyplývá, že seznam můžeme z dostupných pramenů považovat za úplný; SOKA HK, OV ČSPB, kart. č. 5, č. 172, František Dalecký – Pardubické krematorium v okupaci, sepsáno v roce 1946, 17 s. Ve druhém protokolu Fr. Daleckého je uvedeno 45 jízd, počet ujetých km je shodný, tj. 311.

zemi, a nachystáno nové chvojí pro clonu. O tom, že nebyly nijak zvlášť zahlazovány stopy, svědčí i množství po válce nalezených střel a úlomků lebečních kostí. Ve své podstatě i kůly, které byly obyvateli okolních domů uchráněny před zničením, jsou důkazem, že o zametení stop vůbec nešlo.⁴²⁵ Kromě krátkých, několik desítek minut trvajících uzavírek místa exekuce, byla tato prostranství normálně přístupna mužstvu i zaměstnancům Zámečku. Správce Zvířecí se Sokolem se šli na místo podívat 4. června dopoledne: „Druhý den po odstřelení lidí jsem se byl podívat na místě, kde byli stříleni, a spatřil jsem jeden sloup, kde bylo mnoho páchnoucí krve cítiti a sedaly na to mouchy.“⁴²⁶ Na místo exekuce se dostala i Nováková s Dusbabovou, když jako výpomoc šly s kuchařem na záhony pro zeleninu: „Viděla jsem tam dva nebo tři kůly od střelby rozbité. (...) jak jsme řezaly zeleninu, dívaly jsme se stranou, jak to tam vypadá. Za kůly byla do písku zaražena lopata a stranou u houští od jednoho stromu ke druhému příkrývka, a jak jsem se domnívala, byla tam proto, aby nebylo vidět do místa poprav. Celé místo jsme pozorovaly na vzdálenost 20 až 30 (!) metrů (...). Když nás kuchař z pole odváděl, přiběhl k němu policista a o něčem se hádali, patrně proto, že nás tam neměl vodit.“⁴²⁷ Pohled na popravčí kůly rozhodně nemohl být příjemný, zvláště pak, když jim bylo jako svědkům vyhrožováno zastřelením, pokud jakékoliv informace prozradí ve svém okolí.⁴²⁸ Absurdní je minimální vzdálenost zeleninových záhonů od popraviště. Volně bylo přístupné i místo exekuce v Táboře, tzn. kdokoliv z osazenstva mohl vstoupit do střelnice a místa posledního vydechnutí obětí si prohlédnout. Viděli tak dřevěnou zástěnu a zadní stěnu garáže potřísněnou krví a mozkovou hmotou, která byla rozmetána až na kasárenský dvůr.⁴²⁹

Místo exekuce nabízelo i získání „suvenířů“. Jedna ze služebných popisuje krátkou příhodu: „V určitý den v dopoledních hodinách šla jsem s Annou Novákovou pro policejní kuchyň pro dříví. Když jsme šly kolem stájí, byla tam hromada smetí a v něm zakrvácené kapesníky apod. Začaly jsme ve smetí hrabati a Nováková si vzala 2 zakrvácené provazy pryč „pro štěstí“. Třeba jsem se před Novákovou udivovala, že to může udělati a brát si provazy po popravených, odnesla si tyto domů.“⁴³⁰ Nejde o to, jestli byly provazy skutečně použity při popravě. Hlavním

⁴²⁵ NA, MV-L, C 6178, Odboj na Pardubicku – Zvěrstva nacistů, Protokol o předání kůlů ze dne 14. května 1945. Dva kůly předala Marie Jezdínská, která je za pomoci Josefa Žemličky uřezala na začátku května 1945, ale ze strachu tři další kusy spálila. Ke kůlům ještě bylo předáno pět kulek. V publikaci L. ŠÍMI, *Ležáky*, nalezneme fotografie úlomků lebečních kostí, které byly v místě popraviště nalezeny na jaře 1945.

⁴²⁶ SOA Zámrsk, MLS Chrudim, kart. č. 86, LS 26/47 Josef Zvířecí, Výpověď Josefa Zvířecího z 20. ledna 1947, s. 6.

⁴²⁷ Tamtéž, Výpověď Anny Novákové z 18. února 1947, s. 26.

⁴²⁸ SOA Zámrsk, Gestapo, kart. 2, Výpověď Marie Dusbabové z 16. ledna 1947, s. 23.

⁴²⁹ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4804, Výpověď Otto Karla Maiera z 26. listopadu 1959, s. 26.

⁴³⁰ SOA Zámrsk, Gestapo, kart. 2, Výpověď Marie Pospíšilové z 17. ledna 1947, s. 21-22.

principem je touha po získání takového předmětu a ještě i přisuzování mu magické moci. Utrpení a násilná smrt byly lákavé imaginativností, kterou vzbuzovaly, a zvláště pak, pokud byly podpořeny hmotnými předměty. Na stejném principu fungovalo získávání „trofejí“ v podobě fotografií. Řada nacistických zločinů byla odhalena díky neukojitelné touze získat nějaký předmět nebo zachovat fotografii pro paměť. I Ruf se své ženě chlubil fotografiemi z tábořského popraviště.⁴³¹ A celá známá série fotografií z Lubů u Klatov situaci jen podtrhuje.

Zajímavou úlohu hrály dopravní prostředky spojené s vykonáním poprav. V Pardubicích se do této skupiny řadily hlavně vozy gestapa a zmiňovaný pohřební vůz krematoria. Ten byl svojí černou barvou a záclonkami obzvláště nápadný. V období stanného práva byla jeho okna stále zatažena roletami a boční skla opatřena prkenným bedněním. Stal se znamením nebezpečí, teroru a smrti. Byl zhmotněným symbolem institucí, které měly co do činění se smrtí a nijak se tím netajily. Naopak byla efektivně využita fantazie každého individua vedoucí k zastrašení celého davu. Tak byl tvořen další faktor, kterým byla síla a moc prezentována a současně zpřítomněna mezi obyvatelstvem. Faktické provedení vražd mělo zůstat tajné, ale existence absolutního trestu měla být známá. Té pomohl vedle veřejných vyhlášek i symbol vozu krematoria. Dojem z pohřebního auta byl na začátku poprav ještě umocněn nepromyšleností vražedné mašinérie, neboť zohavená těla krvácela. Cestou pak z vozu kapala krev a na silnici tak zůstala stopa od Zámečku až do krematoria, na což si u gestapa stěžoval řidič Charypar.⁴³² Do 6. června sice byly zhotoveny zmiňované tři hrubě opracované rakve s vnitřním vyplechováním, to se ovšem již krvavá stopa vsákla do vědomí civilního obyvatelstva, které v této době bylo vůči podobným „excesům“ zvláště citlivé. Pardubická „krvavá stopa“ nebyla jediným případem. Stejný problém nastal během transportu těl z Tábora do Českých Budějovic.

7. Zatýkání v Pardubicích, v Ležákách a likvidace vesnice⁴³³

Obsah a role „Bartošova archivu“

Velitel SILVERu A Alfréd Bartoš byl mezi svými nejbližšími spolupracovníky zapísán nejen jako hrdina, ale i negativně – především pro své nezodpovědné chování

⁴³¹ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4804, Výpověď Emilie Ruf z 22. října 1959, s. 7.

⁴³² L. ŠÍMA, *Ležáky*, s. 78. Popis poprav z 5. června 1942.

⁴³³ ABSMV, 325-4-1, Policejní protokol bez datace, s. 22. Československý vyšetřovatel v roce 1969 určil členy týmu patrajícího po Potůčkovi a vyslychající zatčené obyvatele Ležáků takto: Linsel, tlumočnick Hanauske, Kröger, tlumočnick Kuchler, Escherlohr, tlumočnick Madl, Mieth, tlumočnick Praus.

vůči ženám a nedostatkům v konspirativní činnosti.⁴³⁴ Hodnocení velitele SILVERu A pochopitelně nelze paušalizovat u všech odbojářů, se kterými se Bartoš setkal, nýbrž pouze u nejbližších spolupracovníků. Bartoš rozehrál ve svém soukromém životě v dané době velmi nebezpečnou hru, kterou nezvládl. Jeho sex-appeal vzbudil zbytečné napětí uvnitř skupiny. Cílem této kapitoly není v žádném případě diskreditace velitele SILVERu A. Domnívám se však, že je potřeba se na symbolickou hodnotu nově postavené sochy Alfréda Bartoše v jeho rodišti v Sezemicích (odhalena 17. června 2007)⁴³⁵ dívat z více úhlů pohledu. Jako mnohokrát vyznamenaný hrdina neztratit svoji tvář, pokud se vedle jeho nesporných zásluh pokusíme poukázat i na méně zářivé stránky jeho osobnosti a činnosti. Vypjatá doba si zajisté žádala i své formy odreagování, ale vyostření vzájemných vztahů mezi Bartošem a Potůčkem s Junkovou, a posléze i Bartošovou ztrátou útočiště u Hladěny, kterému zahýbala žena,⁴³⁶ vedlo k neuváženému „rozdrolení“ sítě. Hladěna tak musel být nejen stále psychicky připraven na zatčení, ale musel řešit i manželskou krizi. Dva lidé, na které spoléhal, mu připravili nepěknou odměnu za jeho riskování pro zahraniční odboj. Je pouze na čtenáři, aby na základě svých etických hodnot a znalostí situace sám pro sebe rozhodl, jestli Bartošovy charakterové vlastnosti odpovídají jeho představě hrdiny či nikoliv. To není otázka, kterou můžeme rozřešit. Postava A. Bartoše bude ještě dlouho budit pozornost a jítřit názory pamětníků i následujících generací.

Pro závěrečnou fázi existence SILVERu A je rozhodující písemná agenda, kterou si Bartoš o své činnosti vedl a která padla do rukou gestapa. Nalezení těchto materiálů pak okupantům přineslo přinejmenším ideologický důvod ke zničení Ležáků. Aniž bych měl v úmyslu snižovat významný Bartošův podíl na úspěšném řízení parašutistů v protektorátu, pokládám si otázku: Dopomohla k ležácké tragédii i jistá nerozvážnost velitele SILVERu A?

Z. Jelínek uvedl ve své publikaci, že Bartoš byl svými spolupracovníky hodnocen kladně. Ačkoliv bychom to u hrdiny československého odboje neočekávali, vždy tomu tak nebylo. Pramenem nám mohou být logicky pouze výpovědi přeživších. Neodhalená část Krupkovy skupiny okolo Otty Kacetla se odsuzujícím způsobem vyjádřila proti Bartošovu hazardnímu chování vůči okupantům. Bohumil Česnek, strýc V. Krupky, poznal Bartoše na jaře 1942: „Večer jsme debatovali

⁴³⁴ K. JIČÍNSKÝ, *Hrdinové našeho osvobození. Alfréd Bartoš*, in: ZKPP, č. 1, 1975, s. 4–6. K. Jičínský se vhodně staví na stranu A. Bartoše. Přiznává jeho chyby, aniž by zmenšil význam jeho odbojové činnosti.

⁴³⁵ Podrobně: ZKPP, č. 9–10, 2007, s. 229–230.

⁴³⁶ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 98, LS 61/48 Václav a Hana Krupkovi, Doplněk k protokolů V. Krupky bez datace, s. 285. Tuto informaci známe pouze z výpovědi V. Krupky, jelikož z jiných pramenů není potvrzena.

o různých polit. otázkách, kterých se zúčastnila i moje žena i Motyčka [pseudonym A. Bartoše] s obviněným [Václavem Krupkou]. Sdělil jsem Motyčkovi, takto pojišťovacímu úředníku, řadu zpráv z průmyslového oboru, o výrobě v Janečkově továrně, něco ze Škodovky a můj dojem o Motyčkovi nebyl příliš příznivý. Byl velmi neopatrný. Všechna moje sdělení si poznamenával do notýsku, dokonce i takovou podrobnost, na jakých vlnách a kdy vysílá československá stanice z Káhiry a jiných míst, což jsem Motyčkovi vytkl. On mně na to řekl, že v jeho zápisníku jsou zaneseny daleko tajnější věci, že se prostě nesmí stát, aby zápisník se dostal nepovolenému do ruky.⁴³⁷ O mnoho lepší vizitku nedal Bartošovi ani Krupkův bratranec Vlastimil Filler. Ačkoliv to byl právě on, kdo v době největšího ohrožení, tj. kolem poloviny června 1942, nabídl Bartošovi možnost ubytování.⁴³⁸ Filler se setkal poprvé s Bartošem u Krupkových: „Při této příležitosti jsem byl překvapen neopatrností parašutistů. Při hledání cigaret v zásuvce se na mne vykulil ruční granát, dále pak jsem upozornil na neopatrnost smlouveného signálu. Zvonilo se totiž u Krupků znamením [tečka, tečka, tečka, čárka] /V/.“⁴³⁹ Co přesně neopatrností smlouveného signálu myslel, není z protokolu zřejmé. Milan Katschner, který poskytl Krupkovým útočiště ve svém hotelu v Polici, svoji nedůvěru vůči členům SILVERu A vyjádřil slovy: „Sami si dělali poznámky o věcech velmi tajných zcela otevřenou řečí. Upozorňoval jsem obviněného [Václava Krupku], ten se mnou souhlasil a ujistil mě o nápravě.“⁴⁴⁰ Katschnerova výpověď pokračuje velmi ostrou kritikou: „Obviněný rozuměl myšlenky, byl si vědom, že to dělá z vlastenecké povinnosti a jako výborný voják. Totéž bych nemohl říci o ostatních ze skupiny obviněného, zejména ne o parašutistech, tam ve velké většině šlo spíše o dobrodružství, než o lásku k vlasti.“⁴⁴¹ Svě výhrady k Bartošovým zápiskům vyjádřil několikrát i Václav Krupka starší, ale od Bartoše dostal pouze ujištění, že má všechny informace dobře schované.⁴⁴² Zásadní neopatrnost při uložení klíčového písemného materiálu skupiny SILVER A byla jedním z důležitých, ne-li nejdůležitějším důvodem k vypálení Ležáků.

Předešlý odstavec je nutno považovat za výchozí bod v pochopení atmosféry uvnitř skupiny i následků, které nezodpovědné jednání mělo. Čím častěji spolu jednotliví účastníci pracovali, tím větší k sobě měli důvěru. A naopak, čím vzdálenější ve struktuře skupiny od sebe odbojáři byli, tím úměrně i klesala jejich informovanost a vzájemný pocit jistoty o loajalitě toho druhého. Za dva nejnápadnější

⁴³⁷ Tamtéž, Výpověď Bohumila Česneka z 8. února 1946, s. 181.

⁴³⁸ Václav KRÚPKA, *K otázce „Bartošova archivu“*, in: ZKPP, č. 9–10, roč. 1991, s. 223.

⁴³⁹ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 98, LS 61/48 Václav a Hana Krupkovi, Výpověď Vlastimila Fillera z 8. února 1946, s. 185.

⁴⁴⁰ Tamtéž, Výpověď Milana Katschnera z 14. února 1946, s. 199.

⁴⁴¹ Tamtéž.

⁴⁴² Tamtéž, Výpověď Václava Krupky st. z 27. října 1946, s. 136.

příklady můžeme uvést zmiňované manžele Krupkovy. Václav Krupka byl Marií Vaškovou již během akce považován za ne úplně spolehlivého, zatímco velmi úzká Krupkova skupina, jež s ním pravidelně udržovala kontakt, o jeho důvěryhodnosti vůbec nepochybovala. Stejný princip se uplatnil i v případě Hany Krupkové, která i jako pozdější konfidentka gestapa požívala u svých přeživších spolupracovníků důvěru. Neopatrnost ve vedení písemného materiálu byla jedním ze zásadních problémů organizace a stala se i jedním z rozhodujících činitelů celého zatýkání. Hana Krupková si pamatovala na Bartošovy zápisky: „Pokud vím, psal si Bartoš obsahy přijatých i odeslaných telegramů, aby měl přehled své činnosti. Všechny jeho spisy byly v deskách ukryty ve skříni v mém bytě spolu s lahví benzínu a sirkami, aby byla možnost rychlého zničení v případě přepadení gestapem. Na svých cestách vozil Bartoš spisy s sebou.“⁴⁴³ Ačkoliv bylo bezpečné uschování písemností především Bartošovou záležitostí, objevil se na začátku roku 1991 v časopise Zprávy Klubu přátel Pardubicka ostrý článek namířený proti Václavu Krupkovi. Autorem článku byl Karel Gottwald, který poukazoval na některá fakta svědčící o vině V. Krupky na odhalení „Bartošova archivu“ gestapem, popř. na nevěrohodnosti Krupkových tvrzení.⁴⁴⁴ V. Krupka reagoval poměrně podrobně na článek v ZKPP o sedm měsíců později.⁴⁴⁵ V reakci se objevilo několik údajů, které nám dokreslují situaci po atentátu na Heydricha. Bartoš byl po svém sporu s Hladěnou ubytován u Krupků,

⁴⁴³ Tamtéž, Výpověď Hany Krupkové z 1. srpna 1945, s. 17.

⁴⁴⁴ Karel GOTTWALD, „Válečný deník“ Alfréda Bartoše, in: ZKPP, roč. 1991, č. 1–2, s. 23–27. Stručně zmíněno hlášení gestapa o „archivu“ a následná výpověď V. Krupky o obsahu materiálů z května 1945 a popření existence Fredova „deníku“ V. Krupkou při besedě s K. Jičínským a Fr. Michálkem v osmdesátých letech 20. století. Gottwald správně poukazuje na potřebnost vedení přehledových poznámek A. Bartošem. Autor článku chtěl dokázat určitou vinu V. Krupky na odhalení Bartošových materiálů a následném prozrazení spolupracovníků. Jako argument použil, že gestapo mělo rozšifrované depeše, šifry klíče, ale neznalo způsob šifrování. Mylně uvádí, že v době odhalení těchto poznámek již byli parašutisté mrtví. Mrtev byl pouze J. Valčík. Odpověď na otázku, kdo pomohl gestapu s šifrováním v radiové protihře, nechává otevřenou, avšak s náznakem o možné spolupráci V. Krupky. V otázce seznamu ilegálních bytů argumentuje K. Gottwald, že pokud by existoval, zasáhlo by gestapo během jediného půldne, a ne od 17. června do 7. července. Ovšem gestapo zatkl drtivou většinu odbojářů brzy ráno a během dopoledne 20. června 1942. Dále pak zpochybňuje existenci seznamu zbraní, neboť „není prokázáno, že by v Pardubicích byly zbraně z jiných zdrojů (...)“ (s. 24), než které s sebou přivezl SILVER A, tzn. šest ručních zbraní a „nějaký ten ruční granát“. Činnost ČENDY v Praze, Pardubicích, Chrudimi a široké oblasti čtyřúhelníku Nasavrky, Hlinsko, Skuteč a Chraст poukazuje na velké zásoby zbraní, a to nejen u ČENDY; o dalších skupinách nemluvě. Dalším důkazem nespolehlivosti V. Krupky, má být dle K. Gottwalda nezničení „Bartošova archivu“ při odjezdu do Police nad Metují, když odcházel z domu až po Bartošovi. Měl snad V. Krupka zničit důležité materiály svého velitele bez jeho vědomí? Navíc měl podle ironické poznámky K. Gottwalda V. Krupka ukrýt svůj materiál u MUDr. Bartoně tak dokonale, že nebyl dosud nalezen. Výpověď gestapáka Schmeckthala nalezení určitých materiálů a peněz u Bartošových potvrzuje. Na krátký článek K. Gottwalda poctivě reagoval J. Lom z Prahy v Národním osvobození 21. května 1991. Označil „autorovy dedukce za věrohodné“.

⁴⁴⁵ V. KRUPKA, *K otázce*, s. 222–225.

kde byl od konce dubna do poloviny června 1942 léčen na revma. Během této doby, kdy by bylo jeho akceschopnosti nejvíce třeba, byl upoután na lůžko a denně mu byly MUDr. Bartoněm podávány injekce. Přesto pokračoval ve sbírání, vyhodnocování a šifrování zpráv pro Libuši. Teprve kolem 12. června byl schopen pohybu po bytě. Podle výpovědi V. Krupky pevně věřili, jak Bartoš, tak Krupkovi s nejmenovanými spolupracovníky, že heydrichiádu přežijí. Nebyli připraveni na zradu. Byt Krupkových byl pro úschovu Bartošových materiálů velmi nevhodný.⁴⁴⁶ Ovšem o lepší úschově spisů bez povolení samotného velitele nemohlo být řeči.

Poté, co se Čurda 16. června 1942 dobrovolně přihlásil na pražském gestapu, dal šéf 3. oddělení pražského gestapa Willi Leimer podnět k zatčení manželů Krupkových z Pardubic. Čurda postupně prozrazoval jednotlivé části odbojových větví, načež byla mezi jinými zatčena pražská rodina Moravcova, spojka Jan Vojtíšek v Bělohradě se ženou a následně i manželé Krupkovi, kteří od 15. června trávili v podstatě vynucenou dovolenou v Polici nad Metují u svého přítele a spolupracovníka Milana Katschnera. V Pardubicích se v den odjezdu také naposledy rozloučili s Bartošem. V Katschnerově výpovědi je uvedeno, že manželé Krupkovi byli údajně dopředu varováni před rozsáhlými chystanými prohlídkami v Pardubicích a okolí.⁴⁴⁷ Informace byla velmi spolehlivá a přesná, neboť v zachovaných soupisech namátkového pátrání německých policejních složek je k noci z 16. na 17. června zapsána pátrací akce v Opatovicích nad Labem, Pohřebačce a Bílé.⁴⁴⁸ 17. června pak další akce, ještě blíže Pardubicím, a sice v Dřítčci, Němčicích a Dražkově.⁴⁴⁹ Takové informace musely pocházet od zdrojů blízkých německému velení Schutzpolizei nebo gestapa. Svědčí to o velmi dobré informovanosti a účinných protipatřních skupiny vůči represivnímu aparátu.

Zatýkáci akce gestapa v brzkých ranních hodinách 17. června 1942 v Polici nad Metují v hotelu Pejskar byla pro Krupkovi natolik nečekaná, že Václav nestihl použít svoji zbraň, aby, jak uvedl, usmrtil sebe i manželku.⁴⁵⁰ Když otevřel dveře,

⁴⁴⁶ Tamtéž, s. 223–224. „Bezpečné ukrytí těchto spisů v mém bytě bylo značně problematické. Parkeťová podlaha, stůl, židle, dva gauče se skříňkou, skříň spojená s příborníkem. Kuchyň – stůl, židle, kanape, skříň, kuchyňský mycí stůl, skříňka na nádobí a kuchyňské potřeby. Předsín – skříň na šaty, věšák. Koupelna a WC. Bartoš používal k uložení jeden oddíl skříně, kde byly knihy, pro svůj materiál. K tomu jsme přidali litrovou láhev hořlaviny (líh, benzín?). Při práci, buď v posteli nebo na stole, měl položený své slohy, z nichž si vybíral, co má zašifrovat. V případě, že někdo měl přijít nebo někdo zazvonil, Bartoš své slohy rychle složil a zasunul pod židli, kde je zajišťoval větším kovovým pořízlem, aby nevypadly.“

⁴⁴⁷ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 98, LS 61/48 Václav a Hana Krupkovi, Dopis sepsaný Milanem Katschnerem docentu Vladimíru Krajinovi 3. července 1945, s. 294.

⁴⁴⁸ NA, ÚŘP-AMV, 114-10-1, Zápisy pátracích akcí z 16. června 1942, s. 107.

⁴⁴⁹ Tamtéž, Zápisy pátracích akcí z 17. června 1942, s. 105.

⁴⁵⁰ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 98, LS 61/48 Václav a Hana Krupkovi, Výpověď Václava Krupky z 8. srpna 1945, s. 74.

vtrhlo dovnitř pět gestapáků, přičemž mu hlavně zbraní namířili na břicho a spánek. Krupkovo velmi závažné svědectví se týká spisů Alfréda Bartoše. Po zlomení Krupkova odporu k němu přistoupil jeden z členů gestapa, „(...) zřejmě velitel, otevřel aktovku, při čemž jsem s hrůzou poznal červené obálky Fredových spisů a věděl jsem, co strašného se stalo.“⁴⁵¹ Toto své tvrzení ovšem Krupka v Jelínkově knize opravil s tím, že se spletl, ale o existenci dokumentů nebylo sporu.⁴⁵² V poválečném výslechu upřesnil, co ony spisy obsahovaly: „Válečný deník od seskoku skupiny až do května 1942, zprávy vojenské, politické a kulturní. Zprávy odeslané a došlé, šifrovací klíč 1 a 2, popis akce 1 (Škodovka), trojúhelníky ubytování: obuvník Dašice, Hladěna – Pardubice, Ústí nad Orlicí – Hrdina, b/ Krupka-Bartoň, Žváček. Seznam, kde jsou u koho zbraně, bylo tam více jmen. Trojúhelník pohybu radiostanice, Lom-Železné hory, Bohdaneč-Pardubice. Dopisy od Mirka a Jirky. Celá řada jiných zpráv. Osudy skupin, navázání styků a jiné. Víím, že se tam vyskytovalo krycí jméno Jindra a kapitán Nemo a Morávek. Pro tyto tři jsem byl bit a s různými lidmi konfrontován. Byl to svazek listin, asi 50 listů strojem psáno v nápadném rudém obalu. Dále tam byly falešné dokumenty, legitimace, pracovní knížky a policejní přihlášky. Některé věci byly šifrovány a i různá jména byla šifrována. Tyto listiny viděl a byly ukázány jako vzor Ottu Kacetlovi, který jest svědkem. Také je viděl pan Filler a snad i pan Katschner; ovšem nevěděli, co obsahují. Moje listiny podobně vedené jsem dal uschovat panu Dr. Bartoňovi, který je někde bezpečně ukrýl již v době po atentátu na Heydricha a zřejmě nebyly nalezeny.“⁴⁵³ To, že by posledně uvedené dokumenty nebyly odhaleny, je zpochybněno svědectvím člena gestapa Gerharda Schmeckthala: „Jest mi známo, že u MUDr. Bartoně byly nalezeny peníze a důležité dokumenty, které byly uschovány v rentgenovém přístroji.“⁴⁵⁴ Zda se jedná o jedny a tytéž dokumenty, se nedá blíže určit. Čistě hypoteticky vzato by díky nim získalo gestapo další stopu. Padesát let po událostech z června 1942 V. Krupka upřesňuje podobu Bartošových písemností: „Jak jsem již podotkl, byly to jeho písemnosti uložené asi v pěti slohách nápadně červené barvy s nadpisy „Zprávy vojenské“, „Zprávy politické a kulturní“, „Zprávy hospodářské“, „Spisy došlé a odeslané“ a „Spisy osobní“. S těmito materiály Bartoš pracoval. Vybíral podle významu a zašifroval. K materiálům patřila i knížka básní od Svatopluka Čecha a šifrovací klíč.“⁴⁵⁵

⁴⁵¹ Tamtéž.

⁴⁵² Z. JELÍNEK, *Operace*, s. 104. „V aktovce jsem u gestapáka uviděl červené desky. Lekl jsem se, protože podobné používal i Bartoš na své materiály. Mýlil jsem se však.“

⁴⁵³ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 98, LS 61/48 Václav a Hana Krupkovi, Výpověď Václava Krupky z 8. srpna 1945, s. 82–83. Srov: NA, ÚŘP-AMV, 114-10-32, s. 76. O nalezení a obsahu Bartošových depeší informuje Dr. Geschke 25. června 1942, včetně přílohy s obsahy některých depeší.

⁴⁵⁴ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 78, LS 937/46 Gerhard Schmeckthal, Výpověď Gerharda Schmeckthala z 28. června 1946, s. 20.

⁴⁵⁵ V. KRUPKA, *K otázkce*, s. 223.

Ve skupině si členové vyhotovovali kopie shromážděných informací.⁴⁵⁶ Proto byla šance gestapa v objevení těchto dokumentů poměrně vysoká. Otta Kacetl si část materiálu od Bartoše vzal těsně před odhalením celé sítě. Asi i právě proto nebyla tato část skupiny odhalena. Dalším svědectvím objevených materiálů je oficiální zpráva, kterou šéf gestapa Clages poslal do Prahy 20. června. Informuje v ní o nalezení důležitých materiálů, které byly den před tím zajištěny u Krupků v bytě. Vzhledem k závažnosti, kterou má tato zpráva pro další vývoj v ležácké tragédii, se jí budeme zabývat sice později, ovšem o to zevrubněji. Prozatím stačí zmínka o její existenci. A posledním případem nalezení písemného materiálu je prohledání zastřeleného Bartoše 21. června večer, kdy u něho byla nalezena aktovka a zašifrované depeše. Gestapo se tak během několika dnů zmocnilo písemného materiálu, který neměl nikdy padnout do nepovolaných rukou. Potvrzením existence několika zdrojů písemného materiálu je vyšetřovací svodka gestapa z 25. června 1942. Zde jest uvedeno, že „das umfangreiche schriftliche Material der Gruppe Bartoš aus den verschiedenen Anlaufstellen wird z. Zt. gesichert. Der Inhalt der bisher dechiffrierten militärischen Funksprüche und sonstiger militärischer Mitteilungen ist als Anlage 1/ beigefügt.“⁴⁵⁷ Geschke v hlášení oddělil depeše od ostatního sdělení vojenského charakteru. Tak se obsah „Bartošova archivu“ rozšiřuje i o poznámky, které nebyly odeslány. Potvrzuje se tak informace od V. Krupky. Geschke uvedl ve jmenované 1. příloze osmnáctibodový soupis (3 strojopisné strany) získaných informací.⁴⁵⁸ Pouze bod 4, 5 a 17 se objevil v pozměněné formě v depeších do Londýna.⁴⁵⁹ Zbývající informace jsou patrně Bartošovy soukromé poznámky.⁴⁶⁰ Které depeše gestapo dostalo do rukou, není známo, ale akce „Škodovka“⁴⁶¹ je v nacisty získaných materiálech zachycena v několika případech podstatně podrobněji než v informacích odeslaných do Londýna,⁴⁶² neboť obsahuje Bartošovy poznámky o konkrétních úlohách jednotliv-

⁴⁵⁶ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 98, LS 61/48 Václav a Hana Krupkovi, Výpověď Václava Krupky z 8. srpna 1945, s. 64.

⁴⁵⁷ NA, ÚRP-AMV, 114-10-32, Souhrn informací šéfa pražského gestapa Dr. Geschka o činnosti parašutistů z 25. června 1942, s. 91. Překlad: ...obsáhlý písemný materiál skupiny Bartoš z různých úkrytů je toho času zajištěn. Obsah dosud dešifrovaných vojenských radiogramů a jiných vojenských sdělení je přiložen jako příloha 1.

⁴⁵⁸ Tamtéž, s. 96-98.

⁴⁵⁹ J. NĚMEČEK, *Libuše*, Východočeský sborník historický 3-4, 1993-1994. Bod 4 odpovídá části depeše z 16. dubna 1942, bod 5 depeši z 20. května 1942 a bod 17 depeši z 6. února 1942.

⁴⁶⁰ Obsahem jsou informace vojenského charakteru, kupř. z poličské muničky, z hlinecké textilky a pardubického Semtína, Prokopky a Telegrafie atd.

⁴⁶¹ NA, ÚRP-AMV, 114-1-6, s. 1-41.

⁴⁶² J. NĚMEČEK, *Libuše I.*, Východočeský sborník historický 3, 1993, s. 320-322, depeše Libuše-Londýn z 14. a 15. dubna 1942; Týž, *Libuše II.*, Východočeský sborník historický 4, 1994, s. 217-227, depeše Libuše-Londýn z 16., 18., 21., 22., 23., 24., 25., 29. dubna a 4., 6., 9. května 1942.

ců a časovém harmonogramu.⁴⁶³ Nacisté tedy dostali do rukou Bartošovy zápisky nejen o přijatých a odeslaných depeších, ale pravděpodobně i obsáhlejší konspekty jeho zpráv. Navíc je souhrn předložený Geschkem pouze výběrem na základě daného kritéria, jímž byla akce „Škodovka“. Tyto poznatky nám potvrzují svědectví V. Krupky, a proto musíme považovat za pravděpodobné, že v Bartošových složkách byly i citlivé informace o některých jeho spolupracovnících, včetně adres.

17. června byli manželé Krupkovi převezeni přímo do Prahy, neboť odhalení atentátníků spadalo pod pražské ústředí gestapa a Čurda, jenž vedl tajnou policii po velmi důvěryhodných stopách, byl „pražským případem“. Sama cesta byla důkazem důležitosti obou zatčených, neboť, jak Krupková při výslechu popisovala, jela ve voze se třemi gestapáky a za ním jel další vůz s jejím manželem a pětičlenným gestapáckým doprovodem.⁴⁶⁴ Po příjezdu do Petschkova paláce byli odvedeni do podzemních místností, tzv. „biografu“, kde čekala řada dalších zatčených občanů. Krupková poznala „(...) ve spoutaném, roztrhaném a zabláceném muži svého známého Jana Vojtíška z Lázní Bělohradu. Poznal mě také a za zády vojáka mi naznačil, že ho dopadli na útěku.“⁴⁶⁵ „(...) Čas od času přicházeli gestapáci a vyvolávali jména lidí a odváděli je s sebou. Uslyšela jsem dvakrát vyvolávat jméno Aloise Moravce a oba Moravcové, starý i mladý, procházeli místností, kde jsem byla já. Totéž se opakovalo se jménem Kučera. Viděla jsem oba manžely, u kterých jsem jednou byla s dopisem. Z toho ze všeho jsem viděla, že trhlin v našem případě je více a že nás v Praze musel někdo prozradit.“⁴⁶⁶ Samozřejmě došlo velmi rychle na konfrontaci Moravce a Krupkové, kdy oba doznali, že se znají. Jak vyplývá z protokolu Hany, byla překvapena dobrou informovaností tajné policie. Gestapo ale mělo hlavní zájem na dopadení Motyčky⁴⁶⁷ a Potůčka. Krupková se také stala svědkem výslechu svého manžela. Nebylo jí jasné, jestli pootevřené dveře do vedlejší kanceláře, kde právě seděl Krupka, byly dílem náhody nebo úmyslu vyšetřovatelů. Ani Krupka nepřiznal, kde se oba parašutisté nacházejí, neboť to ani nevěděl. Buď v průběhu nebo krátce po výsleších viděla Krupková šéfa pardubického gestapa Clagese u kriminálního rady Schultzeho. Jak poznamenává, zdáli se být oba v přátelském vztahu. Velmi zajímavé je nezávislé tvrzení obou manželů

⁴⁶³ NA, ÚŘP-AMV, 114-10-32, Souhrn informací šéfa pražského gestapa Dr. Geschka o činnosti parašutistů z 25. června 1942, s. 91–92. Dle označení se jedná o výměnu informací od Libuše Londýny 15. dubna 1942, ovšem je zřejmé, že se jedná o rozdělení úloh jednotlivým členům SILVERU A a ANTHROPOIDU. V odvíjívaných depeších se údaje nenacházejí.

⁴⁶⁴ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 98, LS 61/48 Václav a Hana Krupkovi, Výpověď Hany Krupkové z 1. srpna 1945, s. 27.

⁴⁶⁵ Tamtéž.

⁴⁶⁶ Tamtéž, s. 28.

⁴⁶⁷ Jak vyplývá z protokolu Krupkové, nikdy nebylo vysloveno pravé jméno Alfréda Bartoše. Zatím bylo vždy používáno jen krycí jméno Motyčka.

o vyšetřovacích praktikách úředníků gestapa. Krupková šla na výslech chvíli po svém manželovi: „Odvedli mě do jakési kanceláře, ve které byli dva úředníci. Jeden byl připraven psát na stroji, druhý mě vyslýchal. Nabídl mi židli a řekl mi: „Paní Krupková, nemá cenu, abyste nám něco zapírala, máme už, jak vidíte, přiznání Vašeho manžela.“ Při tom mi ukázal asi dvacet hustě popsaných listů. Věděla jsem, že to není možné, protože manžela odvedli chvíli přede mnou (...).“⁴⁶⁸ Opačně se pak snažili zapůsobit i na Krupku skrze vymyšlenou výpověď jeho ženy Hany: „Schulze mi sice řekl při výslechu, že se doznala, ale jsem přesvědčen, že to nebylo plné doznání, neboť při výslechu mém se mě ptali na různé věci a říkali, že to manželka doznala, a já věděl, že ona o tom vůbec nevěděla, tudíž nemohla se plně doznat. Příklad Morávek v Pardubicích.“⁴⁶⁹ Jestliže se gestapu jednou podařilo proniknout do skupiny, stačilo, aby mělo i jen vcelku nepodstatné počáteční informace o účastnících a rozličnými formami nátlaku pak mohlo velmi rychle získat další důkazy v nezvykle velké šíři.

Zarážející je ovšem otázka vyšetřovatele na manžele Hladěnovy. Není úplně jasné, odkud mělo gestapo informace o těchto manželích a jejich spojení s Bartošovou skupinou. Nehledě na to, že byli oproti Krupkovým zatčeni až za tři dny, tj. 20. června. 18. června ráno byl značně zmlácený Krupka opět podroben výslechu a byl mu předložen lístek, na kterém dle jeho slov stálo: „Přijdu zítra odpoledne ke Krupkům, čekej určitě na mě. Táňa“.⁴⁷⁰ Bezpochyby se tedy jednalo o Táňu Hladěnovou. Gestapo o Hladěnové vědělo v podstatě už zmiňovaného 18. června, ale z důvodů utajení byli Hladěnovi zatčeni až s celou skupinou 20. června. Krupka byl gestapem dotazován i na Bartoše a dokonce na jeho matku, o které přiznal, že u nich několikrát byla!⁴⁷¹ Z toho vyplývá, že gestapo již jisté důkazy proti Bartošovi mělo k dispozici. Také při zatčení Bartošovy matky 20. června ráno se gestapo dotazovalo na jejího syna a hledalo i jeho fotografie, což se policistům nepodařilo.⁴⁷² F. Chárovi též ukazovali fotografii neznámého zastřeleného muže a chtěli ověřit jeho totožnost jakožto poručíka Bartoše.⁴⁷³ 19. června si podle starosty Košiny přijeli gestapáci prohlédnout kartotéku osob v Dachově. Domnívám se, že si pardubické oddělení tajné policie vytvářelo konstrukci vztahů zúčastněných odbojářů Bartošem v Pardubicích počínaje, dělníky ležáckých lomů konče. Tři dny od zatčení Krupkových 17. června pracovali gestapáci na rozkrytí

⁴⁶⁸ Tamtéž, Výpověď Hany Krupkové z 1. srpna 1945, s. 27.

⁴⁶⁹ Tamtéž, Výpověď Václava Krupky z 8. srpna 1945, s. 83.

⁴⁷⁰ Tamtéž, s. 74.

⁴⁷¹ Tamtéž, s. 75.

⁴⁷² NA, MV-L, C 6178, Odboj na Pardubicku – Zvěrstva nacistů, Opis výpovědi Boženy Ševcové z 28. května 1945, bez stránkování.

⁴⁷³ Tamtéž.

sítě dalších účastníků. Již během této doby, nezávisle na vyšetřovaných, našla tajná policie cestu do Ležáků. Krupka uvádí, že se jméno vesnice v Bartošových spisech nevyskytovalo, ale byl tam dle jeho slov bezpečně uveden trojúhelník „lom-Železná hora, Bohdaneč-Pardubice“. Gestapu musela taková informace stačit k tomu, aby si spojilo jednotlivé osoby. Linsel řadu hlavních účastníků odboje znal osobně, takže zjistit něco bližšího o Františku Vaškovi (nájemci lomu) a následně o jeho bratru Jindřichovi (správci lomu) nebyl takový problém. To by nám vysvětlovalo i onu návštěvu úředníků gestapa v Dachově a jejich zájem o lom, mlýn o mlýn. Jestliže byly objeveny Bartošovy depeše, pak v nich mohla být i depeše z 22. ledna 1942 s textem: „Stanice a Tolar v osamělém domě na Skutečsku.“⁴⁷⁴ I to mohla být jedna ze stop. Hromadné zatýkání v Pardubicích bylo koordinovanou akcí, kdy byly zadrženy přibližně dvě desítky osob na různých místech, ovšem ve stejnou dobu. 20. června byl zatčen hlavní „kmen“ pardubické skupiny. Zatýkání jednotlivců v následujících dnech již nebylo pro gestapo největším úlovkem. Pomocí Čurdy s Gerikem, zadržенého Bartošova materiálu a výpovědí zatčených majitelů úkrytů se podařilo odhalit důležité informace o fungování široké organizace.⁴⁷⁵

Míním, že není z historického hlediska správnou cestou stále počítat s informacemi, které gestapo získalo pouze od zatčených. Tajná policie měla dostatek zkušeností, znalostí, metod i personálu na to, aby zrazenou síť rozkryla i bez zásadních výpovědí zadržенých. Z uvedených protokolů nám nevyplyne žádný článek organizace, který bychom mohli jednoznačně „označit“ za slabý a jenž nátlak gestapa nevydržel. Krupka i Krupková mluví o své konfrontaci s Aťou Moravcem, který vypovídal o své činnosti, stejně tak byla posléze konfrontována i Krupková s Hladěnovou. Dle mého názoru není možné určit kdo, koho a v jaké míře uvedl při vyšetřování na gestapu za svého spolupracovníka. Tedy není ani možné nějakým způsobem zevrubně sledovat výpovědi jednotlivých osob, které byly posléze popraveny. Není jasné, kdo znal tu kterou část organizace, kdo měl informace o činnosti ostatních a jak byly podrobné.

Máme indicie vedoucí k tomu, že pardubické gestapo již mělo nějaké zprávy z vlastního šetření, jež probíhalo nezávisle na pražském. Konec konců stačilo, aby v pražském kostele sv. Cyrila a Metoděje našlo gestapo hledaného parašutistu Valčíka, který byl Čurdou, Gerikem, Moravcem i Krupkovou identifikován,

⁴⁷⁴ J. NĚMEČEK, *Libuše I.*, in: Východočeský sborník historický 3, 1993, s. 302.

⁴⁷⁵ NA, ÚŘP-AMV, 114-10-32, Souhrn informací šéfa pražského gestapa Dr. Geschke o činnosti parašutistů z 25. června 1942, s. 90. Geschke uvádí, že v Pardubicích bylo objeveno 23 úkrytů a doposud odhaleno 46 spolupracovníků. Není zde ani slovo o zastřelených 33 obyvatelích Ležáků, k jejichž popravě došlo předešlý večer.

a již mohlo jít po společnosti scházející se v hotelu Veselka v Pardubicích, tedy po Košťálových, Paloušových, Krupkových, Hladěnových, bratřech Vaškových atd. Ti všichni se zde setkávali nebo měli vzájemné blízké kontakty. Domnívám se, že v práci Zdeňka Jelínka je uveden jeden významný rozpor. Autor zde zpochybňuje existenci jmenného seznamu Bartošových spolupracovníků v gestapem nalezených „červených deskách“ (s. 105), neboť „jinak by byli zatčeni v jeden den a ne postupně“. Ale oni byli zatčeni nebo hledáni během jediného dopoledne, a to zhruba mezi pátou hodinou ranní a polednem v sobotu 20. června 1942. Vedle výše jmenované „společnosti“ z Veselky ještě byli zatčeni manželé Bartoňovi, Žváčkovi, Janáčkovi, bratři Tycové, paní Bartošová s druhem Chárou, Jiráskovi, učitelka Lidmila Malá, Antonín Hebký i Luděk Matura.⁴⁷⁶ Pro Jindřicha Vaško přijela tajná policie až na Hlubokou, tedy 30 kilometrů od Pardubic, na začátku směny kolem osmé hodiny ráno. Gestapu stačilo několik vhodných vyšetřovacích praktik, vyšetřovaného ztlouci nebo mu zahrát na city vyhrůžkami o zastřelení jeho samého či jemu vzácných osob a dostalo, co chtělo. Tato velká skupina zatčených byla soustředěna v „učebně“ pardubického gestapa, odkud si převážně muže odváděli úředníci k výslechům. Marie Vašková viděla, jak Hladěna vyšetřovaný Krögerem a Kuchlerem musel svojí košilí umýt krev, která se mu po výslechu řinula z úst. Byla posledním známým svědkem, který viděl Františka Hladěnu živého. Obdobně zmlácený byl i Bartoň, kterému vyslyšajícím vyrazili dva zuby.⁴⁷⁷ Hrdina byl viděn, jak ležel na zemi v bezvědomí a kaluži krve, nad ním stál Kuchler a řval: „Tak se zase probud, ty prolhaný cigáne!“⁴⁷⁸ Pak polomrtvého Hrdinu polil vodou. Hrdina se na celu vrátil po osmačtyřicetihodinovém svázání ve sklepení budovy a po novém výslechu. Měl roztržené obočí, vyražené přední zuby, pravou ruku v zápěstí měl zlomenou, stejně tak i dva prsty na levé ruce.⁴⁷⁹ Obdobně na tom byl i JUDr. Žváček, který také přišel o chrup. Od rány pěstí měl natržený ušní boltec, jenž mu silně krvácel. Arnošt Košťál se dostal do rukou Clageše, Věra Junková, její rodiče, J. Jánský, F. Chára do rukou Linsela a Táňu Hladěnovou vyslyšal Lehne. Výslechy prováděli tedy především vyšetřovatelé s letitými zkušenostmi, u nichž bylo možné očekávat nejlepší výsledky.

⁴⁷⁶ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 98, LS 61/48 Václav a Hana Krupkovi, Výpověď Marie Vaškové z 4. července 1945, s. 171.

⁴⁷⁷ ABSMV, 325-4-1, s. 129.

⁴⁷⁸ Tamtéž.

⁴⁷⁹ NA, MV-L, C 1678, Odboj na Pardubicku - Zvěrstva nacistů, Výpověď neznámého spoluvězně, bez datace a stránkování. K této výpovědi je potřeba přistupovat značně kriticky. Ačkoliv detaily ze života vězňů můžeme považovat za důvěryhodné, jsou vzájemné vztahy obviněných v souvislosti se SILVER A značně zkreslené. Autor se snaží zodpovědnost za uvěznění ostatních svěst na V. Krupku. Tak jej měl obvinít i J. Hrdina, což je velmi nepravděpodobné. Uváděné časové údaje jednotlivých popravených, příchodů na celu atd., bohužel také neodpovídají zjištěným skutečnostem.

Nečekanost zatýkání a z ní vyplývající hrůza dolehla 20. června ohromující silou na všechny zatčené. Lidmila Malá požila jed a zemřela při příjezdu lékaře. František Hladěna vyskočil kolem půl druhé odpoledne oknem ze třetího patra gestapa a byl na místě mrtev.⁴⁸⁰ Na tuto velmi neobvyklou událost si vzpomněli všichni zatčení příslušníci gestapa v roce 1945, i ti pouze vyslyšení v polovině šedesátých let. Tak silně na ně muselo potlačení pudu sebezáchovy Františka Hladěny zapůsobit. Jak asi museli reagovat všichni ti, kterým šlo o život? I přes veškeré rozpory, které výpověď Ludvíka Schulze obsahuje, popisuje tajemník gestapa vcelku podrobně vzájemné usvědčování zatčených i detaily z fungování SILVERu A. Příkladem může být zjištění gestapa, že padáky parašutistů byly přebarveny a ušity z nich šaty. Tuto informaci od Schulze, kterou potvrzuje V. Krupka, nemohl znát nikdo kromě vyslyšených a gestapáků. Není rozhodující, kdo přiznal kontakty s kým, neboť zatčení přiznávali přátelství a styky se svými spoluvězni. Postupně se doznávali k tomu, co již tajná policie tušila a chtěla ověřit. Nátlak úředníků gestapa na zatčené jen pozvolna odhaloval další podrobnosti fungování celé sítě, musíme tak mluvit o několikadenním procesu, nikoliv o jednorázovém, okamžitém rozkrytí konspirace.

Cesta k Ležákům se otevřela 20. června. O existenci vysílačky buď přímo u Švandy nebo v okolí této vesničky věděli bratři Vaškovi i s manželkami, Bartošová, která do Miřetic chtěla odjet těsně před svým zatčením, Matura, Hladěna i Paloušovi, o den později zatčená Junková a další. Provázanost skupiny ležácké a pardubické byla natolik úzká, že k odhalení kontaktů bylo potřeba pouze několika hodin ostrého výslechu.

K zatčení mlynáře Švandy došlo až 21. června odpoledne. L. Schulz hovoří o tom, že to byla Věra Junková, zatčena 21. června v dopoledních hodinách, kdo přiznal působení Potůčka u Švandy v Ležákách.⁴⁸¹ Tuto informaci můžeme považovat za poměrně důvěryhodnou, neboť v našich znalostech vzájemných vztahů mezi odbojáři hrála dvojice Junková – Potůček výraznou úlohu a Schulz na tento milostný vztah ve výpovědi upozornil. Schulz také pravdivě uvedl, že Potůček působil v mlýně několik neděl. Na Věru Junkovou údajně upozornila její přítelkyně Taťána Hladěnová. Pokud V. Junková označila ležácký mlýn za místo ukrývání Libuše, pak je nejasné, proč byl zatčen pouze Švanda a v podstatě náhodně i Svoboda a ne všichni obyvatelé domu. Vyskytuje se zde ještě další možnost prozrazení, a tím je zmiňované vyšetřování Linsela ohledně „šestikolové Tatry“, která

⁴⁸⁰ Sebevražedný úmysl Fr. Hladěny zpochybnil řidič pardubického krematoria J. Charypar. Jako příčinu úmrtí Fr. Hladěny určil úmysl gestapáků zabít nepohodlného svědka majetkových zpronevěř, viz: Z. JELÍNEK, *Operace*, s. 162 (pozn. č. 352).

⁴⁸¹ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 101, LS 998/46 Ludvík Schulz, Dotazník bez uvedení data, s. 53.

měla do Švandova mlýna dopravit podezřelé bedny. O vyzrazování jmen je velmi těžké hovořit, pokud si uvědomíme, že ještě 25. června 1942 píše Geschke ve svodce o „Tolarovi“ s krycím jménem „Jirka“ či „Jožka“, aniž by znal jméno Jiří Potůček.⁴⁸² Je možné, že ani V. Junková pravé jméno svého milého neznala, nebo ho neprozradila. I kdyby to byla dvacetiletá Věra, kdo uvedl gestapo na stopu do Ležáků, nelze se jejímu jednání nikterak divit či jej dokonce odsuzovat! Neustálé konfrontace, bití a sebevraždy spolupracovníků se podepsaly na psychické odolnosti všech zatčených. Vidět nebo slyšet výsledky přátel, kteří byli v několika případech těžce zraněni s mnohačetnými tržnými ranami, vyraženými zuby a zlomeninami, nemohla mladá žena duševně dlouho snést. Děsivé dny a ještě horší noci 20. až 22. června vyústily v národní tragédii.

Hromadná zatýkácká akce v Pardubicích 20. června 1942 byla největším úspěchem, kterého se členům venkovní úřadovny gestapa za vydatné pomoci pražských kolegů (Williho Abendschöna) podařilo dosáhnout. Promyšlená a rychle provedená akce, během níž byla najednou zatčena základna SILVERu A, byla vrcholným výsledkem, kterého gestapo dosáhlo v boji proti parašutistům. Avšak jediné díky zradě ve vnitřní síti a za vedení pražského ústředí tajné policie. Ležáky nemůžeme označit ani zdaleka za tak přínosnou a úspěšnou akci, jako bylo rozkrytí sítě paravýsadku v Pardubicích. Vypálení vesnice sehrálo svoji roli na jiné, politicky mnohem vyšší úrovni protičeských akcí, než se doposud zdálo.

Do doby, než se Karel Čurda přihlásil na pražském gestapu, fungovala tato odbojová organizace dobře nejen v rámci interní dynamiky, ale odolávala i externímu tlaku represivních složek. Čurdu jako jediného označuji za hlavního strůjce zničení pardubické skupiny a troufám si vyjádřit názor, že pokud někdo další vypovídal, byl k tomu donucen velice účinnou taktikou gestapa, nikoliv veden vlastní zlomyslností.

Odvezení Libuše z ležáckého mlýna

Po výrazném neúspěchu Linsela ve vyšetřování, kterého hoteliér Košťál několik měsíců doslova tahal za nos, byl případ předán Krögerovi. Neznamená to, že by Linsel v šetření nepokračoval, ale již neměl rozhodující slovo. S Krögerem porovnávali výpovědi, které se jim z vyšetřovaných podařilo získat, a rozšiřovali seznam jmen o další zatčené.⁴⁸³ Clagesův tah byl velmi zdařilý a i přes hrubé podcenění

⁴⁸² NA, ÚRP-AMV, 114-10-32, Souhrn informací šéfa pražského gestapa Dr. Geschka o činnosti parašutistů z 25. června 1942, s. 90.

⁴⁸³ NA, MV-L, C 6178, Výpověď Huberta Hanauska z 20. srpna 1945, bez stránkování.

situace byla Linselova úspěšná snaha o odhalení pachatelů „po zásluze“ odměněna povýšením.⁴⁸⁴

Je nutné se na tomto místě vyjádřit ke svědectví mlynářského učedníka Pavliše, který se ve dvou protokolech upamatoval na návštěvu pardubického oberlandrata a velitele skutečského letiště 14. června 1942 ve mlýně.⁴⁸⁵ Pavliš tuto návštěvu dával do souvislosti s údajným dlouhodobým sledováním mlýna gestapem. Na tuto informaci, či dokonce nějakou spojitost s vysílačkou, se musíme dívat kriticky. Podle soupisu pátrání Ordnungspolizei a dalších bezpečnostních složek víme, že 14. června, tedy v den, kdy měl být oberlandrat ve mlýně, byla v odpoledních hodinách mimo jiné prohledávána oblast Prosetína, Leštiny, Skutčicka, Oldřetic a Radčic.⁴⁸⁶ Tam se zkoumaná oblast přiblížila na deset kilometrů východně od Ležáků. 15. června pak bylo opětovně pátráno v Proseči, Záboří, Podměstí, České Rybné, Rychnově, Boru u Skutče, Zderazi a v Borové.⁴⁸⁷ 16. června byly prohledány lesy mezi Skutčí a Luží.⁴⁸⁸ Opět jihovýchodně od Ležáků. Pokud tedy v tuto dobu bylo někde v blízkosti Ležáků gestapo, nelze to přisoudit nějakému zevrubnému pátrání. Spíše se mohlo jednat o vytypování oblasti, která měla být v jednotlivých dnech „naslepo“ prohledána. Jestliže by gestapo mělo již nějakou stopu, či alespoň tušení, pak by nasazení téměř pěti set mužů Ordnungspolizei orientovalo na prohlídku okolí Miřetic, Včelákova nebo samotných Ležáků. Z tohoto důvodu považují výjimečnou návštěvu ve mlýně za zajímavou náhodu, která neměla s pozdějším vypálením vesnice s největší pravděpodobností nic společného. Můžeme vzít i v úvahu důvod návštěvy, tím byl dle Pavliše údajně rybolov. Pokud bychom ovšem připustili, že se J. Pavliš zmýlil v identifikaci obou „návštěvníků“, pak by zde vyvstala ještě jedna hypotéza. Pod odbojářem Oldřichem Hofmanem pracovala od dubna roku 1940 skupinka několika skutečských občanů. Mezi sebou si pak rozdělili úlohy, včetně krycích jmen. Členem byl i Josef Brandejs, který získal

⁴⁸⁴ ABSMV, 309-6-2, Oficiální seznam navržených příslušníků gestapa a členů komise vyšetřující atentát ze dne 24. června 1942, s. 277.

⁴⁸⁵ Výpovědi J. Pavliše se v závislosti na době vyhotovení liší. Ve výpovědi z roku 1945 uvádí, že návštěva se odehrála 14. června a přítomen byl pardubický oberlandrat a velitel skutečského letiště za doprovodu Hromádky z Louky. Ve výpovědi z roku 1982 posunuje návštěvu na 15. června a namísto oberlandrata přijel velitel gestapa. Pozn.: NA, ÚRP-AMV, 114-10-1, Protokol o pátrání Ordnungspolizei z 13. června 1942, s. 132; J. Žižka uvádí, že k hromadným prohlídkám lesů v blízkosti Ležáků došlo před odvezením Libuše do Pardubic, tj. okolo poloviny března 1942. Dle autora byla prohledána oblast Horního Holesína, Srní, Babákova, Včelákova a dokonce lomu Hluboká, viz: J. Žižka, *Heydrichiáda*, s. 89. Z. Jelínek, *Operace*, s. 67, se odvolává na toto tvrzení J. Žižky s poukazem, že pouze J. Žižka tuto informaci předložil. Sám Z. Jelínek píše pouze o nebezpečí, které by pátrání mezi uvedenými obcemi znamenalo, tj. hypoteticky. Chybně však v poznámce č. 227 (s. 150) uvádí, že v dané oblasti k pátrání došlo až na samém závěru války. Zprávy Ordnungspolizei nám dávají jasná fakta o pátrací akci mezi 14.-16. červnem 1942.

⁴⁸⁶ NA, ÚRP-AMV, 114-10-1, Protokol o pátrání Ordnungspolizei z 13. června 1942, s. 132.

⁴⁸⁷ Tamtéž, Protokol o pátrání Ordnungspolizei z 15. června 1942, s. 118.

⁴⁸⁸ Tamtéž, Protokol o pátrání Ordnungspolizei z 16. června 1942, s. 115.

„hodnost odbojového velitele skutečského letiště“.⁴⁸⁹ Pracoval tam jako civilista – dosazený správce, ovšem nosil i uniformu. Máme zde určitý náznak, že návštěva ze 14. června mohla být varováním od některých členů ze Skutče obyvatelům ležáckého mlýna. V tento a následující den se policisté při pátrání dostali k Ležákům nejbližše. Navíc byla v tuto dobu vysílačka ještě stále v Ležákách. Proč by při údajné návštěvě G. Clageše či velitele skutečského letiště ležácká skupina ještě další tři dny čekala s odvezením vysílací stanice?

17. června odpoledne přijel do Ležáků Luděk Matura a informoval mlynáře Švandu o nebezpečí, které hrozí všem zúčastněným. Ráno byl zatčen Vojtíšek v Lázních Bělohrad a Krupka v Polici nad Metují, přičemž se v Pardubicích údajně až příliš často ozývalo jméno Ležáků ve spojitosti s vysílačkou. Zdá se, že manželka továrníka Palouše Maturu do Ležáků poslala, neboť její manžel byl častým hostem u Arnošta Košťála na Veselce a zde se pravděpodobně o průběhu vyšetřování až příliš rozpovídal tajemník gestapa Linsel.⁴⁹⁰ Udivující je, s jakou rychlostí byli členové ležácké skupiny informováni o nebezpečí od svých kolegů z Pardubic. Ještě před obsazením kostela Karla Boromejského v Praze, kde byli ukryti parašutisté spáchavší atentát, vědí pardubičtí odbojáři o chystaném zatýkání a prozrazení části struktury pardubického odboje. Odstraněním vysílačky z mlýna dokáží být o krok před gestapem.

Prokazatelně viděl vrbatokostelecký strážmistr Brčák Potůčka v Ležákách v noci z 12. na 13. června a posléze večer ze 17. na 18. června, když přijížděl parašutista na kole k Ležákům ze železniční stanice ve Vrbatově Kostelci. Potůček se mu zmínil, že chce „něco“ z Ležáků ještě téhož večera odvézt. Oba měli na mysli vysílací stanici. Brčák Potůčka nabádal ke zvláštní opatrnosti, neboť té noci byly zvýšené kontroly, a dal mu instrukce, v kterou hodinu nebudou prohlídky prováděny.⁴⁹¹ Kolem čtvrté hodiny ranní, dne 18. června 1942, dorazil do Ležáků Potůček s Jindřichem Vaško a v osobním automobilu za asistence strážmistra Brčáka⁴⁹² vysílačku odvezli. S možným prozrazením Libuše v Ležákách Potůček samozřejmě počítal a Marii Vaškové se nedlouho před odvezením vysílačky zmínil, že má připravený úkryt u Náchoda.⁴⁹³ Vysílačka pak putovala do severovýchodních Čech.

Ještě před líčením rozkrytí odbojové organizace v Ležákách je nutné se seznámit s fakty, která by nám mohla prozradit informovanost a míru podezření

⁴⁸⁹ J. NĚMEČEK, *II. odboj*, Chrudim 2007, s. 98.

⁴⁹⁰ ABSMV, 309-19-17, Výpověď Jana Pavliše – opis a doplnění, s. 127.

⁴⁹¹ Tamtéž, Výpověď Františka Brčáka z 5. září 1945, s. 41.

⁴⁹² ABSMV, 325-4-1, Výpověď Františka Brčáka z 23. ledna 1968, s. 74. Srov: ABSMV, 309-19-17, Výpověď Jana Pavliše z 26. dubna 1947, s. 13. Jan Pavliš datum potvrzuje i ve své výpovědi čtyřicet let po události, viz: Miroslav IVANOV, *A hořel snad i kámen*, Praha 1982, s. 123.

⁴⁹³ Tamtéž, 309-19-17, Výpověď Marie Vaškové z 20. srpna 1945, s. 551.

úředníků gestapa vůči některým jednotlivcům v síti. Brzy z jara 1942 se o svém podezření vůči hospodářské kriminalitě bratrů Vaškových a Čenka Bureše zmínil okupanty dosazený střelmistr v srnském lomě Antonín Faltus. V rozčilení pronesl obvinění vůči zmiňovaným mužům před jedním z dělníků.⁴⁹⁴ V dubnu 1942 byl otec Václava Krupky dvakrát vyslýchán gestapem ohledně výcvikového učiliště v Dašicích a také ohledně jemu neznámého poručíka Jindřicha Vaško.⁴⁹⁵ Strážmistr Kněz byl na jaře téhož roku vyslýchán na gestapu za neznámým účelem. Jak potvrdil František Brčák, byl určitou dobu gestapem nucen přijmout německé občanství, jelikož i jeho žena byla původně národnosti německé.⁴⁹⁶ Přijetí říšského občanství se úspěšně vyhýbal. Gestapo už mohlo mít zmiňované muže dopředu vytipované jako Říši nepřátelské elementy.

Další důležitou otázkou byl psychický stav a odolnost zainteresovaných osob vůči tlaku, který by na ně mohlo gestapo vyvinout. K nějaké hlubší analýze vnitřní atmosféry ve skupině ČENDÁ nemáme dostatek pramenů. Dva dokumenty, týkající se mlynáře Švandy, zachycují jeho představy o užívání práva nacisty. Včelákovskému faráři Královi se na konci května 1942 svěřil s informací o vysílačce a o jejím uschování ve mlýně. Faráře podobné přiznání zprvu vylekalo, avšak ihned Švandu v jeho počínání podpořil. Během června mu Švanda řekl o návštěvě německých vojáků, kteří chytali v rybníce ryby. Stejnou situaci popsal u rodičů v Přelouči i Miloš Stantejský s dodatkem, že gestapo asi něco „větrí“.⁴⁹⁷ O nebezpečné situaci okolo vysílačky hovořili farář s mlynářem ještě několikrát a Švanda si v počátečních rozhovorech představoval situaci, za které by musel z mlýna uprchnout. Jak Fr. Král dodává, teprve později si mlynář uvědomil, že jeho útěk by neměl žádný smysl. Trestu by se nevyhnuli ani nejbližší příbuzní hledaného. Naprosto stejnou představu pokusu o útěk můžeme pozorovat i u Švandova švagra Josefa Štulíka, který se o únik před zatčením marně pokusil. Farář Král upozornil na jeden důležitý detail. Švanda se mu údajně svěřil, že v případě prozrazení odbojové buňky chce vzít plnou odpovědnost na sebe.⁴⁹⁸ Stejně se mlynář vyjadřoval před svým zaměstnancem Vincencem Hrdým i o mletí načerno, jehož případné následky chtěl sice plně přenést na sebe, neuvědomoval si ovšem, že Hrdý měl povinnost takovou

⁴⁹⁴ Tamtéž, 305-197-5, Výpověď Jaroslava Chvojky z 2. září 1945, s. 84.

⁴⁹⁵ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 98, LS 61/48 Václav a Hana Krupkovi, Výpověď Václava Krupky z 6. srpna 1945, s. 46.

⁴⁹⁶ ABSMV, 309-6-1, Výpověď Františka Brčáka z 23. ledna 1968, s. 74. Srov: ABSMV, 309-19-17, Oficiální policejní protokol vrbatokostelecké četnické stanice z 3. listopadu 1945. Anna Knězová, roz. Cislaghiová přijala českou národnost ke dni uzavření sňatku s Karlem Knězem, tj. 17. října 1922.

⁴⁹⁷ NA, MV-L, C 6178, Ležáky, Výpověď Josefa Stantejského, bez datace a stránkování.

⁴⁹⁸ L. ŠÍMA, *Ležáky*, s. 123.

trestnou činnost příslušným úřadům nahlásit.⁴⁹⁹ To je důležitý moment, kterým je možné vysvětlit pozdější Švandovo přiznání se před nacistickými vyšetřovateli k uschování Libuše. Stantejský se rodičům zmínil, že v rámci skupiny byl přijat vzájemný slib. Za všech okolností měli členové držet při sobě a nezradit se.⁵⁰⁰ Nelze předbíhat událostem, ale jak se zdá, byl tento slib všemi dodržen.

Děni v Ležákách mezi pátkem 19. června a pondělím 22. června 1942

Vedle učedníka Jana Pavliše a krmiče dobytka Antonína Pilaře pomáhal ve mlýně také již zmiňovaný Vincenc Hrdý ze Smrčku. Byl mlynářovou pravou rukou při veškerém dění v mlýnici a, ačkoliv byl v bezprostřední blízkosti parašutisty, jelikož s Potůčkem několikrát seděli u společné večeře, neměl o jeho pravém původu a poslání potuchy.⁵⁰¹ V týdnu mezi 15. a 19. červnem byly ideální povětrnostní podmínky pro sečení a sušení trávy. I z tohoto důvodu se Hrdý se Švandou dohodli, že do pátku 19. června má Hrdý semlít a vydat zbylé poukazové obilí, načež mlýn na týden uzavrou. Hrdý potřeboval využít slunečného počasí na pokosení louky a domácí práce. Mlynář pak musel s učedníkem Pavlišem opravit cestu před mlýnem a také sušit seno.⁵⁰² V pátek 19. června odpoledne přijel z Pardubic Čeněk Bureš se zprávami o pokračujícím vyšetřování v Pardubicích. Bureš se zastavil s informacemi na služebně u Kněze a během několika hodin věděl o vážné situaci i strážmistr Brčák a mlynář Švanda.⁵⁰³ Navečer měl Hrdý práci hotovou a tázal se mlynáře, jestli má od sousedů objednané „černé“ mletí i na sobotu, že by přišel vy-pomoci. Mlynář nechal rozhodnutí na libovůli Hrdého a, jak pomocník postřehl, jevil již Švanda známky rozrušení. Nervozita ve mlýně se začala stupňovat.

Kolem čtvrté hodiny odpolední téhož dne přijíždějí do Dachova ke starostovi Františku Košinovi tři členové gestapa.⁵⁰⁴ Hlavním jejich zájmem je počet dělníků místních lomů a jejich vedoucí. Košina ani počet dělníků, ani vedoucí neznal. Gestapo jej požádalo, aby jim předložil kartotéční lístky. Ty byly ovšem uloženy v měřetické škole u učitele Štorka. Odjeli i s Košinou do školy a provedli prohlídku kartotéky. Na starostu působilo listování v kartotéčních lístcích jako konkrétní pátrání po určité osobě, nebo skupině osob. Všimněme si, že pátráno bylo u starosty obce Dachova. To nepřímou ukazuje na možnost, že hledanými byli obyvatelé mlý-

⁴⁹⁹ ABSMV, 309-19-17, Výpověď Vincence Hrdého bez datace, s. 38.

⁵⁰⁰ NA, MV-L, C 6178, Ležáky, Výpověď Josefa Stantejského, bez datace a stránkování.

⁵⁰¹ ABSMV, 309-19-17, Výpověď Vincence Hrdého bez datace, s. 36.

⁵⁰² Tamtéž.

⁵⁰³ Tamtéž, Výpověď Františka Brčáka z 5. září 1945, s. 41.

⁵⁰⁴ ABSMV, 309-6-3, Výpověď Františka Košiny z 25. března 1947, s. 633.

na, který pod Dachov spadal. Ne však samotné osady Ležáků. Ta, zdá se, gestapo v danou chvíli nezajímala. Až teprve o tři dny později, tedy 22. června kolem poledne si gestapo přijelo zkontrolovat přihlášky obce Louka, a tím také Ležáků.⁵⁰⁵

Na začátku směny v lomu Hluboká v sobotu 20. června přišel za doprovodu dvou mužů do lomu starosta Košina. Muži ho před tím požádali, aby je doprovodil do lomu, že mají zájem o koupi dlažby. Starosta tak učinil a při příchodu do lomu šli oba „zákazníci“ rovnou ke kancelářím. Vstříc jim vyšel Jindřich Vaško. Podali si ruce a Vaško je pozval do kanceláře. Za třicet minut již zatčeného Vaška odvázel vůz do Pardubic a oba gestapáci odešli do Miřetic učinit prohlídku Vaškova bytu.

Téhož dne ráno se Knězovi a Brčákovi na četnické stanici hlásí strážmistr Pavlík, který den před tím ukončil školení v Praze. Kněz se ho ptá, jestli mu nejsou známy nějaké podrobnosti o situaci v Praze a o průběhu vypalování Lidic. Pavlík vylíčil vrchnímu strážmistřovi řádění gestapa v hlavním městě i během zásahu v Lidicích. Kněz ho rozrušen zastavil se slovy, že už to nemůže poslouchat a krátce nato ze služebny odešel.⁵⁰⁶

Ve složkách ÚŘP se nám zachovala depeše nesoucí datum 20. června 1942 a časový údaj 10 hodin 38 minut, tedy přesné odeslání z pardubického gestapa do Prahy. Tento dokument již popsal ve své knize „A hořel snad i kámen“ Miroslav Ivanov (s. 144). Domnívám se, že se orientoval na sice důležitou část textu, čímž myslím na důkaz o nalezení Bartošových záznamů v bytě Krupkových předešlého večera, ovšem nejpodstatnější část depeše vynechal a blíže neinterpretoval. Clages oznamuje Geschkemu do Prahy, že v celé řadě depeší, které si Libuše s Londýnem vyměnila a které obsahují citlivé vojenské údaje, je jedna depeše výjimečná. Jedná se o již jednou v mé práci zmiňovanou zprávu, kterou 3. června 1942 odeslal prezident Beneš z Londýna Bartošovi a jeho spolupracovníkům. Beneš v ní děkuje za udržení radiospojení mezi protektorátním odbojem a londýnskou exilovou vládou. Nacistická propaganda vystupňovaná bezprostředně po atentátu proti Benešovi dostala své opodstatnění. Samozřejmě se jednalo o vzkaz, který byl znám pouze jako interní záležitost gestapa, ale byl zde jasný důkaz osobní zainteresovanosti Beneše na probíhající akci SILVER A. To je zásadní zjištění, které dokazuje osobní kontakty prezidenta a parašutistů. Pokračujme v popisu dění ve Vrbatově Kostelci.

Při obchůzce v jedenáct hodin zašel Kněz do Dachova a zastavil se u starosty Košiny. Ten mu oznámil, že ráno u něho bylo gestapo a zatkl Vaška, nebylo mu

⁵⁰⁵ Tamtéž, Výpověď Václava Hřebíka z 2. září 1945, s. 558.

⁵⁰⁶ Tamtéž, 309-19-17, Výpověď Jana Pavlíka z 15. dubna 1947, bez stránkování.

však jasné, proč. Kněz očividně znejistěl a byl skleslý. Košina si zatčení vysvětloval obchodními aktivitami Vaška, ale Kněz mu žádnou odpověď nedal a kvapně odešel.⁵⁰⁷ V poledne se u dělníka Soudka v Dachově zastavil mlynář Švanda a teprve nyní se o zatčení svého kolegy a přítele Vaška dozvídá také. Spěšně odchází, říká: „To já se tady nemohu déle zdržovat a musím honem domů.“⁵⁰⁸ V těchto okamžicích dochází v Pardubicích k již avizované rozsáhlé zatýkácké akci.

Kdo a za jakých podmínek byl zatýkán nebo jak se vyvíjela situace v Pardubicích, můžeme po šedesáti letech poměrně dobře podchytit. Nicméně členové odbojové organizace tyto znalosti historika neměli. Během sobotního odpoledne 20. června 1942 přijíždí Čeněk Bureš na chrudimskou četnickou stanici a informuje Kotába o zatčení J. Vaška. Oba pak odjíždějí do Pardubic zjistit, co zapříčinilo nečekané zatýkání.⁵⁰⁹ Kotáb se bohužel nezminil, za kým konkrétně do Pardubic jeli. Jak poznamenává, zjistili, že situace je velmi vážná a gestapo zatýká stále větší okruh spolupracovníků.

V neděli dopoledne 21. června 1942 byla zatčena Věra Junková, odpoledne kolem půl páté přijel pro Švandu do mlýna šéf pardubické kriminální policie Josef Bockmann s kolegou Fritzem Pantlem, šoférem Františkem Andrem a čtvrtým neznámým policistou.⁵¹⁰ Karel Svoboda, který byl v poledne varovat Kněze na četnické stanici ve Vrbatově Kostelci, se nedržel rady strážmistra Brčáka a do ležáckého mlýna se ještě odpoledne vypravil. Zatčení obou mužů proběhlo hladce. Tři civilisté vešli do mlýna, jeden muž s puškou hlídal za budovou.⁵¹¹ To, že do Ležáků nepřišli úředníci gestapa, nýbrž kriminální policie, nám naznačuje, buď že gestapo již vědělo, že vysílačka a Potůček-Tolar vesnici opustili, nebo že Ležáky v tuto dobu ještě nehrály ve vyšetřování důležitou úlohu. Cestou do Pardubic míjejí dvě vozidla kriminální policie starostu Košinu v Dachově,⁵¹² v Miřeticích Švandovu manželku⁵¹³ a o kousek dál u Vrbětic Svobodovu dceru Věru. Její kamarádka Jaroslava na událost vzpomíná: „Pan Svoboda nás viděl z dálky, šly jsme proti nim. Jak jsme šly po té straně silnice, tak on pohnul rukou a jako nám zamával. A Věra se otočila a říká: „Vidělas, to byl náš tatínek. Vezli našeho tatínka.“ A začala brečet a utíkat

⁵⁰⁷ Tamtéž, 309-6-3, Výpověď Františka Košiny z 3. září 1945, s. 564.

⁵⁰⁸ Tamtéž, Výpověď Františka Soudka z 3. září 1945, s. 560. Srov: Oral history, svědek Josef Bureš, nar. 1920, audiozáznam z roku 2002. O šedesát let později vzpomínal na zatčení J. Vaška. Mezi dělníky způsobilo zatčení značný rozruch a nervozitu.

⁵⁰⁹ NA, MV-L, C 6179, Ležáky, Výpověď Jaroslava Kotába bez datace, bez stránkování.

⁵¹⁰ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 79, LS 940/46, Výpověď Josefa Bockmanna z 23. února 1946, s. 65.

⁵¹¹ ABSMV, 305-197-5, Výpověď Marie Kouřilkové z 1. června 1945, s. 82.

⁵¹² Tamtéž, Výpověď Františka Košiny z 3. září 1945, s. 89.

⁵¹³ Tamtéž, 309-19-17, Výpověď Jana Pavliše z 26. dubna 1947, s. 13.

domů.⁵¹⁴ V mlýně byli v pozdním odpoledni přítomni mladí manželé Štulíkoví s dětmi i starí rodiče Štulíkoví, paní Švandová, roz. Štulíková s dětmi, Švandův bratr Bohumil Švanda, učedník Pavliš, pomocník Pilař a Marie Kouřilková.⁵¹⁵ M. Stantejský byl tohoto dne u rodičů v Přelouči. Z mlýna posílají mladého Pavliše do Mířetic do hospody, kde měl tou dobou být další pomocník z mlýna Vincenc Hrdý. Pavliš mu sděluje, že oba muži byli zatčeni a ve mlýně jsou všichni vyděšení. Prvním důvodem zatčení, který Hrdého napadl, bylo mletí „načerno“. To by samozřejmě neskončilo pro něj bez následků, neboť se na něm přímo podílel. Zeptal se učedníka na důvod zatčení. Ten mu odvětil, že to nebude kvůli mletí, ale že se gestapo ptalo po nějakém muži s kufrem. Hrdému dochází, že tím hledaným bude onen mladík, se kterým zasedl u Švandů ke společnému stolu. Domlouvají se, že v případě potřeby popřou jakékoliv povědomí o hledaném muži. Hrdý pak požádal Pavliše, aby spálil záznamy o mletí „načerno“, které byly v jedné z místností mlýna uschovány za trámem. Se svými záznamy, jež měl doma, učinil totéž. Poradil učedníkovi, aby sedl na kolo a jel informovat Kněze.⁵¹⁶ Po návratu Pavliše do mlýna zvažují s Hrdým další postup a krátce po setmění mezi devátou a desátou hodinou večerní „uklízejí“ Josef Štulík společně s učedníkem Pavlišem nepřihlášené rádio, bubínkový revolver a dvě pistole do hráze rybníka, stejně jako zásoby cukru a dalších potravin.⁵¹⁷ Vymletou mouku, na kterou nebyla vystavena potvrzení, odvezli do osady, část ukryli v pytlích za keři u mlýna a na další, blíže neurčená místa.⁵¹⁸ Šaty a prádlo, které by mohly vzbudit podezření, odnáší Pavliš k Hrdým do osady.⁵¹⁹ Ukryté rádio bylo nalezeno a oznámeno gestapu o dva týdny později, nikoliv však zbraně. Podle Pavlišovy výpovědi měli být pozorováni neznámým mužem, který stál v remízku nad mlýnem. Pavliš o dva dny později vyslovil před Hrdým své podezření, že byli někým hlídáni.⁵²⁰ Mlýn není jediné místo, kde se toho večera „uklízelo“. Poté, co se navečer Čeněk Bureš společně s Jaroslavem Kotábem opět vrátili z Pardubic,⁵²¹ jeli pravděpodobně rovnou za Knězem, kte-

⁵¹⁴ Oral history, svědek Jaroslava Poláková, nar. 1928, audiozáznam z 8. července 2004.

⁵¹⁵ ABSMV, 305-197-5, Výpověď Marie Kouřilkové z 1. června 1945, s. 82. M. Kouřilková byla spolužačkou J. Švandy a tetou J. Pavliše, do mlýna zajížděla na návštěvy. O vysílače i parašutistech v mlýně věděla. V Ležákách byla od 15. do 19. června, kdy odjela domů do Rosic nad Labem. V sobotu 20. června se vrátila kvůli výpomoci ve mlýně zpět do Ležáků.

⁵¹⁶ Tamtéž, Výpověď Vincence Hrdého bez datace, s. 36.

⁵¹⁷ Tamtéž, 309-6-3, Výpověď Jana Pavliše z 25. dubna 1947, s. 655.

⁵¹⁸ Tamtéž, 309-19-17, Výpověď Vincence Hrdého bez datace, s. 36.

⁵¹⁹ Tamtéž, s. 124.

⁵²⁰ Tamtéž, s. 38.

⁵²¹ SOKA Hradec Králové, OV ČSPB, kart. č. 4, č. 141 František Doležal, bez datace a stránkování.

rého potkali s bratry Doležalovými u Vrbětic.⁵²² Odstraňují za pomoci vrchního strážmistra Kněze zbraně z Burešova domu a odvázejí je za přítomnosti souseda Ševčíka z Vyhnánova do Nasavrck. Zde si je údajně převzal neznámý muž.⁵²³ Rozhodně se nejednalo o všechny Burešovy zbraně, které byly v Ležákách k dispozici, neboť při odklízecích pracích v zimě roku 1943 byly na Burešově pozemku další zbraně a střelivo nalezeny.

O půlnoci z neděle na pondělí přijíždí gestapo a má zájem o Švandovou. Bratr mlynáře Bohumil Švanda gestapu řekl, že mlynářka není doma a bude asi u Sýkorů v osadě.⁵²⁴ Ve mlýně propuká velmi stísněná nálada a uředník Pavliš se raději ukryl mimo dům na poli v žitě. Gestapo pro Švandovou zajelo a během několika minut ji již přivádí do mlýna. Marie Kouřilková sledovala chování gestapáků, proto víme, že mlynářku dotáhli úředníci gestapa spoutanou na ruku doprostřed kuchyně. Snažili se na ni vytvořit tlak přes její strach o rodinu. Slibovali jí, že pokud se ke všemu přizná, bude možná rodina zachráněna. Mlynářka jim odpovídá, že není k čemu se přiznávat. Nato ji odvádějí zpět do vozu a odvázejí pryč.

Při nočním výslechu doznal mlynář, že měl u sebe ve mlýně několik týdnů parašutistu i s vysílací stanicí a sledoval jej při práci. Když se Potůčka zeptal, co to vysílá, vytáhl na něj zbraň a pohrozil mu, že nesmí nikde nic vyzradit.⁵²⁵ Zní až neuvěřitelně, že by Potůček v této fázi své činnosti takto tvrdě vyhrožoval mlynáři, který mu tolik pomáhal. Jako by se Švanda snažil tíhu obvinění, které gestapo vzneslo, přenést na Potůčka, který v tu dobu ještě nebyl dopaden. Ve čtyři hodiny ráno v pondělí 22. června přijelo jedno osobní auto s gestapem a Švandou. Mlynář má podlitiny v obličejí, působí sklesle až apaticky. V Pardubicích při výslechu doznal, že o vysílače a parašutistovi věděla celá osada.⁵²⁶ Alespoň tak to do poválečného protokolu uvedl gestapák H. Hanauske. Na tomto místě je nutno zamyslet se nad jeho prohlášením. Doufal snad, že přenesením odpovědnosti na větší počet obyvatel zabrání rozsáhlé represivní akci? Prořekl se? Marii Vaškovou zavřeli gestapáci na stejnou celu jako Františku Švandovou. Ačkoliv se obě ženy velice dobře znaly, nemohla Vašková zmlácenou a opuchlou Švandovou vůbec poznat. Švandová po návratu

⁵²² ABSMV, 309-19-17, Výpověď Jana Poláka z 4. září 1945, s. 47. J. Polák neudává, kdo údajně viděl V. Bureše u vrbětického lomu pod Horákovým statkem. Domníval se, že do jámy jmenovaní ukryli nějaký diverzní materiál. Nechal proto 24. a 25. května 1945 za přítomnosti R. Choutky, vrbatosteleckých četníků, partyzánů a dalších svědků lom vypumpovat. Pátrání vyšlo naprázdno.

⁵²³ Tamtéž, Výpověď Jana Pavliše – opis a doplnění, s. 127.

⁵²⁴ Tamtéž, Výpověď Jana Pavliše z 26. dubna 1947, s. 14. Srov: Výpověď Vincence Hrdého bez datace, s. 36. O mlynářčině přítomnosti u obyvatel přímo v osadě Ležáky byl informován od Bohumila Švandy v pondělí ráno 22. června 1942.

⁵²⁵ Tamtéž, Výpověď Ludvíka Schulzeho z 28. května 1946, s. 594.

⁵²⁶ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 82, LS 985/46 Hubert Hanauske, Výpověď Huberta Hanauske, bez datace, s. 8.

z dalšího výsledku „strašně plakala, protože byla konfrontována se svým manželem, který vypadal jako nepřítel a byl velmi ztýraný. Prohlásila, že v takovém stavu se dozná ke všemu, co budou gestapáci chtít.“⁵²⁷ V dosavadní literatuře není mlynářovo doznání komentováno, přesto nese určitý přídech lítosti nad nešťastným mlynářovým krokem. Daleko pravděpodobnější bylo vzhledem k praktikám vyšetřovatelů gestapa donucení mlynáře k citovanému nepravdivému vyjádření, nikoliv jeho vlastní snaha o spolupráci! Špatný psychický a fyzický stav mlynáře potvrdili v roce 1969 i svědci Marie Kouřilková a Václav Pelikán společně se strážmistry Brčákem, Pavlíkem i Lorencem.⁵²⁸ Pokud bychom hledali v údajném mlynářově „prořeknutí“ nějakou známku snahy o spolupráci s vyšetřovateli, pak zde máme „detail“, který do jednání domnělého spolupracovníka gestapa nezapadá. Mlynář při výsledku nejmenoval své nejbližší spolupracovníky, neboť kdyby tak učinil, pak by byli Kněz a možná i Brčák velmi rychle zatčeni, Bureš se Stantejským by nebyli popraveni jako řadoví obyvatelé Ležáků a možná by byl zatčen i učedník Pavliš. Navíc ještě M. Vašková v jiném protokolu dodává, že po Švandové chtěli vyšetřovatelé stále vědět, kde je „kufříček“. Švandová i při konfrontaci se svým manželem popírala svoji povědomost o vysílače a na to reagoval údajně i mlynář slovy: „Vážně, ona nic neví.“⁵²⁹ Z tohoto mlynářova jednání vyplývá, že neprozradil nikoho ze spolupracovníků a už vůbec by do případu nezatáhl celou vesnici. Gestapo pravděpodobně v tuto dobu sledovalo vlastní zájmy.

Vraťme se zpět do mlýna. Už v chodbě se po příjezdu mlynáře táží, kde byl ten „kufří“. Švanda, již řádně „zpracován“, byl ochotný ke spolupráci a odvádí své trýznilce do prvního poschodí, kde jen ukázal na prázdnou skříň.⁵³⁰ Krátce se tam všichni zdrželi a během pěti minut bez jediného slova odjeli na Včelákov, kde chtěli zatknout Josefa Štulíka. Ten nebyl k nalezení, a proto mu dalo gestapo přes jeho ženu ultimátum. Pokud se nepřihlásí do třinácti hodin téhož dne, tj. pondělí 22. června, bude Včelákov zlikvidován. Vystrašená Štulíková spěchala za svým manželem do lesního úkrytu, kde ho informovala o vážnosti situace.⁵³¹

Neděle 21. června z pohledu vrchního strážmistra Karla Kněze

V neděli 21. června dorazil strážmistr Kněz na četnickou stanici kolem deváté hodiny dopoledne. Krátce promluvil s kolegou Brčákem, se kterým měl toho dne

⁵²⁷ ABSMV, 325-4-1, s. 129.

⁵²⁸ Tamtéž.

⁵²⁹ SOA Zámrsrk, MLS Chrudim, kart. č. 98, LS 61/48 Václav a Hana Krupkovi, Výpověď Marie Vaškové ze 4. července 1945, s. 159.

⁵³⁰ ABSMV, 309-19-17, Výpověď Vincence Hrdého bez datace, s. 36.

⁵³¹ Tamtéž, Výpověď Jana Pavliše z 26. dubna 1947, s. 14.

službu. Brčák viděl nervozitu svého nadřízeného a snažil se jej utěšit. Kněz mu odpověděl: „Brčáku, já tady nevydržím, já musím jít na vzduch.“⁵³² Poté stanici opustil. Je pravděpodobné, že udělal krátkou obchůzku po okolí a snažil se uklidnit. Vrátil se kolem jedenácté hodiny a vystřídal Brčáka, který odešel domů na oběd. Ve tři čtvrtě na dvanáct se oba muži opět vystřídali a na oběd odešel Kněz.

Ve dvanáct hodin přijel na kole uštváný Svoboda a prosil Brčáka, aby nevyzradil Tolara a jeho činnost. Brčák důrazně upozorňoval Svobodu, aby už na Ležáky nejezdil a zůstal doma v Miřeticích. Zatím nikdo z okruhu dosud nezatčených netušil, kolik už toho gestapo ví a kolik je schopno ze zatčených ještě „vymlátit“. Svoboda pak sedl na kolo a zajel ještě i ke Knězovým do bytu. Brčákovu radu nevyšlyšel a odpoledne, krátce poté, co přijel do mlýna, jej i s mlynářem gestapo zatklo. Bylo kolem půl páté. Kněz strávil celé odpoledne ve službě a navečer, i když věděl, že oba jeho kolegové byli zatčeni, zůstal doma. Nezbyvalo mu, než čekat.

Pro další průběh událostí nám z dokumentů vyvstávají tři možné verze. Podle Brčáka přišla ke Knězovým kolem desáté hodiny večer manželka Švandy Františka. Žádala jej o intervenci ve prospěch svého muže, na to se Kněz oblékl a odešel.⁵³³

Druhou verzí je výpověď učedníka Pavliše, který poznamenává, že ke Knězovým zajel kolem desáté večer a strážmistra informoval o zatýkání.⁵³⁴ Vybídl ho k uschování zbraní, které před okupačními úřady zatajil, načež se strážmistr oblékl a odešel.⁵³⁵

Třetí verzí pak je, že u Knězových byl dospělý muž. Tomu by nasvědčovala vzpomínka Knězova syna Jaroslava, kterého probudil tlukot na okno a volání: „Karle vstávej, gestapo zatýká. (...) my jsme spali v kuchyni, oni [rodiče – pozn. autora] byli v ložnici a tak vím, že brácha povídá: „Ty, něco se děje.“ Byl ustrojený, vzal si uniformu, pistoli aby měl, kouk na nás jen, kouk na bráchu, kouk na mě, tak se s náma loučil čistě jen pohledem a odešel.“⁵³⁶

Knězova žena Anna před vyšetřovateli uvedla, že toho večera k nim přišel „nějaký mladík“ a informoval manžela, že má jít na Ležáky.⁵³⁷ Tato výpověď by spíše nasvědčovala verzi Pavliše. Kněz se vypravil zjistit, co se přesně děje. Cesta z Vrbatova Kostelce přes Habroveč, kde se zastavil u Doležalových, do Ležáků mu musela trvat něco přes hodinu. Odhadneme-li čas s ohledem k následující

⁵³² NA, MV-L, C 6178, Ležáky, Záznam zapsaný Františkem Brčákem, bez stránkování, bez datace.

⁵³³ Tamtéž.

⁵³⁴ ABSMV, 309-19-17, Výpověď Jana Pavliše z 26. dubna 1947, s. 14.

⁵³⁵ NA, MV-L, C 6178, Ležáky, Výpověď Jana Pavliše, bez datace, s. 126.

⁵³⁶ Oral history, svědek Jaroslav Kněz, audiozáznam z 3. července 2004.

⁵³⁷ NA, MV-L, C 6178, Ležáky, soupis výsledků vyšetřování z 25. – 27. července 1945, s. 3, celkově bez stránkování.

události, pak do Ležáků dorazil někdy po setmění, přibližně po půl jedenácté. První kroky pravděpodobně vedly k Čěňku Burešovi, jehož dům byl hned na kraji vesnice směrem k Vrbatovu Kostelci.⁵³⁸ Okamžitě začal Bureš s Knězem odvážet zbraně. Během této doby byli na kopci nad Ležáky bratři Jaroslav a Josef Doležalovi z Habrovče, kteří přišli společně s Knězem a byli pověřeni hlídáním okolí. Možná právě je viděl učedník Pavliš v remízku u mlýna a mylně je považoval za zvědy. Oba bratři měli dávat pozor, kdyby se blížilo jakékoliv vozidlo nebo někdo nepovolaný. J. Kotáb, který byl také přítomný, odjel se zbraněmi do Nasavrk. Před půlnocí se vrátil z mlýna Kněz s Burešem na kopec k bratrům Doležalovým. Zde se oba hlavní aktéři domluvili, že se za několik hodin sejdou u Doležalů v Habrovči a Bureš tam co nejdříve přijede společně s Kotábem. S největší pravděpodobností se těsně před zatčením mlynářky Švandové všichni čtyři rozešli, takže půlnoční příjezd gestapa do mlýna již neviděli. Kněz odešel s oběma bratry do Habrovče. Doležalová připravila zrnkovou kávu, kterou měla uschovánu ještě z předválečných let, a též trochu kořalky. Kněz se usadil ke stolu a nervózně opakoval, že je vše prozrazeno. Začal silně kouřit, vyndal fotografie své ženy a synů a začal plakat.⁵³⁹ Kvůli velkému nervovému vypětí to údajně ani nikoho nepřekvapilo. Chtěl, aby přítomní pozdravovali Kotába a Bureše, na které už nechtěl čekat. Žádal také, aby bylo o jeho rodinu postaráno. Několikrát se zmínil, že se musí zastřelit. Nebylo to poprvé, co o sebevraždě mluvil. Učinil tak již na jaře po výsledku na gestapu před Fr. Brčákem i J. J. Polákem, a to kvůli náhodnému udání na Potůčka, které musel řešit.⁵⁴⁰ Doležalová se snažila Kněze uklidnit a zdůrazňovala mu, že situace snad ještě není tak zoufalá, aby si musel vzít život. Po dobu téměř dvouhodinové návštěvy se za přítomnosti obou synů snažila Kněze uklidnit a přimět k nespáchání sebevražedného činu. Nedařilo se jí to a Kněz stále opakoval svůj úmysl. Nemohl tušit, že v přibližně stejnou dobu, to jest ve dvě hodiny ráno, zemřel na následky pokusu o sebevraždu „Kápo“

⁵³⁸ Tamtéž, Svodka vyšetřování, bez datace, s. 48. Srov: ABSMV, 325-4-1, Výpověď Františka Brčáka z 23. ledna 1968, s. 74. Brčák tvrdí, že Kněz byl u Boháčů/Burešů ve stavení. Vzhledem k tomu, že jako následnou návštěvu Kněze udává rodinu Doležalových v Habrovči, je možné tuto verzi přijmout za hodnověrnou.

⁵³⁹ SOkA Hradec Králové, OV ČSPB, kart. č. 4, č. 141 František Doležal, bez datace a stránkování.

⁵⁴⁰ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 67, LS 826/46 Karel Andrák, Výpověď J. J. Poláka z 23. července 1945, s. 38. Dle výpovědi J. J. Poláka měl František Modráček z Vrbetic při pasení koz u Ležáků vidět v lese mladého muže, který se převlékal. Jeho původní oděv připomínal kombinézu, kterou používali „kotlaři“, tedy piloti. Fr. Modráček pak měl ihned odjet na kole na četnickou stanici a strážmistru Knězovi své pozorování ohlásit. Společně s Knězem se vypravili zpět a dohnali muže u ležácké osady a strážmistr zkontroloval jeho doklady. Vše bylo zinscenováno tak, aby Fr. Modráček měl pocit, že došlo ke skutečné prohlídce. Jak se prý Kněz vyjádřil, měl sice dotyčný doklady v pořádku, ale přesto jej „na oko“ vykázal z obvodu četnické stanice. J. J. Polákovi se svěřil, že dotyčný byl parašutistou, a proto musel rychle zakročit.

Bartoš v pardubické nemocnici.⁵⁴¹ Nakonec se Kněz zvedl a od Doležalových odešel. Bylo přibližně kolem čtvrté hodiny ranní. Co se dělo dále, nám ozřejmí očitý svědek Josef Doležal:⁵⁴² „Tak pan vrchní se rozloučil a my jsme zůstali vzhůru a máti povídá: „Vem kolo Pepo a jeď za panem vrchním a ještě mu to rozmluv. Prosim tě, jeď za ním a rozmlouvej mu to, rozmluv mu to, ať ten život si nebere.“ No tak já jsem za tím panem vrchním jel, no a dojel jsem ho teda, tam v tý zatáčce a povídám mu: „Pane vrchní, máti mě posílá za vámi, abyste si prostě ten život nebral.“ A on povídá: „Nezlob se na mě, ale já si ten život vzít musím. Já musím zachránit rodinu, já musím zachránit děti. No a já jsem říkal: „A pane vrchní, skutečně musíte?“ „Musím, musím, musím, musím.“ To bylo jeho. A tak já jsem od něj odešel možná tak na deset kroků. No on si sednul, dal si helmu mezi nohy, vypil jed nebo něco vypil, tu lahvičku zahodil takhle do toho jetela, a padl výstřel. Já jsem teda byl tak deset kroků od něj. To jako neříkám, že bych stál u něj. Vzal pistoli a vyšla rána. No já jsem k němu doběhl a on už chrčel. Tak krev se mu řinula z pusy. No a tak co já, dvacetiletý kluk, jsem byl vyděšený, tak jsem popadl kolo a jel sem domů a říkám máti: „Tak máti, pan vrchní se skutečně zastřelil.“ A ona povídá: „A kde?“ „No tam v zatáčce, jak se jde po pěšině.“ A ona říká:…ještě byl bráška doma… „Vemte kosy, jestli vás nikdo neviděl, běžte sekat, ať v tom nejsme namočení.“ No tak jsme odešli sekat.“⁵⁴³ Ještě před tím, než oba mladí muži odešli, dorazili na místo Bureš a Kotáb. Jakmile jim František Doležal sdělil, že Kněz zemřel, domluvili se, že nikdo z nich v případě zatčení nic neprozradí a ten, kdo zatčen nebude, se postará o rodinu svých méně šťastných spolupracovníků.⁵⁴⁴

Mrtvolu nachází v půl šesté Bohumil Novotný a okamžitě jde informovat starostu Louky Václava Hřebíka. V přibližně stejnou dobu viděl mrtvého četníka i řidič mlékárenského vozu ze Zaječic a informoval o tomto nálezu Františka

⁵⁴¹ ABSMV, 309-6-1, Výpověď Josefa Nezbedy, řidiče sanitního vozidla z 15. října 1945, s. 131. A. Bartoš se po příjezdu pravd. z Brna v neděli 21. června kolem 19. hodiny zastavil u domu manželů Krupkových v Pernerově ulici. Nevěděl, že Krupkovi jsou zatčeni a v bytě na něj čeká gestapo. Při útěku se střelil do spánku a zranění podlehl ve 2.10 h v pardubické nemocnici.

⁵⁴² SOKA Hradec Králové, OV ČSPB, kart. č. 4, č. 141 František Doležal, bez datace a stránkování. Ve výpovědích obou bratrů, Františka a Josefa Doležalových panují rozpory o následující události. Uvádím proto i druhé tvrzení: „Tento okamžik byl hrozný a nebylo možno vrchního strm. Kněze déle zdržovati, neb jsme poznali, že jest připraven na to nejhorší. Po odchodu Kněze od nás šli jsme se za krátko podívat, kam půjde. Když jsme však s bratrem přišli za poslední dům naší obce směrem na Kvasín, bylo slyšet výstřel. Po doběhnutí k místu výstřelu, několik metrů od silnice na pěšině ležel vrchní strážmistr Kněz zastřelen, nechtěje přijít do rukou Němců, ale hlavně aby uchránil další, spáchal sebevraždu.“

⁵⁴³ Oral history, svědek Josef Doležal, audiozáznam ze 7. července 2004.

⁵⁴⁴ SOKA Hradec Králové, OV ČSPB, kart. č. 4, č. 141 František Doležal, bez datace a stránkování.

Bartáka z Hlíny, který byl jako cestář nedaleko místa sebevraždy.⁵⁴⁵ Novotný se za doprovodu dělníka Báalka jde na místo sebevraždy podívat. Nezávisle na něm přijíždí k místu i cestář Barták.⁵⁴⁶ Chvatně pak Novotný odjíždí do Vrbatova Kostelce na četnickou stanici.⁵⁴⁷

Ráno v šest hodin se jde četník Brčák ke Knězovým optat, jestli je strážmistr doma. Otevře mu manželka a se slzami v očích mu oznámí, že její muž včera odešel a dosud se nevrátil. Má strach, aby se mu něco nestalo. Brčák zachová klid a utěšuje uplakanou ženu. Dává jí naději, že se Kněz zdržel u některého souseda nebo v hospodě. V půl sedmé se vrací ze služebny domů, když ho na kole dojíždí starosta Louky Hřebík, kterého na mrtvolu upozornili dva⁵⁴⁸ jeho sousedé: „Pane štábní, pojdte si pro pana vrchního. Leží mrtev na polní cestě vedoucí k Ležákům (...), pravděpodobně spáchal sebevraždu zastřelením.“⁵⁴⁹

Brčák okamžitě hlásí případ do Chrudimi a odtud jde hlášení na gestapo. Na místo přijíždí za několik desítek minut major Cásek s okresním velitelem Mrázkem a obvodním lékařem MUDr. Linkem z Nasavrku. Sepsali protokoly a odjeli. Vzápětí přijíždí kriminální policie z Pardubic v čele s Josefem Bockmannem, Kühnem a Andrem společně s pořádkovými policisty, jimž velel Hauptwachtmeister Knuth.⁵⁵⁰ Velitel kriminálky z Pardubic Bockmann dostal od Clagese příkaz případ vyšetřit a podat o něm zprávu. Z. Jelínek uvádí, že Bockmann dostal od Clagese příkaz k zatčení Kněze ještě před jeho smrtí.⁵⁵¹ Pokud by tomu tak bylo, je jasné, že na Kněze upozornil někdo z vyšetřovaných. Ale Bockmann uvedl v protokolu jinou informaci, a sice, že teprve po sebevraždě Kněze dostal příkaz k vyšetření. Už tehdy bylo Bockmannovi jasné, že se Kněz dozvěděl o zatčení mlynáře a dalších obyvatel Ležáků. Do svého hlášení tudíž uvedl i podezření, že Kněz byl do případu zapleten.⁵⁵² Že uvedl Kněze ve spojitost se zatýkáním v Ležákách do výsledků šetření, přiznává až ve své výpovědi v roce 1967. V průběhu soudu se hájil tím, že při prošetřování sebevraždy s majorem Žvíčkem (četnická stanice Chrudim!) došli k závěru, že Kněz se obával nepříjemností, proto se zastřelil. Nenašli jediného

⁵⁴⁵ NA, MV-L, C 1678, Ležáky, Výpověď Františka Bartáka z 18. srpna 1945, bez stránkování. Barták tvrdí, že do Vrbatova Kostelce poslal svého kolegu Netolického. Ten posléze vyhledal strážmistra Brčáka. Výpovědi Bartáka i Novotného jsou velmi podobné, ačkoliv se zde vyskytují rozdílná jména.

⁵⁴⁶ Tamtéž.

⁵⁴⁷ ABSMV, 309-6-3, Výpověď Václava Hřebíka z 2. září 1945, bez stránkování.

⁵⁴⁸ Tamtéž, jednalo se o Bohumila Novotného z Habrovce a dělníka Báalka z Dubové.

⁵⁴⁹ NA, MV-L, C 6178, Ležáky, Záznam sepsaný Františkem Brčákem, bez stránkování, bez datace.

⁵⁵⁰ ABSMV, 309-6-2, s. 365.

⁵⁵¹ Z. JELÍNEK, *Operace*, s. 112.

⁵⁵² ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4819, Výpověď Josefa Bockmanna z 13. června 1967, s. 3968.

svědka, který by potvrdil, že Kněz skutečně pomáhal parašutistům.⁵⁵³ Právě proto byla jeho rodina ušetřena a sebevražda označena za vyšinití myslí. Oprávněně se můžeme domnívat, že až do smrti K. Kněze o něm gestapo nemělo informace a teprve až jeho sebevražda jej uvedla do spojitosti s ležáckou skupinou. Až do datečně si W. Kröger zapsal do svého notesu několik poznámek, které poválečný vyšetřovatel zhodnotil slovy: „(..) vrch. Kněz byl ve spojení s „Novotným“, o kterém je na předešlé straně uvedeno „Anežka – Novotný“. V tomto případě je pravděpodobné, že správně se jedná o vrch. stržm. Kněze a v osobě „Novotného“ je podezření, že to byl konfident pardubického gestapa.“ Vzhledem k současným poznatkům, které plynuly v průběhu rozpracování akce „Ležáky“, je zřejmé, že Kröger získal poznatky o činnosti Vaška a vrch. stržm. Kněze ještě před likvidací celé akce, i když záznamy nejsou časově označeny.⁵⁵⁴

Pavlík následně popisuje dusnou atmosféru na stanici, kdy gestapo odebralo strážníkům zbraně a začalo odděleně četníky vyslýchat. Křičeli na ně a hrozili trestem smrti jim i jejich rodinám, jestli neřeknou, s kým z Ležáků i ze zatčených ležáckých obyvatel udržoval Kněz užší kontakty.⁵⁵⁵ Gestapo mělo již určitou představu o velikosti odbojové buňky. Také mělo vcelku dobře podchycenou strukturu účastníků, ale ještě nevědělo nic o starých Štulíkových, Stantejském, Pavlišovi, Burešových atd. Obyvatel, kteří aktivně pomáhali, byla v okolí řada. Těm všem nyní šlo o život. Jaroslav Kněz se ve vzpomínkách vrací k převozu svého mrtvého otce do chalupy: „Pan Dejdar měl auto na dřevoplyn a přivez ho. A vím, že když ho nesli do kuchyně, ještě jela stará paní Dejdarová, tak vím, že paní Dejdarová říká mamce: „Paní Knězová nechodte tam. On je celej zakrvácenej. Abyste měla vzpomínku na něho, jak vypadal pěkně a ne jak teď vypadá.“ My jsme matku drželi a já povídám: „Nechod tam k němu.“ A my taky, já jsem tam nešel, ani brácha, poněvadž to by musel být hrozný pohled. Všichni odbojáři měli cyankáli. Doležal říkal, že si sedl, vypil to a pak vzal pistoli, strčil si ji do pusy a střelil a prorazil si hlavu.“⁵⁵⁶ Po desáté hodině dopolední přišel ke Knězovým Pavliš. Uvádí, že pak společně se strážníkem Lorencem mrtvého Kněze umyli a připravili k pohřbu.⁵⁵⁷ Ten se měl konat tajně za dva dny, tj. ve středu 24. června 1942, pouze za přítomnosti rodiny. Po výsleších četníků a prohlídce stanice je gestapem prohledán nakonec i Knězův byt.⁵⁵⁸

⁵⁵³ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 79, LS 940/46, Výpověď Josefa Bockmanna z 23. února 1946, s. 65.

⁵⁵⁴ ABSMV, 325-4-1, Úřední záznam StB z 2. července 1969, bez stránkování. Uvedena jsou jména strážmistrů Kněze a Lorence společně s Jindřichem Vaško.

⁵⁵⁵ NA, MV-L, C 6178, Ležáky, Výpověď Jana Pavlíka z 15. dubna 1947, bez stránkování.

⁵⁵⁶ Oral history, svědek Jaroslav Kněz, nar. 1926, audiozáznam z 3. července 2004.

⁵⁵⁷ ABSMV, 309-19-17, Výpověď Jana Pavlíše, bez datace, s. 126.

⁵⁵⁸ Tamtéž, 325-4-1, Protokol četnické stanice ve Vrbatově Kostelci, bez datace, s. 265.

Karel Kněz, přední postava ležácké odbojové buňky, nesl na svých bedrech tíhu spojovacího článku. Přes něj procházely kontakty mezi pardubickou částí odboje, kde byl hlavním pomocníkem Bureš, dále Choutkovou organizací ze Skaly, chrudimskou četnickou stanicí v čele s Kotábem a pardubickým gestapem, které sváděl na falešnou stopu. Nepochybně byl osobou, která měla dostatek autority, natolik silné charisma a zkušenosti, že mohl převzít vedoucí odbojovou pozici okolo vysílačky Libuše. Evidentně jednal výrazně profesionálně, neboť vysílací stanice a místní odbojová organizace za jeho přispění fungovala nejen několik jarních měsíců, ale i po atentátu. Strach o rodinu a známé byl naprosto odůvodněný. Ihned po smrti Kněze informovali strážmistři Lorenc a Brčák svého kolegu Pavlíka o vysílací stanici. Prozatím mu neřekli žádné podrobnosti.⁵⁵⁹

Zatýkání a výslechy v pondělí 22. června 1942

Čeněk Hrdý dorazil do mlýna ráno a ve dveřích se ještě srazil s Bohumilem Švandou, který zrovna odjížděl domů do Borové a měl v úmyslu se druhý den večer vrátit.⁵⁶⁰ V kuchyni zastihl Hrdý staré Štulíkovy. Oba byli svátečně oblečeni a už čekali zatčení. Stále jen hořkovali, k čemu je to ten mlynář přivedl. Hrdý dle vlastních slov pouze tušil vážnost situace, neznal však důvody, proč gestapo tak zuřivě slídí a zatýká obyvatele mlýna a blízkého okolí. Zeptal se tedy Štulíkových na vážnost situace a důvody zatýkání. Oba manželé s údivem ve tvářích zjistili, že Hrdý, ač nejbližší mlynářův zaměstnanec, nebyl o desantu a jeho úkolech informován. Poté mu prozradili, že u nich byl parašutista s vysílačkou, která mu už čtrnáct dní nefungovala, tak ji musel odvézt.⁵⁶¹ Hrdý ještě nějakou dobu čekal na Pavliše, který se jel podívat ke Knězovi, ale pak se rozhodl, že vyrazí domů. Cestou se zastavil u starosty Košiny a ten jej pověřil vedením mlýna. Staří Štulíkovi se policie přece dočkali, neboť je v pravé poledne měl do Pardubic přepravit strážmistr Novotný z chrudimské pátračky.⁵⁶² Když Novotnému dávali gestapáci příkazy k zatčení obou rodičů, upozorňovali jej, aby neváhal použít střelné zbraně, neboť je možné, že ve mlýně bude nepřátelský agent. Stejně tak si má počínat i v případě zatčení rodičů Pelikánových ve Včelákově. Ve mlýně byli pouze Pilař a Kouřilková, neboť učedník Pavliš byl ve Vrbatově Kostelci u mrtvoly strážmistra Kněze. Kouřilková oznámila četníkům, že staří Štulíkovi jsou na poli. Odjeli proto za nimi a starý pan Štulík šel četníkům vstříc se slovy, že už je očekával. Odjeli pak do mlýna, kde staří dostali možnost se

⁵⁵⁹ Tamtéž, 309-19-17, Výpověď Jana Pavlíka z 15. dubna 1947, bez stránkování.

⁵⁶⁰ Tamtéž, s. 27. Bohumil Švanda se vrátil ještě téhož večera do mlýna a byl při půlnoční kontrole zatčen gestapem.

⁵⁶¹ Tamtéž, 325-4-1, Protokol četnické stanice ve Vrbatově Kostelci, bez datace, s. 265.

⁵⁶² Tamtéž, 309-19-17, Výpověď Jana Pavliše – opis a doplnění, s. 127.

naobědvat.⁵⁶³ V Pardubicích se pak dostali do rukou gestapáka Hanauskeho, ale jakoukoli účast a povědomí o fungování vysílačky nepravdivě popřeli.⁵⁶⁴

Jediný ze zatčených a stanným soudem odsouzený, který vypálení Ležáků přežil, byl František Pelikán, otec Marie Štulíkové. Jako jediný mohl popsat, co čekalo zatčené po převozu na pardubické gestapo. V pondělí 22. června si pro něho v poledne přijela stejná hlídka četníků z Chrudimi, stejně jako o několik hodin dříve do mlýna pro staré Štulíkovy. Strážmistr Novotný nechal Pelikána, jeho ženu i dceru Marii naobědvat a snažili se manžele uklidnit. Vnučky Marii a Jarmilu předali sousedce Louvarové.⁵⁶⁵ To už se přihlásil ve Vrbatově Kostelci Josef Štulík, a proto byla rodina Pelikánových, včetně Marie Štulíkové, roz. Pelikánové, a patnáctiletého Václava Pelikána odvezena do Pardubic. U Clagese pak zasahoval strážmistr Jenší a žádal, aby ještě nešestnáctiletého Václava z věznice propustili. Clages této žádosti po dlouhém čekání vyhověl.⁵⁶⁶ Nakonec odvezli četníci Václava zpět na Včelákov. Po příjezdu na gestapo postavili staré rodiče s dcerou obličejem ke zdi, kde museli hodnou chvíli čekat. Pak je každého zvlášť volali do kanceláře k výslechu. Pelikán dostal otázky na Švandův mlýn; jak často k němu do mlýna chodí a hlavně, jestli nezná nějakého „Franze“, anglického agenta. Pelikán jeho otázku negoval, a proto vyšetřující gestapák vyňal z kapsy podobenku. Ani tato snaha se nenesetkala s úspěchem, proto byl s Pelikánem pouze sepsán protokol. Otázky kladené jeho manželce a dceři neznal, neboť mu byl s nimi zakázán jakýkoliv další kontakt. O žádném dalším protokolu, který by s ním gestapo sepsalo, se Pelikán nezmiňuje. Přesto byl za dva měsíce poslán přes Terezín do koncentračního tábora Buchenwald.⁵⁶⁷

Ještě téhož dne, v pondělí 22. června, kolem 21. hodiny je gestapo opět ve mlýně.⁵⁶⁸ Učedník Pavliš zrovna přicházel z Miřetic z hospody, kde byl sekáčům trávy pro pivo. Cestou jej míjejí dva automobily. Na dvoře mlýna pak stálo šest přišedších gestapáků a učedníka okamžitě zatýkají. Ihned s ním ve světnici mlýna začali výslech. Jak učedník později uvedl, byl zde přítomen Lehne, Madl a Mikisek, které poznal z fotografií. Ptali se ho, kde spával, jak často k nim chodil strážmistr Kněz, kde byla ukryta vysílačka a kde jsou zbraně. Výslech rozhodně neprobíhal klidně. Když popíral jakoukoliv znalost o parašutistovi a vysílačce, dostával rány pěstí a několik kopanců. Rozzuření gestapáci šli za příznáním za každou cenu. Na

⁵⁶³ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 82, LS 985/46 Hubert Hanauske, Výpověď strážmistrů Josefa Jenšího, Karla Novotného, Jaroslava Kotába a Karla Kadlece, s. 99.

⁵⁶⁴ Tamtéž, s. 8.

⁵⁶⁵ Tamtéž, Výpověď strážmistrů Josefa Jenšího, Karla Novotného, Jaroslava Kotába a Karla Kadlece, s. 99.

⁵⁶⁶ Tamtéž.

⁵⁶⁷ ABSMV, 309-19-17, Výpověď Josefa Pelikána z 28. března 1947, s. 646.

⁵⁶⁸ Tamtéž, 305-197-5, Výpověď Marie Kouřilkové z 1. června 1945, s. 82.

Pavliše opakovaně mířili zbraněmi a hrozili mu zastřelením. Snažili se jej získat i jako spolupracovníka gestapa za odměnu tří tisíc korun měsíčně. Trýznění trvalo téměř dvě hodiny. Součástí výsledku byla samozřejmě i domovní prohlídka. Uvažme, jak prozíraví byli Štulík a Pavliš, když pouhý den před tím z mlýna odstranili usvědčující materiály a zbraně. K záchraně Pavliše přispělo i jeho přesvědčivé lhaní, že v boudě na dvoře spí již dva měsíce.⁵⁶⁹ Výsledku neunikl ani krmič dobytka Antonín Pilař. Z některých protokolů vyplývá, že Pilař byl sníženého intelektu a mírně nahluchlý. Jeden z úředníků gestapa prohodil, že pro něho je kulky škoda. Až ve dvacet tři hodin přijel z Přelouče Miloš Stantejský a nečekaně se střetl s gestapem. Během pěti minut ho vyslechli. Oba mladé muže nechali ve mlýně s odůvodněním, že nemají v autě dost místa, ale že si pro ně přijedou. Odjel s nimi pouze bratr Jindřicha Švandy, Bohumil. Dcerky Švandových nebyly od zatčení rodičů ve mlýně, nýbrž u rodiny Hrdých v osadě. Až v úterý ráno 23. června si je Marie Kouřílková s učedníkem Pavlišem vyzvedli a vzali je do mlýna. Kolem deváté hodiny dopolední přijíždí po strachem probdělé noci nevyspalý Čeněk Hrdý do mlýna a za silného rozrušení všech přítomných kontroluje zbylé obyvatele stavení.

Večeře u Vůdce

Než si podrobně osvětlíme dopad, který objevení „Bartošova archivu“ mělo pro Ležáky, je nutné se blíže podívat na Clagesovu zprávu, již odeslal do Prahy v sobotu 20. června 1942. Text uvádím v plném českém znění, neboť je to mimořádně důležité sdělení, jemuž předešli badatelé nevěnovali dostatečnou pozornost:

Pardubice č. 421 – 20. června 1942 – 10.38 – WE

Vedení státní policie Praha

Do rukou SS-Standartenführera Dr. Geschka,

Naléhavé – okamžitě předložit

Týká se: Atentát na Heydricha

Dříve: bez

V Motyčkově materiálu, který byl nalezen včera večer v bytě Krupky, se nachází také poznámky o rádiovém spojení. Materiál, který byl dnes v noci vyhodnocen, obsahuje mimo jiné pod datem 3. června následující z Anglie přichozí radiogram.

„3. 6. od prezidenta. Potěšilo mě velice, že udržujete spojení a děkuji vám vřele. Vidím, že Vy a všichni Vaši přátelé jste plni odhodlání. Je mi to též důkazem, že stanovisko celého národa je skálopevné. Ujišťuji Vás, že to přinese výsledky.

⁵⁶⁹ ABSMV, 309-19-17, Výpověď Jana Pavliše – opis a doplnění, s. 127.

Události doma působí velmi silně a vyvolávají všude veliké uznání pro resistenci českého národa. Váš S.“

Zbývající radiomateriál obsahuje převážně zprávy o vojenských transportech. Bude-li ve zbývajícím materiálu, který je toho času ještě vyhodnocován, něco dalšího politicky zajímavého a důležitého, budu nevyzván informovat.

Venkovská úřadovna Pardubice, podepsán Clages, kriminální komisař.⁵⁷⁰

Tato depeše v sobě nese jeden velký paradox. Podepsán je v ní „S.“, což byla zkratka pro celé šifrovací jméno „SVOBODA“, tj. dr. Edvard Beneš. Ale již v úvodu použilo vysílání z Londýna označení „od prezidenta“. Clages považoval tuto odhalenou depeši za natolik důležitou, že ji okamžitě posílá Geschkemu do Prahy a ten Daluegemu do Berlína. Další informace o zmiňovaných vojenských transportech nebyly pro gestapo ani zdaleka tak důležité, jako zpráva od prezidenta Beneše. Berme v potaz, že celá německá propaganda rozpoutaná po atentátu na Heydricha byla namířena zcela nekompromisně proti Benešovi a exilové londýnské vládě. Represáliemi byli dříve či později postiženi všichni, kdo se s Benešovou politikou ztotožnili. Ačkoliv německé vyšetřování ohledně atentátníků zcela nezvratně vedlo k jejich „původu“ v Anglii, nemělo dosud německé velení tak jasný a jednoznačný důkaz Benešovy osobní zainteresovanosti jako v této zprávě. Následující události nám ukáží důležitost tohoto „úlovku“, jenž byl v bytě Krupkových objeven.

Přesuňme se o několik set kilometrů severozápadně od Pardubic – do Berlína. Vůdce ukončil svůj pobyt v Berghofu a 22. června dopoledne přijíždí do Říšského kancléřství.⁵⁷¹ U oběda přijímá Goebbelse. Téma hovoru se točí kolem postavy generála Rommela a produkce Volkswagenu. Pravděpodobně v průběhu dopoledne si Goebbels poznamenal, že „im Protektorat ist nun der ganze Schwindel der Benesch-Agitation aufgedeckt worden. Wir geben ein ausführliches Kommuniqué über die Verhaftung bzw. Erschießung der Heydrich-Attentäter heraus. Es ist der Polizei jetzt auch gelungen, das Haupt der Fallschirmjäger dingfest zu machen; d. h. er ist leider auch bei der Verhaftung, da er sich gewaltsam widersetzen wollte, erschossen worden.“⁵⁷² Man hat bei ihm Papier gefunden, aus denen einwandfrei hervorgeht, daß *Benesch das eigentliche Haupt dieser Terrorbande ist. Er hat auch den direkten Befehl zur Ermordung Heydrichs gegeben.* Dieser überaltete Advokat hat vom sicheren Port in England aus leicht reden. Aber sein Volk wird seinen Zynismus teuer bezahlen und bezahlt ihn jetzt schon teuer. Wenn sie sich nicht ganz eindeutig für

⁵⁷⁰ NA, ÚŘP-AMV, 114-10-32, s. 6.

⁵⁷¹ Henry PICKER, *Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier 1941–42*, Bonn 1951, s. 164–165.

⁵⁷² Zpráva o smrti A. Bartoše se Goebbelsovi dostala na stůl v podobě, jak ji napsal H. Hanauske. Tedy jako úmrtí zaviněné zbraní zaměstnance gestapa, nikoliv jako sebevražda.

uns erklären, so wird das tschechische Volk von einem ähnlichen Unglück befallen werden, wie in den vergangenen Jahren das polnische.⁵⁷³ Večer si Hitler zve ke stolu vedle Goebbelse i věrného Heinricha Himmlera. Ten přijel předěšlého dne z Mnichova.⁵⁷⁴ Jak vyplývá z deníku říšského ministra propagandy Goebbelse, hovořil v průběhu dne s Himmlerem o situaci v protektorátu a o komuniké, které mělo být k atentátu vydáno.

V kancléřství se všichni tři muži scházejí v půl deváté večer.⁵⁷⁵ Téma hovoru se opět stočí ke generálu Rommelovi, který je přítomnými považován za velmi pokrokového a moderního představitele Říše, jehož oblibu je možno využít k propagandě. Někdo z přítomných pak začne hovořit o srbském hnutí odporu. V souvislosti s tím poukazuje Hitler na přísné dodržování pořádku, který panuje na Němci získaných územích, na rozdíl od oblastí okupovaných Italy. Není úplně jasné, jestli v tuto dobu již měl Himmler zprávy z Prahy nebo Pardubic o úspěšném pátrání v Ležákách, ale dobře věděl o zastřelení Bartoše a nalezení jeho poznámek. Goebbels si poznamenal: „Ein großes Loblied singt Himmler mit Recht wieder über Heydrich. In ihm hat er seinen besten, zuverlässigsten und treuesten Mitarbeiter verloren.“⁵⁷⁶ Nálada všemocného a všehoschopného Himmlera nevěstila nic dobrého, obzvláště když byl pln smutku nad ztrátou Heydricha. Zastřený je pak smysl následující Goebbelsovy poznámky: „Ich bespreche mit Himmler noch einmal die Behandlung der oppositionelen Kreise im Protektorat und den besetzten Westgebieten und stelle hier eine absolute Übereinstimmung mit meinen Ansichten fest.“⁵⁷⁷ Hitler se zabýval během večere odbojem v protektorátu a pronesl následující sdělení: „Wo Zugentgleisungen oder Attentate passierten, wo feindliche Fallschirmagenten (Heydrich-Attentäter z. B.) beherbergt würden und sofort, müsse man den Bürgermeister erschießen, die Männer wegführen beziehungsweise in schweren Fällen ebenfalls erschießen

⁵⁷³ Elke FRÖHLICH (Hrsg.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, Teil I, Band 4, München 1995, s. 578. Překlad: V protektorátu je nyní odhalen celý podvod Benešovy agitace. Vydáme obsáhlé kumuniké o zatčení, popř. zastřelení Heydrichových atentátníků. Nyní se také policií podařilo vedoucí postavu parašutistů zatknout. Jelikož se při zatýkání pokusil o odpor, byl zastřelen. Byl u něho nalezen list, ze kterého jednoznačně vyplývá, že Beneš byl hlavou této teroristické skupiny. On také vydal přímý rozkaz k zavraždění Heydricha. Tomuto přestárlému advokátovi se z jistého útočiště v Anglii snadno mluví. Ale jeho národ za jeho cynismus draze zaplatí a draze platí již nyní. Jestli nám jednoznačně nevyjádří solidaritu, tak potká český národ podobné neštěstí, jako v uplynulých letech národ polský.

⁵⁷⁴ Peter WITTE, *Der Dienstkalender Heinrich Himmler 1941–42*, Hamburg 1999, s. 464.

⁵⁷⁵ Max DOMARUS, *Hitler. Reden und Proklamationen 1932–1945*, Aachen 1963, s. 192.

⁵⁷⁶ E. FRÖHLICH (Hrsg.), *Die Tagebücher*, s. 590. Překlad: Píseň chvály pěl Himmler právem o Heydrichovi. V něm ztratil svého nejlepšího, nejspolehlivějšího a nejuvěrnějšího spolupracovníka.

⁵⁷⁷ Tamtéž. Překlad: Promluvil jsem s Himmlerem ještě jednou o nakládání s opozičními kruhy v protektorátu a na obsazených západních územích a pozoroval jsem jeho absolutní souhlas s mými názory.

und ihre Frauen in Konzentrationslager überstellen.⁵⁷⁸ O Hitlerovi víme, že nevydával písemné rozkazy. Můžeme tudíž výše citované sdělení považovat za formu rozkazu nebo přání. Himmler byl známý tím, že takovým přáním uměl naslouchat a posléze je plnit.⁵⁷⁹ Jmenovaný dodává směrem k Hitlerovi, „(...) daß man mit derartigen Methoden auch die Mörder Heydrichs in Erfahrung gebracht habe. Die Androhung der Erschiessung sämtlicher Angehöriger der Mittäter, also nicht nur ihrer Frauen und Kinder, sondern auch ihrer Eltern, habe zur Auffindung der Schuldigen geführt.“⁵⁸⁰ Vzpomeňme zatčených starých Štulíkových i Pelikánových. Hitler reaguje slovy, že je bezpodmínečnou povinností státní moci zasáhnout, neboť pokud se dostatečně angažuje, je silnější než jakýkoliv rušivý element. Má totiž pevně organizované jádro. Jako přirovnání použil Röhmův puč, který se počal rozrůstat z malého plaménku.⁵⁸¹ Pokud Himmler měl v tuto dobu informace o připravovaném vypálení další obce, pak mohl rozhovor s Hitlerem chápat jako rozkaz a měl tedy volné ruce pro další konání. Himmlerovu osobní aktivitu v případě Lidic jasně zmiňuje i K. H. Frank, proto je velmi pravděpodobné, že na základě Hitlerova souhlasu, jako osobně zainteresovaný šéf RSHA, vydal rozkaz k uskutečnění akce v Ležákách sám. Pokud ještě Praha Himmlera neinformovala o konkrétním výsledku vyšetřování, o čemž pochybuji, byl rozhovor Hitlerovým jasným signálem k uskutečnění odvetných akcí v budoucnosti. Mějme na paměti, že gestapo stále ještě nemělo ani vysílačku, ani parašutistu Potůčka, ale kruh okolo Ležáků se v těchto hodinách uzavíral. Je pravděpodobné, že Himmler o konkrétní akci před Goebbelsem nehovořil, neboť by narazil na jeho nesouhlas. My se o postoji Goebbelse k likvidaci vesnice ještě blíže zmíníme v souvislosti s důsledky zničených Ležáků pro propagandu. Už nyní můžeme konstatovat, že se provedená akce setkala s jeho odmítavým postojem, nikoliv pro svou nehumánnost a protizákonnost, ale z důvodu nepřátelské propagandy, která by čin využila pro svoji agitaci.

⁵⁷⁸ H. PICKER, *Hitlers Tischgespräche*, Bonn 1951, s. 166. Překlad: Kde dojde k vykolejení vlaků nebo k atentátům, kde budou schováni nepřátelští parašutisté, okamžitě musí být zastřelen starosta, muži odvezeni, eventuálně v těžkých případech rovněž zastřeleni a jejich ženy předány do koncentračního tábora.

⁵⁷⁹ Jeho vztah k Hitlerovi, potažmo jeho přáním a rozkazům obsírně popisuje Dušan HAMŠÍK, *Druhý muž Třetí říše*, Praha 1986; nejnověji pak v českém překladu Richard BREITMAN, *Architekt „konečného řešení“*, Praha 2004.

⁵⁸⁰ H. PICKER, *Hitlers Tischgespräche*, Bonn 1951, s. 166. Překlad: Takovými metodami byli vypátráni vrazi Heydricha. Pohrůžka zastřelení veškerých příslušníků spolupachatelů, tedy nejen jejich žen a dětí, nýbrž také jejich rodičů, vedla k vypátrání viníků.

⁵⁸¹ Tamtéž.

K. H. Frank se ve výsledovém protokolu ze 14. února 1946⁵⁸² zmiňuje o Hitlerem vydaných pokynech v případě likvidace celých obcí. Tento protokol byl prvně zveřejněn a dán do souvislosti s Ležáky autorem L. Šímou. Avšak jím předkládaný nepřesný překlad z německého jazyka je zavádějící a zatajuje nám některá důležitá fakta.⁵⁸³ V německém originále se dle Franka v Berlíně konala porada, ve které Hitler nepřímo rozhodl o vypálení Ležáků. Onen rozkaz byl vysloven pro jakékoliv další budoucí protektorátní obce. Na rozdíl od Lidic, které byly vypáleny jako výhrůžka, se rozkaz, jenž byl s největší pravděpodobností vysloven 22. června 1942, stal paušálním. Frank sice přesně neví, jakým způsobem bylo rozhodnutí doručeno říšskému protektorovi do Prahy, ale uvádí, že přes Úřad říšské bezpečnosti (vrchní velení převzal po R. Heydrichovi H. Himmler) jej dostalo velení bezpečnostní policie v protektorátu. Navíc potvrzuje, že pokud se jednalo o akce velikosti Lidic, určoval trest přímo Hitler. Dle obsahu večerní debaty z 22. června 1942 v Berlíně tomu tak bylo i v případě Ležáků. V závěru výslechu se Frank zmiňuje, že se při setkání s Hitlerem někdy v půli června 1942 (ke schůzce v Berlíně došlo až 25. června 1942) mimořádně ostře vyjádřil, že je ochoten vymazat z mapy celé vesnice, jestliže se v nich budou zdržovat výsadkáři nebo budou občané postupovat proti Říši.

⁵⁸² NA, MV-L, C 6178, 1945–1947, Výpověď K. H. Franka ze 14. února 1946 bez stránkování, viz: L. ŠÍMA, *Ležáky*, s. 111.

⁵⁸³ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4822, Výslechový protokol K. H. Franka – bez datování, německý opis, s. 4532. „Am 24. Juni 1942 wurde die Ansiedlung Ležáky ebenso wie vorher Lidice vernichtet. Auf Grund der von der Staatspolizei gegebenen Berichte, daß in dieser Ansiedlung von der Bevölkerung Fallschirmabspringer verborgen und unterstützt worden seien, wurde dort auf Grund eines Befehls Hitlers eine ähnliche Strafaktion wie in Lidice durchgeführt. Aus dieser Zeit stammte ein allgemeiner Befehl Hitlers, gegen die Gemeinden in Protektorat, in denen Fallschirmabspringer versteckt und trotz Warnung von der Bevölkerung unterstützt wurden, durch Vergeltungsaktionen so vorgegangen werden solle, daß die Gemeinden vernichtet bzw. ausgebrannt werden sollen. Ich kann mich nicht erinnern, auf welche Art dieser Befehl an den Reichsprotektor gegangen ist, ich glaube jedoch, daß er anlässlich einer Unterredung im Hauptquartier des Führers in dieser Zeit gegeben wurde und daß er außerdem schriftlich vom Führerhauptquartier an den Reichsprotektor und durch das Reichshauptsicherheitsamt an die Befehlshaber der Sicherheitspolizei gegeben wurde. Mit der Bevölkerung verfuhr man verschieden, stets nach der Schwere des Falles: entweder wie in Lidice durch Erschiessen der Männer, durch den Abtransport der Frauen und die Verschleppung der Kinder – oder wie in Ležáky durch Erschiessung des Teiles der Bevölkerung über 16 Jahre und durch die Übergabe des Retes an die Staatspolizei und überführung in Konzentrationslager. Ich bin nicht in der Lage, aus meiner Erinnerung heraus, nähere Angaben über Ležáky zu machen. Über die Art der Behandlung der Bevölkerung entschied die Leitung der Staatspolizei, falls es nicht um eine große Aktion wie in Lidice ging, die von Hitler genau angeordnet war und über die die Staatspolizei dem Reichsprotektor Bericht erstattete. Hitler sprach sich ebenso in der Unterredung vor dem Empfang der Regierung am 10. Juni 1942 und beim Regierungsempfang, wie in meiner Gegenwart im Führerhauptquartier in der Zeit zwischen dem 29. Mai 1942 außerordentlich scharf aus. Er sprach in dem Sinne, daß er bereit ist, ganze Gemeinden auszuradieren, in denen gegen das Reich konspiriert werde oder in denen Fallschirmspringer Unterstützung fänden.“

Frank přednesl v českém překladu rozkaz z paměti, což vedlo ke zkreslení obsahu, ale je pravděpodobné, že se jednalo o jednu a tutéž informaci, jakou obsahuje soupis Hitlerových rozhovorů: „Osady nebo dvorce v Protektorátě, ve kterých útočníci a jejich pomahači jako spřátelení padákoví vojáci (Fallschirmspringer) naleznou útulek, buďtež vypáleny a srovnány se zemí, obyvatelstvo pak podle míry poskytnuté pomoci činností říši nepřátelskou budiž postříleno, nebo za účelem zatčení předáno státní policii k eventuálnímu přikázání do některého koncentračního tábora.“ Vzhledem k faktu, že mezi 27. květnem a 22. červnem 1942 se v „Hitlers Tischgespräche“ a výpovědi K. H. Franka objevuje podobnost pouze v jednom případě (výše citovaný rozkaz z 22. června), domnívám se, že Himmler již o připravované sankci vůči Ležákům věděl a potřeboval jen vyjádření Vůdce. Hitlerův rozkaz mu jen otevřel vrátka pro tuto akci a pro akce budoucí. Bohužel se z výpovědi Franka již nedozvíme, kdy přesně to bylo. Ve výpovědi pouze dodává, že „na základě státně policejních hlášení, že v Ležákách padákoví vojáci, od obyvatelstva, ač toto bylo stále v rozhlase i tisku varováno, byli ukrýváni a podporováni, bylo říšským protektorem zvláštní opatření navržené velitelem bezpečnostní policie proti Ležákům schváleno. Provedení tohoto hitlerovského rozkazu vykonala státní policie ve vlastním úředním rozsahu.“⁵⁸⁴

Nebylo jasné, kdy přibližně přišla do Prahy, potažmo do Berlína, zpráva o doznání Švandy k účasti obyvatel vesnice na ukrývání a obsluze vysílačky. Ale přiznání muselo přijít přibližně mezi 20. hodinou večerní 21. června, kdy po zatčení mlynáře nejdříve mohl začít výslech v Pardubicích, a 4. hodinou ranní 22. června, kdy byl násilím zpracovaný mlynář do mlýna opět přivezen a své trýznitele seznámil s úkrytem vysílačky přímo ve mlýně. Takové „přiznání“ muselo mít mimořádnou hodnotu, zvláště když se postupně přiznávali další odbojáři nejen z Ležáků a Miřetic, ale i Pardubic. K tomu ještě přibyl zastřelený strážmistr Kněz. Podívejme se nyní na rychlost, s jakou Pardubice informovaly Prahu o nalezení radiopřijímače v Ležákách 9. července 1942. Tato událost nám potvrzuje domněnku, že u Vůdcova stolu se 22. června večer Himmler ptal na Hitlerův názor ohledně vypalování obcí jako odvetných akcí s jasným vědomím o ležáckém odboji. A zničení malé vesničky bylo pomyslným vzkazem Hitlera Benešovi...

Nalezení radiopřijímače

Učedník Pavliš přísvedčil, že po zatčení Švandových uklízel stopy, které by mohly být proti mlynáři použity. Mezi ty patřilo i nenahlášené rádio, které odnesl do úkrytu v haldě kamení u hráze rybníka. Při svém toulání u vypáleného mlýna

⁵⁸⁴ L. ŠÍMA, *Ležáky*, s. 111.

jej zde dopoledne 8. července 1942 našel Josef Vaško, který v mlýně občas vypo- máhal. Svůj nález oznámil až druhý den kolem deváté hodiny večerní strážmistru Němcovi z Náchoda, který držel strážní službu.⁵⁸⁵ Z Vrbatova Kostelce pak četníci telefonovali na gestapo a oznámili nález radiostanice bez udání, zda se jedná o radiovysílač nebo radiopřijímač. Kolem čtvrté hodiny ranní dostala chrudimská stanice příkaz od gestapa, aby pro „vysílačku“ zajela a dopravila ji do Pardubic. Vrchní inspektor Vondráček tak učinil a se třemi četníky dovezli přístroj na pardubické gestapo. Šel k Lehnemu do kanceláře podat hlášení o nalezení radiopřijímače. Lehne, jakmile se dozvěděl, že se nejedná o vysílač, ale přijímač, se rozčílil, jak udává svědek, „roztekal“ (sic!). Začal nadávat a vykřikovat, že nechá všechny zavřít. Chtěl ukázat záznam, který v noci dostal do bytu a ve kterém stálo, že byla nalezena vysílačka. Tragikomická situace vrcholila, když záznam nemohl nalézt a neustálým křikem přivolával gestapáky. Ti se raději někam „uklidili“, a tudíž nikdo nepřicházel. Na radě je nejdůležitější část svědectví; svůj hněv vysvětloval Vondráčkovi odesláním fonogramu o nalezení vysílačky do Prahy, odkud byla poslána zpráva do Berlína. Rychlost, s jakou Lehne oznamoval nalezení hledaného přístroje, je zarážející. Ani ho neviděl a koneckonců byla jedna vysílačka už nalezena při pátrání po Potůčkovi v Bohdašíně. Malá aféra našla brzy své vysvětlení, neboť do kanceláře k Lehnovi byl volán Schulz, který měl té noci službu a oznámení z Vrbatova Kostelce přijímal. Lehne se ho za přítomnosti Vondráčka optal, jaké informace z Ležáků to dostal. Schulz opakoval přesně to, co již řekl Vondráček o nalezeném rádiu. Lehne se ho opět rozzlobeně zeptal, proč mu do bytu poslal zprávu o nalezené vysílačce. Schulz odpověděl: „Myslel jsem si, že když jsme hledali v Ležákách stále vysílačku, že v bedně bude určitě vysílačka, a možnost, o které se zmínili četníci, že to může být také přijímačka, jsem vynechal.“⁵⁸⁶ Lehne se znovu rozvztekal, Schulzemu vynadal a vyhodil ho z kanceláře. Vondráčka a zbylé tři četníky propustil.

Tato událost svádí k porovnání s případem z 22. června. Jestliže by se Švanda toho dne v brzkých ranních hodinách „přiznal“ ke skrývání vysílačky a parašutisty, čekali by snad Clages s Lehnem na nějaké další doznání? Mlynář přesně popsal čas, místo a způsob vysílání, ale nevěděl, kam byla vysílačka odvezena. Zde ztrácelo gestapo stopu a Ležáky se tak staly posledním známým stanovištěm Libuše. Co by tedy bránilo k odeslání zprávy do Prahy o neodkladnosti odvetné akce a vystupňování nátlaku na parašutisty či další odbojáře? Vždyť zničení Lidic, odměna a strach o bližní byly faktory, které přivedly na gestapo i K. Čurdu.

⁵⁸⁵ ABSMV, 309-19-17, Hlášení četnické stanice z Vrbatova Kostelce o nalezení rádia z 10. července 1942, s. 2.

⁵⁸⁶ Tamtéž, Výpověď Josefa Vondráčka z 17. dubna 1947, s. 7-8.

Manželé Krupkovi a gestapáci Schulz a Hanauske ve svých výpovědích uvedli, že před vypálením vesnice byl Clages na jednání v Praze. Přijmeme-li hypotézu, že v Praze k osobnímu setkání mezi Clagesem a Frankem, popř. Geschkem a Böhmem⁵⁸⁷ skutečně došlo, pak jako nejbližší pravděpodobné datum můžeme stanovit úterý 23. června 1942. Vzhledem k tomu, že teprve 22. června brzy ráno bylo mlynářovo přiznání úplné, Kněžovo tělo bylo nalezeno u Habrovče a odpolnedne byl do Pardubic přivezen důležitý člen ČENDY Štulík, můžeme se domnívat, že Clages jel s podrobným hlášením do Prahy až v úterý 23. června 1942. Pro úterý hovoří též fakt, že Himmler dostal Hitlerův souhlas až v pondělí 22. června pozdě večer, a teprve potom by mělo osobní setkání velitelů gestapa v Praze nějaký smysl. Clages si po návratu z Prahy pozval vyšší gestapácké šarže a důstojníka Schutzpolizei ze Záměcku. Přítomným oznámil, že vesnice bude vypálena.⁵⁸⁸ Neřekl však, jakým způsobem bude naloženo s obyvateli. Hanauske se zmiňuje, že v průběhu výslechů ani oni, jako úředníci, neměli tušení, co se s vyšetřovanými bude dít.⁵⁸⁹ Clages s Lehmem otázku trestu pro obyvatele teprve promýšleli. Lehne měl navrhnout, aby byli obyvatelé uzavřeni v domech a upáleni zaživa.⁵⁹⁰ Tento způsob vykonání trestu byl Prahou zamítnut.

Zničení vesnice bylo výhodné pro jednotlivé účastníky rozdílně. Nejvyšší vedení v Berlíně mohlo pocítit zadostiučinění za zabitého „soukmenovce“ Heydricha a současně dalo signál k nekompromisnímu postupu vůči Benešovi, kterého nacisté ze srdce nenáviděli. Clages s Lehmem se díky akci zviditelnili u svých nadřízených v Praze, stoupla jejich sociální prestiž a mohli se též obohatit. Jak poznamenal poválečný vyšetřovatel, nechal Clages napsat Vaškův lom Hluboká na svého synovce Bechera, ale řídil jej prostřednictvím své manželky Johanny.⁵⁹¹ Uvážíme-li, že si v blízkosti lomu a vypálené osady ještě nechal postavit vilku a i poté, co byl převelen do Maďarska, žila jeho žena v Pardubicích, můžeme se domnívat, že si u Dachova budoval své malé dominium. Krásná krajina, stálý příjem, pocit kolonizátora, vysoké sociální postavení – to vše hrálo svoji roli ve zvrácené mysli velitele mocného nástroje teroru. Pro řadové úředníky gestapa znamenala akce možnost prokázání schopností při řešení úloh, které museli při provádění akci splnit. Pro mužstvo ochranné policie pak taková akce znamenala možnost rabování, a tedy hlavně drobný majetkový zisk. Zkrátka akce byla pro většinu útočníků výhodnou záležitostí.

⁵⁸⁷ NA, MV-L, C 6178, Lidice – dokumentární materiál, informativní protokol Horsta Böhma z 10. června 1942 o provedení opatření vůči Lidicím. Böhme musel stejné rozhodnutí, jako v případě Lidic, učinit i při odvetném opatření vůči Ležákům.

⁵⁸⁸ NA, MV-L, C 6178, Výpověď Huberta Hanauska z 20. srpna 1945, bez stránkování.

⁵⁸⁹ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 82, LS 985/46 Hubert Hanauske, s. 8.

⁵⁹⁰ Tamtéž.

⁵⁹¹ NA, 325-4-1, s. 129.

Likvidace vesničky Ležáky 24. června 1942

Ráno 24. června se setkala Leopoldina Zvířecí s policistou Tunákem na zahradě Zámečku. Oznámil jí, že během dne nesmí opustit kasárna, neboť se celá jednotka chystá do nějaké obce u Pardubic, která bude vypálena, obyvatelé postříleni a děti předány do nalezince.⁵⁹² Je pravděpodobné, že rozkazy pro mužstvo již vydalo gestapo v ranních hodinách. Woller ve své výpovědi popírá, že by o cíli akce vědělo celé mužstvo. Sám se údajně o akci podobné Lidicím dozvěděl až těsně před vystoupením z vozu v osadě.⁵⁹³

Soused náhodou zaslechl, jak v den vypálení Ležáků volá Zvířecí na manželku ze zahrady Zámečku, že nepřijde dlouho domů, neboť má hodně práce na večer. A k tomu si neodpustil poznámku, že „dnes přijde zase pár Čecháčeků na parket. Bude jich zase míň“.⁵⁹⁴

V sedm hodin byli členové četnické stanice z Vrbatova Kostelce na příkaz gestapa převezeni kapitánem Mrázkem do Pardubic k výsledku.⁵⁹⁵ Brčáka vyslyšeli celý den Otto Schulze a Ludvík Schulz.⁵⁹⁶ Ukazovali mu Potůčkovu průkazovou fotografii a ptali se na totožnost jmenovaného. Brčák vypověděl, že se jedná o učitele řečí z Pardubic, ale i přesto se gestapáci dotazovali na spojení mezi Knězem a Potůčkem. Strážmistra Pavlíka vyděsil přivedený Švanda, který měl spoutané ruce i nohy nejen mezi sebou, ale pravou rukou byl připoután také k lavici, na které seděl. V obličejí byl mimořádně silně oteklý a byl naprosto apatický. Na své známé z Vrbatova Kostelce nijak nereagoval.⁵⁹⁷

Ve zlé předtuše zašel vedoucí lomu Černík Jan Sýkora za účetním Milošem Stantejským. Žádal jej, aby z lomu odklidil všechny nebezpečné věci, které by mohly gestapo zajímat. Stantejský mistra Sýkoru uklidnil poznámkou, že vše je již odklizen. Na Stantejském byl vidět strach, ale stále si udržel jasné uvažování. Sýkorovi odevzdal finanční hotovost, majetek firmy, a důrazně žádal, aby Sýkora v případě výsledku nevyzradil žádné přátele, se kterými mladý muž udržoval kontakty.⁵⁹⁸

Před polednem se Čeněk Bureš zastavil u Josefa Poláka v Dřeveši, který pro Kněze sháněl potraviny a peníze. Bureš byl očividně rozrušený a na Polákovu otázku, proč byli zatčeni Švanda a ostatní, odpověděl: „Josef, je zle. Přišli nám na

⁵⁹² SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 82, LS 985/46 Hubert Hanauske, Výpověď Leopoldiny Zvířecí z 27. ledna 1947, s. 30.

⁵⁹³ ABSMV, 309-6-3, Výpověď Jana Wollera z 1. srpna 1946, s. 614.

⁵⁹⁴ Tamtéž, s. 30.

⁵⁹⁵ Tamtéž, 309-19-17, Výpověď Jana Pavlíka z 15. dubna 1947, bez stránkování.

⁵⁹⁶ Tamtéž, 325-4-1, Výpověď Františka Brčáka z 23. ledna 1968, s. 74.

⁵⁹⁷ Tamtéž, 309-19-17, Výpověď Jana Pavlíka z 15. dubna 1947, protokol označen č. 10.

⁵⁹⁸ Tamtéž, 309-6-3, Výpověď Jana Sýkory z 3. září 1945, s. 561.

vy sílačku. Je zle, a co bude dál, nevím.⁵⁹⁹ Čeněk pak řekl Polákovi, že mu podrobnosti sdělí odpoledne na pohřbu strážmistra Kněze. K setkání již nikdy nedošlo.

V půl jedenácté volal Lehne na velitelství četnické stanice v Chrudimi a žádal velitele pohotovostního oddílu Jana Anderse⁶⁰⁰ o vyslání třiceti četníků k asistenci při úředním výkonu v Dachově. Oddíl měl být připraven ve 13.30 u Dachova. Službu konající kapitán Cášek volal četnický oddíl v Náchodě, aby tamní oddíl o síle dvaceti mužů okamžitě přijel autokarem do Chrudimi. Zde musel být před třináctou hodinou. Zápis pátrací stanice uvádí, že náchodský autokar odjel v poledne a v Pardubicích byl skutečně před třináctou hodinou. V Chrudimi přisedli další četníci a cestou k Dachovu byli přibráni ještě četníci ve Slatiňanech a Chrasti. Nasedli nejen do autokaru, ale i do osobního vozu kapitána Cáska. Jako třetí vozidlo jelo to z chrudimské pátračky, tedy Mrázkovo. Velmi zajímavé jsou v souvislosti se shromažďováním četníků a oddílů ochranné policie dvě dochované fotografie,⁶⁰¹ na nichž můžeme vidět četnické autobusy a vojenské autokary. U fotografií není v archivní složce uvedeno jméno vyhotovitele. Na chrudimském Resselově náměstí je pouze jediný dům, č. p. 12, který pořízení fotografií v daném úhlu a výšce umožňoval. Jeho okna sice směřují do Rybičkovy ulice, ale je z nich možné dobře zachytit dění na náměstí. Přibližně padesát metrů od rohové budovy má sídlo chrudimský okresní soud a je zde policejní služebna. Jestli fotografie pořídil majitel bytu, povolil-li poříditi snímky nějaké další osobě, nebo obrázky vznikly za přispění nějakého četníka, nemůžeme zjistit. Pouze spekulativně se domnívám, že autor, než aby pouze předpokládal neobvyklost shromažďování vojenské jednotky, byl o, v daném okamžiku nespécifikované, plánované akci okupantů informován předem.

K Ležákům tedy jel Cášek, který byl dva dny před tím přítomen u sebevraždy vrchního strážmistra Kněze, a hlavně Kotáb, který už nyní musel tušit, že akce, které se má zúčastnit, nebude náhodné četnické cvičení.⁶⁰² Po příjezdu do Dachova přišel k četníkům rozrušený Čeněk Bureš a strážmistru Vošmikovi, se kterým se dle výpovědi jmenovaného dobře znal, sdělil své obavy z nastávající situace. Věděl, že v Ležákách se něco děje, a otevřeně vyznal strach, aby akce německé policie neměla pro něho nějaké následky.⁶⁰³

V poledne, kdy teprve odjížděli četníci z Náchoda, byli tři členové gestapa u starosty obce Louka Hřebíka a chtěli po něm nejen kartotéční lístky, ale především parcelní protokoly a soupis dobytka. Za úkol pak dostal sehnat dostatečně

⁵⁹⁹ Tamtéž, 309-19-17, Výpověď Jana Poláka z 4. září 1945, s. 47.

⁶⁰⁰ NA, MV-L, C 6179, Ležáky, Výpověď Aloise Vávry z 18. června 1945, bez stránkování.

⁶⁰¹ NA, ÚŘP-AMV, 114-10-1, Exekuční protokol z 24. června 1942, s. 45.

⁶⁰² ABSMV, 309-6-3, Protokol sepsaný Josefem Vošmikem ze 7. dubna 1947, s. 634. Vošmik byl jako chrudimský četník účastníkem akce.

⁶⁰³ Tamtéž, s. 635.

velkou ohradu pro skot.⁶⁰⁴ Přibližně o půl jedné byli tři gestapáci též u starosty Dachova Košiny a žádali jej o policejní přihlášky obyvatel mlýna, pro které musel dojít do včelákovské školy.⁶⁰⁵ Nářek jeho ustrašené manželky odbyli poznámkou, že nekoušou a že se její muž zase vrátí.⁶⁰⁶

K rekonstrukci toku událostí v ležáckém údolíčku nám poslouží soubor výsledků četníků pátrací stanice v Chrudimi, pohotovostního oddílu z Náchoda a několika civilistů, včetně starosty Košiny. Z německé strany se akce zúčastnili řidič gestapa Schmeckthal a člen ochranné policie Woller.

O půl jedné přiběhl ze Švandova mlýna k Černíkovu lomu Stantejský a volal na mistra do jámy, aby okamžitě vyšel nahoru. Oba strnuli, neboť se dívali přímo do hlavně těžkého kulometu s nábojovým pásem. Další zbraně byly umístěny na kopci nad Ležáky, za rybníkem a na silnici směrem k Dachovu. Během okamžiku byl lom obstoupen německými policisty a dělníci byli surově vyhnáni na silnici. Museli si stoupnout do řady, zvednout ruce nad hlavu a otočit se čelem vzad, načež byli prošacováni.⁶⁰⁷ Mistrův strýc Alois Sýkora zpanikařil a snažil se uniknout podle potoka ke mlýnu. Stráž však byla důrazná a po hrozbě zastřelením se uprchlík musel vrátit ke skupině. Všem pak pohrozili zastřelením, když se ještě někdo pokusí o útěk. Mezi dělníky se rychle rozšířila vidina brzké smrti a nervozita začínala rychle narůstat. Osazenstvo Černíkovu lomu bylo jako první zavedeno do jámy vedle silnice.⁶⁰⁸

Přibližně půl hodiny po příjezdu do Dachova dostali četníci rozkaz sjet autokarem do vesnice a zastavit naproti mlýnu u kamenného mostku. Kotáb si všiml zastoupení Schupa, gestapa i kripa.⁶⁰⁹ Vošmik zde zaznamenal sedm autokarů, ve kterých německá policie přijela. Četníci se museli vrátit zpět do kopce k opuštěné jámě, po jejímž obvodu již stáli policisté. Všimli si, že kolem osady stáli po kopcích jednotliví policisté v uzavíracím kruhu. Rozdělování a pochod rojnice po ležáckém kopci viděli i dělníci na Hluboké.⁶¹⁰ Někde mezi policisty vnějšího kruhu stojí i Jan Woller.⁶¹¹ Úlohou českých četníků bylo vytvořit ještě další vnější kordon. Doba, po kterou třicet mužů čekalo u lomu, musela být dlouhá alespoň hodinu, neboť Vošmik zaznamenal shánění dospělých obyvatel do lomu, přivezení Marie Hrdé ze Skutče i čtyř chlapců ze Včelákova. Sehnaní obyvatelé, kteří

⁶⁰⁴ Tamtéž, Výpověď Václava Hřebíka z 2. září 1945, s. 558.

⁶⁰⁵ Tamtéž, Výpověď Františka Košiny z 3. září 1945, s. 564.

⁶⁰⁶ NA, MV-L, C 6179, Ležáky, Výpověď Františka Košiny, bez datace, bez stránkování.

⁶⁰⁷ ABSMV, 309-19-17, Výpověď Vincence Hrdého bez datace, s. 38.

⁶⁰⁸ Tamtéž, 309-6-3, Výpověď Jana Sýkory z 3. září 1945, s. 561.

⁶⁰⁹ NA, MV-L, C 6179, Ležáky, Výpověď Jaroslava Kotába, bez datace, bez stránkování.

⁶¹⁰ ABSMV, 309-6-3, Výpověď Františka Soudka z 3. září 1945, s. 560.

⁶¹¹ Tamtéž, s. 615.

opustili své chalupy, přicházeli do lomu i s cennými věcmi. Vošmik je viděl s kabelkami, spořitelními knížkami, potravinovými lístky⁶¹² a doklady, jež s sebou přinášeli. Policisté pak doprovázejí některé obyvatele z osady do lomu Hluboká, aby zde vyhledali své rodinné příslušníky. Bosý Josef Boháč přišel pro svého syna Břetislava, žena Františka Sýkory Milada za doprovodu dvou policistů svého manžela vyvolala z lomu a též manželé Tomkovi odcházeli s ozbrojeným doprovodem. Mezi zadrženými obyvateli bylo nutné zachovat po co nejdelší dobu klid, proto když si chtěl Tomek vzít kabát, policista mu rozkázal, ať ho nechá ležet, neboť se opět do lomu vrátí.⁶¹³

Po přibližně hodinovém honu, kdy byl vyslán motocykl pro obyvatele mimo vesnici, procházel jeden úředník gestapa společně s Lehmem⁶¹⁴ přihlášky a podle nich ještě kontroloval počet lidí. Na četníky působily rozestavení policistů, pušky s bodáky, hotovost ke střelbě a těžké kulometry přinesené ke kraji lomu jako příprava pro exekuci, která by mohla být přímo na místě v lomu provedena.⁶¹⁵ Podle Kotába se z lomu ozýval dětský pláč i pláč dospělých osob.⁶¹⁶ V četnicích a asi i v samotných obyvatelích zažehla jiskřička naděje, když byl na okraj lomu přinesen psací stroj.⁶¹⁷ Mohli se domnívat, že nebudou zastřeleni. Prozatím.

Po roztřídění zadržených na ležácké a ostatní, byli dělníci, kteří do osady nepatřili, vyhnáni na silnici a poklusem vyvedeni k Dachovu. Cestou míjejí četníky, kteří je mlčky v domnění, že budou odvezeni na smrt, zdravili pozorem a salutováním.⁶¹⁸

Lehne si po nějaké době zavolal řidiče jednoho z autobusů, kterým byl četník Jan Anders, a rozkázal mu okamžitě odjet do Pardubic do Zámečku, kde má vyčkat dalších instrukcí. Anders pak tajně vybral pohodlnější autokar.⁶¹⁹ K exekuci zatím nedošlo a prostor mezi jámou a autobusem oddělila kordonem Schutzpolizei.⁶²⁰ Děti dostaly příkaz nastoupit do prvního autokaru. Hned nato měly jednotlivě, po přezkoušení identity a obdržení policejních přihlášek,⁶²¹ nastoupit do vozu ženy

⁶¹² Tamtéž, Výpověď Jana Sýkory z 3. září 1945, s. 561.

⁶¹³ Tamtéž, Výpověď Františka Soudka z 3. září 1945, s. 560.

⁶¹⁴ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 82, LS 985/46 Hubert Hanauske, Výpověď strážmistrů Josefa Jenšího, Karla Novotného, Jaroslava Kotába a Karla Kadlece, s. 100.

⁶¹⁵ Tamtéž, s. 635. Srov: Tamtéž, Výpověď Václava Bauera z 15. dubna 1947, s. 649.

⁶¹⁶ ABSMV, 325-4-1, Výpověď Jaroslava Kotába z 24. ledna 1968, s. 71.

⁶¹⁷ Tamtéž, 309-6-3, Výpověď Václava Bauera z 15. dubna 1947, s. 649.

⁶¹⁸ Tamtéž, Výpověď Jana Sýkory z 3. září 1945, s. 561.

⁶¹⁹ Tamtéž, Výpověď Jana Anderse z 11. dubna 1947, s. 647.

⁶²⁰ NA, MV-L, C 6179, Ležáky, Výpověď Jaroslava Kotába, bez datace, bez číslování.

⁶²¹ ABSMV, 309-6-3, Výpověď Františka Košiny z 3. září 1945, s. 564. Oba starostové, Košina a Hřebík, nesměli opustit Ležáky. Obávali se dalších událostí, proto sledovali nastupování obyvatel ukrytí za hromadou kamení.

a do druhého autokaru muži.⁶²² Během nastupování byli gestapáci vůči obyvatelům a projevům jejich strachu obzvláště cyničtí.⁶²³

Drancování začalo mlýnem a k tomu účelu se přibližně patnáct policistů převléklo do bílých pracovních obleků.⁶²⁴ Na místo dorazil soukromě i četnický kapitán Mrázek. Byl do osady vpuštěn, hovořil s některými kolegy a pak procházel s radou Erdnűßem mezi domy. Při rabování domku V. Bureše vyhodil jeden z policistů z okna spořitelní knížku a uzlík. Mrázek tajně uzlík uschoval, ale spořitelní knížku u něho zahlédl Erdnűß a vyžádal si ji. Uzlík mu zůstal v kapse. Posléze zjistil, že v něm jsou ukryty dva svatební prsteny nesoucí iniciály F.B. a Č.B. s datem 6. 9. 1935 patřící manželům Burešovům, dále pak byl v uzlíku medailon s portrétem asi pětiletého dítěte, dva prsteny zlaté a jeden stříbrný.⁶²⁵

Německá policie dala četníkům rozkaz, aby vyvedený dobytek odvedli do kilometr vzdáleného Dachova ke Košinovi. Několik policistů se k přepravě zvířat připojilo také.⁶²⁶ Pak měli zaujmout postavení ve vnějším kordonu okolo celé vesnice. Dostali se tak na místa, kde před tím stála německá policie. Vošmik zaujal místo na kopci po levé straně silnice. Osadu měl jako na dlani. A hned vedle něho stál Clages⁶²⁷ a Lehne s vládním radou Bergerem, který činnost ochranné policie kontroloval.⁶²⁸ Clages v civilním obleku a Berger v mysliveckém se klidně, až lhostejně procházeli mezi policisty a četníky. Byl to Lehne, kdo akci řídil a výrazně hlasitě vydával rozkazy.⁶²⁹ Četník Karlík vzpomínal, že z Lehneho trhané řeči a pohyby byla patrna nervozita.⁶³⁰ Gestapák se často bavil s velitelem policistů, avšak jméno policisty zůstává v pramenech neuvedeno. Karlík dále udává jeho vnější popis, jako muže vysoké postavy, štíhlého, snědého v obličejí, věkem kolem pětáctiřiceti let, údajně z Berlína.⁶³¹ Až na věk, který domovník ze Zámečku Zvířecí neudává, se popis shoduje se „špísem“ Zugwachtmeisterem Baierem. Kotábem byli bezpečně poznáni ještě Linsel a Praus.⁶³²

⁶²² Tamtéž, Výpověď Fantiška Košiny z 25. března 1947, s. 633. Srov: Tamtéž, Výpověď Václava Hřebíka z 2. září 1945, s. 558.

⁶²³ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 82, LS 985/46 Hubert Hanauske, Výpověď strážmistrů Josefa Jenšího, Karla Novotného, Jaroslava Kotába a Karla Kadlece, s. 100.

⁶²⁴ ABSMV, 309-6-3, Výpověď Karla Karlíka z 14. března 1947, s. 652.

⁶²⁵ Tamtéž, s. 693.

⁶²⁶ Tamtéž, Výpověď Jana Wollera z 23. srpna 1945, s. 555.

⁶²⁷ Tamtéž, s. 648.

⁶²⁸ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, LS 937/46 Gerhard Schmeckthal, Výpověď Gerharda Schmeckthala z 28. července 1946, s. 20. Srov: ABSMV, 309-6-3, Výpověď Gerharda Schmeckthala z 5. června 1946, s. 607.

⁶²⁹ Tamtéž, Výpověď Jana Anderse, s. 647.

⁶³⁰ Tamtéž, 305-19-17, Výpověď Karla Karlíka přípis k protokolu ze 14. března 1947, s. 10.

⁶³¹ Tamtéž, 309-6-3, Výpověď Karla Karlíka z 14. března 1947, s. 652.

⁶³² Tamtéž, 325-4-1, Výpověď Jaroslava Kotába z 24. ledna 1968, s. 72.

Na místě v Ležákách také byli přítomni někteří členové stanného soudu, kteří se na organizaci akce podíleli už od ranních hodin. Četníkům doposud nikdo neřekl, co se v Ležákách vlastně děje. Proč je právě tato osada ničena. Němečtí policisté jim vysvětlují, že obyvatelé napomáhali ukrývat vysílačku a parašutistu, který zde měl operovat.⁶³³ Z toho vyplývá, že němečtí policisté byli před zahájením akce o jejích příčinách vcelku dobře informováni. To znamená, že na Zámečku proběhla instruktáž, která měla muže ideologicky „připravit“.

V 17 hodin začínají hořet první chalupy a na nákladním autě firmy Salus z Chrudimi je odváženo vybavení mlýna.⁶³⁴ Policisté před zapálením rozbíjejí okna a shazují tašky ze střeš, aby měly plameny tah. První zapálený dům patřil rodině Tomkově. Během krátké chvíle hoří většina domů a jako poslední je v plamenech mlýn.⁶³⁵ Vyšetřovatel uvedl v roce 1945, že zapálení budov trvalo asi deset minut.⁶³⁶ Někteří členové schupa měli plné kapsy potravin a cenných věcí, Wagner si odnesl slepice, králíky, látky a kůže. Většina policistů pak postávala v uzavíracím kruhu, pila alkohol a dění v osadě fotografovala.⁶³⁷ Z osady se také ozývala střelba, protože vojáci si usnadňovali lov drůbeže puškami. Včelákovský poštovní úřad byl doslova zahlcen telefonáty z blízkých obcí, jejichž hasičské sbory chtěly pomoci uhasit požár. Domnívaly se, že hořící objekt je ve Včelákově.⁶³⁸ Karel Tomek mladší vracející se ze zaměstnání z prosetínského lomu již z dálky viděl stoupající dým z ležácké osady. U Dřeveše se pokusil dostat do uzavřené oblasti, ale hlídka střežící cestu jej důrazně od tohoto počínání zrazovala a nakonec jej vykázala pryč. Tomek oběhl uzavřenou oblast přes pole až do Miřetic, kde se četníkům přihlásil jako ležácký občan.⁶³⁹

Josef Bureš, zaměstnanec lomu Hluboká, sledoval se svým kolegou valící se dým, který se objevil nad průsekem lesa směrem k Ležákům: „Najednou se ozvaly takový dutý rány a tím průsekem lesa bylo na prostor nad Ležáky vidět. Někdo řekl: „A už to hoří!“ Teď samozřejmě začali všichni koukat a každý si uvědomil, že dochází ke stejnému činu jako v Lidicích. To byl konec práce. Nikdo se nikoho neptal a každý šel domů. Já s pomocníkem Duškem a několika dalšími jsme tam zůstali. Zastavili jsme kompresory a dělali jsme úklid a chystali jsme se domů. Nevěděli jsme, jestli se vůbec domů dostaneme. Začaly úvahy: „Nepřijdou ještě?“ Náhle Jarda Doležalů říká: „No jo, ale já tady mám flintu!“ Byl naprosto

⁶³³ Tamtéž, 309-6-3, Protokol sepsaný Josefem Vošmikem ze 7. dubna 1947, s. 635.

⁶³⁴ Tamtéž, Výpověď Karla Karlíka, 14. března 1947, s. 652.

⁶³⁵ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 82, LS 985/46 Hubert Hanauske, Výpověď strážmistrů Josefa Jenšího, Karla Novotného, Jaroslava Kotába a Karla Kadlece, s. 100.

⁶³⁶ ABSMV, 325-4-1, s. 31.

⁶³⁷ Tamtéž, 309-6-3, Protokol sepsaný Josefem Vošmikem ze 7. dubna 1947, s. 634. Srov: Tamtéž, Výpověď Františka Soudka z 3. září 1945, s. 560.

⁶³⁸ NA, MV-L, C 6179, Ležáky, Situační zpráva poštovního zřízení Plačka, bez datace a stránkování.

⁶³⁹ Tamtéž, Protokol (bez jména) Hrnčála, bez datace. Podepsán strážmistr Josef Lorenc.

bezradný. V tu chvíli nevěděl, co má udělat. Jak se zachovat. Měl strach z následků. Flintu měl odloženou v garáži. Kdyby někdo přišel a hledal, tak ji klidně našel. Garáž byla otevřená. On ji tam přivezl z jakýsi recese už asi týden předtím. Našel ji v Chrasti na nádraží v jednom z vagonů. Vysvětlil to tím, že když přijel a potřeboval nakládat dlažební kostky, tak aby to nemusel dělat, aby mistr mu dal pomocníky, poněvadž se kostky nakládaly ručně. Mistr, když zrovna neměl náladu, mu řekl: „Nalož si to sám, já nemám lidi.“ Ta flinta, to byla stará historická bambitka, ale asi by byla funkční.“ Ta nyní vážně ohrožovala zaměstnance: „Zeptal se, co s tím má udělat. No to se zeptal toho pravýho! Když mi to řekl, já jsem tomu zprvu nechtěl věřit, poněvadž u něj člověk nikdy nevěděl, kdy mluví pravdu a kdy si dělá srandu. Povídám: „Nekecej, neblbni!“ „No jo!“ zněla odpověď. „Co s tím, tak to mám někde vyhodit nebo zakopat?!“ Říkám: „Ježiš marjá, kolem dokola les, teď půjdeš něco kopat. Nevíš, kdo tě v lese může sledovat!“ Nechat to tam, to se nám taky nezdálo dobrý. Tak jsme přišli na nápad, nevím, jestli já nebo on, rozdělat oheň na výhni a prostě to spálit. Tak se sebral a šel do té garáže a přinesl ji pod kabátem. Rozebrali jsme, co se rozebrat dalo a tu hlaveň jsme hodili na oheň a kladivama a bucharem jsme to zničili tak, aby se to nedalo poznat. Tenkrát jsem si asi nejvíc uvědomil, co vlastně to ten strach je. Ohromně se nám v tu chvíli ulevilo. Já to vidím jako dneska, jak jsme skončili a zůstali jsme uprostřed dílny a koukali jsme na ty Ležáky, jak už kouří. Povídám: „Tak půjdeme domů.“ Nebyli jsme schopni udělat jediný krok. Po nějaké době jsme konečně vyrazili k domovu.“⁶⁴⁰

Až v 18 hodin, dlouho po odjezdu autokarů do Pardubic, přijíždí na Hlubokou nákladní auto, které řídí Antonín Skalický. Rodiče byli mezi zadrženými a on se rozhodl dobrovolně se přihlásit. V Hluboké ještě povečeřel a odešel do Dachova ke starostovi Hřebíkovi, který jej předal v doutnající vesnici tajné policii. Další stopa po jeho osobě je jen v hromadě zastřelených obětí.⁶⁴¹ Ve vypálené vesnici zůstává německá hlídka a členové pátrací stanice v Chrudimi.

Po 19. hodině odjíždí část členů gestapa a téměř celá policie do Pardubic.⁶⁴² Uvážíme-li, že jim cesta trvala něco přes hodinu, dorazili na Zámeček až okolo půl deváté. Krátce nato začínají popravu. Pozdní příjezd části skupiny policistů by vysvětloval, proč se s popravami začalo zcela mimořádně až ve čtvrt na deset večer. V Ležákách zatím zůstali jen čeští četníci, jeden německý policista a rada

⁶⁴⁰ Oral history, svědek Josef Bureš, nar. 1920, audiozáznam z listopadu 2001.

⁶⁴¹ ABSMV, 309-6-3, Výpověď Františka Soudka z 3. září 1945, s. 560. Proč byl Antonín Skalický popraven už 24. června, zatímco Karel Tomek mladší až následující den, se mi nepodařilo objasnit.

⁶⁴² SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 82, LS 985/46 Hubert Hanauške, Výpověď strážmistrů Josefa Jenšího, Karla Novotného, Jaroslava Kotába a Karla Kadlece, s. 100.

Erdnüß. Při procházení stavení si Kotáb všiml, že Burešův a Čechův dům úplně neshořely. Měl proto v úmyslu vyndat některé cennější věci a předat je Burešovu otci. Německý policista kupodivu souhlasí, ale jakmile to zjistí Erdnüß, nařizuje vše spálit.

Podle některých indicií můžeme usuzovat, že akce v Ležákách byla perfektně propracovanou policejní vraždou, která „seděla“ i v nejmenších detailech. Byla vykonána podle výborně stanoveného časového harmonogramu, který byl v průběhu likvidace téměř stoprocentně dodržen. Srovnajme si známé údaje. Gestapo má ráno zajištěný ochranný oddíl Schutzpolizei, který je již instruován a na nadcházející úkol připraven. Lehne stanovuje odjezdy četníků z Náchoda i Chrudimi s přesností desítek minut. Hospodářský rada Erdnüß, který řídil odvoz a soupis svezeneho inventáře, se k závěru akce rozhovořil před starostou Košinou. Erdnüß se lživě ptal na důvody, proč byla vesnice vypálena. Košina netušil a Němec mu vylíčil své poznatky, tedy ukrývání parašutisty a odesílání zpráv mezi Londýnem, potažmo prezidentem Benešem (!) a osadou. Za nejdůležitější informaci ovšem považují jeho dodatek, při kterém překvapenému starostovi oznámil, že muži a ženy budou téhož večera v deset hodin zastřeleni.⁶⁴³ Vše nasvědčuje tomu, že akce byla naplánována dopodrobna. Jedna věc přece jen není uspokojivě vysvětlena. Je to začátek akce. Proč čekalo gestapo celé dopoledne na zahájení zásahu v Ležákách, když již ráno byli policisté na Zámečku v pohotovosti? Dali si tu práci, že sháněli obyvatele i po okolních obcích a některé nechali docela bez povšimnutí, viz Tomek, Skalický a Pavliš. Je nabíledni svést toto otálení na opožděné doručení rozkazu z pražského gestapa. Pokud by tomu tak bylo, pak by údaj gestapáka Schulze o časovém intervalu dvanácti hodin mezi podáním konečné podoby žádosti a povolením akce odpovídal tomu, že žádost gestapa byla do Prahy podána večer předešlého dne, tedy někdy kolem desáté hodiny večerní 23. června 1942, protože četníci z Chrudimi byli voláni až v půl jedenácté dopoledne 24. června.

V devět hodin večer přijíždí do Vrbatova Kostelce vlakem učedník Jan Pavliš, který měl pravidelně každou středu vyučování v Pardubicích. Před odjezdem z Pardubic se zastavil u Kouřilkových v Rosicích, kde se setkal s bratrancem Zdeněkem a oba se vypravili do Ležáků. Zdeněk chtěl navštívit svoji matku ve mlýně. Netušil, že byla touto dobou na cestě do Prahy, kam doprovázela všechny ležácké děti. Když vystupovali z vlaku, zastavil Pavliše jemu neznámý muž a podivoval se, že ještě vidí učedníka živého. Pavliše to překvapilo a teprve následně se dozvěděl, že Ležáky byly vypáleny. Zdeněk ze strachu přespal někde v kupě sena a Jan ještě v noci odjel na kole k rodičům do Pusté Rybné.⁶⁴⁴

⁶⁴³ AMV, 309-6-3, Výpověď Františka Soudka z 3. září 1945, s. 560.

⁶⁴⁴ Tamtéž, Výpověď Jana Pavliše z 26. dubna 1947, s. 655.

Cesta budoucích obětí z Ležáků do Pardubic trvala přibližně šedesát až devadesát minut. Kolem patnácté hodiny⁶⁴⁵ potkává kolonu vozidel u železničního přejezdu Nováková, která po skončené práci v Zámečku jela do Pardubic na nákupy. První autokar musel kvůli staženým závorám zastavit a svědkyně tak měla čas si vozidla z druhé strany silnice prohlédnout. Seděli tam muži i ženy s dětmi a všichni byli krajně rozrušeni. Kolona byla nápadná, neboť vedle velkých autokarů zde byly jako doprovod i osobní vozy gestapa a motocykly. Příjezd do Zámečku sledovala v oknech řada sousedů, též Jiroutová a Zvířecí za záclonou svého bytu. Její manžel se nacházel ještě v Zámečku a při příjezdu sledoval dění zpoza rohu hlavní budovy. Byl vzdálen přibližně čtyřicet metrů od hlavního schodiště. „Špicl“ poznamenává, že vozy zastavily přímo před vchodem do Zámečku a Ležáčtí byli ihned odváděni do sklepa. Děti měly po celou dobu při sobě školní brašny, což Zvířecího překvapilo. Až k němu doléhal pláč dětí a naříkání jejich matek.

Marie Kouřilková byla jediným člověkem, který se se všemi zatčenými obyvateli dostal do sklepení Zámečku, ale také mohl jako jediný dospělý s dětmi Zámeček opustit živý. Když byli občané z Ležáků nahnáni do malé místnosti sklepa, šlapali po tenké vrstvě písku, neboť neutěšeným oknem padal dovnitř. Muži museli stát metr od sebe čelem ke zdi,⁶⁴⁶ ale pro děti a ženy zde byla improvizovaná lavička z jednoho holého prkna podepřeného cihlami, několik dalších prken pak bylo položeno vedle sebe přímo na zemi.⁶⁴⁷ Pokud měly děti žízeň nebo chtěly na záchod, byly vždy doprovázeny ozbrojenou stráží. Mezi přítomnými jsou dva velice důležité členové ležácké odbojové buňky. To, že nebyli nikým vyslýcháni, svědčí o obrovské odvaze a vnitřní síle zbylých vyšetřovaných na pardubickém gestapu, kteří ani Bureše, ani Stantejského neoznačili za své spolupracovníky. Bratři Vaškové, Svoboda, Švanda, Štulík – nikdo z nich tyto dva muže neudal. Jen si uvědomme, jak katastrofální následky by úspěšný výslech Bureše měl pro vrbatokosteleckou a chrudimskou četnickou stanici. Nebo Stantejského výpověď o činnosti jeho rodičů a známých v Přelouči. Tito dva nyní stáli mezi svými sousedy, mezi dětmi. K čemu a ke komu se ubíraly jejich myšlenky?! Snad ještě prožívali určitou naději, že mohou přežít. Spíše však byli jedinými, kdo se na smrt již několik dní připravovali a možná se s ní dokázali i smířit. Snad se tak dá vysvětlit jejich odvaha a charaktery, neboť přeběhnutím by si alespoň teoreticky mohli o několik dní prodloužit život. Neučinili tak. Především ženy nesly uvěznění a nejistotu velmi

⁶⁴⁵ ABSMV, 309-6-2, Výpověď Anny Novákové z 1. června 1945, s. 410. Tých časový údaj podávají i manželé Stárkovi, Výpověď z 30. května 1945, s. 407.

⁶⁴⁶ Tamtéž, Výpověď Marie Kouřilkové z 1. června 1945, s. 29.

⁶⁴⁷ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 86, LS 26/47 Josef Zvířecí, Výpověď Anny Novákové z 18. února 1947, s. 26. Tak zachytila místnost ve své paměti Nováková druhý den dopoledne po popravě, neboť zde uklízela. Všimla si též otisků dětských nohou a jednoznačně je přisuzuje dětem z Ležáků.

těžko. Kouřilková popisuje, že na zdech nebo na zemi sklepení bylo nějaké černidlo a při pláči si oběti otíraly tváře. Byly pak celé začerněné. Pohřební zaměstnanec Charypar si pak mylně do svého deníku poznamenal, že oběti byly pomazány hlínou. Ani křik, dupot okovaných bot a bouchání dveří z prvního patra na klidu obětem nepřidal.⁶⁴⁸

V patnáct hodin je vedoucí krematoria František Dalecký volán na gestapo k Lehnovi, který se vrátil s kolonou vozů a autobusy z Ležáků. Dalecký dostal příkaz, aby byl na 17. hodinu připraven Charypar s pohřebním vozem. Lehne poznamenal, že zase bude „velká várka“ a že tudíž musí být připraveny všechny pece krematoria.⁶⁴⁹ Lehne pak odjíždí na Zámeček a Dalecký se snaží marně Charypara sehnat. Daří se mu to příliš pozdě na to, aby mohl vůz připravit do 17 hodin. Lehne byl velmi rozrušený, když běhal po budově a nádvoří Zámečku a čekal na pohřební vůz. V půl šesté už je opět na gestapu a volá Daleckého do své kanceláře. Oba se potkali na schodech do prvního patra. Dalecký mu nebyl německy schopen vysvětlit, proč nestihl vozidlo připravit, a Lehne ho ve zlosti srazil ze schodů.⁶⁵⁰ Ostatní gestapáci na Daleckého křičí, aby „černý Anton“ okamžitě odjel na Zámeček. Lehne již na nic nečeká a odjíždí zpět do ubikací Schupa. Po 18. hodině si zavolal matky s dětmi do kanceláře v prvním patře Zámečku. Děti dostaly na krk cedulky z kartonu, kde bylo uvedeno jejich jméno a datum narození.⁶⁵¹ Kouřilková byla posléze poslána do autokaru a postupně k ní přicházely ženy se svými dětmi. Velice těžké muselo být toto loučení. Lehne osobně instruoval německého policistu Baiera,⁶⁵² kam a za jakých podmínek budou děti odvezeny, a sám pomáhal dětem při nástupu do vozu. Zpovzdálí sledují nástup a odjezd dětí Clages, tentokrát převlečený do stejnokroje SS, a velitel jednotky Schupo Preuß.⁶⁵³ Třináct dětí opouští krátce před 19. hodinou za doprovodu čtyř⁶⁵⁴ četníků, jednoho německého policisty Meiera a Kouřilkové bránu Zámečku. Cestou do Prahy se i přes zákaz udělený Lehnem zastavili v Bohdanči u Pardubic, kde, dle slov řidiče Anderse, německý policista dovolil, aby se děti nakrmily a dostaly bonbony.⁶⁵⁵ Řidič Anders cestu neznal a byl veden zmiňovaným německým policistou, který měl při sobě průvodní dopis s instrukcemi pro další personál. Kouřilková nebyla schopna kvůli neznalosti Prahy

⁶⁴⁸ ABSMV, 309-19-17, Výpověď Vincence Hrdého, bez datace, s. 36.

⁶⁴⁹ NA, MV-L, C 6178, Ležáky, Opis poznámek Františka Daleckého z 1. června 1945, bez stránkování.

⁶⁵⁰ Tamtéž.

⁶⁵¹ ABSMV, 309-19-17, Výpověď řidiče autokaru Jana Anderse z 11. dubna 1947, s. 34.

⁶⁵² ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4805, s. 425.

⁶⁵³ ABSMV, 309-6-3, Výpověď Jana Anderse z 11. dubna 1947, s. 647.

⁶⁵⁴ NA, MV-L, C 6179, Ležáky, Výpověď Aloise Vávry z 18. června 1945, bez stránkování. Ve vozidle byli vedle neznámého četníka z Hradce Králové strážníci Jan Anders, Alois Vávra a Jaroslav Hejkal.

⁶⁵⁵ ABSMV, 309-19-17, Výpověď řidiče autokaru Jana Anderse z 11. dubna 1947, s. 35. Srov: NA, MV-L, C 6179 Ležáky, Výpověď Aloise Vávry z 18. června 1945, bez stránkování.

a nařízenému zatemnění určit cíl cesty. Anders se ovšem potajmu v místě výstupu dětí vyptával službu konajícího německého policisty, kdeže to jsou.⁶⁵⁶ Odpovědí mu bylo, že jsou v útulku pražské služebny Rasse- und Siedlungsstelle v Dykové ulici. Kouřilková pomohla sestře Německého červeného kříže děti omýt a uložit. Krátce nato odjel autobus zpět do Pardubic.⁶⁵⁷

Po odjezdu dětí čekají jejich rodiče a starší sourozenci ve sklepení Zámečku na svůj osud. Ve vyšetřovacích záznamech se nachází zvláštní zápis. Jedná se o záznam telefonického rozhovoru, který byl uskutečněn někdy kolem 19. hodiny mezi Prahou a Berlínem, neboť v 19.30 uvádí SS-Obersturmbannführer Jacobi,⁶⁵⁸ že byl přes SS-Sturmbannführera Wolfa dotazován ministrem propagandy Goebbelsem, proč byly při akci v Ležákách zastřeleny i ženy (! – poprava ještě neproběhla), zda-li to nesvědčí o vyostření situace.⁶⁵⁹ Wolf odkázal Goebbelse na možnost rozhovoru s K. H. Frankem, neboť ten měl odjet druhého dne, tj. 25. června do Berlína. Rozhovor mezi oběma muži skutečně proběhl onoho dne v poledne. V oficiálním zápisu⁶⁶⁰ je jeden bod setkání věnován informování Goebbelse o dopadení atentátníků, ve kterém došlo pravděpodobně k zodpovězení Goebbelsovy tak důležité otázky. K. H. Frank mohl popravu žen zdůvodnit jednoduše – kolektivní vinou.

Autokar s dětmi odejel a nyní přišla řada na dospělé osoby. Z okna ubikace sledoval postup před popravou Jan Woller a v blízkosti se pohyboval ještě Gustav Mikisek. Díky své přítomnosti v Ležákách si také průběh poprav zapamatovali. Sledovali, jak jsou lidé ze sklepa vyváděni po třech na cvičiště, kde si měli odložit kabáty. Zde jim byly přiděleny pásy na oči a připoutání železky byli za doprovodu gestapa odváděni do lesíka – písničku.⁶⁶¹ Mikisek se o své přičinlivosti během exekuce nezmiňuje a v protokolu si udržuje určitý odstup pouhého svědka, ačkoliv jeho aktivní pomoc při exekuci je nezpochybnitelná. První byly odvedeny ženy a posléze muži. Upřednostnění žen při popravě není výslovně uvedeno v popravčím protokolu z 24. června, ale v praxi, kterou zavedl Schünemann, měly vždy ženy přednost. V době mezi vyváděním obětí ze sklepení až po jejich nakládání do pohřebního vozu nemáme bližší údaje o tom, co se přesně během hodinové poprav na střelnici dělo, kromě jediného ludwigsburského protokolu: „Die Erschiessungen in Pardubice begannen gegen 21 Uhr unter der Anwesenheit von Clages, Berger,

⁶⁵⁶ Tamtéž, Výpověď Jana Anderse z 11. dubna 1947, s. 34.

⁶⁵⁷ Tamtéž, Výpověď Marie Kouřilkové z 1. června 1945, s. 28.

⁶⁵⁸ Tamtéž, 301-5-2, SS-Obersturmbannführer Walter Jacobi byl vedoucím úřadovny bezpečnostní služby (SD) v Praze.

⁶⁵⁹ Tamtéž, 52-44-9 fotokopie, poznámka předložena K. H. Frankovi, který ji parafoval, s. 45.

⁶⁶⁰ Tamtéž, s. 44.

⁶⁶¹ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 76, LS 920/46 Jan Woller, Výpověď Jana Wollera z 25. srpna 1945, s. 6; ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4810, Výpověď Gustava Mikiska z 19. srpna 1965, s. 1483.

Leimer,⁶⁶² Schamann, Mikisek, Bayer und Bonning. Das Erschiessungskommando führten die Hauptwachtmeister Bayer und Bonning. Oberwachtmeister Schamann hatte die Aufgabe, die Todeskandidaten an die Pfähle zu binden und bei Schreien evtl. den Mund zu verstopfen. Mikisek, der Fahrer der Gestapo assistierte bei allen Erschiessungen. Er hatte die Aufgabe, den Frauen mit einer schwarzen Augenbinde die Augen zu verbinden.⁶⁶³ Mikisek při této popravě ležáckých obyvatel v protokolu výslovně uvádí, že rozsudek byl přečten pouze prvním třem obětem.⁶⁶⁴ Dále se pravděpodobně kvůli nedostatku času od čtení rozsudku upustilo. Během exekuce údajně nikdo nehovořil, až na tři mladé muže – bratry Sýkorovy a Miloše Stantejského. Ti měli vykřiknout česky: „Heil, ihr Legionäre.“⁶⁶⁵ Preuß neuvádí v protokolu počet členů komanda, ale vzhledem k následujícímu svědectví topiče Šafaříka se dá očekávat, že četa měla velikost mezi deseti až patnácti muži na tři oběti.⁶⁶⁶ Citujme: „Pokud se týče ran, které jsem viděl na zavražděných osobách, zpravidla měl každý pět ran. A to v pravé a levé straně prsou, v břichu, v hlavě a pátá rána byla různě umístěna. Obvyčně gestapáci při prohlídce mrtvol hledali právě pátou ránu. Avšak někteří mrtví měli ještě daleko více střelných ran. Na některých jsem viděl četné bodné rány na různých místech těla, uražený obličej, vyražené zuby, rozbitý nos (...). Mnozí byli stříleni patrně do úst, neboť celá zadní část hlavy s mozkem byla odervána.“⁶⁶⁷ Zatímco Mikisek prohlédl ústa zavražděným osobám a odebral jim cenné předměty, odtahovali další katovi pacholci mrtvolky za plentu. Rozhrnuli lopatou a hrabičkami písek. Krátce nato přicházely další oběti. Na místo dorazil i řidič Schmeckthall s Banachem, kteří měli tvořit pohřebnímu vozu doprovod.⁶⁶⁸ Je po desáté hodině večerní, když Charypar

⁶⁶² ABSMV, 309-6-2, s. 275. Kriminální komisař SS-Obersturmführer Willy Leimer, člen 95 členné vyšetřující komise, byl doporučen K. H. Frankovi dne 24. června 1942 k povýšení do hodnosti SS-Hauptsturmführera za své přispění v boji proti českému podzemnímu hnutí a vyšetření atentátu na Heydricha. Povýšení se dočkal i člen pardubického gestapa Ernst Linsel, který byl téhož dne povýšen do hodnosti kriminálního sekretáře.

⁶⁶³ ZStL, kart. B 162/4805, s. 425. Srov: Tamtéž, kart. B 162/4810, Výpověď Gustava Mikiska z 19. srpna 1965, s. 1484. Svědek tvrdí, že vedle Clagese byla přítomna téměř celá služebna gestapa. Stejně tak svědčí i protokoly H. Hanauskeho a L. Schulzeho. Překlad: Střelba začala na popravišti v Pardubicích kolem 21. hodiny za přítomnosti Clagese, Bergera, Leimera, Schamanna, Mikiska, Bayera a Bonninga. Popravčí komando vedl vrchní strážmistr Bayer a Bonning. Strážmistr Schamann měl za úkol přivázat kandidáty smrti ke kůlům, eventuálně jim při křiku zacpat ústa. Mikisek, řidič gestapa, asistoval při všech popravách. Měl za úkol zavázat ženám černou pásku přes oči.

⁶⁶⁴ ZStL, kart. B 162/4810, Výpověď Gustava Mikiska z 19. srpna 1965, s. 1483.

⁶⁶⁵ NA, ÚRP-AMV, 114-10-1, Exekuční protokol z 24. června 1942, s. 45-46. Překlad: Sláva legionářům.

⁶⁶⁶ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4810, Výpověď Gustava Mikiska z 19. srpna 1965, s. 1484.

⁶⁶⁷ NA, MV-L, C 6178, Odboj na Pardubicku – Zvěrstva nacistů, Výpověď Františka Šafaříka, Petra Plíhala a Bedřicha Moravce, bez datace a stránkování.

⁶⁶⁸ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 76, LS 937/46 Gerhard Schmeckthall, Výpověď z 28. června 1946, s. 30.

přijíždí k bráně Zámečku. I tento časový údaj odpovídá výše uvedenému intervalu poprav, který mezi jednotlivými výstřely činil čtyři až pět minut. To znamená na jedenáct skupin po třech lidech to bylo okolo tři čtvrtě hodiny. Charyparův zápis z toho večera patří mezi nejdelší v jeho deníku:

„Dne 24. června 1942 je dnem nejstrašnějším pro český národ, pro lidi, kteří byli svědky strašného díla německých katanů. Pro německou velkou říši největší hanbou a pro její představitele a representanty ostudou, jakou kdy svět a dějiny znají, snad nejen podle mého. Celý den jsem prožíval v takovém napětí a rozehvěšení, aniž bych byl co věděl, ale tušení a strach před něčím mne stále hnál z místa na místo. Pak to přišlo.

O 21. hodině dostavil se jeden z vrahů a nařídil „O 10. hod. buďte na obvyklém místě, ale připravte se, budete jezdit do rána, ať máte dost benzínu. V určenou hodinu jsem stál ve ztemnělém lese v Zámečku, kde doznívaly poslední výstřely katů a pak nastalo hrobové ticho. S různými pocity sledoval jsem stíny, které se pohybovaly mezi stromy. Až tu se vedle mě objeví pochop a tou prokletou němčinou spustí „Komm, ist schon fertig, heute genug Arbeit – 33 Stück.“ [Pojď, už je to hotovo, pro dnešek dost práce – 33 kusů – pozn. autora.] Vypsát nemohu, co znamená 33 mrtvých těl při osvětlení kapesních lamp. Nejdříve začalo okrádání o vše, co ubožáci u sebe měli, a pak odvážení. Ze 33 mrtvých 21 žen a 12 mužů [správně 18 žen a 15 mužů – pozn. autora]. Těla naházená na jedné kupě tak, že zkrvavené obličejy, prosáklý oděv skrz na skrz krví, poházená pískem úmyslně, byl obraz strašný. Teď začali kati o půl jedenácté těla oddělovat a postupně jsem je odvážel. S hrůzou jsem konstatoval, že mezi zavražděnými jsou staré babičky, dědečkové, mrzáci i děti. Přál bych někomu, kdo je dost tvrdý povahou, jaký dojem by na něho udělala hromada 33 tak znetvořených mrtvých. Když konečně o třetí hodině ráno dne 25. června jsem jel naposled, sotva jsem se držel mého řídicího kola, dopravil tak poslední ubožáky na jejich poslední pouť, teprve teď jsem si mohl povšimnout, co vrazi s ubohými oběťmi udělali, stříleli do ubožáků kamkoliv, neboť byly i ruce přerážené, taktéž nohy, prostě sprostá hromadná vražda. Pacholci, kteří hlídali zameštnance v krematoriu, ještě mezi těly žertovali. Studem a bolem odvrátil jsem hlavu a hleděl jsem být v ústraní sám, neboť by stačilo pobídnout hochy v krematoriu a zlosyny, kteří nás hlídali, mohli jsme sami upéci. Tomu jsem se musel za každou cenu vyhnout, neboť dva moji kamarádi mají po dvou dětech. Ujel jsem tedy po oné osudné noci domů a snažil jsem se všemožně přijít do klidu, abych mohl druhý den i svým kamarádům vnést do duše trochu útěchy, neb jsem viděl, že po prožití noci při takové těžké práci tuto potřebují, třeba sám jsem byl jenom stínem. Podařilo se mně s pomocí mně milé bytosti vyrovnat se do hlubšího klidu a tak překonat vše. V očekávání dalších událostí a s Boží pomocí jsem mohl tyto

řádky napsat. Podaří-li se, když tu nebudu, aby přišly do povolaných rukou, prosím, co je Němec a německé, se vším pryč. Budu pokračovat, budu-li moct.“⁶⁶⁹

U odvozu těl doprovázejí pohřební vůz Kröger⁶⁷⁰ a Schmeckthal s Banachem, který má příkaz při spalování přihlížet.⁶⁷¹ Transport mrtvol pokračoval do tří hodin ráno a ještě v poledne 25. června dával Šafařík poslední tělo do pece. Gestapáci se u převozu obětí porůznu střídali, ale zaměstnanec krematoria Plíhal bezpečně viděl Krögera během noci přinejmenším třikrát.

Časově nezařaditelná zůstává poznámka ve výpovědi tří zaměstnanců krematoria o chování gestapáka Ganskeho a správce Daleckého: „Přítomný gestapák holí nadzvedával šaty nahých žen a necudně prohlížel jejich těla. Prohlídka tato trvala téměř čtvrt hodiny. V mé přítomnosti a v přítomnosti Moravce a Plíhala se tohoto ohavného chování zúčastnil také správce Dalecký, který si vzal také hůl do ruky a společně s tím Polákem zvedal zavražděným ženám sukně, obnažoval jim prsa, vrážel holí do ran a přirození žen. Od této chvíle jsem jej nepovažoval za člověka.“⁶⁷² Podle slov gestapáka Schulze si mrtvoly žen prohlížel i gestapák Mikisek. Schulz ve svých protokolech také tvrdil, že Mikisek popel po popravených odvážel v kufříku do Labe. Mikisek toto své údajné počínání popíral. Detail, dalo by se říci. Ale ve výpovědi z roku 1965 udává, že popel zahrabával v lese. O své účasti v Ležákách, popravách, okrádání mrtvých a vytažování zubů si nepamatuje téměř nic.⁶⁷³ Dalecký k popravě poznamenává, že policisté i gestapo v tuto noc obzvláště zostřili dozor. Navíc bylo v krematoriu přítomno přes dvacet vysokých hodnostářů, dle Daleckého to byli členové stanného soudu.⁶⁷⁴

Vedle oblečení, kůlů a rakví je jediným hmotným pozůstatkem z poprav 24. června 1942 v pardubickém Zámečku i sepsaný protokol z této exekuce. Všimněme si jedné neobvyklosti ve vyhotovení. Je tu velký počet chyb v seznamu jmen. Jen namátkově 1. oběť – Tomkova, Rucene/Růžena, 2. oběť – Louva/

⁶⁶⁹ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 82, LS 985/46 Hubert Hanauske, Výpověď a opis deníku Jaroslava Charypara, bez datace, s. 88.

⁶⁷⁰ ABSMV, 325-4-2, Výpověď Petra Plíhala z 5. července 1977, s. 9.

⁶⁷¹ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 78, LS 937/46 Gerhard Schmeckthal, Výpověď Gerharda Schmeckthala z 28. července 1946, s. 20.

⁶⁷² NA, MV-L, C 6178, Odboj na Pardubicku – Zvěrstva nacistů, Výpověď Františka Šafaříka, Petra Plíhala a Bedřicha Moravce, bez datace a stránkování. Srov: ABSMV, MLS Chrudim, kart. č. 82, LS 985/46 Hubert Hanauske, s. 115. Při konfrontaci Huberta Hanauskeho s Františkem Šafaříkem prvně jmenovaný jasně označuje Ganskeho.

⁶⁷³ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4810, Výpověď Gustava Mikiska, z 19. srpna 1965, s. 1482-1486.

⁶⁷⁴ NA, MV-L, C 6179 Ležáky, Výpověď Františka Daleckého, bez datace a stránkování; SOKA HK, OV ČSPB, kart. č. 5, č. 172, František Dalecký – Pardubické krematorium v okupaci, sepsáno v roce 1946, 17 s. Fr. Dalecký udává, že při popravě 24. června a 2. července 1942 bylo přítomno gestapo z Prahy, pravd. stanný soud.

Louvarová, Franziska nebo 15. obět' – Hrdova/Hrdá, Aloisie. R. Schünemann se zmiňuje, že všechny seznamy byly vyhotovovány písařem roty, kterému byla jména diktována jedním z civilistů přítomných u poprav. Patrně se jedná o členy gestapa. Ti, jak se zdá, písaři ani nepředložili „Kennkarty“ a jména četl podle chyb ve skloňování příjmení někdo z německých úředníků, jelikož rodilý mluvčí by tak hrubé chyby pravděpodobně neudělal. Navíc k diktování jmen docházelo přímo na popravišti, které Schünemann označil na svém nedochovaném nákresu křížkem a které se dle jeho tvrzení nacházelo v místě, kde postávali přihlížející. Na pískové muldě tak docházelo během exekuce i k tvorbě seznamu. To neznamená, že by seznam zachytil přesné pořadí zavražděných.

O půlnoci byli vyšetřovaní strážníci vrbatokostelecké stanice přivedeni z jednotlivých kanceláří gestapa do jedné místnosti. Zde byli přítomni vyšetřující úředníci a důrazně upozornili muže zákona, že pokud něco zatajili, budou i s rodinami popraveni.⁶⁷⁵ Dále pak, že budou hlídáni a musí plnit dané německé směrnice. To byl jistě také jeden z důvodů, proč byl o den později Karel Tomek ml. předveden četníky z Vrbatova Kostelce, aniž by se jej snažili muži zákona od sebeudání odradit.

Až do začátku července 1942 nemáme bližší informace o tom, co se dělo s odvěčenými dětmi z Ležáků, které byly v Praze od 24. června. 4. července 1942 je z Prahy dálnopisem oznámen příjezd dětí do Lodže na úterý 7. července o půl desáté večer. Pod adresou „Umwandererzentralstelle Posen, Dienststelle Litzmannstadt“, Gneisenaustraße 41 se skrývala bývalá továrna přetvořená pro potřeby průchozího tábora, v jehož čele stál Edmund Weick.⁶⁷⁶ Vjezdem do dvora s vysokými černými vraty přijely o několik málo dní před tím i děti z Lidic. Přesídlovací úřadovna má přijmout transport šesti dětí, které jsou „eindeutschungsfähige“ [hodné poněmčení – poznámka], z toho dvě jsou z Ležáků, a dvanácti, které jsou „nicht eindeutschungsfähige“, z nichž jedenáct je z Ležáků.⁶⁷⁷

6. července Praha posílá ještě doplňující dálnopis vedoucímu lodžské vystěhovalecké centrály SS-Obersturmbannführerovi Hermannu Krumeyovi. Opětovně uvádí počet dvanácti dětí z akcí Lidice a Ležáky určených k likvidaci, ale hlavně dává upozornění, že na jejich předání do Lodže má zájem osobně K. H. Frank.⁶⁷⁸ Lodž nemá jasně dané instrukce, žádá proto IV. úřad, referát B 4 v Berlíně o další rozkazy. Dálnopis 9. července je určen přímo do rukou Adolfa Eichmanna.⁶⁷⁹ Dlouhých pět dní uběhne, než dostane Krumey další rozkaz. Podle něho mají

⁶⁷⁵ Tamtéž, 309-19-17, Výpověď Jana Pavlíka z 15. dubna 1947, bez stránkování.

⁶⁷⁶ ABSMV, 309-6-2, Úřední záznam z 23. května 1946, s. 583.

⁶⁷⁷ Tamtéž, s. 305.

⁶⁷⁸ Tamtéž, s. 309.

⁶⁷⁹ Tamtéž, s. 314.

být děti okamžitě předány gestapu v Lodži, které již obdrželo další instrukce.⁶⁸⁰ 25. července jsou děti předány z rukou ošetřovatelek v táboře na Gneisenaustraße gestapu. Zde končí poslední stopa.

Vezmeme-li analogicky osud ležáckých dětí (včetně Dagmar Veselé z Lidic) a skupiny lidických dětí, pak po příjezdu do Lodže byly lidické děti v Krumeyově úřadovně znovu prohlédnuty lékaři a devět z osmdesáti osmi bylo určeno za hodné poněmčení. Z ležáckých byly vybrány dcery Josefa a Marie Štulíkových. Bohužel musíme konstatovat, že všechny ostatní děti musely zahynout bezprostředně po 25. červenci, neboť to je datum předání z tábora lodžského gestapu.⁶⁸¹ Nejpravděpodobnějším místem jejich úmrtí se zdá být likvidační tábor Chelmno. Mezi výslechovými protokoly frankfurtského státního návladního jsem objevil ten Wilhelma Orłowského z 9. prosince 1960. Orłowski přišel jako dvaadvacetiletý policista se sedmi kamarády z táborské jednotky Schupa do Kulmhofu, alias Chelмна: „Ich weiss aber noch, dass wir entweder in Litzmannstadt oder bei unserer Ankunft in Kulmhof dahingehend belehrt wurden, dass es sich bei der Angelegenheit in Kulmhof um eine „Geheime Reichssache“ handeln würde, worüber wir mit Niemandem – auch nicht untereinander – sprechen dürften. Im Zuwiderhandlungsfalle wurde uns harte Bestrafung angedroht. Von der Todesstrafe war nicht direkt die Rede, aber unter Berücksichtigung der damaligen Verhältnisse mussten wir eventuell mit der Todesstrafe rechnen. Wer die Belehrung seinerzeit durchführte, ist mir nicht mehr in Erinnerung.

(...) Im K. befand sich ein teils verfallenes älteres Gebäude, welches als „Schloss“ bezeichnet wurde. Dorthin wurden fast täglich Juden mittels LKW's verbracht. Dortselbst wurde an diese eine Ansprache gehalten. Dann hatten sich die Juden im Schloss völlig zu entkleiden und mussten anschliessend einen sogenannten „Gaswagen“ besteigen. Bei diesem Gaswagen – es waren zwei vorhanden – handelte es sich um LKW mit einem grossen geschlossenen Kastenaufbau. In diesen Gaswagen wurden die Juden vernichtet. Wie dies technisch durchgeführt wurde, weiss ich nicht. Die Gaswagen fuhren vom Schloss bis zu dem schätzungsweise 5-8 Kilometer entfernten sogenannten „Waldlager“, wo sie die erste Zeit in Massengräbern bestattet wurden. Später wurden die Leichen der auf diese Art und Weise ums Leben gekommenen Juden im Waldlager verbrannt. (...) Meine eigenen Wahrnehmungen beschränken sich darauf, dass ich selbst gesehen

⁶⁸⁰ Tamtéž, s. 316.

⁶⁸¹ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4821, s. 4451-60. Protokol z 50. dne soudního přelíčení v procesu proti Adolfu Eichmannovi v Jeruzalémě dne 24. května 1961. Důrazně řešeno odeslání ležácké skupiny dětí do Lodže. Kromě známých dokumentů v ABSMV v Praze nebyly žádné nové při procesu citovány. Je tedy nanejvýš pravděpodobné, že ani žádné dokumenty nám přesné datum a místo úmrtí dětí neurčí.

habe, wie Judentransporte beim sogenannten Schloss ankamen. Darüber hinaus habe ich dann die Fahrten der sogenannten Gaswagen vom Schloss zum Waldlager beobachtet. Zu der Zeit, als die Leichen der Juden im Waldlager verbrannt wurden, sah man dort starke Rauchentwicklung. (...) Wieviele Juden in Kulmhof vernichtet wurden, vermag ich auch schätzungsweise nicht anzugeben, da ich, wie schon erwähnt, nur ab und zu einen Judentransport ankommen sah. Auf Grund meines Nachtdienstes habe ich mich tagsüber in meiner Unterkunft aufgehalten.

Die ganzen Vorgänge in Kulmhof haben mich schon damals seelisch stark belastet. Zutiefst erschüttert war ich beim Anblick eines in Kulmhof ankommenden Transportes von 30-40 Kindern.⁶⁸² Zavražděné děti nebyly v Chelmnu žádnou výjimkou. Zemřely v jednom z vozů i děti z Ležáků? Německá byrokracie v případě lidických dětí musela teprve vytvořit cesty a výběrové principy, které určovaly směřování malých obětí. Ležácké děti již procházely tímto systémem mnohem rychleji a mohly proto „dohnat“ lidickou skupinu. V tom spočíval nebezpečný precedens, jenž mohl postupně spolykat další dětské oběti.⁶⁸³

Veřejné mínění

Ležáky srovnané se zemí měly být zřejmou výstrahou všem nepoddajným občanům protektorátu, ať české nebo německé národnosti. Samozřejmě měla akce důrazně informovat československý zahraniční odboj o úspěšném pátrání a likvidaci jednoho z opěrných úkrytů parašutistů. Lidice vyvolaly v převážné části české

⁶⁸² ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4821, Výpověď Wilhelma Orlowskeho z 9. prosince 1960, s. 4084–086. Překlad: Víím ale ještě, ještě buď v Lodži nebo při našem příjezdu do Chelmnna jsme byli poučeni o tom, že se v případě Chelmnna jedná o „tajnou říšskou záležitost“, o které nesmíme s nikým hovořit – ani mezi sebou. V případě nezachování předpisů nám bylo pohroženo tvrdým trestem. O trestu smrti se přímo nemluvalo, ale při zohlednění tehdejších poměrů jsme museli s trestem smrti počítat. Kdo tehdy ono poučení provedl, si již nepamatuji.

V Chelmnnu se nacházela část starých polorozpadlých budov, které byly označovány jako „zámeček“. Tam byli téměř denně nákladními automobily přiváženi Židé. Tamtéž k nim byl přednesen krátký proslov. Poté se měli Židé v zámku úplně svléci a následně museli nastoupit do tzv. „plynového vozu“. V případě tohoto plynového vozu – k dispozici byly dva vozy – se jednalo o nákladní automobil s velkou uzavřenou korbou. V této korbě byli Židé zabiti. Jak bylo toto zařízení technicky provedeno, nevím. Plynové vozy jezdily od zámku k přibližně 5–8 km vzdálenému táboru v lese, kde byli v prvním období pohřbíváni. Později byly mrtvoly Židů, kteří byli tímto způsobem zabiti, v lesním táboře spáleny. Mé vlastní pozorování je omezeno na to, že jsem sám viděl, jak židovské transporty přijíždí do zámku. Potom jsem pozoroval, jak jezdí plynové vozy ze zámku do lesa. V době, kdy byly mrtvoly Židů v lese páleny, bylo odtamtud vidět silný kouř. Kolik Židů bylo v Chelmnnu zavražděno, nejsem sto ani odhadem udat, jelikož jsem, jak už bylo zmíněno, viděl přijíždět transporty jen občas. Kvůli mé noční službě jsem se přes den zdržoval na ubikacích. Celé dění v Chelmnnu mne již tenkrát duševně velmi poznamenávalo. Obzvláště otřesen jsem byl při pohledu na transport 30–40 dětí, který přijel do Chelmnna.

⁶⁸³ ABSMV, 309-6-3, Výpovědi zdravotních sester-žákyň německého Červeného kříže, s. 577–590.

veřejnosti šok, stejně tomu bylo i ve skupinách okolo Bartoše a Potůčka. Avšak na rozdíl od zbytku veřejnosti byli někteří členové Bartošem informováni, že v Lidicích neoperuje žádná část jemu podřízené sítě. Tak tomu bylo kupříkladu ve zmatené reakci Milana Katschnera, který 11. června spěšně přijel do Pardubic pln obav, že gestapo je na stopě. Bartoš a Potůček jej uklidnili pravdivým tvrzením, že Lidice jsou „úplně levé,⁶⁸⁴ tzn. že nikdo z parašutistů ani z civilních členů jejich skupin neměl v Lidicích svůj úkryt. Následující myšlenka bude poněkud kacířská, ale podle reakce Bartoše na zprávy o zničení Lidic se dá usuzovat, že se mu tato nacistická akce stala důkazem neúspěšného pátrání bezpečnostních složek a v nadneseném významu mu přišla i vhod. Zcela jistě mu i každodenní poslech večerního rozhlasu přinášel určité uklidnění, neboť i ve jménech popravených hledal své spolupracovníky. Každý den jej tak sama okupační moc informovala o bezvyslednosti pátrání a tím i o úspěšnosti jeho vlastního jednání.⁶⁸⁵ U svého pomocníka Františka Plůchy při rekonvalescenci po prodělaném revmatickém onemocnění pročetl noviny a seznamy zastřelených. I skrze tyto zprávy dostával nepřímý důkaz, že z jeho spolupracovníků nebyl popraven nikdo.⁶⁸⁶ Tak se nacisty vyvíjený nátlak míjel účinkem. Při jedné příležitosti dal najevo své obavy z prozrazení: „Jestliže vydržíme do konce června, máme vyhráno, bojím se však, že když to jednou někde praskne, budeme v tom všichni.“⁶⁸⁷ I anglické ústředí vědělo o německé bezradnosti. I když mohl osud Lidic potkat kteroukoliv obec, Bartoš interpretoval tento čin jako neschopnost nacistického velení. Potvrdila mu též pevnost a nepropustnost vlastní informační sítě odbojářů.

Zatímco byla informace o vypálení Lidic odvysílána rozhlasem 10. června 1942 v 14 hodin 55 minut, dále v 19 hodin, 20 hodin 12 minut, 22 hodin, 22 hodin 15 minut, 22 hodin 30 minut a opětovně následujícího rána v 7 hodin 8 minut,⁶⁸⁸ nebyla zpráva o likvidaci Ležáků protektorátním rozhlasem odvysílána vůbec. Rádiovými vlnami se informace o Ležákách do protektorátu dostala prazvláštní oklikou. Podle zprávy odvysílané Londýnem do protektorátu získali Angličané povědomí o druhé vypálení vesnici hlášením budapeštského rozhlasu, nikoliv z rozhlasu pražského. Německý odposlech londýnského vysílání si do zprávy poznamenal: „London – tschechisch – 18.30 (stark gestört); Lužnáky (sic!) bei Chrudim wurde dem Erdboden gleichgemacht. Es heisst in der amtlichen deutschen Bekanntmachung,

⁶⁸⁴ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 98, LS 61/48 Václav a Hana Krupkovi, Výpověď Milana Katschnera sepsaná 3. července 1945 pro doc. Vladimíra Krajínu, s. 293.

⁶⁸⁵ Tamtéž, Výpověď Hany Krupkové z 1. srpna 1945, s. 24.

⁶⁸⁶ NA, MV-L, C 6178 Odboj na Pardubicku – Zvěrstva nacistů, Výpověď Františka Plůchy, bez datace a stránkování.

⁶⁸⁷ Tamtéž.

⁶⁸⁸ ABSMV, 52-44-9 fotokopie, Soupis vysílaných informací vztahujících se k výjimečnému stavu mezi 27. květnem a 2. červencem 1942 – německý pramen, s. 4–7. Srov: Tamtéž, s. 120–121.

dass die Bewohner des Dorfes Fallschirmagenten die das Attentat auf Heydrich vorbereitet hätten, Unterschlupf gewährt hätten. Der deutsche Terror im Protektorat schreit gegen den Himmel. Die Deutschen hatten versprochen nach der Ergreifung der Attentäter vom Terror /abzuschwenken?. Es scheint also, dass die Tragödie der Karl Boromäuskirche und die Behauptung, die Täter seien herbei erschossen werden, nur ein Kniff der Gestapo zu sein, um ihre Unfähigkeit zu verbergen. Der tschechische Mut zum Kampf für die Freiheit ist weiterhin ungebrochen.“⁶⁸⁹ Zpráva byla v druhé, upravené formě odvysílána ještě ve 20 hodin téhož dne.

25. června 1942, kdy byla zveřejněna zpráva o zničení další obce v protektorátních novinách české (kupř. „Večerní slovo“) i německé provenience („Der Neue Tag“), byla situace naprosto jiná. Nacistické velení jasně informovalo obyvatelstvo i zahraniční odboj o úspěšnosti vyšetřování. Večer pak svojí poslední depeší z Bohdašína potvrdil Potůček Londýnu pravdivost informace o vypálení vesnice. Zatčena byla nosná část Bartošovy odbojové sítě, její velitel byl mrtev, stejně jako všichni zbývající parašutisté s výjimkou Potůčka. Bezpečnostní policie bedlivě monitorovala reakci civilistů na provedená opatření. Nejdůležitější dokument odrážející účinky na společenské vědomí byl sepsán rozvědkou 26. června a zaslán K. H. Frankovi a Martinu Wolfovi. Vzhledem k účelu vyhotovení, tedy vytvořit co nejpřesnější přehled o náladě obyvatelstva v protektorátě, můžeme níže popsaný dokument SD považovat za vystihující situaci.

Po zavraždění Heydricha bylo jen otázkou času, kdy k tragédii v podobě mohutnějších exekučních opatření dojde. Lidice se díky bezvýsledně stupňovanému německému teroru staly vhodnou, snadnou kořistí, která byla výsledkem dopředu plánované a organizačně zajištěné akce. Obvinění ze spolupráce s parašutisty bylo naprosto smyšlené, ale to věděly pouze zasvěcené osoby. Výhodná poloha v blízkosti hlavního města Prahy a také velkého průmyslového centra, kladenské Poldovky, zajistily patřičnou odezvu v řadách veřejnosti, především dělnictva. Šok nad tvrdým opatřením zároveň s houstnoucím strachem vedl k všeobecnému odsouzení nacistických způsobů. Nacisté skrze Lidice vyslali signál do Anglie a do celého světa vůbec, že proti dalším pokusům o narušení „svého řádu a zřízení“ jsou bez zábran schopni učinit další obdobná opatření. Šlo i o vytvoření psychologického tlaku nejen na široké obyvatelstvo, ale i na samotné pachatele, na které

⁶⁸⁹ Tamtéž, Hlášení IV. oddělení, skupiny „rozhlas“ z 25. června 1942, s. 35. Překlad: Londýn – česky – 18.30 (silně rušeno); Lužnáky (sic!) u Chrudimi byly srovnány se zemí. V úředním německém oznámení stojí, že obyvatelé vesnice poskytovali útulek parašutistům, kteří připravili atentát. Německý teror v protektorátě volá do nebes. Němci slíbili, že po dopadení atentátníků teroru zanechají. Zdá se tedy, že tragédie kostela Karla Boromejského a tvrzení, že pachatelé byli při akci zastřeleni, je jen trik gestapa k zakrytí jejich neschopnosti. Česká odvaha bojovat za svobodu je i nadále nezlomena.

tak měla být přenesena zodpovědnost za vraždění civilistů. Lidice se na jedné straně staly výstrahou a ponížením, na druhé však symbolem a hnací silou budoucí porážky okupantů. Jméno Lidic v sobě skrývá ubohost těch, kteří dali vzniknout jejich „slávě“. Jde o jeden z prvních oficiálně zveřejněných činů nekonvenčního i z hlediska válečného práva nehumánního nacistického vedení války. I přes vnitřní citový odpor národa k takovému zásahu musel být zachován „klid a pořádek“. Však také nacisté způsobili touto tragédií naprostou poslušnost podřízeného národa, který se až téměř o rok později znovu probudil v novou vlnu odporu.

Ležáky však sehrály úlohu poněkud odlišnou. Někteří tamní občané byli skutečně od počátku okupace zapojeni do odbojového hnutí. Nikdo z řadových protektorátních občanů nebyl v polovině roku 1942 schopen rozeznat, jestli se obvinění ohledně Lidic a Ležáků zakládala skutečně na pravdě. Obě vesnice byly označeny za působiště parašutistů. V prvním případě to pravda nebyla, ve druhém jí byla až příliš. Libuše, po odstranění Tří králů (J. Balabán, J. Mašín, V. Morávek), nejdůležitější a v podstatě i jediný způsob komunikace mezi exilovou vládou a domácím odbojem, měla svůj dlouhodobý úkryt a podporu právě v okolí Ležáků. Podstatné však bylo, že rozdíl mezi dvěma zprávami o zapojení vesnic do odboje rozeznávali sami nacisté. Lidicemi tedy německé velení demonstrovalo „úspěch“ pátrání a trest. To však pouze navenek pro vlastní vojsko a veřejnost. Ale zosnovatelům teroru šlo především o dopadení pachatelů. Vždyť ti připravili a uskutečnili atentát na jednoho z nejmocnějších mužů nacistického režimu, měli vysílačku a mohli kdykoliv dostat rozkaz k provedení dalších vražedných útoků nebo jiných diverzních akcí. Zastrášení českých civilistů vedlo nedlouho po 10. červnu k pacifikaci poměrů a vlastně i k pozvolnému uklidnění. Drtivé zprávy a zběsilé chování okupantů donutily každého jednotlivce nevzbuzovat pozornost. Nezbyvalo, než pasivně a s nadějí na brzký konec stanného práva čekat na další události. Přišel však 24. červen 1942, který hodnotila SD ve zmiňované zprávě: „Unter der tschechischen Bevölkerung hat die Nachricht von der Vergeltungsaktion gegen Ležáky starkes Aufsehen erregt und zum Teil grosse Bestürzung und Angst hervorgerufen. Allgemein hatte sie wieder einen auffallenden stimmungsmäßigen Rückschlag zur Folge gehabt, da man überzeugt war, dass mit dem Fall Liditz der Höhenpunkt des Ausnahmezustandes überschritten sei und ruhigere Verhältnisse zu erwarten wären.“⁶⁹⁰

⁶⁹⁰ ABSMV, 301-5-2, s. 103. Situační zpráva byla napsána 26. 6. 1942. Byla určena SS-Obergruppenführerovi K. H. Frankovi a SS-Sturmbannführerovi M. Wolfovi. Překlad: Mezi českým obyvatelstvem vzbudila zpráva o odplatné akci proti Ležákům silné vzrušení a částečně vyvolala velké zděšení a strach. Obecně měla za následek opětovné zhoršení nálady, jelikož obyvatelé nabyli přesvědčení, že s případem Lidic byl již překonán vrchol výjimečného stavu, a tak bylo očekáváno zklidnění poměrů.

Dalším rozdílem mezi Lidicemi a Ležáky byla reakce veřejnosti, která opatření proti Ležákům skrývané odsoudila, ale již se zdržela projevů odporu ze strachu před dalšími sankcemi. Olomoucké intelektuální kruhy akci označily za další důkaz Němci plánovaného vyhlazení českého národa. Nacistům se podařilo rozbít jistoty osobní bezpečnosti a budoucího života pod nacistickou nadvládou. Opatření vedla také k rozrušení vazeb národní identity. Protektorát se již nedělil jen na Čechy a Němce, ale i na Čechy a Moravany: „Von der tschechischen Bevölkerung Mährens wird häufig betont, so etwas sei nur in Böhmen möglich und könne in Mähren nicht vorkommen.“⁶⁹¹

Nálada v obou národnostech, v rovině vztahů Němci - Češi, byla naprosto protichůdná. Zpráva z velké části poukazuje na reakci německých obyvatel: „Die Bekanntgabe von der Vernichtung des Ortes Ležáky hat unter der deutschen Bevölkerung in Böhmen und Mähren allgemein Genugtuung ausgelöst. Besonders der Hinweis in der Presseveröffentlichung, dass alle Erwachsenen erschossen wurden, zu denen auch die Frauen gezählt werden, wurde begrüßt.(...) Da sich von den Tschechen mit Ausnahme eines Teiles der Arbeiterschaft angeblich noch niemand tatsächlich innerlich umgestellt habe, erwarten die meisten Deutschen die Durchführung noch weiterer solcher Strafmassnahmen. (...) Von Deutschen in Pilsen wurde mit Befriedigung festgestellt, dass diesmal doch mit grösserer Energie durchgegriffen werde als bei früheren ähnlichen Anlässen. Es sei jedoch schade, dass erst einer der beste Repräsentanten Deutschlands fallen mußte, bevor gegen die Tschechen solche Massnahmen erlassen seien.“⁶⁹²

V Ležákách byly vedle mužů zastřeleny i ženy, a dokonce i některé, byť dospívající, děti. Tato skutečnost byla samozřejmě také využita a sám Goebbels se opětovně na konci června telefonicky dotazoval Geschkeho, proč tomu tak bylo. Informace byla poté řádně zpracována a zdůvodněním bylo: „(...) dass gerade die tschechischen Frauen chauvinistischer als die Männer eingestellt wären.“⁶⁹³

Ještě jeden rozdíl oproti Lidicím je dosti podstatný. Obyvatelé z ležáckého mlýna poskytovali vysílače a parašutistům úkryt téměř šest měsíců. Šest dlouhých měsíců nervového vypětí pro všechny zasvěcené, bezesné noci, strach o rodinu,

⁶⁹¹ Tamtéž, s. 105. Překlad: Českým obyvatelstvem na Moravě je často zdůrazňováno, že něco podobného je možné pouze v Čechách a na Moravě že se to nemůže stát.

⁶⁹² Tamtéž, s. 103. Překlad: Oznámení o zničení vesnice Ležáky vyvolalo v Čechách a na Moravě všeobecné zadostiučinění. Obzvláště poukaz v tisku, že všichni dospělí byli zastřeleni, ke kterým jsou počítány i ženy, byl přivítán. (...) Jelikož se z Čechů s výjimkou části dělnictva ještě nikdo skutečně vnitřně nepřeorientoval, očekává většina Němců provedení dalších podobných trestních opatření. (...) Němci z Plzně s uspokojením zjistili, že tentokrát bylo zakročeno s větší energií než při dřívějších podobných příležitostech. Údajně je škoda, že musel napřed padnout jeden z nejlepších reprezentantů Německa, předtím než byla vůči Čechům vykonána podobná opatření.

⁶⁹³ Tamtéž. Překlad: (...) že právě české ženy jsou zaujaty mnohem šovinističtější než muži.

o své bližní. Početná zpravodajská síť, jejíž dosti velká část zůstala neodhalena, dokázala dodávat cenné informace do Londýna. 5. srpna 1942 slavila naše zahraniční politická reprezentace v čele s Edvardem Benešem obrovský úspěch. Vláda Jeho Veličenstva Jiřího V. v čele s premiérem Anthony Edenem prohlásila Mnichovskou dohodu za neplatnou. Již se mohlo uvažovat o uspořádání a územním rozsahu nové, osvobozené Československé republiky. K tomuto zásadnímu kroku podstatně napomohly mimo jiné i události přímo související s odstraněním Reinharda Heydricha. Atentát byl činem odporu, Lidice symbolem oběti a Ležáky spojením obojího. Zpráva německé bezpečnostní služby dala paradoxně českému národu velké vyznamenání, jelikož provedené zostřené opatření proti obyvatelům Ležáků jasně svědčí, „dass die Tschechen in ihrer Hartnäckigkeit des Widerstandes und in ihrem deutschfeindlichen Verhalten verharren.“⁶⁹⁴

Češi přijali zprávu o zničených Ležákách s velkým rozrušením, jako šok. Svodka poukazuje na skutečnost, že za vrchol výjimečného stavu bylo obyvatelstvem považováno vypálení Lidic. Ty byly v tisku a rozhlase skutečně vylíčeny jako jedno z ohnisek odboje. Jako rána z čistého nebe přišla druhá, stejně děsivá zpráva o čtrnáct dní později. V době, kdy již bylo očekáváno uklidnění situace, byl proveden útok vůči druhé vesnici. V Praze se objevila prohlášení, že koloniální metody Angličanů je možno oproti brutalitě Němců označit za velice humaní. Královéhradecké zdroje hlásily, že taktika římského císaře Nerona je naprosto srovnatelná se současným děním v protektorátě. Zpráva o zastřelení všech dospělých z Ležáků působila tak i opačným dojmem, než bylo nacisty zamýšleno a očekáváno. České kruhy si z informace vybraly její podtext – a sice, že poukazuje na fakt, že odpor v nejširším slova smyslu a organizovaný odboj je stále zakořeněn velmi hluboko. Proto musela být přijata ještě ostřejší opatření než v případě Lidic. Nacistům naklonění čeští občané vyjadřovali názor, že by mělo být ze strany nacistického vedení učiněno prohlášení. To by mohlo dopomoci k uklidnění a stabilizaci situace v protektorátě. Jako nejlepší mluvčí byl doporučen dr. Goebbels.

Ve své poznámce 21. června 1942 se Goebbels zmiňuje o cílové skupině obyvatel protektorátu, která má být represemi především ovlivněna.⁶⁹⁵ Jak napsal, nešlo o nejširší vrstvy obyvatel, ale především o kruhy inteligence, které měly následně ovlivnit i mínění širších vrstev. 25. června si poznamenává informaci o vypálení další, pro něho bezejmenné vesnice, a považuje tento čin za

⁶⁹⁴ Tamtéž, s. 104. Překlad: (...) že Češi setrvávají v tvrdohlavosti svého odporu a v jejich nepřátelském vztahu vůči Němcům.

⁶⁹⁵ E. FRÖHLICH (Hg.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels, Teil II Diktate 1941–1945, Band 5 Juli–September 1942*, München 1995, s. 566.

„ozdravný“.⁶⁹⁶ 26. června se po rozhovoru s K. H. Frankem zmiňuje o cíleném zmenšení informací o zničené osadě, neboť by podrobnější zprávy mohly vést k heroizaci zúčastněných a zavražděných osob.⁶⁹⁷ Dosud vydaná komuniké, která nebyla jím schválena ke zveřejnění, považuje za velmi nešťastná a s Frankem se domlouvají na budoucí užší spolupráci. Goebbels považuje zastřelení žen a dětí s ohledem na vnitropolitický vývoj za správný počín, rozhodně však odmítá sdělit veřejnosti podrobnosti. Proto se také vyhnul oznámení zprávy německým rozhlasem.

Dohra 2. července 1942

O tom, co se dělo se zatčenými, kteří měli přímé napojení na vysílačku Libuši a věděli o jejím uložení v Ležákách, v době mezi jejich zatčením a samotnou pravou, se zachovala jen velmi sporá svědectví. Od samotného začátku věznění, tj. od soboty 20. června 1942, bylo hlavní snahou nacistů tvrdými vyhrůžkami likvidace, fyzickým i psychickým mučením, sliby svobody a hmotného zajištění nebo zachránění života rodiny či svého vlastního, zlomit mlčení vyslýchaných. Potřebovali rozkrýt co možná největší část hlavní větve odbojové organizace, která jim byla skutečně nebezpečnou. Vzpomeňme na sice nezdařený, ale přesto skutečně útok na strategické Škodovy závody v Plzni. Je třeba vzít v úvahu, že nacisté v této době nevěděli, jestli se jim vůbec podaří radiostanici zadržet. Proto bylo třeba ji izolovat rozbitím celé sítě. Na celách vyšetřovny v Pardubicích se vedle sebe sešla řada lidí, kteří se dříve nikdy nesetkali, někteří se znali od vidění, jiní byli již řadu let blízkými přáteli. Přiblížme si atmosféru a myšlenkové pochody jednotlivců, kteří neměli tušení, jak dlouho ještě budou naživu, zda ještě žijí jejich blízcí, a hlavně, jak dlouho ještě vydrží mlčet, aby svojí vinou ještě nerozšířili řady vězňů. Jak se vyvíjelo chování pardubických odbojářů, částečně ležáckých občanů nebo samotných gestapáků, nám zatím může prozradit pouze jediný pramen. Karel Andrle, evangelický farář z Krouny u Hlinska⁶⁹⁸ a jeden z vězňů pardubické „Bastily“, jak ji sám nazval, psal v prosinci 1945 až lednu 1946 novinové články na pokračování.⁶⁹⁹ Je v nich zachycen vězeňský život během nejkrutějšího vraždění za heydrichiády na Pardubicku. Autor těchto článků do podrobnosti zachytil nejen

⁶⁹⁶ Tamtéž, s. 616.

⁶⁹⁷ Tamtéž, s. 622.

⁶⁹⁸ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 64, LS 793/46 Karl Köck, Hlavní přelíčení z 10. prosince 1946, s. 42.

⁶⁹⁹ Karel Andrle, *Pro schvalování atentátu*, Budujeme. Týdeník československé sociální demokracie pro východní Čechy, ročník I., č. 22, s. 3. Autor byl evangelickým farářem, který byl deportován 21. srpna 1942 do Drážďan. Shodou okolností ve stejném vagoně jako Rudolfa Laušmanová, matka sociálně-demokratického předáka Bohumila Laušmana.

nemilosrdné týrání vězňů a cynické jednání gestapáků, ale i vytvoření přátelství a solidarity mezi zadrženými, dokonce i nonverbální kontakt s vnějším okolím. Je až s podivem, s jakou úctyhodnou nestranností dokázal své zážitky vyličít.

Zdánlivá nespojitost s Ležáckými je pouze povrchním pohledem. Vždyť ti, kteří byli do parašutistické akce zasvěceni, strávili v přidušené atmosféře pardubické mučírny alespoň jeden týden, než byli na Zámečku usmrceni. Situace v Pardubicích se pro zatčené z 20.-22. června 1942 dále zotřovala a přibývali další členové organizace a také pokusy o sebevraždu. 23. června se pokusila skokem do Chrudimky ukončit svůj život Anna Košťálová, matka Arnošta Košťála. 24. června byli zatčeni Adolf Švadlenka z Mikulovic a zaměstnanec Explosie Jaroslav Dvořák. 25. června byl v Mněticích zadržen Josef Chrbolka. Bratr Marie Vaškové Vratislav Truhlář 26. června unikl zatčení sebevraždou s pomocí okružní pily. 27. června si František Valenta z Mikulovic těsně před zatčením prořízl krční tepny, ovšem včasným lékařským zásahem byl zachráněn. Přežil válku ukryt v ústavu pro duševně choré v Německém Brodě. 28. června byla zatčena Emilie Chrbolková, matka Josefa Chrbolky z Mnětic, která se také pokusila o sebevraždu a také byla zachráněna umístěním do sanatoria v Německém Brodě. Pavlína Nývltová ve své knize popisuje akce gestapa v okolí Náchoda v souvislosti s dopadením Jiřího Potůčka. To byly další desítky zatčených. Mezi posledními byli dopraveni na gestapo 7. července i manželé Švarcovi, rodiče Věry Junkové. Zatčených tedy přibývalo a bezvýchodná situace v pardubické věznici gestapa musela být deprimující.

Každá cela pardubické donucovací pracovny, kde byli zatčení drženi, měla svého velitele. Ten zodpovídal za pracovní morálku spoluvězňů, pořádek na světnici i za zdánlivé detaily, jakým bylo zavřené okno. Dozorce Karl Köck byl „vynálezcem kukátka“. Vězni neměli vědět, že odklopil plechová dvířka a sledoval je. Za normálních okolností bylo vrznutí dvířek slyšet uvnitř cely, ale Köck vložil do kukátka papír s nepatrnou dírkou, takže měl přehled o cele, aniž by vězni věděli, že je sleduje. Josefa Běhouneka, který velel v březnu až srpnu 1942 cele číslo 16, přistihl Karl Köck při několikaminutovém pohledu z okna.⁷⁰⁰ Běhounek byl odveden do kanceláře k Walteru Pillerovi, jenž jej častoval býkovcem a nutil učinit tisícovku dřepů. Piller a H. Körber byli těmi, kdo exekuce na zatčených prováděli. Köck převážně na vězně donášel a rád si tu do toho, tu do onoho vězně kopl nebo mu dal ránu pěstí. Mojmír Václavek byl zatčen pro svou vedoucí úlohu ve studentském hnutí. Hned při prvním výslechu se dostal do rukou Köckovi a oběma bratrům Aschenbrennerovým. Po probrání z bezvědomí zjistil, že má proražený levý ušní

⁷⁰⁰ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 64, LS 793/46 Karl Köck, Výpověď Josefa Běhouneka z 5. prosince 1945, s. 10.

bubínek. Druhý výslech už byl mnohem brutálnější, neboť zadrženému začala tato trojice vyvracet malíčky na obou rukou.⁷⁰¹

Vypjaté psychické stavy, hrdost, odvalu, ale i bezmoc vyslýchaných zachytil Karel Andrlé v následujících událostech. „(...) Žijeme teď v napětí, hovoříme opatrně a dáváme dobrý pozor, aby nás za dveřmi neposlouchal SSman. Činili tak pravidelně. V cele je dusno, je tam smrt, to cítíme všichni. Dodáváme Čeřenskému (spoluvězeň – pozn. autora) odvalu, jak můžeme, i když on je zcela klidný. Jen chvílemi přestane pytlík⁷⁰² šustět v jeho rukách a Čeřenský se dívá kamsi do prázdna a my činíme, jako bychom nepozorovali... Při prohlídce našli u něho ostré patrony do browningu, který marně hledali. Nad to syn důstojník uprchl do Anglie. Je sociální demokrat, to mu neulehčilo. Šel po atentátu po pardubském náměstí s přítelem Jaroslavem Rumlem, šedesátníkem. Však je zde také, ale na jiné cele. Nedaleko nich jde švagr Čeřenského a Čeřenský je přesvědčen, že on je udal, jako by schvalovali atentát. Říká to při výslechu gestapákům do očí, ti mlčí rozpačitě. Není žádných jiných důkazů. Přítel Ruml popřel rozhodně, že by Čeřenský se tak o atentátu vyjádřil. Gestapák srazil ranou do hlavy Rumla na zem, ale ten vyskočil, rozhalil kabát a košili a volá jim do očí: Zastřelte mne, nebojím se vás. (...) Nedoslýchá. To od strašné rány gestapákova boxera na ucho.“

„(...) V cele se silně šerí, venku zahučely motory aut. Zlé znamení. Zámeček! Ticho, které SS-manská bota roztrhne. Blíží se k naší cele 28. Kruh kolem stolečku se rozběhl, otvírají se dveře a Karl Köck volá přidušeným hlasem Čeřenského. Srdce se nám zastavovalo, věděli jsme, co to znamená – byl čtvrtek večer. Dávno již zapadly dveře za Čeřenským, auta odjela a za chvíli jsme je spatřili od mříží v oknech v zatáčce k Zámečku. (...) Byli zastřeleni bez soudu a bez důkazů. V cele pak bylo ticho jako v domě, v němž zemřel hospodář...“

„Ráno v pátek jsme nastoupili na procházku na dvůr. Přibýlo nás mnoho. Byl tam již i mladý Čeřenský. Sotva asi věděl, že večer mu zastřelili v Zámečku otce. Vrchní SSman Körber vyvolal ze řady syna Čeřenského a udeřil jej do tváře. Zatáli jsme zuby i pěstě. Cítili jsme sami tu ránu, jako by ji dostal celý národ.“⁷⁰³ Další svědectví představuje skutečně brutální jednání gestapáků při výsleších: „Slychali jsme výkřiky a úpění mučených a vzrušující scény na chodbách věznice. Hans Körber, sadistický zvrhlík, kat a opilec, před nímž se třásl i SSmani, byl ve svém živlu. Naslouchali jsme s utajeným dechem ubíjení Židů na chodbě a ověřili jsme si to později (...). Potvrdili nám kamarádi z jiných cel, jak Körber vyvlekl jednoho ze zatčených Židů a po několika hodinách vhodili jeho polomrtvé tělo zpět do

⁷⁰¹ Tamtéž, Výpověď Mojmíra Václavka z 5. dubna 1946, s. 15.

⁷⁰² Vězni byli přibližně 8 hodin denně přímo na celách zaměstnání lepením papírových pytlíků.

⁷⁰³ K. ANDERLE, *Pro schvalování*, ročník I., č. 22, s. 3.

cely pod stůl, kde musel spát na holé podlaze bez příkrývky. Krvácel z mnoha ran. Kamarádi se ho ujali a dali mu svou pokrývku, ale jen tak tak že ušli trýznění robesněného Körbera, když to zjistil. Vyvlekl nebohého člena „nízké rasy“, který se již na celu nevrátil.“⁷⁰⁴

Nejistota a strach z mučení a případného vyzrazení dalších odbojářů vedl řadu vězňů ke krajnímu, konečnému řešení: „Koncem června 1942 jsme prožili jednu ze strašidelných nocí. Vozili stále v autech nové vězňe a až k půlnoci se provoz trochu ztišil. Ale v prvním dřímání nás probudilo zvláštní šelestění, které chvílemi zesilovalo a měnilo se v divoký třeskot řetězů, kdesi zdola od sklepů po topných rourách ústředního topení (...). Tu noc jsme spali bídně. Co chvíli nás probouzel divný, ba příšerný třeskot řetězů, který jsme zaslechli i druhý den v dopoledních hodinách (...).⁷⁰⁵ Druhá noc byla opět ve znamení onoho řinkotu řetězů, při němž nám bylo nevolno. Někoho mučí, někdo trpí a nám se jen svíraly pěstě a myšlenky neklidně tékaly ve snaze rozluštit jakési krvavé tajemství. (...) (Třetí den ráno – pozn. autora) Sám Körber uváděl s úsměvem do naší cely vysokého krásného muže, čtyřicátníka, který si držel v ruce šálky s obědem. Na první pohled jsme spatřili na jeho krku červenou krvavou obroučku, snad od provazu, snad od řetězu. Dveře již chvíli zapadly a my stáli v rozpacích kolem Alvína Palouše,⁷⁰⁶ majitele elektrotechnické továrny v Pardubicích (...). Uvázali ho nahého ve sklepe na topné těleso, o něž bil řetězy, jejichž zvuk v noci, když všechno spalo a robotárna byla jako zadušená, pronikal až k nám na celu (...). Když viděl, že je vše prozrazeno, snažil se zachránit, co bylo ještě možné. A v takové chvíli se mu podařilo vytrhnouti ze svých střevíců, které mu na nohách nechali, šňůrky a zaklesnout z nich smyčku kolem krku, aby, jak se nám přiznal, nemusel před katy a aby nemohl nic prozradit, kdyby ho mučili ještě víc. A v této smrtelné poloze ztratil vědomí a bil sebou v posici, kdy ani nestál, ani neklečel, i s řetězy o radiátor, který nám donášel po rourách strašidelné zvuky do našeho spánku (...). Gestapu ovšem velmi na něm záleželo, a proto nám uložili, že ručíme za jeho život na cele. Ale Palouš se jen usmíval.“⁷⁰⁷

Další metodou citového nátlaku na vyslychané byla konfrontace s rodinnými příslušníky: „(...) Se svou paní se již Alvin Palouš nesešel. Jen jednou ho vyslychali a jeho paní přikázali, aby se postavila za něho a mluvila. Sám se otočit nesměl. Sešli se až na Zámečku 2. července...“⁷⁰⁸

⁷⁰⁴ Tamtéž.

⁷⁰⁵ Tamtéž.

⁷⁰⁶ Alvin Palouš, popraven 2. července 1942. Zajišťoval elektrotechnické součástky pro vysílačku Libuši. Osobně se znal s parašutistou Valčíkem a několikrát nechal ve své dílně další parašutisty přespat.

⁷⁰⁷ K. ANDERLE, *Pro schvalování*, ročník II., č. 26, s. 3.

⁷⁰⁸ Tamtéž, ročník II., č. 27, s. 3.

Abych zachoval vypovídací hodnotu tohoto svědectví, musím upozornit i na kladné zážitky autora článku, ať již s rodícím se přátelstvím mezi zadržovanými, povzbudivými zprávami z vnějšího světa nebo chováním některých dozorců. První seznámení Alvína Palouše s nucenými obyvateli cely 28 proběhlo takto: „(...) pozdravil: Nazdar, kamarádi! Po chvíli usedl ke stolu a položil před naše hladové oči káranskou dojačku s vodovou polévkou a šálek s knedlíkem, svůj oběd, o který jsme se poctivě rozdělili. Pardubická cela byla komuna, kde se bratrsky dělilo všecko, i mandarinka či kousek jablíčka nebo salámu, který jen zřídka pronikl k nám černou cestou. (...) Bylo toho na cele na dělení málo, ale bylo to s vůní něčeho, co někteří tam venku nikdy nepoznali a v čem svítila i zář nádherného nasycení na poušti několika bochánky chleba. Nikdy jste nejedli tak sladký chléb, jako my, rozdělený na koustičky a urvaný od úst kamaráda, který byl bledý hladem, ale nemohl pozřít ani soustečka, aby se nerozdělil s bratrem člověkem právě tak hladovým, jak byl on sám (...).“⁷⁰⁹

„Před tím jsme vzrušeně pozorovali dvě dámy, které přijížděly den co den přesně v 7 večer za robotárnu přes louku na kraj pole směrem k Studánce na kole. V okamžiku byly dole a pak se střídaly ve vysílání zpráv o válečné situaci gestikulací tak sugestivní, že jsme na oknech stáli bez dechu. Používaly sportovních značek a my dobře rozuměli, že na východě dostávají Němci bití, že na západě je strašné bombardování, že na jihu je situace pro Italy bídná. Po několika minutách sedly rychle na kola a zmizely pokaždé jiným směrem; starší dáma a mladá dívka nebo paní. Byl na ně nádherný pohled, když nakonec stály vedle sebe po skončené produkci se vztyčenými pravicemi. Sálala z nich síla vítězství, klidu a pevnosti. Některým jejich pohybům jsme se učili nazpaměť, reprodukovali jsme je těm, kteří nemohli sedět na oknech, neboť museli hlídati u dveří cely, aby zaslechli SSmana, kdyby se potichu, jak činívali, šoural v bačkorách na výzvědy (...). I v přísné izolaci jsme mohli tímto způsobem přijímat poslední zprávy z Londýna a Moskvy a nikdo neuvěří, jaká to byla pro nás vzpruha (...).“⁷¹⁰

„Nevěřím, že by u nás bylo půl milionu loajálních Němců, ač jsem se tu a tam sešel také s rozumnějším wachmeisterem a zvláště v Drážďanech a Litoměřicích s Němci jako politickými vězni, kteří proklínali nacismus a Hitlera tak nebojácně před wachmeistry, že jsme žasli. Ale Ruda Keck (sic!), to jsme věděli všichni, byl podivnou výjimkou v oblasti nejhroznější bestiality pardubického gestapa a v pracovně. Nikdy jsem ho neslyšel křiknout a teprve ne nikoho udeřit. Mluvil vždy klidně a choval se lidsky. Před Körberem měl větší strach než my. Jeho bratr Karl Keck (sic!) nás dokonce přišel jednou na celu prosit, abychom se chovali

⁷⁰⁹ Tamtéž.

⁷¹⁰ Tamtéž, ročník II., č. 26, s. 3.

„štrám“, když měl Rudy službu, že on má měkkou povahu a nedovede ublížit a je stále v nebezpečí, že ho Körber vyštve do fronty. Nenáviděl prý ho, že neuměl být na vězně surový (...).“⁷¹¹ Bratři Köckovi zastávali ve věznici opačné role. Zatímco Rudolf byl vnímán jako kladná postava, jež vězňům napomáhá, Karl byl slovně i tělesně brutálním dozorcem. Karl se šoural v bačkorách po chodbě věznice a kukátkem neslyšně nahlížel do cel. Při sebemenším porušení vězeňského řádu byl nešťastník z cely vyveden a zmlácen k nepoznání nebo uštván stovkami dřepů, které musel vykonat. Obzvláště u fyzicky slabších nebo u starších zadržených mohl takový trest vyvolat vážné zdravotní komplikace. Jeho bratr Rudolf Köck není jediný z dozorců a zaměstnanců gestapa, který je nám představován jako člověk, jenž neztratil svoji lidskou tvář. V podstatě stejně je zachycena i charakteristika dalšího dozorce Jana Massingera, kterého vyšetřovatel v roce 1945 ohodnotil jako kladnou, nápomocnou postavu.⁷¹² Massinger umožňoval sezdaným párům, které byly zatčeny, aby se před výsledkem potajmu setkaly a mohly si při krátkém rozhovoru sjednotit výpovědi.

Nyní však přichází, z pohledu ležáckých obětí, nejdůležitější část tohoto svědectví. Právě Andrle nám prozradil, jak probíhaly poslední hodiny odsouzených před popravou: „Velmi rád hovořil Palouš s učitelem Richtrem a pak s dědečkem Pelikánovým ze Včelákova, který měl v Ležácích ve Švandově mlýně vdanou mladičkou dceru Štulíkovou a který se vlastně z Ležáckých po válce jediný vrátil domů z koncentráku letos v květnu. Byl skoro hluchý, ale byl to milý člověk a inteligentní. Často na něho vzpomínám, jak jsme mu zamlčovali osud Ležáků, o němž nic nevěděl. Jeho manželka i dcera a zeť a jeho otec byli s námi na jedné chodbě. Že v noučátka jim Němci odvěkli a že z Ležáků jsou zříceniny, nevěděl (...).“⁷¹³

1. července odpoledne zkouší Körber poslední možnost, jak zlomit hradbu mlčení všech zainteresovaných osob, které měly co do činění s vysílačkou: „(...) povolali Palouše z cely. Vrátil se za několik minut s rozzářenýma očima. Co ti chtěli? Ptáme se ho. Ale sezvali si nás velikou kupu mužů a žen, i svoji paní jsem zahlédl a položili nám několik možností na záchranu života. Prý nás nepostřílí, prozradíme-li, kde jsou tajná skladiště zbraní a třaskavin. Trnul jsem, vypravuje Palouš rychle, ale jedna z žen, která stála vzadu, vykřikla: „Neopovažujte se slovo říci!“ Nastal shon a křik a nakonec nás poslali do cel. Zítra je čtvrtek, kamarádi, kulometry budou mít práci.“

⁷¹¹ Tamtéž, ročník I., č. 23, s. 3.

⁷¹² NA, MV-L, C 6178, Lidice a Ležáky – pátrací oběžníky, bez stránkování. Závěrečná zpráva ze dne 4. ?. 1946. Srov: SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 64, LS 793/46 Karl Köck, Výpověď Adolfa Maršálka z 22. prosince 1945, s. 24.

⁷¹³ K. ANDERLE, *Pro schvalování*, ročník II., č. 27, s. 3.

Körber opět lhal. Statečná žena, která ostatní zrazovala od jakéhokoliv prozrazování dalších údajů, naprosto přesně odhadla situaci. O osudu všech bylo již několik hodin rozhodnuto. O den dříve, tj. 30. června, si totiž Jaroslav Charypar učinil do svého deníku tuto poznámku: „(...) Skelnýma očima díváme se jeden na druhého (pracovníci krematoria – pozn. autora) s nímou otázkou, co přinese zítřek, neboť jeden ze smečky pochopů nadhodil, že dostaneme „velkou dávku.“⁷¹⁴ Z toho vyplývá, že gestapo si již dva dny dopředu „objednalo“ krematorium a jeho zaměstnance pro své potřeby.

29. června 1942 byl na gestapu otec Zdenky Hrdinové, roz. Doubravové.⁷¹⁵ František Doubrava, dobře zasvěcený do zpravodajské činnosti své dcery, zetě, Krupkových i samotného Bartoše, doufal, že se mu na gestapu dostane odpovědi, co bude s jeho jediným dítětem. Lehne i Clages byli velmi hrubí a hlavně Lehne se podívoval, že Hrdinová i přes veškeré vyhlášky o odměnách i trestech smrti neohlásila činnost svého manžela. Zkroušenému otci oznámil, že oba manželé budou popraveni, načež byl Doubrava též podroben výslechu.

29. června byla u Stantejských v Přelouči Marie Kouřilková a informovala je, že Ležáčtí nebyli popraveni, jak stálo v novinách, ale byli 24. června vyloženi na Zámečku v Pardubičkách.⁷¹⁶ Falešná zpráva vedla následující den otce a bratra Miloše Stantejského k návštěvě pardubického gestapa, kde se ptali na průběh vyšetřování.⁷¹⁷ Schulz je odbyl s poznámkou, že Miloš se těžce provinil a že za týden bude rodině oznámen výsledek. Ovšem ani za zmiňovanou dobu nepřišla z úřadovny žádná informace. Až na třetí pokus se Stantejští dozvěděli přímo od Lehneho, že Miloš již byl popraven. Lehne se měl dokonce upamatovat, že Stantejský před popravou provolával „velezrádná“ hesla, což bylo pravdivé. Ve středu 2. července v 16 hodin byl správce pardubického krematoria Fr. Dalecký volán k Lehnovi na gestapo, který mu sdělil, že toho večera bude hodně kremací.⁷¹⁸ To již bylo rozhodnuto o popravě čtyřiceti zatčených, nejbližších spolupracovníků SILVERu A. Mezi nimi bylo i sedm členů ležáckého ČENDY – bratři František a Jindřich Vaškovi, manželé Františka a Jindřich Švandovi, Jindřichův bratr Bohumil Švanda, Karel Svoboda a Josef Štulík. „Druhý den (2. července – pozn. autora) přišel do cely Körber s několika chodbaři a dvěma knížkami, do kterých zapisoval transport – i na smrt. (...) (Palouš – pozn. autora) Stál nerozhodně

⁷¹⁴ L. Šíma, *Ležáky*, s. 81.

⁷¹⁵ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 98, 61/48 Václav a Hana Krupkovi, Výpověď Františka Doubravy ze 7. srpna 1945, s. 56.

⁷¹⁶ NA, MV-L, C 6179, *Ležáky*, Výpověď Josefa Stantejského, bez datace a stránkování.

⁷¹⁷ Tamtéž, C 6178, 534-17-39 Stantejský Miloslav, Osobní dopis Josefa Stantejského z 26. září 1946, s. 1-4.

⁷¹⁸ NA, MV-L, C 6179, *Ležáky*, Výpověď Františka Daleckého, bez datace a stránkování.

s cigaretou v ruce, kterou mu podal vrchní SSman Körber jako cigaretu smrti a kterou mu i s úsměvem zapálil. (...) Kamarádi, vykouříte ji se mnou. Je to cigareta smrti. Kamarádi, na rozloučenou, no, vždyť jsme přece chlapi, nehrejme komedii. (...) Náhle usedne na kavalec a říká lítostivě: Všecko to, kamarádi, selhalo. Dělali jsme veliké přípravy. Měli jsme zprávy, že se blíží konec. Atentát měl být signálem k revoluci. Měli jsme již i zjednaný lidi, kteří budou věšet zrádce, a takhle to skončilo. (...) (hovoří Andrlé – pozn. autora) Chci navazovat na poslední větu, ale v tom zahrčela auta. Mnoho aut.“ Z vedlejší cely sledovali dění na dvoře i ostatní spoluvězni. Z automobilů vystoupil Clages, Kröger, Escherlohr a další příslušníci pardubické služebny.⁷¹⁹ „Bylo to 2. července 1942, v poslední den stanného práva. Již odpoledne byl v robotárně mezi SSmany veliký ruch. Byli povoláni i ti, kdo měli volno a v plné zbroji. Nyní se otevíraly dveře cel a z nich vycházeli muži i ženy a po schodech do připravených aut. Stojíme v cele zamlklí a zasmušilí, hovor vážne a ustává. Těžké kroky se blíží. To jsou pro mne, přeruší dusivé ticho Palouš. Stavíme se rychle do fronty, dveře se již rozletěly a SSman Piller, rozrušený, s archy v ruce, vyvolává jména. Hlas se mu třese: Alvin Palouš! Stál vedle mne a podal ruku učiteli Richtrovi. Vystupuje z řady a tiskne ruku mně. Obrací se k naší frontě: Ať žije Československá republika, hanba vrahům! (...) (Piller křičí – pozn. autora) Josef Štulík! Je na vedlejší cele, hlásí poštovník Doležal. (...) Štulík, Šorm, slyšíme za dveřmi jeho (Pillerův – pozn. autora) hlas.“⁷²⁰ Piller dorazil i do cely JUDr. Žváčka a J. Hrdiny, zařval jejich jména a vyzval je k odchodu: „Heraus, tak jak jste, oblékat se nemusíte, peníze si vemte s sebou.“ Žváček byl ustrojen a obut, Pepík Hrdina odešel v košili, máje kalhoty a vysoké gumové boty.⁷²¹ „Celá chodba se plní řadou kamarádů. Links um! Zazní ještě a pak kroky po chvíli ztichají po schodech. Dole křik, smích, hlasy mužské i ženské. Kdosi nechtěl do auta. Nadávka. Je tam násilím vhozen.“⁷²² „Do prvního osobního auta nasedají JUDr. Žváček, učitel Janáček, poručík Hrdina, ing. Jánský a jeden vlastenec, kterého jsem neznal. Do dalšího vozu nastupuje MUDr. Bartoň, Košťál, Pištora a 3 mladíci, vlastenci, které jsem rovněž neznal. Všichni, kteří nastoupil, tuto poslední cestu, měli spoutané ruce. Sleduji vše dále a vidím, že před vrata budovy věznice projíždí další auta. Nastupují ženy: Aja Žváčková, pí Janáčková, pí Hladěnová, roz. Vranešicová, pí Bartoňová a mnoho jiných žen, které jsem neznal.“⁷²³

⁷¹⁹ Tamtéž, C 6178, Odboj na Pardubicku - Zvěrstva nacistů, Výpověď neznámého spoluvězně, bez datace a stránkování.

⁷²⁰ K. ANDERLE, *Pro schvalování*, roč. II., č. 27, s. 3.

⁷²¹ NA, MV-L, C 6178, Odboj na Pardubicku - Zvěrstva nacistů, Výpověď neznámého spoluvězně, bez datace a stránkování.

⁷²² K. ANDERLE, *Pro schvalování*, roč. II., č. 27, s. 3.

⁷²³ MV-L, C 6178 Odboj na Pardubicku - Zvěrstva nacistů, Výpověď neznámého spoluvězně, bez datace a stránkování.

„Ze změti hlasů slyšíme výsměch gestapáka: Dobrou noc, páne! Auta hrčí, díváme se oknem, uhýbají na křižovatce k Zámečku. Je jich mnoho, vydechuje poštovní adjunkt Vodseďálek. (...) Dědeček Pelikán se již několikrát ptá, co to znamená. Čeká marně na odpověď. Kde je můj zeť Štulík? Naléhá znovu a znovu. Odpovídáme vyhýbavě.“⁷²⁴

Proč ale gestapo nenechalo zastřelit i Františka Pelikána? Nevěděl nic? Nikdo o něm jako o „spoluvínku“ nehovořil? Proč ho nechali deportovat do koncentračního tábora? Propustit jej zpět na svobodu nepřicházelo v úvahu. V myšlení gestapa by mohl informovat domnělé spolupracovníky o metodách, jež jsou proti obviněným praktikovány. Na druhou stranu muselo tedy gestapo uznat jeho nevinu v tom, že byl pravděpodobně pouze pasivním pozorovatelem. Proto byl také skrze Terezín transportován do Buchenwaldu. Stejně tak museli být ohodnoceni i zbývající, kteří neměli být ihned zabití – Františka Pelikánová, její dcera Marie Štulíková, roz. Pelikánová a její tchyně Růžena Štulíková. Těmto třem ženám byl určen vyhlazovací tábor v Osvětimi Březince.

Cesta „odsouzených“ ze Zemské donucovací pracovny k Zámečku trvala vozy kolem deseti minut. G. Mikisek se zmiňuje, že převážel z věznice tři nebo čtyři osoby původem z Ležáků.⁷²⁵ Ludvík Schulz s Helmuthem Miethem vezl ve voze Josefa Tycy a nějakou ženu:⁷²⁶ „Věděl jsem, kam je za asistence Miethově v koloně musím vézt. Za jízdy se mne Tyc až ke Zlaté štice tázal, kam jej odvážím. Byl při tom tak zpocený, i když jsem mu řekl, aby se uklidnil. Bylo to hrozné. Jak jsem u Štiky zabočil ku Kosteličku na Familii, již se Tyc mne netázal, ale pouze hluboce vzdychal, neb věděl už před jeho zatčením, co se v Zámečku odehrává.“⁷²⁷ Na dvoře ubikací byli všichni vyhnáni z aut do sklepa. Opět nastupují seznamy a s nimi zkomolené čtení jmen. Následuje chůze za doprovodu gestapa do pískové muldy. Vpravo na náspu se baví, cynicky smějí nebo jen pozorují dění gestapáci.

Poprava 2. července se odlišovala od těch předcházejících nejen nejvyšším počtem zastřelených, ale i mimořádnými nároky na počet exekučního personálu. Exekuce začala poměrně pozdě, přesněji řečeno začala ve 20.06 a skončila ve 20. 47 h. Počet policistů v oddělovacím kordonu dosáhl 16, pacholků při popravě bylo 20 a samotné exekuční komando mělo 15 mužů. Na místo exekuce bylo vedeno vždy pět obětí a interval mezi nimi byl pět minut. Mieth doprovázel na popraviště Stanislava Tycy,

⁷²⁴ K. ANDERLE, *Pro schvalování*, roč. II., č. 27, s. 3.

⁷²⁵ ZStL, Strecker, 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4810, Výpověď Gustava Mikiska z 19. srpna 1965, s. 1484. Mikisek zde spojuje v jednom odstavci dvě popravy; první z 24. června a druhou z 2. července 1942. Domnívám se, že údaj patří k popravě z 2. července 1942.

⁷²⁶ ABSMV, 309-6-3, Výpověď Ludvíka Schulze z 29. května 1946, s. 603.

⁷²⁷ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 101, 992/46 Ludvík Schulz, Dokument s názvem Můj život z 13. června 1945, s. 65.

Escherlohr vedl na popravu Annu Žváčkovou, která na členy gestapa, kteří stáli na pískové muldě, cestou křičela: „Vy vrazi českého národa! Ať žije Beneš!“⁷²⁸ Protokol z poprav y zachytil její zoufalý, ale současně nesmírně odvážný křik ve zkrácené podobě: „Ihr Mörder“⁷²⁹ Schulz slyšel ostatní úředníky hovořit o Zdence Hrdinové, která v době od zázvání očí až těsně před výstřely polohlasně říkala slovo „unschuldig“,⁷³⁰ Preuß pak v protokolu poznamenal, že Hrdinová těsně před svojí smrtí volala: „Alle Rache auf die Deutschen“⁷³¹, Františka Jirásková, Bedřich Schejbal a Josef Janáček křičeli: „Es lebe die Freiheit und Tschechoslowakische Republik!“⁷³² Gestapák Schulz z dálky viděl, jak k zasažené Anně Žváčkové ze zadu přiskočil důstojník Schupo a střílel ji dvakrát do týlu.⁷³³ Protokol nepotvrzuje, že by Jindřich Vaško odmítl pásku, jak uvádí Charypar, a nebo že by došlo ještě k jiným mimořádným situacím během poprav y. Přesto se nedá říci, že by popravčí zvládli situaci bez emočního prožitku: „Nenašel jsem místa, kde salvy by nebyly slyšet, marně. Zašel jsem do kantiny. Tam sedělo několik Schupistů s obličejí různých pocitů. Bylo na některém vidět, že s tím vražděním také nesouhlasí, leč mluvit se nesmělo, jinak bych tam ihned stál sám. Střílení těch obětí trvalo tenkrát až 40 minut [L. Schulz měl odhad přesný, neboť střelba trvala 41 minut – pozn. autora]. Po střelbě jsem se šel podívat, kde všechny oběti leží. Viděl jsem je nedaleko fůry za černou dekou, která byla napnutá mezi keři. Viděl jsem zase Mikiska, jak pomáhá nakládat mrtvé do pohřebního auta. Bylo těž vidět, že některá oběť má úplně roztráštěnou hlavu.“⁷³⁴ V kantýně pak Lehne rozdával několik set cigaret a drahý alkohol nejen střelcům, ale i přítomným vyšším důstojníkům.

Charypar přijel 2. července do Zámečku téměř za tmy. Z vozu viděl v intervalech posledních sedm obětí, které šly postupně na poprav iště. Charypar se upamatoval, že mezi posledními byli přivedeni hoteliér Košťál a MUDr. Bartoň. Krátce po desáté hodině večerní oba dva mrtvé muže jako první nakládal do vozu. To, že byl do krematoria první přivezen „Erna“ Košťál, nám potvrzuje i Fr. Dalecký.⁷³⁵ Během

⁷²⁸ ABSMV, 325-4-1, Protokol vyšetřovatele, s. 129; SOKA HK, OV ČSPB, kart. č. 5, č. 172, František Dalecký – Pardubické krematorium v okupaci, sepsáno v roce 1946, 17 s. Fr. Dalecký uvedl, že A. Žváčková se dle vyjádření jednoho z gestapáků „(...)chovala zpupně a vykřikovala různá hesla, ať žije republika, ať žije Beneš.“

⁷²⁹ Tamtéž; SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 101, 992/46 Ludvík Schulz, Dokument s názvem Můj životopis z 13. června 1945, s. 63. Překlad: Vy vrazi!

⁷³⁰ Tamtéž, s. 85-86. Překlad: Nevinná!

⁷³¹ NA, ÚRP-AMV, 114-10-1, Exekuční protokol z 2. července 1942, s. 20. Překlad: Pomstu Němcům!

⁷³² Tamtéž. Překlad: Ať žije svoboda a Československá republika!

⁷³³ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, kart. č. 101, 992/46 Ludvík Schulz, Dokument s názvem Můj životopis z 13. června 1945, s. 63.

⁷³⁴ Tamtéž.

⁷³⁵ SOKA HK, OV ČSPB, kart. č. 5, č. 172, František Dalecký – Pardubické krematorium v okupaci, sepsáno v roce 1946, 17 s.

jedné jízdy odvážel šest těl do krematoria.⁷³⁶ Mezi zkrvavenými bylo jedno čisté tělo – Taťány Hladěnové. Charypar uvádí, že působilo jako omyté a členové popravčí čety je vydali jako poslední. Neodpustili si posunky a nechutné oplácávání.⁷³⁷ Zápis Jaroslava Charypara: „2. července bude pro město Pardubice a jeho občany pro věčné časy dnem smutku a vzpomínání na dobré občany a věrné dcery a syny českého národa. Tohoto dne na popravišti u Zámečku padlo 42 hrdinů [správně 40 lidí – pozn. autora] – z toho 22 občanů pardubických. To byla ta ohlašovaná „velká dávka“. Byl jsem svědkem toho, když některé odváděli na popravu. Všichni šli hrdě a statečně, ani před smrtí neukázali svým vrahům slabost. Jen dr. Bartoň byl zlomen, neboť věděl, že před několika okamžiky zavraždili jeho ženu [Emilie Bartoňová zahynula v Osvětimi, nikoliv na popravišti v Zámečku – pozn. autora]. I sami katané, kteří již řadu let prováděli toto řemeslo, mluvili o statečnosti těchto lidí s obdivem mezi sebou. A tak jsem zaslechl, že paní Žváčková před smrtí volala: „Ať žije Anglie, Beneš, Československá republika!“ A poručík Vaško: „Nechci zavázat oči, ať vidím svoje vrahy!“ I tito lotři jej nazvali hrdinou. Pak dozněly výstřely a nastal můj strašný úkol. V té hromadě zpletených, zkrvácených a znetvořených 42 těl bylo tolik lidí, jež jsem tak dobře osobně znal. Stál jsem tu nad nimi v němém pohnutí sám jediný z lidí, docela sám, neboť těch šest pomahačů, kteří se právě vrhli k mrtvým, aby je házeli do vozu, to nejsou, to nemohou být lidé, ti nesmí nikdy býti nazýváni slovem člověk a lidé. Jednou musí přijít trest, ne pomsta, ale spravedlivý, tvrdý trest. Bože dej, ať neteče už potoky drahá česká krev! Bože dej, ať jsme všichni silní!“⁷³⁸

Fr. Dalecký si přesně zaznamenal vzhled a zranění mrtvých z tohoto dne: „Pokud bylo možno, což se dělo za různých okolností a výmyslů na přítomného dozorcího orgána, snažil jsem se u některých známých zjistiti podrobněji popis. Dr. Žváček, střelné rány, obličej potřísněn krví, pí Žváčková, 3 střelné rány, zasažená hlava nad pravým okem, modrozelená boule od rány uhozením. Přítomný gestapák polské národnosti sdělil, že prý se statečně chovala a vykřikovala různá hesla: „Ať žije republika, ať žije Beneš!“ Junková učitelka, obličej z části zakrvácen, levá ruka vykloubena, 3 střelné rány, prsa a hlava pohmožděna. Ing. Palouš, několik střelných ran, prsa, bok, obličej potřísněn krví. Pí Paloušová, 3 střelné rány a obličej rovněž zakrvácen, též hlava zasažena. Janáček učitel, střelné rány, obličej zakrvácen, hlava pohmožděna, pravděpodobně při dopadu na zem. Dr. Bartoň, rána za pravým uchem, 3 střelné rány, obličej potřísněn krví a hlínou, oči pootevřené. Starosta Josif z Opatovic, několik střelných ran, prsa, též břicho zasaženo, obličej potřísněn krví, levá ruka vykloubena.

⁷³⁶ NA, MV-L, C 6178, Odboj na Pardubicku – Zvěrstva nacistů, Výpověď Jaroslava Charypara z 19. května 1945, bez stránkování.

⁷³⁷ Tamtéž.

⁷³⁸ L. ŠÍMA, *Ležáky*, s. 81.

Pí Hladěnová, jediná, která byla ve stavu naprosto normálním tak, že se zdálo, že nebyla vůbec zastřelena. Pod různými záminkami podařilo se mi za přítomnosti gestapáka pí Hladěnovou řádně za pomoci zaměstnance Plíhala prohlédnouti a zjištěno bylo, že má střílnou ránu, levá strana srdce a známky nějakého násilí rovněž nebyly patrné. Byla to jediná, která byla v tak bezvadném stavu přivezena. Insp. Hebký z Pardubic, několik střel. ran, obličej potřísněn krví, rána nad pravým uchem. Další osoby byly obdobně zastřeleny a mnoho bylo zastřeleno mimo určený cíl a u některých bylo i 5 střílných ran. U těchto bylo patrné, že byly střeleny do týla, což potvrdil přítomný gestapák.⁷³⁹

Obviněné můžeme rozdělit do několika kategorií. Všichni ležáci (kromě dětí a Karla Tomka) zatčení 24. června byli zastřeleni ihned. Ti měli sloužit jako výstraha a demonstrace síly. Usvědčení účastníci odboje byli zastřeleni 2. července. Pasivní účastníci byli snad kvůli dalšímu „vytěžení“ určeni k deportaci do koncentračního tábora. Ale jen František Pelikán byl deportován do Buchenwaldu a částečně díky tomu válku jako jediný přežil. Proč jeho žena Františka šla do Osvětimi? Stejně proč vězí i nad rozdělením manželského páru Štulíkových. Václav byl popraven 2. července, jeho žena Marie zemřela až o několik měsíců později v osvětimském koncentračním táboře. Staří rodiče Štulíkovi byli oba také posláni do Osvětimi. Počítalo se s nimi k nějakému dalšímu vyšetřování? A naopak rodina Karla Svobody byla zachována v pořádku. Podle jakého klíče gestapo určovalo míru provinění nejen u odbojářů, ale i u jejich příbuzných? K zodpovězení této otázky se nám nezachovaly žádné písemné prameny.

Důležitou skutečností je, že 2. července, a následně ještě 9. července (případ Bohdašín-Končiny), byli zastřeleni všichni blízcí spolupracovníci Bartoše, Valčíka, Potůčka a s ním spojené Libuše. Přímo z okolí této vysílačky to byli Karel Svoboda, Josef Štulík, Jindřich Švanda a jeho žena Františka Švandová, František a Jindřich Vaškové. Mezi těmito jmény však chybějí dvě velmi podstatná: Čeněk Bureš a Miloš Stantejský. Ti byli popraveni již 24. června. Je nasnadě se domnívat, že celé vyvraždění Ležáků byl ze strany gestapa narychlo a bez důkladného vyšetřování provedený zásah s relativně dobrou organizací samotného uskutečnění akce. Zatčení neposkytli podstatné informace, protože důležitá spojka Bureš se k výsledku a vlastně i mučení vůbec nedostal. Úloha Stantejského není plně vysvětlena. Víme, že zajišťoval pro Potůčka-Tolara náhradní součástky do vysílačky a značně tak pomáhal zajišťovat její provoz. Stal se také blízkým Potůčkovým přítelem, ale jaké další funkce ve skupině plnil, se již nedozvíme.

⁷³⁹ ABSMV, 305-343-4, Vyšetřovací spis ze 17. září 1945, s. 91. Zachycena výpověď vedoucího krematoria Františka Daleckého; SOKA HK, OV ČSPB, kart. č. 5, č. 172, František Dalecký – Pardubické krematorium v okupaci, sepsáno v roce 1946, 17 s. V tomto protokolu udává Fr. Dalecký, že střely do týla měly tři osoby. Srov: Třetí výpověď Fr. Daleckého in: L. ŠÍMA, *Ležáci*, s. 82.

Gestapo se až na konci srpna 1942 začalo intenzivně zajímat o „zapomenutého“ mlynářského učně Pavliše. Byl opět vyslýchán a jeho výpovědi porovnávány s údaji, jež uvedl při výslechu ve mlýně v noci na 22. června 1942.⁷⁴⁰ Jako minule se ani nyní nevyhnul brutálnímu zacházení ze strany mocných úředníků gestapa, ale jeho výpověď zněla pro gestapo důvěryhodně. Díky tomu byl společně se sestrami Štulíkovými jediným z přítomných obyvatel Ležáků, který vypálení vesnice přežil. Mezi přeživší jsou také počítáni Bohumil Sýkora, v době tragédie byl na práci v Německu, stejně jako Zdeněk Hrdý, který tam byl povolán. Dále pak Jindřich a Josef Čechovi, kteří též nebyli v osadě přítomni a ani hlášeni.⁷⁴¹

8. Fotografie jako jeden z určujících faktorů „paměti“

Ještě před koncem druhé světové války se ve význačných spojeneckých denících objevily fotografie hromad mrtvol, vyhladovělých vězňů koncentračních táborů, naprosto zničených měst i fotografie psychicky a fyzicky zdecimovaných armád. Evropská společnost se v deziluzi propadla ještě hlouběji než na konci první světové války. „Stunde Null“ („Hodina nula“) tak postupně zasáhla evropský kontinent od pobřeží Atlantiku až po širé pláne sovětského Ruska. Světové i československé deníky přinášely černobílé obrazy koncentračních táborů, mrtvé a těžce zraněné z bojů na frontách i zubožení vojáků a civilistů. Válka prolétla Evropou jako větrná smršť.

Fotografie tragických událostí se staly symboly a v některých případech dokonce ikonami válečných hrůz. Desítky snímků byly nejprve reprodukovány v podobě plakátů a letáků, později vstoupily do novinových článků a publikací, nakonec je můžeme nalézt ve školních učebnicích. Nejinak tomu bylo v případě Lidic jako hlavní události druhé heydrichiády. Fotografie z Ležáků z hlediska kvalitativního i kvantitativního ustoupily do pozadí. Nejen samotná fotografie, ale i motivy jejího vzniku nám mohou prozradit mnohé o své době. Několik následujících rádků chci věnovat porovnání dochovaných fotografií lidické obce i ležácké osady, jakožto předmětů kolektivní paměti.

Fenomén fotografie hraje v poválečných dějinách ležácké osady významnou úlohu. Některé vyšetřovací složky obsahují série snímků ležáckých trosek. Desítky fotografií ruin jsou uloženy v archivech městských muzeí v Hlinsku, Chrasti, Skutči, Chrudimi, Archivu bezpečnostních složek Ministerstva vnitra v Praze a Brně a samozřejmě jsou též ke zhlédnutí v budově ležáckého památníku. Další

⁷⁴⁰ ABSMV, 309-19-17, Výpověď Jana Pavliše z 26. dubna 1947, s. 15.

⁷⁴¹ Josef SEDLÁK, *Ležáky varují*, Chrudim 1987, s. 7.

desítky fotografií ještě „živé“ vesnice i pouhých pozůstatků nalezneme ve vydávaných publikacích. Několik fotografických sérií se podařilo nalézt během pátrání v letech 2002–2004, z nichž početně nejmenší obsahuje dva snímky, největší dvacet snímků. Kolik dalších fotografií se nachází v soukromých rukou, je pochopitelně nezjistitelné. Pokud originály nebo alespoň kopie snímků jejich majitelé nepředají do některých památkových institucí nebo je řádně neoznačí, budou tyto unikátní obrazové prameny navždy ztraceny.

Otázku budí jeden velmi pozoruhodný fakt. Zatímco se nám z Lidic zachoval i filmový záznam, máme z Ležáků pouze fotografické materiály. Zásadní rozdíl mezi těmito dvěma skupinami obrazových pramenů je jejich původ a důvod vyhotovení. V případě první vypálené obce byli autory oficiální a profesionální filmaři a fotografové, kteří byli nejen účelně gestapem přizváni a v činnosti podporováni, ale získali možnost vstupu na veškerá místa již v průběhu akce v Lidicích, včetně popravistiště. V Ležákách se naopak fotografie stali civilisté, kteří během pořizování snímků riskovali své životy. Vyhotovené fotografie, ačkoliv pocházely od profesionálních fotografů a filmařů, nebyly určeny ke zveřejnění ať již v protektorátním nebo obecně v říšskoněmeckém prostoru. Lidické snímky byly vyhotoveny v průběhu akce i při dokončovacím „planýrování“ obce. Zaznamenávají nejen ničení, ale přes snímky jsme schopni rozpoznat i psychické rozpoložení účastníků.

V souborech snímků z Ležáků občas zahlédnete postavy, které procházejí mezi ohořelými zdmi jednotlivých domů. Nenajdete zde ani vojáky, ani jejich oběti, a přesto snímky nesmírně provokují jedincovu fantazii. Bohatství těchto fotografií spočívá v neustálém jitření představ a citů, které do desítek let neexistující reality divák projektuje. Hodnotou snímků je jejich schopnost provokovat a podněcovat fantazii diváka a vytvářet stále nové vnímání reality.

Harald Wiesmann je v Lidicích s filmaři a vojensko-policejními činiteli zachycen u kamer. Úsměvy u vypálené obce vytvářejí dojem letního výletu a nenucené zábavy několika mužů středních let, zatímco pár set metrů od nich byli popraveni lidičtí muži. Pozornosti neujde technické vybavení skupiny, neboť vedle tří filmových kamer drží na jednom snímku dalších pět mužů (včetně fotografa a Wiesmanna) fotoaparát. Paradoxně můžeme vidět filmaře ve svátečních oblecích, avšak s helmou na hlavě. Tato stylizace média jako bojovníka na domácí frontě přesně odpovídá Goebbelsově představě úlohy informačních prostředků.

Rozkaz, který k odvetné akci udělil Hitler a následně i Himmler, zajisté obsahoval i povolení k obrazovému zaznamenání ničené obce. Fotografie nemohou samy o sobě vysvětlit chování jednotlivců; v kombinaci s písemným materiálem podobnou rekonstrukci dění v obci utvořit můžeme. Nápadný je snímek skupinky

německých policistů před hořící lidickou budovou. Jejich pózování před objektem opět působí klidným a nenuceným dojmem. Několik dalších snímků zachycuje klidné tváře zasahujících vojáků-policistů. Takové snímky nejsou v žádném případě neobvyklé i v souvislosti s dalšími zaznamenanými nacistickými zločiny. Jednostranná interpretace zaznamenaných událostí by události samotné mohla výrazně zkreslit. Jak jsem již výše uvedl, mezi zasahujícími policisty se vyskytly případy psychického vyšinutí a uvědomění si vlastní odpovědnosti za zločinné jednání. Při likvidaci lidického hřbitova v průběhu léta 1942 byli neplnoletí chlapci likvidačních oddílů nuceni okrást ještě nerozložené mrtvé, což způsobilo nejen fyzická onemocnění, ale i výrazné psychické újmy. Fotografie se tedy bez znalostí pozadí dějinných událostí může stát velmi jednostrannou propagandou.

Předválečná obliba amatérského fotografování dopomohla k nebývalému rozšíření fotoaparátů. Neobvyklost situací, do kterých se fotografové dostávali, vedla k touženému zachycení okamžiku, atmosféry i vypjatosti situace. Tento princip určoval i chování civilních fotoamatérů v Ležákách.

Co se týče fotografického záznamu ležáckých trosek, stojíme na „druhé straně barikády“. Touha civilních obyvatel získat a zachovat podobu osady per memoriám vedla až k riskování vlastního života v případě odhalení bezpečnostními orgány. A v jednom případě, který představím později, k trestu s následky psychické újmy a smrti skutečně došlo. Na rozdíl od snímků z Lidic byla podoba zničených Ležáků zachycena za účelem poválečné buď masové nebo alespoň privátní prezentace. V případě Ležáků se musíme vzdát popisu samotné akce s pomocí fotografických snímků, i když z vyšetřovacích protokolů víme, že zasahující policisté byli fotoaparáty vybaveni.⁷⁴² Jediné snímky z 24. června 1942 jsou autokary pořádkové policie, které zachytil neznámý fotograf na chrudimském náměstí. Na rozdíl od Lidic můžeme analyzovat reakci civilních obyvatel z okolí osady od července 1942 až do prosince 1943, kdy byla vesnice srovnána se zemí a kdy vznikly všechny soubory snímků.⁷⁴³

⁷⁴² ABSMV, 305-19-17, Výpověď Josefa Vošmika, zasahujícího četníka v Ležákách, ze 7. dubna 1947, s. 5.

⁷⁴³ Tamtéž, C 6178, 534-17-39 Stantejský Miloslav, Přehled vykonaných stavebních prací z 24. prosince 1943, bez stránkování. K vykonání úpravy terénu byla přizvána jičínská firma František Šikola. Vedoucí odklizovacích prací, technický komisař zemského úřadu ing. Vladimír Škorpil počal s bouráním trosek a úpravou terénu 27. října 1943 a práce ukončil 13. prosince 1943. K dispozici měl padesát trestanců, kteří byli převáženi ze Zemské donucovací pracovny v Pardubicích. Denně se pracovalo od 7 hodin ráno do 17. hodiny večerní (v neděli do 13. hodiny). Po odklizení trosek byla na místo navedena ornice o výšce 30 cm, což nedostačovalo k zemědělskému obdělávání. Na doporučení V. Škorpila se mělo v práci pokračovat na jaře roku 1944. K tomu již nedošlo. Stavební materiál (cihly, střešní krytina, traverzy atd.) byl na místě prodán zájemcům z okolí a výtěžek připsán na účet Ministerstva vnitra; ABSMV, 309-19-17, Protokol z 5. prosince 1943, s. 12. 5. prosince 1943 byly na pozemku domu (č.p. 13) V. Bureše nalezeny tři automatické pistole, náboje a uložené mince v hodnotě téměř 1.200 Kč.

Není pravdou, že by volný pohyb v osadě byl úplně vyloučen. Přinejmenším tři fotografie od různých autorů zachycují větší počet osob (včetně fotografa) při procházení v troskách. Jedna z žen si při vycházení z hospodářské budovy mlýna drží před obličejem kapesník. Scéna vyvolává pocit velmi emotivního prožitku dané návštěvnice. Nacistické barbarství zachycené ve spáleném zdivu se přenáší i do lidské tváře.

Na fotografiích různých autorů jsou stejné objekty, které zaujaly jejich pozornost. V několika případech se jedná o emotivní obraz ohořelého stromu u zdiva mlýnského stavení nebo podhledy jednotlivých domů. Naopak najdeme desítky fotografií vesnice a stavení z různých úhlů, v různých pozicích, různé obrazové kvality. Při optimální přehlednosti osady a mlýna je nepravděpodobné, že by vcelku libovolné procházení osadou bylo možné bez tichého souhlasu hlídajících četníků. I „kytičky“ udavače Andráka z Dřeveše, bez ohledu na jeho jízdu na kole osadou, poukazují na časté návštěvy místa z řad civilního obyvatelstva, pietní uctění její památky ještě před definitivní likvidací osady i určité formy „lidové podívané“. Do osady tak směřovali i lidé příšedší ze vzdáleného okolí jen za účelem prohlédnutí si trosek, případně vyhotovení několika snímků. Snaha o zachování svědectví a zvědavost sehrály v motivaci stejně důležitou úlohu.

Ve dvou, díky metodě oral history podrobněji známých případech fotografování osady, byli oba amatérští fotografové při pořizování snímků přistíženi českými četníky. Josef Bureš i František Trpkoš pořizovali snímky vesnice, když je náhle přistihli čeští četníci. I když u J. Bureše našli ukrytý fotoaparát a osvětili film, nebyl potrestán a jeden negativ se souborem snímků se mu podařilo zachránit. V případě Fr. Trpkoše fotografoval jeho přítel, který se těsně před příchodem četníka stihl ukrýt. Burešovy snímky se dochovaly, Trpkošův přítel je údajně vyvolal též. Oba mladíci vyvázli z velmi nepříjemné situace s pokáráním a vykázáním mimo hlídané hranice vesnice. Ani v tuto chvíli nebylo vyhráno, neboť doma vyvolané obrázky mohly vzbudit pozornost nedůvěryhodných „sousedů“. Ostatně tak tomu bylo i v posledním případě manželů Hudcových.

Manželé Hudcovi z Bítovan patřili do skupiny těch odvážných obyvatel, kteří se v létě 1943 vydali do vypálených Ležáků. Pořídili několik snímků, které posléze Hudec vyvolal. Jejich sousedy byli proněmecky smýšlející Ukrajinec Fedor Zarosiňski a jeho družka Anna Katolická. Oba byli podivíny a zatrpklými kritiky poměrů v protektorátě i v obci. Se svými sousedy se dostávali často do sporů, obzvláště jednalo-li se o politické smýšlení. Z neznámého důvodu se Hudec Zarosiňskému „pochlubil“ s fotografiemi, které v Ležákách vyhotovil. Neshody, jež se do prosince 1943 stupňovaly, vedly Zarosiňského k osobní návštěvě

pardubického gestapa, kde svého souseda udal. Důvodem udání bylo poslouchání rozhlasu, protiněmecké vyjadřování a zhotovené snímky Ležáků. Hudec se před Zarosiňským nevzdal komentáře o „německém barbarství“ v souvislosti s Ležáky,⁷⁴⁴ nevyvěsil prapor a ještě si dovilil bránit jméno prezidenta Beneše, když jej jeho sok začal urážet.⁷⁴⁵ Gestapo si napřed oba manžele prověřilo a těsně před Vánoci 1943 je zatklo a nechalo převézt do koncentračních táborů. Osobní zášť vedla k udání souseda, přičemž i v pachatelově reakci na dvě nezaopatřené děti se dá nalézt alespoň částečné uvědomění si svého činu. Lítost projevil slovy: „Lituji jen, že jsem si pošpinil svoji kozáckou čest“.⁷⁴⁶ Paní Hudcová zemřela na následky týrání v Terezíně brzy zjara roku 1945, její muž se po válce vrátil z koncentračního tábora Buchenwald.

Obvinění vyšetřovatelů se sneslo i na Zarosiňského družku, šedesátiletou Annu Katolickou. Katolická již od dětství trpěla duševní poruchou. Nesnášela se se svým okolím, rodinu opustila úplně. Jejím blízkým přítelem byl pouze Zarosiňski a slepice „Pepinka“, se kterou vedla dlouhé monology. Obecně měla ke zvířatům daleko blíže než k lidem, a to i těm nejbližším. Obvinění z udavačství byla nakonec zproštěna a nastoupila psychiatrickou léčbu v Praze-Bohnicích. Její druh odešel po sedmnácti letech soužití 5. května 1945 neznámo kam a trestnímu stíhání se vyhnul úplně.

Motivace fotografů není rozhodující. Ať již jednali z touhy po unikátních záběrech, zvědavosti, s úmyslem předat fotografie odboji nebo je po válce zveřejnit, vždy jednali buď přímo nebo v „podtextu“ protinacisticky. Nejen ohořelé zříceniny ležáckých budov „lákaly“ k prohlídce. Dle výpovědi Anny Novákové z Pardubic se jedna z přímých příbuzných ležáckých obětí, paní Stehnová z Miřetic (křestní jméno neuvedeno), chtěla podívat na místo, kde oběti zemřely.⁷⁴⁷ Chtěla si též ověřit falešnou informaci, že ležácké ženy přežily a jsou pryč v nějaké pražské věznici. Přítelkyně Nováková tyto zvěsti uvedla na pravou míru a Stehnové sdělila, že byla popravena i mladá děvčata. Stehnová se dokonce vypravila do Pardubic, aby si alespoň z povzdálí prohlédla Zámeček a místo posledního vydechnutí obětí. Na místo přijela ve smutečních šatech a u popraviště hlasitě naříkala, čehož si všimli někteří policisté. Novák Stehnovou odvedl do jejich bytu a Nováková pak podávala lživé vysvětlení o příbuzné, které nedávno zemřelo dítě.

⁷⁴⁴ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, LS 5/45 Anežka Katolická, Žaloba z 25. září 1945, s. 42.

⁷⁴⁵ Tamtéž, Výpověď Jaromíra Hudce z 21. května 1945, s. 5.

⁷⁴⁶ Tamtéž, Výpověď Anny Bočkové z 21. července 1945, s. 26.

⁷⁴⁷ SOA Zámorsk, MLS Chrudim, karton č. 86, LS 26/47 Josef Zvířecí, Výpověď Anny Novákové z 18. února 1947, s. 26.

9. **Obraz ležácké tragédie v české historické literatuře**

Každý totalitní systém si vytváří opěrné body své moci. Vedle právního řádu, policejních složek, honosných projektů, ať již ekonomického nebo čistě architektonického směru, se snaží vybudovat kultury osobností nebo mýty dějinných událostí. Vytváří tedy nejen hmotné statky, které mají uchvátit praktičností nebo velkolepostí, ale buduje hlavně ideologickou podstatu svého systému. Nejdůležitější roli, jež má ovlivňovat mentalitu mas, sehrála propaganda a hlavně propaganda spojená s historií. Vědomí národní příslušnosti, vztah k určitému jazykovému a kulturnímu společenství nebo „velkým předkům“ tvoří velice důležitou myšlenkovou součást každého člověka. Právě na složku národní nebo etnické příslušnosti se zaměřily nejtvrděší evropské politické režimy 20. století – fašismus a komunismus. Populistické projevy sounáležitosti a třídní nebo národnostní příslušnost dokázaly rozdmýchat největší válečné konflikty minulého století. Národní paměť byla v mnoha případech pošlapána a vyzdvižena v nové znetvořené podobě, morální cítění zničeno novým „mravním kodexem“, sociální a teritoriální pouta jedince zpřetrhána. Každý z těch „věčných“ režimů chtěl vytvořit nový typ lidské společnosti a lidské bytosti. Přetrhnout kontinuální vývoj mentality určitého společenství a přehodit ji na jinou „kolej“. K podobnému „přehození“ se z různých důvodů nechaly zneužít i kruhy inteligence a poskytly tak prostor k rozebrání a přestavbě generacemi vydobytých hodnot. Mezi tuto, pro diktaturu nepostradatelnou inteligenci, která se na vybudování „nových“ myšlenkových struktur podílela, patří samozřejmě i historici.

Historie nemá objektivní podobu. Jak tedy posuzovat, jestli se ten nebo onen historik zaprodal nějakému režimu? Vědec, jenž své práce staví na základech, které daný režim nabízí, aniž by dodržel základní pravidla kritiky a etiky, nejen potvrzuje a dále rozšiřuje oprávněnost diktatury, ale hlavně tím takové státní zřízení podporuje a dále dotváří. To však u většiny historiků působících v dobách minulého režimu nemůžeme použít jako výčitku. Pouze jako protiklad k svobodnému výzkumu historie. Možnost svobodného bádání i publikování jeho závěrů je dostatečným důkazem demokratičnosti dnešní pluralitní společnosti. Chtěl bych tímto krátkým úvodem poukázat na zneužití jména vypálené vesnice Ležáky jakožto jednoho ze symbolů II. nekomunistického odboje.

Při první smuteční slavnosti 24. června 1945 se v ležáckém údolíčku sešlo přibližně 80 tisíc účastníků, aby uctili památku padlých. Tribuna se zástupci vlády, vojenskými hosty, vlajky čtyř vítězů (Československa, Spojených států amerických,

Velké Británie a Svazu sovětských socialistických republik), národní kroje a uprostřed toho všeho dvě malé plechové urny. Zachráněné pozůstatky obyvatel se vrací zpět domů, do zničené osady. Chrudimský sbor „Slavoj“ zapěl chorál „Svatý Václave“. Ministr průmyslu Bohumil Laušman pronesl: „(...) slibme, že zůstaneme věrni odkazu našich dějin, odkazu Husitů, Táboritů a Českých bratří (...). (...) mozočné ruce jejich otců hladil ve svých povídkách Karel Rais a celovala Teréza Nováková.(...) Zavazuje nás k tomu, abychom byli pamětlivi velké přísahy, kterou jsme složili nad hrobem presidenta Osvoboditele T. G. Masaryka: „Věrní zůstaneme.“⁷⁴⁸ Závěrečný proslov pronesla Anna Horáková, žena, která v Lidicích ztratila rodinu a příbuzné a prošla několika koncentračními tábory: „Řekněte, či oko by se nezakalilo a či srdce by se nepohnulo při pohledu na toto posvátné místo? Vím sama nejlépe, jak mi bylo, když s ostatními ženami lidickými jsem se vracela z koncentračního tábora a stála jsem na půdě našich drahých Lidic, kde jsem znala téměř každý kámen, každé místečko, neboť jsem tam vyrostla jako dítě, chodila do školy a tam později se svým manželem jsem vychovávala své děti.“⁷⁴⁹ Velmi pohnutá atmosféra první smuteční slavnosti v roce 1945 plná silných slov, slibů, dluhů z minulosti a závazků do budoucnosti se přenášela i do dalších tří let. Touha po pomstě všech obětí a křivd válečného konfliktu se mísila s nadějí na nový, svobodný život.

V roce 1948 má smuteční slavnost ještě „klasickou“ podobu. Projevy, položení věnců, mše, kterou řídí dokonce sám Jeho Eminence arcibiskup pražský dr. Josef Beran, bývalý vězeň nacistického režimu. Do této doby jsou vydány tři publikace,⁷⁵⁰ které sestavili pracovníci Ministerstva informací a později Ministerstva vnitra, především Ladislav Šíma. První dvě získaly podobu katalogů se stručným popisem tragédie, proslovy význačných osobností a hlavně fotografickými portréty popravených. Ve třetí publikaci byly použity autentické dokumenty z období heydrichiády a poválečných výslechů před Mimořádnými lidovými soudy. Autor byl sám aktivním vyšetřovatelem vypálení Ležáků a po zjištění místa pobytu uprchlých členů gestapa v prosinci 1945 se zasadil o rychlé vyšetřování.⁷⁵¹ Kniha podrobně rozebírá události v Ležákách i v Lidicích. L. Šíma velmi zdařile využil nejen důkazního materiálu soudů, ale i metody blízké „oral history“. Zaznamenal tak některá svědectví, která by se v pozdějších letech již nemohla veřejně objevit. Jedná se kupříkladu o svědectví včelákovského faráře Krále nebo podrobný obsah vysílaných depeší. V knize nenajdeme ani náznak nesouhlasu se západním odbo-

⁷⁴⁸ L. ŠÍMA, *Ležáky*, s. 132.

⁷⁴⁹ Tamtéž, s. 136.

⁷⁵⁰ Jedná se o práce: Ministerstvo informací, *Ležáky*, Praha 1945; Ladislav ŠÍMA, *Vzpomínáme. Památník mrtvým z Ležáků*, Mířetice 1946; Týž, *Ležáky. Vražda mužů a žen. Odvlčení dětí do ciziny. Srovnání osady se zemí*, Ministerstvo vnitra, Praha 1947.

⁷⁵¹ ABSMV, 309-6-3, Policejní protokol s Josefem Provažníkem z 1. srpna 1946, s. 613.

jem, natož aby se zde objevilo očerňování prezidenta Beneše. Slovně nenapadá ani ty členy odboje, kteří po svém zatčení „mluvili“. Daleko více se snaží jejich jednání pochopit a, čteme-li mezi řádky, hledá i jistou formu ospravedlnění. Jeho pochopení samozřejmě nezískali udavači typu Karla Čurdy. Po roce 1948 byla Šimova kniha stažena z obchodních pultů a knihoven. Poté, co byl Archiv Ministerstva vnitra neprodyšně uzavřen, stala se publikace jen zdrojem „vyvolených badatelů“, kteří měli možnost si ji prostudovat a obsah po náležitých úpravách více méně opsat. To předznamenává snahu nového režimu použít tragického osudu Ležáků k propagandistickým účelům.

Po roce 1948 nabírá symbol, který Ležáky nesou, naprosto zvráceného významu. Vesnice, v níž působil jeden z nejúspěšnějších československých výsadků z Anglie, se stává výspou komunistického boje proti nacismu. Program oslav získává i novou strukturu: „Zahájení mírového shromáždění, projev vedoucího stranické a vládní delegace KSČ, svolání účastníků, Internacionála.“⁷⁵² Samozřejmě nesmějí chybět ani vzletná hesla, tolik v dané době oblíbená, pod jejichž hlavičkou se slavnost konala: „V duchu odkazu VŘSR v čele se SSSR, za mír a bezpečnost národů.“⁷⁵³

Spojení odbojářů se západní exilovou vládou je nejen záměrně opomíjeno, ale je ho dokonce zneužito. Komunisté se snaží úlohu a důležitost atentátu zdiskreditovat. Staví ho do roviny „vlastizrady“ a zbytečné smrti účastníků. Vyzdvihují chudý dělnický původ obyvatel, přičemž naprosto ignorují a potlačují sociální postavení místních odbojářů a pomocníků SILVERu A: Fr. Vaška, majitele lomu Hluboká, J. Vaška, správce, a tudíž výše postaveného úředníka, J. Švandy, stejně tak M. Stantejského nebo živnostníka V. Bureše a prvorepublikového četnického strážmistra K. Kněže. Nemůžeme upřít účast místních komunistů ve skupinách napojených na ČENDU nebo na skupinu „Kynych-Hofman-Bartoš“, ale těch bylo mezi účastníky z ostatních politických stran mizivé procento. Zvýraznění jejich odbojové činnosti v souvislosti s jejich politickou orientací tak bylo na úkor dalších účastníků, zastupujících větší část politického spektra první republiky. Komunistická propaganda si přivlastnila tragédii ke své propagaci: „Vzpomínáme-li tragédie v Ležákách, nesmíme zapomínat ani na třicet umučených občanů z Lipovce – Licoměřic, kteří padli v boji za stejnou věc, jako občané z Ležáků, za vlast a její šťastnou socialistickou komunistickou budoucnost.“⁷⁵⁴ To je ohyzdné překroucení historických faktů a souvislostí.

Dle komunistického pojetí historie znamenalo napojení na Londýn sprážením s imperialistickými silami. Obyvatelé vlastně zemřeli kvůli špinavým intrikám

⁷⁵² Regionální muzeum v Chrudimi, *Ležáky*, inv. č. 564, archiválie 5617–5624.

⁷⁵³ Tamtéž.

⁷⁵⁴ Tamtéž, *Zpravodaj ONV Chrudim, Ležáky 1942–1972*, 40 s.

a egoistickým snahám ozveličení osobnosti prezidenta Beneše. Politická atmosféra 50. a 60. let minulého století si žádá třídní demaskování ležáckého dramatu, a proto vychází publikace Františka Ťopka „Údolí výstrahy“.⁷⁵⁵ Kniha je zpracována v románové podobě s jasně daným cílem ideologické výchovy občanů. Ťopek již získal přístup do některých fondů Státního oblastního archivu v Zámrsku, kam však řádní badatelé neměli přístup. Jeho originální interpretaci pramenů můžeme pozorovat téměř na každé stráně. Kniha nemá sloužit historickému poznání, nýbrž ideologii: „Také většina těch, kteří byli vedoucí silou buržoazní emigrace uprchlé do Londýna, odkud daleko více organizovali a řídili podvratnou činnost proti našim národům než proti nacistům, se plně odhalila v letech 1945 až 1948. Zbaběle utekli před hněvem lidu tam, kde se vždy cítili doma – do kapitalistických států západní Evropy a USA. Odsouzení a odmítnuti naším lidem, generálové bez vojska, se bez výhrad postavili do řad těch, kteří připravili lidstvu strašné utrpení, kteří vyvraždili milióny obyvatel v Sovětském svazu a v ostatních evropských zemích, do řady těch, na jejichž rukou lpí krev z Ležáků a pardubického Zámečku.“⁷⁵⁶ Ťopkova práce byla naštěstí v roce 1968 zakázána a nebylo již povoleno její další vydání ani v době „normalizace“.⁷⁵⁷

Jedinou vědeckou prací v sérii populárně naučných publikací, která se alespoň okrajově týká odbojové činnosti v Ležákách, je kniha RSDr. Jaroslava Žižky s názvem „Heydrichiáda ve východních Čechách“ z roku 1967.⁷⁵⁸ V práci se samozřejmě zrcadlí doba jejího vzniku a neodmyslitelné fráze komunistické ideologie. V tomto případě nelze rozhodně práci posuzovat podobně jako amatérské dílo Ťopkovo. J. Žižka zde podchycuje situaci ve východních Čechách i z národohospodářského hlediska. Informace a tabulky jsou vhodné k utvoření přehledu o ekonomické situaci regionu.⁷⁵⁹ Nevynechává pohled do okupační správy, ať již původem českých nebo nově vytvořených německých orgánů, viz pracovní úřady, gestapo, SD či vrchní zemští radové. Autor nevynechává ani pohled do konfidentských organizací (APF, Vlajky). Paravýsadku SILVER A, jeho zakotvení v protektorátě i odbojovým akcím věnuje společně s průběhem heydrichiády ve východních Čechách dvě kapitoly (s. 72-121). Akci v Ležákách pak líčí na základě údajů ze Státního oblastního archivu v Zámrsku, bez prozkoumání ještě dalších dokumentů v Archivu Ministerstva vnitra. Bohužel ani citační zásady nebyly dodrženy důsledně, proto

⁷⁵⁵ František ŤOPEK, *Údolí výstrahy*, Havlíčkův Brod 1960.

⁷⁵⁶ Tamtéž, s. 212.

⁷⁵⁷ Jiří KOTYK, *Pamflet F. Ťopka jako stálá výstraha historikům*, in: ZKPP, č. 11-12, roč. 2007, s. 298-299. Srov: Z. JELÍNEK, *Operace*, Praha 1992, s. 7.

⁷⁵⁸ Jaroslav ŽIŽKA, *Heydrichiáda ve východních Čechách*, Praha 1967.

⁷⁵⁹ Tamtéž, s. 8-21.

je ověření a pátrání po uvedených informacích ztíženo. Práce J. Žižky je jedinou⁷⁶⁰ dosud vydanou odbornou publikací.

Ležáky se staly místem politických i kulturních akcí. Do památníku jezdila mládež na výlety a pozvaní odbojáři zde vyprávěli o svých zážitcích. Demagogické smyšlenky podobné citovaným řádkům z Ťopkovy knihy můžeme najít ve všech dalších komunistických brožurách a letácích. Rozdíl letáků oproti publikaci „Údolí výstrahy“ spočívá v naprosto nezvládnutém podchycení faktů. V metodických listech (hlavně pro školní mládež) bylo vhodné uvádět skutečný počet obětí a reálné místo popravení ležáckých občanů: „Třicet pět dospělých bylo ještě téže noci zastřeleno na popravisti na Zámečku v Pardubicích. A dalších šest občanů bylo popraveno 2. července v koncentračním táboře.“⁷⁶¹ To není zdaleka jediný příklad značně mylných informací.

Pražské jaro bylo pro badatelskou činnost historiků dobou uvolnění tuhých poměrů. Avšak pro vytvoření nové kritické práce k tématu Ležáků bylo toto období příliš krátkým. Po roce 1968 si komunistická vláda snaží získávat další a další projevy důvěry ze strany „pracujícího lidu“: „Očekáváme i vaši účast, vážení občane, na této významné politické (!) události, již manifestačně vyjádříme podporu vnitřní a zahraniční politice vedoucí síly (!) naší společnosti – Komunistické straně Československa.“⁷⁶² K nalákání velkého počtu účastníků jsou při ležáckých slavnostech postaveny obchodní stánky, v jejichž sortimentu bylo nedostatkové zboží jako párky, pomeranče nebo alkohol. Opětovně se rozhořívá protiimperialistická propaganda stavící velmi vysoko „hlas“ národa, který je tvořen početnou účastí „pracujícího lidu“ na velkolepých akcích. Autoři novinových článků se předhánějí v pochlebování vládnoucí garnituře: „V činech proti lidskosti není rozdílu mezi gestapákem Clagesem a nadporučíkem americké armády Slockitem, není rozdílu mezi souhlasem Himmlera o vypálení Ležáků a rozhodnutím amerického generála Westmorelanda o způsobu vedení války – vyhlazovací války v Indočíně.(...) Už se nebudou opakovat Lidice a Ležáky, protože naše budoucnost, mírový, klidný život, bezpečnost naší republiky, spokojenost a štěstí nám zabezpečuje spojenectví se Sovětským svazem a také proto, že jsme nedílnou a pevnou součástí zemí socialistického společenství.“⁷⁶³

Jedním z nejopovážlivějších agitačních výtvorů je co do počtu stran tenká práce vydaná k třicátému výročí vypálení Ležáků z roku 1972 s názvem „Mírová

⁷⁶⁰ Výjimkou je publikace Z. JELÍNKA, *Operace*, která se Ležáky zaobírá pouze okrajově. Podobně i Pavlína NÝVLTOVÁ, *Příběh odvahy a zrady. Jiří Potůček-Tolar, radista desantu SILVER A, Červený Kostelec* 2007.

⁷⁶¹ Regionální muzeum v Chrudimi, *Ležáky*, inv. č. 564, archiválie 5617–5624.

⁷⁶² Tamtéž.

⁷⁶³ Pochodeň, 24. června 1972, roč. 61, číslo 147, s. 1.

manifestace pracujících. Ležáky 30. výročí vypálení“. Po úvodních dvou stranách, které dohromady sdělí, že vesnice byla vypálena, se na dalších téměř čtyřiceti stranách dozvíme kupříkladu „výsledky jarních směn Národní fronty a národních výborů“, „příprava a zabezpečení zásobování ve špičkových zemědělských pracích včetně rekreační sezóny“ nebo „daň motorových vozidel – osvobození a úlevy“.⁷⁶⁴

Ani RSDr. J. Žižka se ve své útlé práci „Lidice a Ležáky stále aktuální“ nevyhnul útoku proti západním demokraciím. Popisuje průběh vyhlazovacích akcí u obou jmenovaných vesnic, ale závěr své práce v poslední kapitole předkládá vyhraněně prokomunisticky.⁷⁶⁵

Ležácká slavnost se stala událostí nejen politickou, ale i kulturní, což bylo nepochybně ku prospěchu věci. Každoročně bylo k vidění divadlo, dokonce s občasným repertoárem Čapkových her nebo „festivalem“ folklórních souborů z celé republiky. V sedmdesátých letech přibýlo k politickému a kulturnímu vyžití ještě i sportovní. Od roku 1971 byl pravidelně pořádán Dálkový pochod míru a Jízda míru, které organizačně zajišťoval Svaz turistiky.

Nová publikace s tématem vypálení Ležáků se objevila až v roce 1975 s názvem „A hořel snad i kámen“ a jejím autorem byl Miroslav Ivanov.⁷⁶⁶ Publicista hledající senzaci napsal sice čtivou a působivou práci, ale s etikou historikova řemesla se zřejmě nikdy nesetkal. Zdeněk Jelínek označil Ivanovovu knihu za lepší než jeho práci předešlou s názvem „Atentát na Reinharda Heydricha“. Obávám se, že s tím nemohu souhlasit. Kapitola týkající se vypálení Ležáků je plná otázek, které nás nechávají domýšlet si. Jeho interpretace pramenů, které měl k dispozici, je povrchní, kupř. jeho vyličení stopy vedoucí gestapo na Hlubokou (s. 146). Ivanovovi musíme však přičíst jeden zásadní klad jeho práce. Nebojí se použít ústního svědectví mlynářského učedníka Jana Pavliše. V ruce tak máme další pramen, bohužel pouze za předpokladu, že do něho autor nezasahoval takovým způsobem, aby mu zapadl do předem vymyšleného rámce.

Poslední publikací předlistopadové éry je práce Františka Schildbergra „Ležáky. 24. června 1942“.⁷⁶⁷ Autor nepřináší prakticky žádné nové poznatky. Opisuje pouze archivní materiál Státního oblastního archivu v Zámrsku. Někdy pro oživení příběhu přidává i perličky. V šedesátých letech tak měl v automobilu s holandskou poznávací značkou přijet Karel Tomek mladší do Ležáků a opět tajemně zmizet (s. 76). I takové práce nacházely živnou půdu a své čtenáře.

⁷⁶⁴ Regionální muzeum Chrudim, *Mírová manifestace pracujících. Ležáky 30. výročí vypálení*, inv. č. 399, Ležáky, XVI.

⁷⁶⁵ J. ŽIŽKA, *Lidice a Ležáky stále aktuální*, Praha 1970.

⁷⁶⁶ Miroslav IVANOV, *a hořel snad i kámen*, Praha 1982².

⁷⁶⁷ František SCHILDBERGER, *Ležáky. 24. června 1942*, Praha 1982.

Vzpomínková akce na Ležákách má dnes opět charakter uctění památky všech zavražděných obyvatel. I nadále se střídají u řečnického pultu hosté, mezi nimi politici nebo představitelé kulturního života. Řečníky jsou nejčastěji občané České republiky, ale najdeme mezi nimi i občany Nizozemí, Velké Británie nebo Německa. Bolavá rána, kterou to malé údolíčko utrpělo, se pomalu hojí. Převážně starší generace, která válku poznala na vlastní kůži, je již mnohem více ochotna o ní mluvit a sama sobě přiznat, že po šedesáti letech nemá smysl být zatrpklý vůči Německu, ale má smysl hovořit o tom, jaký byl nacismus a co dokázal napáchat. Paradoxně slouží dnes Ležáky jako místo, kde se historie nezapomíná, ale rok od roku se začíná více hovořit o současnosti a nové budoucnosti.

Od roku 1989 vyšly tři nové publikace, z nichž bohužel ani jedna není charakterem prací odbornou. Svou středoškolskou práci s názvem „Akce Ležáky. 24. 6. 1942“⁷⁶⁸ nebudu hodnotit a považuji ji za překonanou. Dvě další publikace zaujaly moji pozornost vzhledem k mému zájmu o danou problematiku. Fotografický katalog autorky Jarmily Doležalové st. (roz. Štulíkové) a kolektivu „Ležáky známé i neznámé“ z roku 2005 přináší publikované i nepublikované snímky vesnice.⁷⁶⁹ Můžeme se tak blíže seznámit s podobou ještě stojících i zničených Ležáků. Druhá publikace z roku 2007 s názvem „Ležáky v datech. Křižovatky času“⁷⁷⁰ autorky Jarmily Doležalové ml. a kolektivu je vytvořena kompilativně a má charakter kroniky. Přináší řadu nově otištěných fotografií a svým čtivým charakterem je vhodná i pro děti a mládež.

Knihu, kterou drží nyní čtenář v ruce, zařazuji mezi práce dvou historiků. Publikace Zdeňka Jelínka s názvem „Operace SILVER A“ z roku 1992 může velmi vhodně uvést čtenáře do osudů nejen výsadkářů zmiňovaného desantu, ale i především do prostředí jejich spolupracovníků. Velmi široký záběr uskutečněných výsadků jara 1942 dokázal Z. Jelínek vhodně shrnout do dvousetstránkové odborné publikace. Druhá zdařilá práce, z roku 2007, nese název „Příběh odvahy a zrady. Jiří Potůček-Tolar, radista desantu SILVER A“, jejíž autorkou je Pavlína Nývtlová. Kniha je orientována především na působení J. Potůčka na Náchodsku, ale samozřejmě nevynechává jeho zakotvení a činnost na Pardubicku.

Mezi tyto dvě klíčové práce zasazují svoji publikaci, která má doplnit nejen informace o samotných Ležákách, ale i analýzu okupačního prostředí, ve kterém odboj fungoval. Dohromady by tyto tři vzájemně propojené knihy měly přiblížit činnost a zánik operace SILVER A, prostředí odbojářů i činnost represivních složek na Pardubicku.

⁷⁶⁸ Vojtěch KYNCL, *Akce Ležáky. 24. 6. 1942*, Miřetice 2002.

⁷⁶⁹ Jarmila DOLEŽALOVÁ st., *Ležáky známé i neznámé*, Miřetice 2005.

⁷⁷⁰ Jarmila DOLEŽALOVÁ ml. a kol., *Ležáky v datech. Křižovatky času*, Včelákov 2007.

Bilance

Vyšetřování a pronásledování válečných zločinců zodpovědných nebo spouduodpovědných za vypálení vesnice Ležáky můžeme rozdělit z hlediska kvantitativního i kvalitativního do tří různorodých etap. V první etapě let 1945–1947 (Mimořádných lidových soudů) byli souzeni zločinci dopadení buď ještě na území osvobozené ČSR nebo předání některou z okupačních mocí.

V průběhu válečného konfliktu zemřeli:

Clages Gerhard	zastřelen 15. října 1944 v Budapešti
Köck Rudolf	zastřelen v květnu 1945 u Jihlavy
Körber Emanuel	zastřelen při přestřelce poblíž Přelouče (bez datace), pravd. květen 1945
Körber Hans	v květnu 1945 spáchal sebevraždu zastřelením
Weiss Ludwig	zastřelen 8. května 1945 v budově gestapa v Pardubicích

V této době byli odsouzeni k trestu smrti:⁷⁷¹

Aschenbrenner Alois	19. prosince 1946 popraven
Gehle Otto	24. dubna 1947 popraven (lidický proces)
Hanauske Hubert	10. prosince 1946 popraven
Köck Karl	11. prosince 1946 popraven
Opletal Bedřich	26. března 1946 popraven
Schulz Ludwig	21. prosince 1946 popraven

K dlouholetému vězení byli odsouzeni (datum propuštění na svobodu):

Andrák Karel	29. března 1954, propuštěn z čsl. vězení
Bockmann Joseph	13. července 1955 vysídlen do SRN
Holfeuer Karel	13. května 1955, propuštěn z čsl. vězení
Massinger Jan	zadržen v Pardubicích (bližší není známo)
Kautzová Irma H.	30. června 1955 vysídlena do SRN
Schmeckthal Gerhard	17. prosince 1955 vysídlen do SRN
Woller Jan	23. prosince 1955 propuštěn z čsl. vězení
Ziak Vilém	31. ledna 1955 propuštěn z čsl. vězení

⁷⁷¹ ABSMV, 309-6-1, s. 149-150. Dále popisy osob, které nebyly dopadeny, ale byly hledány, s. 151–155.

V souvislosti se zločiny spáchanými v Lidicích a Ležákách bylo též pátráno po 57 soudcích německých stanných soudů.⁷⁷²

Druhá vlna pokusů o dopadení válečných zločinců navazovala na vlnu pře-
dešlou. V roce 1950 se před československé vyšetřovatele podařilo dostat pouze
Waltera Lehneho. Ten byl po procesu v NDR přivezen již v preterminálním stavu
a musel být mezi 25. listopadem až 2. prosincem 1950 hospitalizován kvůli po-
kročilé tuberkuloze v Nechanicích u Hradce Králové, kde v průběhu léčby zemřel.
Kvůli svědecké ochraně dostal falešné jméno Laške.⁷⁷³ Lehneho se vyšetřovatelům
až na drobný, několikařádkový zápis nepodařilo vytěžit.

Třetí vlna honů na hledané zločince dosáhla největší intenzity přibližně mezi
lety 1965–1975. Královéhradecká krajská prokuratura se o tyto osoby začala za-
jímat v roce 1963 v tzv. Akci proti velitelům. Hlavním principem, podle kterého
měly být osoby hledány, byla míra jejich dobrovolnosti ve vykonávání válečných
zločinů. Československá justice se tak snažila zadržet především obviněné, kteří se
na excesech podíleli dobrovolně.⁷⁷⁴

Výslechy W. Krögera, G. Mikiska atd., které jsou použity v této knize, se do
rukou československých vyšetřovatelů nikdy nedostaly. Spisový materiál ve věci
Waltera Krögera, Ernesta Linsela a Fritze Gottspfenniga byl čsl. stranou předán
10. července 1969 komisi při OSN. Všichni byli obviněni z trestného činu vraž-
dy (mnohonásobné). Vyšetřovatelé po shromáždění, vyhodnocení a předání dů-
kazního materiálu obdrželi po zhodnocení ze strany německých vyšetřovatelů
tzv. meditorní závěr, ve kterém jim bylo oznámeno, zda obviněný bude či nebude
obžalován.

Vyšetřování válečných zločinů pak v nižší intenzitě probíhá i v následujících
desetiletích. Soudní proces byl zahájen pouze proti Fritzovi Gottspfennigovi, kolín-
skému veliteli Schupa. Tento soudní spis je bohužel dosud nepřístupný. Z členů
popravčích čet působících na Zámečku v Pardubicích byl odsouzen v roce 1983
Heinz Barth na doživotí. V roce 1997 byl z věznice propuštěn a zemřel v roce 2007
v Berlíně.⁷⁷⁵

---

⁷⁷² NA, ÚŘP-AMV, 13497, s. 22–23.

⁷⁷³ ABSMV, 309-6-1, s. 46.

⁷⁷⁴ Tamtéž, 325-4-1, s. 13.

⁷⁷⁵ ZKPP, *Nacistický vrah ze Zámečku zemřel na svobodě*, č. 9–10, roč. 2007, s. 300.

Závěr

Věřím, že tato kniha přinesla nové poznatky všem, kteří se zajímají o československý odboj během druhé světové války a kteří se chtěli dozvědět podrobnosti o pozadí jednoho z nejkřiklavějších příkladů nacistického bezpráví na území Protektorátu Čechy a Morava. Téma vypálení Ležáků je oproti stejnému osudu Lidic o to zajímavější, že zde můžeme pozorovat vývoj chování odbojářů během šestiměsíčního období spolupráce se SILVER A. V průběhu mého bádání se kompozičně zdánlivě jednoduchý příběh rozvinul do značné šíře a dovolil mi zaobírat se složkami protektorátní společnosti v několika sondách.

V první části jsem se věnoval rozšíření odbojové činnosti v blízkém okolí Ležáků. Už od dob svého studia na střední škole jsem se o tuto tematiku zajímal a předkládám proto záznamy mých rozhovorů se svědky tehdejších událostí. Se zárukou musím konstatovat, že většina těch, jejichž hlas jsem zachytil na audiokazetách, již není mezi námi. V poslední chvíli se tak podařilo zachránit vzpomínky lidí, kteří dobu okupace nejen zažili, ale buď aktivně pomáhali, nebo jako děti-svědci sledovali počínání svých rodičů a příbuzných. Pokusil jsem se na základě těchto pamětí alespoň částečně zachytit tušení obyvatel okolních vesnic o odbojové činnosti některých aktérů z tajné skupiny ČENDA.

Za přednost své práce považuji užší orientaci na služebnu pardubického gestapa jako celku a na její členy jako individua. V dosud vydaných publikacích je gestapu v souvislosti s Ležáky věnováno příliš málo pozornosti. V mé práci jsem vymezil dostatek prostoru pro rozbor chování členů této služebny, protože ležácká tragédie byla dílem několika vůdčích jednotlivců. Na základě pramenné základny jsem vytvořil hierarchii členů podle jejich závislosti na veliteli služebny i navzájem mezi sebou. Líčení jejich přátelských nebo naopak vyhrocených vztahů rozbíjí tradované představy gestapa jako kompaktního organismu. Toto rozvrstvení rozhodně není plně vyčerpávající a velkou část k tomuto tématu skrývají archivní fondy Ministerstva vnitra a fondy Centrální úřadovny státního návladního v Ludwigsburgu. Rozhodně se pardubické služebně chci dále věnovat jako teritoriální podobě absolutní moci, na níž můžeme demonstrovat některé zákonitosti obecné roviny fungování Státní tajné policie. Fenomén téměř neomezených vládců jsem se snažil prokázat na dokonalé likvidaci vesnice. Okrajově jsem nastínil průběh vyšetřování a řekněme i „hru kočky s myší“, kdy odbojová činnost ležáckých obyvatel probíhala doslova pod „nosem“ gestapa, a to jak přímo v Pardubicích, tak i v Ležákách. Ludwigsburský archiv nám otevírá další úžasné široké téma poválečné spolupráce mezi vládními orgány ČSR (popř. ČSSR) a SRN. Muži, o jejichž zlo-

činech se dozvídáme z výpovědí svědků, vystupují ve vyšetřování nikoliv na straně obviněných, nýbrž pouze svědků podle tehdy platných německých zákonů.

V další sondě, která se týkala prostředí udavačů, jsem představil teritoriální, silně pronacistickou organizaci Árijské pracovní fronty. V podstatě ji můžeme označit za politicky naprosto neúspěšné hnutí, které si nevydobylo ani širší badatelský zájem, natož soudobý zájem politický. V zrcadle ležácké tragédie ovšem získává APF ústřední roli a poválečné procesy nám zanechávají stopy její činnosti. Představil jsem organizaci v jejím členském rozvrstvení a na základě dochovaných seznamů jsem se pokusil rekonstruovat udavačovo pojetí své individuality a výlučnosti. Nakonec jsem se věnoval konkrétním osobám, které udání na Ležáky učinily. Není podstatné, jestli měl udavačský dopis skutečný účinek u pardubického gestapa, jako spíše důvody a principy, proč byl vůbec sepsán. Věřím, že se mi tuto otázku podařilo zodpovědět poukazem na ziskuchtivé potřeby zainteresovaných osob. Skutečné politické přesvědčení plnilo podružnou roli.

Působení jednotky Schutzpolizei vnáší do celého ležáckého příběhu i příchuť zdánlivě rutinního zabíjení. Nebudu zakrývat, že se mi inspirací stalo osobní setkání s americkým profesorem Christopherem Browningem. Jeho nejslavnější kniha „Obyčejní muži“ mi dala impuls k bádání v oblasti psychohistorie a využití dostupné pramenné základny k výzkumu „popraviště“ jako fenoménu protektorátního prostředí.

Jednotka policistů by nikdy nemohla fungovat bez pomocníků z řad civilního německého a českého obyvatelstva. Otázka pomoci a vědomého podporování zločinů ozbrojené moci civilisty je tématem, které dnes tak bouřlivě zaměstnává badatele holocaustu. Jak obyvatelstvo snášelo setkávání s popravčí četou, jak se k popravám stavělo obyvatelstvo bydlící v bezprostředním okolí popraviště? To jsou otázky, které jsem se snažil zodpovědět kombinací „oral history“ a písemných pramenů. Výzkum jsem ještě neukončil, neboť teprve v době dopisování této práce jsem získal povolení ke vstupu do složky majora Gottspenniga, velitele ochranné policie v Kolíně. Jeho soudní proces, spadající pod jurisdikci NDR, by nám mohl prozradit další podstatné body fungování popravčích čet v protektorátě i na východní frontě.

Dalším důležitým bodem byl popis zatýkání odbojářů a vypálení vesnice. V době, kdy byli zadrženi spolupracovníci SILVERu A v Pardubicích, se zcela jistě rozvíjela psychóza strachu v ležácké odbojové buňce. Poslední okamžiky před zatčením, některé nerealistické představy jednotlivých osob nám dovolují nahlédnout do nadějí i přesvědčení účastníků odboje. Pro mne samotného bylo velkým překvapením, když jsem pročetl Hitlerovy rozhovory a následně pak Himmlerův

deník. Zdá se, že přiznání Švandy, informování nejvyšších nacistických špiček a jejich rozbor situace v protektorátu má úzkou souvislost. Nadneseně pak můžeme v řetězci událostí propojit Benešův Londýn s Hitlerovým Berlínem přes činnost SILVERu A v Ležákách.

Ležácká tragédie je v dosud vydaných publikacích, kromě té Šimovy, představena příliš ploše. Je vyprávěna jako jednolitý příběh, který je až příliš příkře rozdělen na černo-bílé vidění. Bez ohledu na to, ve které době literatura zabývající se touto událostí vznikla, má téměř vždy stejnou podobu. Vůbec se nepokouší prameny interpretovat, nýbrž autoři je pouze opisují. Dostávají tak jednu časovou rovinu, aniž by se zabývali sousledností různých časů a událostí. Pokusil jsem se podchytit hlavní prvky, které vedly k tragédii, jež se stala symbolem československého odboje. I přes všechny odvážné skutky, které zasvěcení účastníci odboje denodenně vykonávali, jsem přesvědčen, že Ležáky nebyly nijak odlišné od tisíců podobných sídel v protektorátě. Všude, kde se parašutisté s Libuší pohybovali, ale i tam, kam jejich kroky nikdy nevedly, hrozilo nebezpečí od represivních složek úplně stejné. Kdybychom považovali Ležáky z tohoto úhlu pohledu za vesnici neobyčejnou, snižovali bychom význam, památku, odvahu a čest obyvatel všech ostatních obcí. Snad každá vesnice, městečko i město mělo své odvážné a své hrdiny. Vzpomínejme na ně a předávejme jejich morální odkaz i dalším generacím.

Textová příloha

U jmen označených kurzívou není jejich úřední hodnost z jiných zdrojů potvrzena.

Vedoucím úřadovny byl v letech 1939–1943 kriminální komisař Gerhard Clages.

Jeho přímým zástupcem byl kriminální vrchní tajemník Walter Lehne (1939–1945).

Oddělení I. Osobní

Weiss Ludwig   krim. asistent

Oddělení II. Hospodářské a správní

Praus Wenzel   krim. sekretář

Weiss Ludwig   krim. asistent

Denní kniha, podatelna, výpravna

Weiss Ludwig   krim. asistent

Dohmesová Gerda   sekretářka

Kautzová Irma   sekretářka

Stálá služba:

Denní:

Ganske Ludwig   pohotovostní služba

Krebs Josef   krim. zaměstnanec

Při výkonu noční služby se střídali všichni zaměstnanci služebny.

Telefon – dálkopis:

Denní služba:

Krebs Josef   krim. zaměstnanec

Ganske Ludwig   pohotovostní služba

Noční službu u telefonu nebo dálkopisu držel ten zaměstnanec, který měl noční službu u stálé služby.

Referát II C: Technické záležitosti

Podreferát II C 3: Auto-referent

Schmeckthal Gottlieb   krim. zaměstnanec

Řidiči: Ander, Bürger, Binder, Gottlieb, Horvath, Keller, Mikisek, Pohl, Ripka, Weiskampf, Ziak, Woller.

Oddělení IV. Výkonná služba

Vedoucí služebny byl současně vedoucím výkonné služby-exekutivy. Jeho zástupce byl i jeho zástupcem v této funkci.

Referát IV Ia Potírání levicové opozice

Aschenbrenner Alois	krim. asistent-čekatel
Aschenbrenner Heinrich	krim. asistent
Banach Franz	vrchní krim. asistent
Kuchler Josef	krim. asistent
Ripper Franz	krim. asistent
Schulze Otto	vrchní krim. asistent
Schulz Ludwig	krim. asistent-čekatel
Hanauske Hubert	vrchní krim. asistent

Podreferát IV 1 a 2 Poslech zahraničního rozhlasu

Kuchler Josef	krim. asistent
Ripper Franz	krim. asistent

Referát IV. 1b Potírání pravicové opozice (až do roku 1944 byl název II BM)

Körber Emanuel	krim. asistent-čekatel
Escherlohr Gottfried	krim. asistent
Hübl Alfred	krim. asistent-čekatel
Kröger Walter	krim. sekretář
<i>Madl Oswald</i>	<i>krim. asistent</i>
Mieth Helmuth	krim. asistent
Schulz Ludwig	krim. asistent-čekatel

Referát IV Ic Váleční zajatci. Útěky z práce z Německa, „ostarbeiteři“, černý obchod

Aschenbrenner Heinrich	krim. asistent
Hanauske Hubert	vrchní krim. asistent
Kuchler Josef	krim. asistent

Linsel Ernst   vrchní krim. asistent
Ripper Franz   krim. asistent

Referát IV 2 a Neoprávněné držení zbraní, střeliva, sabotáž

Gärtner Hermann   *krim. asistent*
Mieth Helmuth   krim. asistent
Ripper Franz   krim. asistent

Podreferát IV 2 b Parašutisté a partyzáni

Körber Emanuel   krim. asistent-čekatel
Kröger Walter   krim. sekretář
Kuchler Josef   krim. asistent
Linsel Ernst   vrchní krim. asistent
Praus Wenzel   krim. sekretář
Schulz Ludwig   krim. asistent-čekatel

Referát IV 3 Obranné zpravodajství

Gehle Otto   krim. tajemník
Hanauske Hubert   vrchní krim. asistent
Körber Emanuel   krim. asistent-čekatel
Linsel Ernst   vrchní krim. asistent
Praus Wenzel   krim. sekretář

Referát IV 4 Církevní záležitosti. Židé a míšenci

Schatzlmair Fritz   pohotovostní služba
Hübel Alfred   krim. asistent-čekatel
Holborn Fritz   krim. asistent
Mieth Helmuth   krim. asistent
Ripper Franz   krim. asistent

Oddělení IV 5 Ochranné služby. Zležitosti strany NSDAP. (U pardubické služebny ochranná služba neexistovala)

Kröger Walter   krim. sekretář

Referát IV 6 Kartotéka-spisovna

Hanauske Hubert	vrchní krim. asistent
Brustaanová Juliane	sekretářka
Fiecková Emmi	sekretářka
Kahlerová Hildegard	sekretářka
Ripková (?)	sekretářka
Schulzeová Lisolete	sekretářka

Podreferát IV 6b Kartotéka zatčených byla vedena centrálně u vedoucí služebny gestapa v Praze.

Referát IV N Zpravodajská služba. Evidence konfidentů

Tento referát vedl vedoucí služebny a jeho zástupce.

Věznice

Do roku 1940 byla užívána věznice okresního soudu, poté byla užívána pardubická donucovací pracovna.

Körber Hans	vrchní věz. dozorce
Friede Josef	věz. dozorce
Köck Karel	věz. dozorce
Köck Rudolf	věz. dozorce
Massinger Jan	věz. dozorce
Piller Walter	věz. dozorce

K zaměstnancům musíme připočítat ještě devět sekretářek, tři banátské Němce jako řadové zaměstnance a dvě uklízečky.⁷⁷⁶

---

⁷⁷⁶ ABSMV, 309-6-1, s. 18–25.

Obrazová příloha

Obr. 1 Zleva Věra Junková, Alfréd Bartoš a Vlasta Schücková na jaře roku 1939. (NA)

Obr. 2 Strojovna lomu Hluboká, v níž byla do května 1942 umístěna vysílací stanice Libuše. (ABSMV)

Obr. 3 Josef Bureš přímo ve strojovně na Hluboké. Nad kompresorem, u kterého jmenovaný stojí, byla v střešním meziprostoru umístěna Libuše. Ve vodních nádržích, které však snímek nezachycuje, byly v červenci 1942 dělníky nalezeny narychlo ukryté zbraně a rozmočené papírové krabice s náboji. (AJB)

Obr. 4 Unikátní snímek Josefa Bureše (vlevo) a vedle něho Karla Svobody před strojovnou lomu Hluboká. V době pořízení tohoto snímku byla vysílací stanice údajně umístěna v místech cihlové stěny nad hlavami osob. Jedná se o poslední známou fotografii K. Svobody a navíc přímo v místě, které bylo neodmyslitelně spojeno s jeho odbojovou činností i smrtí. Bližší stopu snad ani nemohl zanechat. Odvaha tohoto hrdiny si plně zaslouží respekt a úctu dalších generací. Na co asi myslel, když se díval do objektivu? (AJB)

Obr. 5 Budova kanceláři na Hluboké a nižší dřevěné pasířny v pozadí. V pravé horní polovině snímku je patrný průsek lesa, který vedl směrem k Ležákům. Snímek byl pořízen v zimě 1941/1942. (AJB)

Obr. 6 Vlevo Josef Bureš s přítelem, uprostřed snímku je patrna strojovna. Fotografie byla pořízena v brzkém jaru roku 1942. Je tedy pravděpodobné, že Libuše se nachází v době pořízení snímku mezi komínem a otevřenými vraty, aniž by to aktéři fotografování tušili. (AJB)

Obr. 7 Nákladní automobil používaný v lomě. Jedná se o jeden z vozů, který pravděpodobně viděl K. Andrák u Švandova mlýna. Vozy mohly také fungovat v omezené míře jako spojky nejen pro převážení depeší (tato informace není nikterak potvrzena), ale pro dopravu konspirativního materiálu v rámci místních odbojových sítí (trhaviny, rozbušky). (AJB)

Obr. 8 Ne vždy byly vozy plně akceschopné. (AJB)

Obr. 9 Dno lomu Hluboká. Pracovní místo dělníků z blízkého okolí. 24. června 1942 odtud byli ležáčtí muži vyvoláni svými blízkými a ochrannou policií. (AJB)

Obr. 10 Kanceláře lomu Hluboká. Místo zatčení Jindřicha Vaško. (ABSMV)

Obr. 11 Vlevo strážmistr Karel Kněz, uprostřed člen ČENDY František Trunec. Fotografie z předválečných let. (AJK)

Obr. 12 Čeněk Bureš se svým autobusem, ve kterém převážel vedle cestujících i konspirační materiál. Č. Bureš byl jednou z klíčových osob odbojové buňky ČENDA. (AZB)

Obr. 13 Fotografie zachycuje manžele Františku a Čeňka (v čepici) Burešovy a rodiče Františky Emilii a Josefa Boháčovy před jejich domem č.p. 23 v Ležákách. (AZB)

Obr. 14 Rodina Burešových z Miřetic na vycházce v Ležákách okolo roku 1970. Sedící s holemi jsou rodiče Čeňka Bureše. (AZB)

Stojící zleva: Ripper Franz, Mikisek Gustav, Kuchler Josef, Hohlborn Fritz, Schatzlmair Fritz, Mieth Helmuth, Keller Rudolf, Hanauske Hubert, Krebs Josef, Weis Ludwig, Aschenbrenner Heinrich, Aschenbrenner Alois, Ganske Ludwig, Hübel Alfred, Praus Václav, Schulz Ludwig
 Sedící zleva: Banach Franz, Linsel Ernst, Schulze Otto, Clages Gerhard, Lehne Walter, Kröger Walter, Escherlohr Gottfried (SOA ZÁMRSK)

Obr. 16, 17 Vedoucí pardubické úřadovny gestapa Gerhard Clages. Služební průkaz je podepsán Heinrichem Himmlerem. (ABSMV)

Obr. 18, 19 Zástupce velitele pardubické služebny gestapa G. Clagese Walter Lehne. (BDC)

Obr. 20 Kriminální sekretář Walter Kröger. (ASBMV)

Obr. 21, 22 Kriminální asistent Heinrich Aschenbrenner. (BDC)

Obr. 23, 24 Kriminální asistent-čekatel Alois Aschenbrenner. (BDC)

Obr. 25, 26 Vrchní kriminální asistent Franz Banach. (BDC)

Obr. 27 Kriminální asistent Josef Kuchler. (BDC)

Obr. 28 Kriminální asistent Franz Ripper. (BDC)

Obr. 29, 30 Vchod a kanceláře pardubické služebny gestapa. (ABSMV)

Obr. 31 Místnost pardubické služebny gestapa v květnu 1945. (ABSMV)

Obr. 32 Místnost pardubické služebny gestapa v květnu 1945. Na stěně visí obraz H. Himmlera. (ABSMV)

Obr. 33 Místnost pardubické služebny gestapa v květnu 1945. Nástěnná mapa zachycuje okresy protektorátu. (ABSMV)

Obr. 34 Gerhard Clages ve své pracovně. (ABSMV)

Obr. 35 Gerhard Clages (sedící za stolem) a Walter Lehne. (ABSMV)

*Obr. 36 Používané donucovací prostředky pardubické služebny gestapa.
(VM Pardubice)*

Obr. 37 Vyšetřovací metody gestapa v Petschkově paláci. (NA)

Obr. 38 Vyšetřovací metody gestapa v Petschkově paláci. (NA)

Obr. 39 Snímek z vyšetřování smrti Josefa Trnky v budově pardubického gestapa. Vyšetřovatel, stojící v místnosti stálé služby gestapa, zaznamenává motouzem postavení a směr střelby člena gestapa pravděpodobně Josefa Kuchlera proti Josefu Trnkovi. (ABSMV)

Obr. 40, 41 Poslední oběť členů pardubického gestapa z 8. května 1945 – účastník odboje a parlamentář - nadporučík četnictva Josef Trnka. (ABSMV)

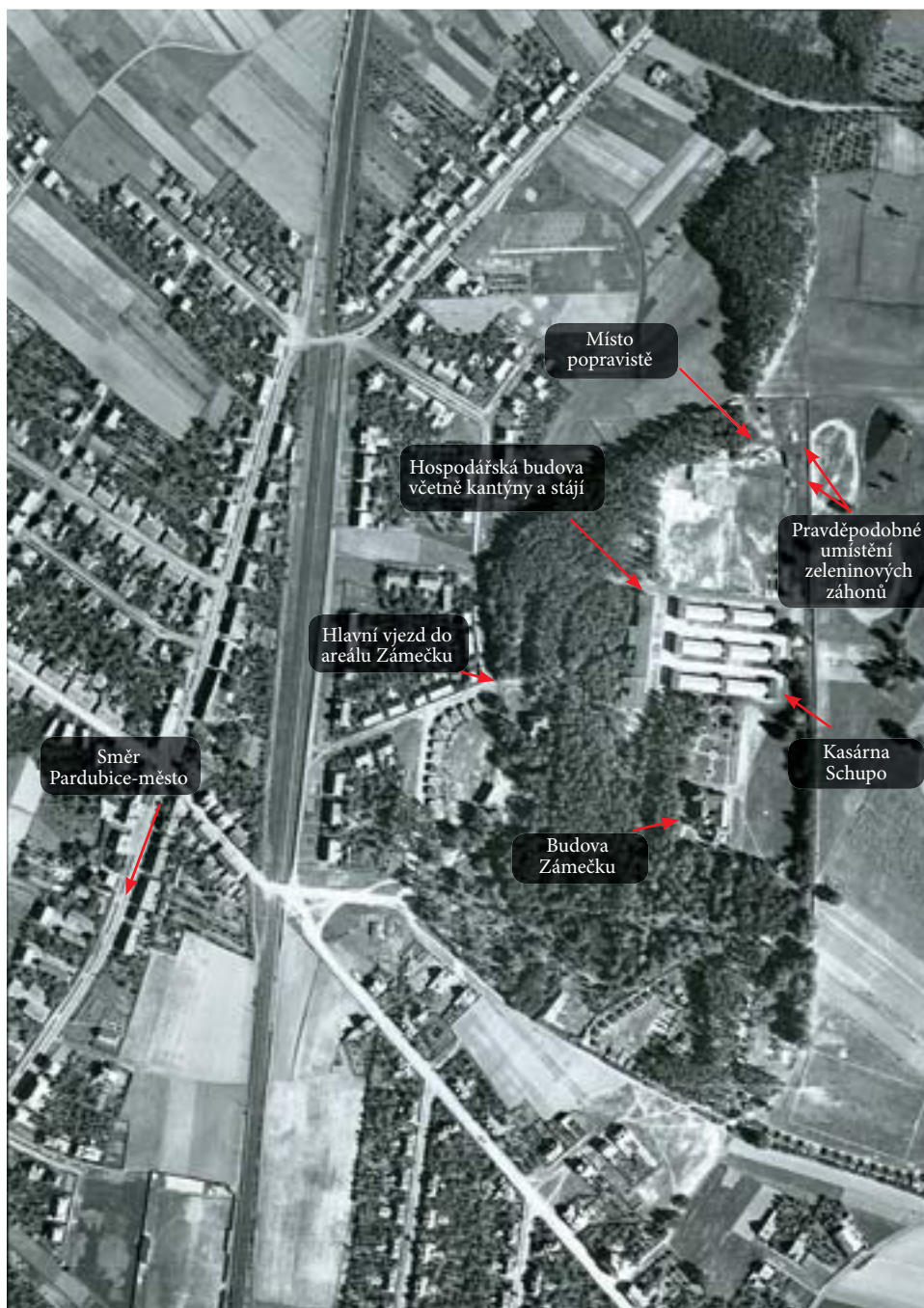

Obr. 42 Pardubický Zámek v době před stavbou vojenských ubikací. (ABSMV)

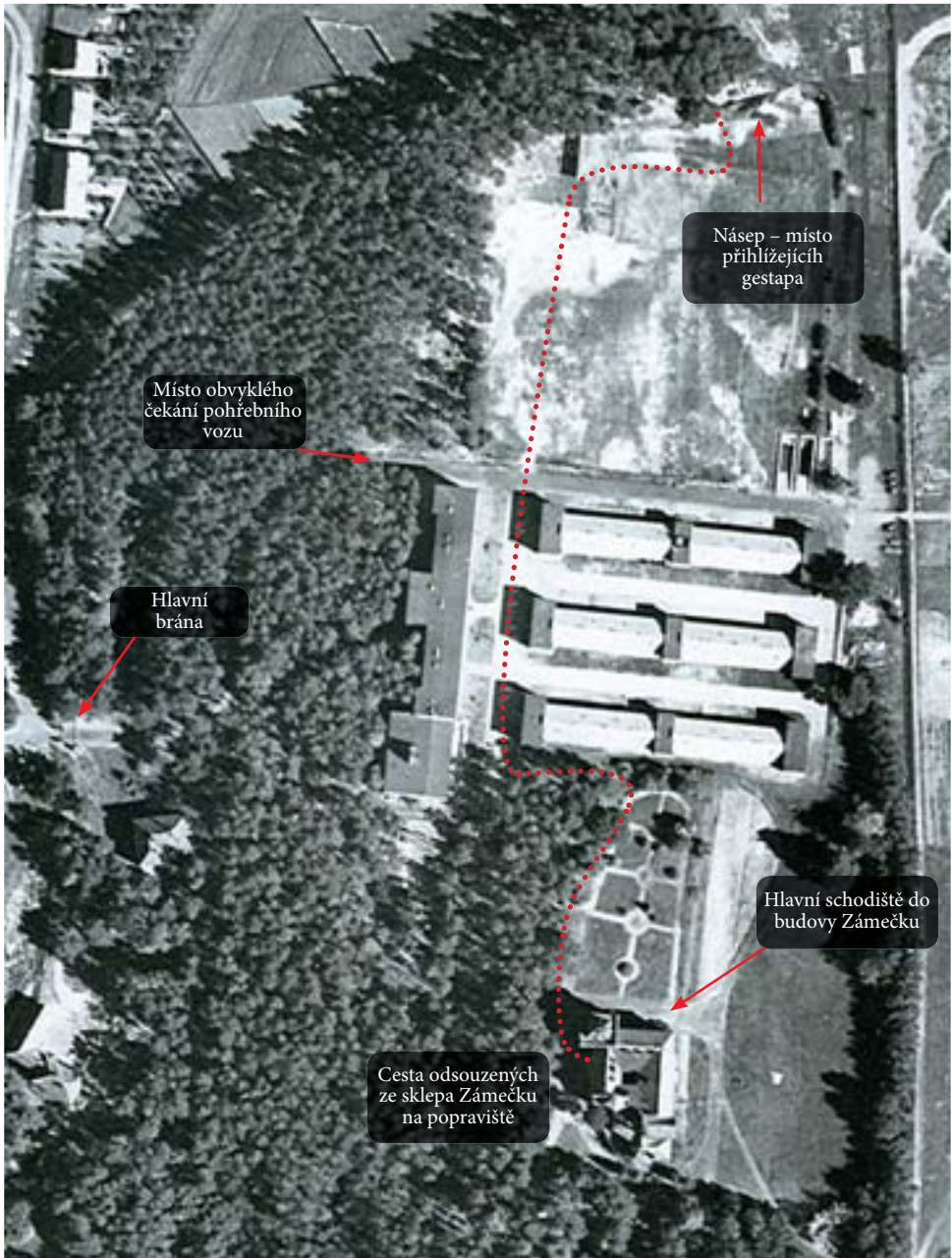

Obr. 43 Ubikace Schupo v areálu Zámku v Pardubicích. (ABSMV)

Letecký snímek (pořízen r. 1938) ubikací Schupo v Pardubicích – Zámečku

Letecký snímek ubikací Schupo v Pardubicích - Zámečku (detail)

Letecký snímek oblasti Ležáků z roku 1946

Obr. 47 Zastávka vojenských autokarů na chrudimském náměstí 24. června 1942. (ABSMV)

Obr. 48 Šest plně obsazených vozů jednotky Schupo ze Zámečku, které asistovaly při likvidaci Ležáků. (ABSMV)

Obr. 49 Včelákovská škola na konci 30. let 20. století. Odtud byli 24. června 1942 odvezeni Oldřich Dušek, Stanislav Klapka, Jiří Sýkora a Břetislav Tomek. (AZK)

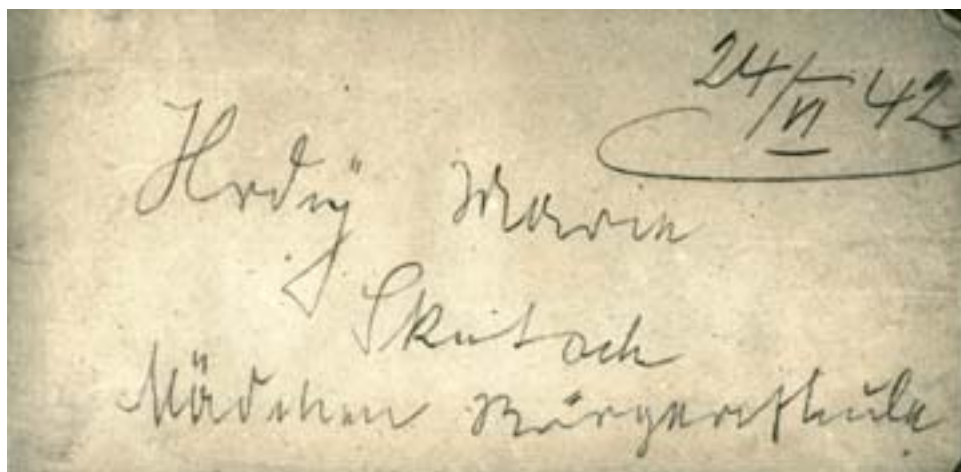
Obr. 50 Členové Sokola drží čestnou stráž před včelákovským památníkem čtyř dětských obětí ležácké tragédie. (MM Skuteč)

Obr. 51 Snímek jedné ze tříd včelákovské obecné školy. V druhé řadě třetí zleva je Marie Hrdá z Ležáků. (AZK)

Obr. 52 Mezi mrtvými lidickými muži procházeli členové pořádkové policie a v rámci upevnění jejich morálky a potvrzení spravedlivé odplaty na Lidicích jim byla ukázána mrtvola „domnělého“ výsadkáře. V pozadí můžeme vidět uniformované členy Schupo. (ABSMV)

Obr. 53 Lístek, se kterým přijela motorizovaná spojka pro dvanáctiletou Marii Hrdou do skutečské měšťanky. (MM Skuteč)

Obr. 54 Provizorní pietní úprava popraviště v areálu kasáren na Zámečku. (AA)

Obr. 55, 56 Detaily popraviště na Záměcku. Stav z května roku 1945. (VM Pardubice)

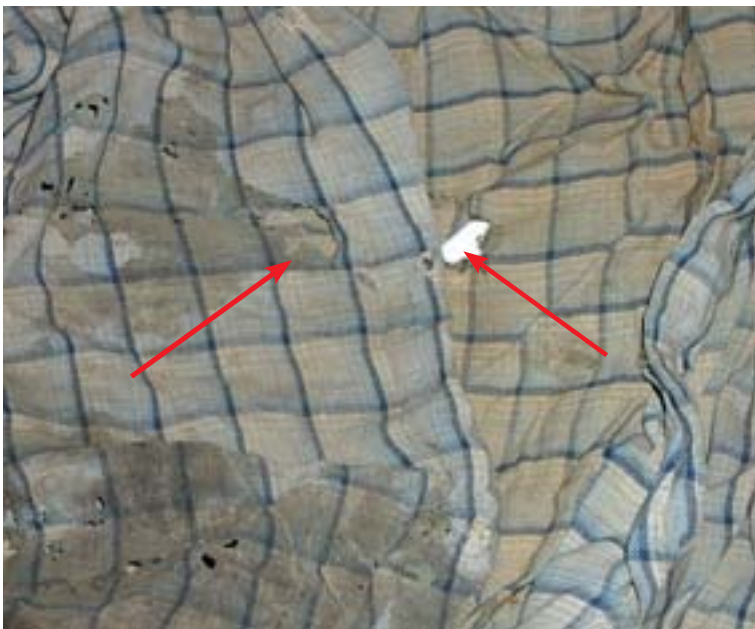
Obr. 57 Vrchní část popravišního kůlu, který se podařilo uchránit před zničením. (VM Pardubice)

Obr. 58 Vrchní oděv některé z mužských zastřelených obětí. Šipky naznačují defekty tkaniny – místa průstřelů. (VM Pardubice)

Obr. 59 Košile oběti pardubických vražd. (VM Pardubice)

Obr. 60 Vstřel a výstřel oděvu ukazují razanci kulky (detail obr. 59 výše). (VM Pardubice)

Obr. 61 Sukýnka jedné z popravených ležáckých dívek. (VM Pardubice)

6
Abschrift.

Pardubitz Nr. 421 - 20.6.1942 - 10,38 - WE -

An:

Stapel - Prag

s.Ed. H-Standardenführer Dr. Geschke,

Dr. Geschke - 10. Fort v. Klages.

Betr.: Attentat H.

Vorg.: Ohne.

In dem gestern Abend vorgefundenen Material des K o t y
in der Wohnung des K r u p k a befinden sich auch Auf-
nahmen über die Funkverbindungen. Das Material, das
recht ausgewertet wurde, enthält u.a. unter dem Datum d.
3. Juni folgenden von England eingegangenen Funkspruch:

"3.6. vom Präsident. Es freut mich, daß Ihr die Verbin-
aufrecht haltet und danke Ihnen herzlichste. Ich sehe, daß
und alle Ihre Freunde voll Menschlichkeit seid. Es ist mir
ein Beweis dafür, daß der Standpunkt des ganzen Volkes
seufest ist. Ich versichere Sie, daß es einen Erfolg bringt.
Die Begebenheiten von zu Hause wirken hier sehr stark und
rufen große Anerkennung für die Resistenz des tschechischen
Volkes aus. Ihr S."

Das übrige Funkmaterial enthält in der Hauptsache Nachricht
über Militärtransporte.

Sollte unter dem übrigen Material, das s.E. noch ausgewertet
wird, weiteres politisch interessantes und wichtiges sein,
werde ich unaufgefordert berichten.

Adst. Pardubitz, gen. Klages, K.K.

Obr. 62 Zpráva odeslaná G. Clagesem Dr. H. U. Geschkemu do Prahy o nalezení Bartošovy
depeše od prezidenta E. Beneše. (NA)

R-ProtNo 1256

Blitz-PS:

An

H-Oberstgruppenführer und
Generaloberst der Polizei *Malinowski*

B e r l i n.

Betrifft: Attentat auf H-Obergruppenführer Heydrich
Vorgang: Ohre.

Unter dem in einer Paradiesbatterei in Kaufstelle ausgelegten Material des *Bartok* - Deckname *Motilock* nach folgender Punkspruch nach London geschickt worden, den bisherigen Ermittlungen wahrscheinlich am 4.5.42 abgegangen ist. Auf den Punkspruch ist keine Antwort erfolgt. Die in dem Punkspruch genannten Namen sind mir zu erklären: *Ottava* ist der Deckname für *Kubik*, *Edenök* ist der Deckname für *Gaßböck* und *Iliv* ist wahrscheinlich der Deckname für den Stabkapitän *Šušter*. *Šušter* ist der Ausbilder der tschechischen Fallschirmagenten in England. E.M. ist die Abkürzung für Minister *Emanuel Moravce*. Der Punkspruch hat folgenden Wortlaut:

"Auf Wunsch des *Jindra*, den Sie in der Nacht vom 30. IV. zum 1. V. legitimiert haben und der mit einem unserer Verbindungsmänner Kontakt aufgenommen hat, schicken wir folgende Depesche, mit deren Inhalt wir vollkommene Übereinstimmung auf den Vorbereitungen, die *Ottava* und *Edenök* treffen und nach dem Orte, wo sie diese anstellen, schließen wir trotz ihres andauernden Schweigens, dass sie ein Attentat auf H. planen. Dieses Attentat würde in nicht der Ver-

Obr. 63, 64 Souhrnná zpráva K. H. Franka K. Daluegovi o nalezení písemného materiálu v několika pardubických útočištích parašutistů. (NA)

5

2

größten Nutzen bringen und das deutsche Volk würde erhebliche Folgen haben. Es würde nicht nur unsere und politischen Häftlinge gefährden, es würde andere Leben fordern, es würde die Nation in die Unterdrückung werfen, gleichzeitig würde es die Reste jeglicher Organisation wegessen. Damit wir gemacht, dass hier noch etwas Nützliches die getan werden könnte. Deshalb bitten wir, dass die Silver die Anweisung geben, dass das Attentat durchgeführt werde. Gefahr im Versage, geben Sie umgehend. Sollte es aus ausländischen Gründen unerwünscht sein, so möge es auf den hiesigen Querschnitt in erster Reihe auf E.M. unternommen werden."

Heil Hitler!
 gen. Frank
 Gruppenführer.

+22/6 NR 1256 1145 NR 1256

1145	NR 1256
1145	NR 1256
1145	NR 1256
1145	NR 1256

Polizei-Regiment Böhmen
-Ia Tgb.-Nr. 305/42 (g)-

452
P r a g , den 25. 6. 1942.

1.) A b s c h r i f t .

J./Res.-Pol.-Battl.Kolin
-Tgb.-Nr. 31 / 42 (g)-

Pardubitz, den 24. 6. 1942.

An
Res.-Pol.-Battl. K o l i n .

Am 24. 6. 1942 wurde ich auf Ersuchen der Geheimen Staatspolizei Prag, Außenstelle Pardubitz, mit einer Exekution auf dem Kasernengelände in Pardubitz beauftragt.

Die Exekution wurde am 24.6.1942, 21,15 Uhr, im Waldgelände der Unterkunft in Pardubitz unter genauerster Beobachtung der Verfügung des B40. - Ia Tgb.-Nr.246/42 (g)-vom 2.6.1942 durchgeführt. Es handelt sich um nachstehend aufgeführte Personen:

1. T o m k o v a , Ruzena, geb.1.9.1891, in Lesaky Nr. 11 wohnhaft gew.,
2. L o u v a , Franziska, geb.14.7.1889, wohnhaft gew.in Lesaky Nr.28,
3. B o h a k o v a , Marie, geb.29.4.1872, wohnhaft gew. Lesaky Nr.23,
4. J a m b e r o v a , Marie, geb.5.11.1894, wohnhaft gew. Lesaky Nr.28,
5. H r k v i c k o v a , Marie, geb.28.6.1919, wohnhaft gew.Lesaky Nr.29,
6. K l i a p k o v a, Vlasta, geb.20.12.1920, wohnhaft gew.Lesaky Nr.29,
7. B u r s a o v a , Franziska, geb.5.7.1908, wohnhaft gew.Lesaky Nr.25,
8. B o h a c, Kvetoslava, geb.13.3.1918, wohnhaft gew.Lesaky Nr.23,
9. C e c h o v a, Vlasta, geb.20.5.1923, wohnhaft gew.Lesaky Nr.13,
0. T o m k o v a , Ruzena, 30.11.1923, wohnhaft gew.Lesaky Nr.11,
11. S y k o r a, Marie, geb.11.6.1915, wohnhaft gew.Lesaky Nr.11,
12. K l i a p k o v a , Marie, geb.8.12.1898, wohnhaft gew.Lesaky Nr.Nr.29,
13. S y k o r a , Hilada, geb.13.7.1916, wohnhaft gew.Lesaky Nr.12,
14. T u s k o v a, Kvetoslava, geb.1.3.1924, wohnhaft gew.Lesaky Nr.27,
15. H r d o v a, Aloise, geb.28.4.1900, wohnhaft gew.Lesaky Nr.26,
16. S y k o r a, Marie, geb.4.7.1911, wohnhaft gew.Lesaky Nr.12,
17. S k a l y c k a, Helene, geb.11.8.1926, wohnhaft gew.Lesaky Nr.27,
18. T u s k o v a, Marie, geb.8.4.1894, wohnhaft gew.Lesaky Nr.27,
19. L o u v a , Anton, geb.20.5.1922, wohnhaft gew.Lesaky Nr.28,
20. H r k v i c k a, Alois, geb.1.4.1914, wohnhaft gew.Lesaky Nr.28,
21. H r d y , Josef, geb.26.6.1870, wohnhaft gew.Lesaky Nr. 26,
22. S k a l i c k y, Anton, geb.26.12.1896, wohnhaft gew.Lesaky Nr.27,
23. B o h a c, Josef, geb.31.3.1868, wohnhaft gew. Lesaky Nr.23,
24. T o m e k , Karl, geb.17.9.1886, wohnhaft gew.Lesaky Nr.11,
25. F i l a r , Anton, geb.4.12.1887, wohnhaft gew.Lesaky Nr.26,

450

- 26. B e h n o, Bretislav, geb. 12.12.1912, wohnhaft gew. Lesaky Nr. 23,
- 27. H r d y, Ladislav, geb. 28.4.1900, wohnhaft gew. Lesaky Nr. 26,
- 28. B u r e s, Zdenek, geb. 22.7.1908, wohnhaft gew. Lesaky Nr. 23,
- 29. D u s e k, Ladwig, geb. 18.10.1920, wohnhaft gew. Lesaky Nr. 27,
- 30. C e c h, Anton, geb. 29.5.1882, wohnhaft gew. Lesaky Nr. 13,
- 31. S y k o r a, Adolf, geb. 4.5.1908, wohnhaft gew. Lesaky, Nr. 12,
- 32. S y k o r a, Franz, geb. 22.3.1913, wohnhaft in Lesaky Nr. 12,
- 33. S t a n d o j s k y, Milan, geb. 11. 1. 1920, wohnhaft gew. Dachau Nr. 26.

Die Verurteilten waren alle aufrecht, standhaft und gefasst. Gesprochen wurde von den unter 1 - 30 aufgeführten Personen während der Exekution nicht. 31 - 33 riefen in tschechischer Sprache: "Heil ihr Legionäre".

Die Verurteilten wurden zu dreien nacheinander erschossen. Unmittelbar nach der Durchführung der Erschießung wurden die Leichen mittels Leichenwagen in das Krematorium in Pardubitz gebracht.

Die Exekution verlief ohne jeglichen Zwischenfall.

gen. Preus,
Oberleutnant d. Sch. und
Komp.-Chef.

Gen.-Pol.-Battl. Kolin Kolin, den 25. 6. 1942.
- Ia Tgb.-Nr. 91/42afg-

1.) Dem
Polizei-Regiment Böhmen
unter Bezugnahme auf die dortige Verfügung vom 2.6.1942 -
Ia Tgb.-Nr. 180/42 (g) - nach Kenntnisnahme weitergereicht.
gez. Gottspennig.

2.) Dem
B. i. O. in P r a g
unter Bezugnahme auf BzO. - Ia Tgb.-Nr. 246/42 (g) v. 2.6.1942
vorgelegt.

I. A.
Jankov

1185

114-10-1/J all

Res.-Pol.-Bataillon Kolin
- Ia Tgb.Nr. 93/42a (g)

Kolin, am 26. Juni 1942.

Geheim

An
Polizei - Regiment Böhmen.

37

Betr.: Durchführung von Erschießungen.

Bezug: BdO. v.2.6.42 - Ia Tgb.Nr. 246/42 (g) und Fs.Nr. 248 v.25.6.42.

Auf Ersuchen der Geheimen Staatspolizei in Königgrätz wurde am 25.6.1942 um 19,00 Uhr im Waldgelände der Pol.-Unterkunft in Pardubitz unter genauester Beachtung **NEH** d.a. Verfügungen eine Exekution durchgeführt.

Lfde. Nr.	Tag u. Stunde d. Erschießg.	Zahl d. Erschossenen		Stärke des Exekut.Kdo.	Stärke des Absperr-Kdo.
		männl.	weibl.		
1	25.6.1942 19,00 Uhr	10	-	6 Wn.	6 Wn.

Stärke des Arb.-Dienstes.	Leitender Offizier
---------------------------	--------------------

6 Wn.	Ob.Ltn.d.Sch. Schümann.
-------	-------------------------

Bei den Verurteilten handelte es sich um nachstehend aufgeführte Personen:

- 1.) **T o m e k**, Karl, Steinmetz, geb. am 24.1.1904 in Leschaky Bez. Chrudin, wohnhaft in Leschaky Nr.11 Bez. Chrudin,
- 2.) **K a l a l**, Jaromir, JUDr. Rechtsanwalt, geb. am 21.3.1902 in Schezlar Bez. Königgrätz, wohnhaft gewesen in Königgrätz, AmQuai Nr. 278, Bezirk Königgrätz,
- 3.) **L i b r i c k y**, Frantisek, leitender Beamter des Konsumvereins in Königgrätz, geb. am 17.1.1882 in Pohranov, Bez. Pardubitz, wohnhaft gewesen in Jermer, Jakobi-Vorstadt Nr.142, Bezirk Königgrätz a.d.Elbe,
- 4.) **H l o u s e k**, Frantisek, Beamter, geb. am 9.4.1897 in Hrebuvka, Bez. Brdian, wohnhaft gewesen in Königgrätz, Jungmannstr. Nr.651, Bezirk Königgrätz,
- 5.) **G r o h**, Bedrich, Handelshelfe, geb. am 10.2.1908 in Vrestnik, Bez. Königgrätz a.d.E., wohnhaft gewesen in Vrestnik, Bez. Königgrätz a.d.E.,

- 6.) H o r n i k , Rudolf, Kellner,
geb. am 19.4.1910 in Ostromiersch, Bez. Horowitz,
wohnhaft gewesen in Chomutitz, Bez. Neu-Bidschow.
- 7.) F e j f a r , Josef, Tischler,
geb. am 15.11.1896 in Prag, Bezirk Prag,
wohnhaft in Jesbíz Nr. 27, Bez. KBAiglahof a.d.B.,
- 8.) S e d l a c e k , Tomas, Rechtsanwalt,
geb. am 19.12.87 in Bobnitz, Bezirk Neuenburg,
- 9.) H o r a v e c , Vaclav, Eutscher,
geb. am 20.9.01 in Komarowitz, Bez. Kolin,
- 10.) K o c o u r e k , Wenzel, Landarbeiter,
geb. am 7.1.10 in Prag, Bez. Prag.

Die Verurteilten waren alle aufrecht, standhaft und gefaßt. Die Verurteilten zu 1.), 2.), 5.), 9.) und 10.) sprachen kein Wort, 3.) hat gebetet und die zu 4.), 6.), 7.) und 8.) äußerten sich wie folgt:

4.) " Ich bin unschuldig, nach dem Tode wird man meine Unschuld erkennen."

6.) " Ich war vier Jahre Soldat und war kein Politiker. Ich bin unschuldig. Zielt ruhig!"

7.) " Ich will nicht verbunden sein (reißt die Binde von den Augen). Ich will nicht angebanden sein."

8.) " Ich bin unschuldig. Es geschah aus Rache, weil mir jemand Geld schuldig war."

Diese Äußerungen erfolgten in tschechischer Sprache, lediglich der Verurteilte zu 6.) sprach deutsch.

Die Verurteilten wurden zu zweien nacheinander erschossen.

Unmittelbar nach der Durchführung der Exekution wurden die Leichen mittels Leichensagen in das Krematorium in Pardubitz gebracht.

Die Exekution verlief ohne jegliche Zwischenfälle.

A. B.

hürke

174-11-7

3. Kompanie Res. Pol. Battl. Kolin Pardubitz, den 2. Juli 1942
 Tgb. Nr. 37/42 g

An das Res. Pol. Battl. Kolin in Kolin 19

Betr.: Durchführung von Erschießungen.
Bezug: BzO. v. 2.6.42 - Ia Tgb. Nr. 246/42 (g) und Fz. Nr. 248 v. 26.6.42

Auf Ersuchen der Geheimen Staatspolizei in Kolin und Pardubitz wurden am 2. Juli 1942 um 20.00 Uhr im Waldgelände der Pol.-Unterkunft in Pardubitz unter genauester Beachtung o.ä. Verfügungen eine Exekution durchgeführt.

Lfd. Nr.	Tag u. Stunde	Zahl der Erschossenen	Stärke des Kr. d. Erschießg.	männl.	weibl.	Exekut. Kdo.	Absperr.-Kdo.
8	2.7.1942 20.00-20.47	30	10	1/15	16		

Stärke des Arbeitsdienstes	Leitender Offizier
20	Oberleutnant d. Schutzpol. Franz

Bei den Verurteilten handelte es sich um nachstehend aufgeführte Personen:

- J o s e f, Johann, geb. 16.4.1885 in Opatowitz, Gastwirt, Bürgermeister, Protekt., verb., böhm.-mähr. Rel., wohnh. Opatowitz 63
- H r a d i a n a, Josef, geb. 3.9.1916 in Trebovice Bez. Nova-Paka, Beamter, Protekt., verb., ohne Rel., wohnh. Wildenschwert M.A. 407.
- H r a d i a n a, Idenka, geb. Doubrava, geb. 11.2.1919 in Pardubitz, Protekt., verb., röm.kath., wohnhaft Wildenschwert M.A. 407,
- H a m r o t o n, Josef, Dr., geb. 25.6.1899 in Moraschitz, Bez. Chrudim, Kinderarzt, Protekt., verb., röm.kath., wohnh. Pardubitz, Smilgasse 353.
- H a m r o t o n, Antonie, geb. Kasel, geb. 24.3.1896 in Wien, im Haushalt, Protekt., gesch., röm.kath., wohnh. Pardubitz, Pernergasse 274.
- H e b e r g, Anton, geb. 17.5.1899 in Eričan, Bez. Pardubitz, Beamter der landw. Versicherung, Protekt., ledig, röm.kath., wohnh. Pardubitz Br. 60, Passage.
- H i a d i a n a, geb. Francis, Tajana, geb. 1.9.1920 in Pardubitz, im Haushalt, Protekt., verb., röm.kath., wohnh. Pardubitz, Gruntorstr. 106
- H e t u r a, Luček, geb. 9.8.1920 in Pardubitz, Beamter, Protekt., ledig, ohne Rel., wohnh. Pardubitz, Pernergasse 231.

Obr. 69, 70, 71, 72 Záznam o opravě pardubické skupiny odbojářů a některých členů skupiny ČENDA v Pardubicích-Zámečku z 2. července 1942. (NA)

109

- 9. P a l o u s, Albin, geb. 20.8.1899 in Loukov Bez. Semil, Inhaber eines Elektrogeschäftes, Protekt. verb., ohne Religion, wohnh. Pardubitz, Fernergasse 375.
- 10. P a l o u s, geb. Vochanel, Marie, geb. 10.6.1897 in Semil, im Haushalt, Protekt., verb., röm.kath., wohnh. Pardubitz, Fernergasse 1463.
- 11. F y e, Stanislav, geb. 4.4.1909 in Draschkowitz, Autonteuer, Protekt., verb., röm.kath., wohnhaft Draschkowitz Nr. 57 Bez. Pardubitz.
- 12. V a s e c o, Franz, geb. 1.10.1904 in Treublitz, Sternberg/Mühren, Steinbruchbesitzer, Protekt., verb., röm.kath., wohnh. Pardubitz, Chrudimer Str. 600.
- 13. V a s e c o, Heinrich, geb. 15.10.1910 in Treublitz, Sternberg/Mühren, Steinbruchverwalter, Protekt., verb., röm.kath., wohnhaft Dachau 68, Bez. Chrudim.
- 14. Z v a c e k, Vladimír, Dr., geb. 20.4.1903 in Iwantschitz Bez. Brunn, Rechtsanwalt, Protekt. & verb., ohne Rel., wohnh. Pardubitz, Slackovskyygasse 667.
- 15. Z v a c e k, geb. Horka, Anna, geb. 5.10.1905 in Skrivany Bez. Sou-Bidschow, im Haushalt, Protekt., verb., ohne Rel., wohnhaft Pardubitz, Slackovskyygasse 667.
- 16. C h a r a, Ferdinand, geb. 20.4.1892 in Sedeschowitz bei Pochajautsch, Schneidemeister, Protekt., getrennt lebend, röm.kath., wohnh. Pardubitz, Fernergasse 274.
- 17. J a n s k y, Josef, geb. 8.10.1901 in Tynisch a.d.A., Forstmeister und Bezirksamtsamendirektor, Protekt., verb., röm.kath., wohnh. Pardubitz, Chrudimer Str. 342.
- 18. J i r a s k o v a, geb. Kselova, Franziska, geb. 21.8.1898, in Wien, Schuhmählerin, Protekt., verb., röm.kath., wohnh. Pardubitz, Fernergasse 274.
- 19. J e n k o v a, Vera, geb. 24.8.1917 in Pardubitz, Lehrerin, Protekt., ledig, ev., wohnhaft Pardubitz-Studanka 201.
- 20. S v a n d a, Jindrich, geb. 13.7.1904 in Pusta-Rybná, Müller, Protekt., verb., röm.kath., wohnhaft Dachau Nr. 20, Mühle.
- 21. S v o b o d a, Karl, geb. 3.11.1902 in Chrudim, Schlosser, Protekt., verb., röm.kath., wohnhaft Mirschowitz Nr. 58.
- 22. S t u l i k, Josef, geb. 20.1.1913 in Dachau, Steinarbeiter, Protekt., verb., röm.kath., wohnh. Dachau 20.
- 23. S v a n d a, geb. Stulik, Franziska, geb. 4.10.1909 in Dachau, im Haushalt, Protekt., verb., röm.kath., wohnh. Dachau bei Chrudim.
- 24. C h e j b á l, Friedrich, geb. 29.8.1919 in Wien, Schlosser, Protekt., ledig, röm.kath., wohnhaft Pardubitz, Fernergasse 274.

25. J a n a c e k, Josef, geb. 26.2.1898 in Igla, Lehrer, Protekt., verh., röm.kath., wohnh. Pardubitz, Wallensteinstr.
26. J a n a c e k, Ludmila, geb. 6.8.1912 in Wize, Haushalt, Protekt., verh., röm.kath., wohnh. Pardubitz, Wallensteinstr.
27. K o s t a l, Ernst, geb. 26.6.1904 in Politz a.d. Elbe, Hotelier, Protekt., verh., röm.kath., wohnh. Pardubitz, Grünstestr. 76, Václavka
28. S v a n d a, Bohumil, geb. 17.12.1906 in Wüst-Rybna, Tischler, Protekt., verh., röm.kath., wohnh. Borova Str. 87 b. Politechka
29. S v a d l e n e k, Adolf, geb. 2.6.1904 in Blinnovico, Arbeiter, Protekt., verh., röm.kath., wohnh. Mikulowitz Str. 79
30. C h r b o i k a, Josef, geb. 16.4.1912 in Mastice, Landwirt, Protekt., ledig, böh.m.brüderl. wohnh. Mentice Bes. Pardubitz Str. 37
31. L u a t i k, Ludwig, geb. 23.6.1909 in Glušitz, Vertreter Protekt., gesch., röm.kath., wohnhaft Prag XIII, König-Georgstr. 20
32. F i s t o r a, Anton, geb. 20.5.1905 in Pardubitz, Beamter beider Krankenversicherungsanstalt, verh., ev., wohnhaft Pardubitz An der Maschirene 1716.
33. S e r m, Jaroslav, geb. 26.6.1901 in Prag, Beamter bei der Krankenversicherungsanstalt, Protekt., verh., ev., wohnh. Klein-Pardubitz Str. 110.
34. K o n v a l i n k a, Bohuslav, geb. 17.2.1899 in Pardubitz, Tischler, verh., Protekt., röm. Kath., wohnh. Pardubitz, Bládkovskýstrasse 967.
35. H o v o r o v a, Helena, geb. Flzak, geb. 13.3.1888, in Prag, Protekt., Witwe, böh.mähr., wohnh. Pardubitz, Klein-Pardubitz 110.
36. J i r a c e k, Vincenz, Arbeiter, geb. 22.1.1891 in Rylany b/Chrudim, Protekt., verh., ohne Rel., wohnhaft Pardubitz, Fernergasse 27
37. D v o r a k, Jaroslav, geb. 26.5.1907 in Roborech, Bez. Kolin, Lagerverwalter, Protekt., verh., böh.mähr., wohnh. Dambrawitz 36.
38. F r e u n d, Eugen, geb. 1.10.1909 in Pardubitz, Arbeiter, Protekt., Jude, ledig, wohnhaft Politz Str. 301.
39. H i k l y e k, Frantisek, geb. 10.4.1887 in Opatowitz, Heiser, Protekt., verh., ohne Religion, wohnh. Opatowitz Str. 165
40. P á n e k, Josef, geb. 6.4.1891, pens.Oberst d.Reg. Truppe, röm.kath., wohnh. Oplumetz, Fernsteingasse 34

Die Verurteilten waren alle aufrecht, standhaft und gefaßt.

gesprochen wurde von den Verurteilten bis auf die unter
3, 15, 18, 24, 25, während der Exekution nicht.

Die unter Ziffer 3 aufgeführte rief "Alle Rache auf die Deutschen"

" " " 15 " " " " Ihr Mörder "

" " " 18, 24 und 25 aufgeführten riefen " Le lebem
die Freiheit und die Tschecho-
slowakische Republik.

Die Verurteilten wurden zu fünf hintereinander erschossen.
Unmittelbar nach der Durchführung der Exekution wurden die Leichen
mittels Leichenwagen in das Krematorium in Pardubitz gebracht.

Die Exekution verlief ohne Zwischenfälle.

[Handwritten Signature]
Oberleutnant d. Schutzpol.
und Komp. Chef

Res. Pol. Mtl. Kolín
-In Tgb. Nr. 106/42a(g)-

Kolín, am 3. Juli 1942

U. dem

Polizei - Regiment Böhmen

unter Bezugnahme auf die dortige Verfügung vom 2.6.42 In-Tgb. Nr.
180/42(g) nach Kenntnisnahme weitergereicht.

Polizei-Regiment Böhmen
-In Tgb.-Nr. 338/42 (g)-

[Handwritten Signature]
P r a g , den 5. 7. 1942.

Dem

B. d. O.

in P r a g

unter Bezugnahme auf BdO. - In Tgb.-Nr. 246/42 (g) vom 2.6.42
vorgelegt (doppelte Fertigung).

I. A.
[Handwritten Signature]

11890

*Obr. 73 Speciálně pro pardubické popraviště vyrobené rakve s vnitřním vyplechováním.
(VM Pardubice)*

Obr. 74 Fotografie Marie Štulíkové (zemřela 17. 1. 1943), Růženy Štulíkové (zemřela 21. 12. 1942) a Františky Pelikánové (zemřela 24. 12. 1942) z koncentračního tábora Osvětim. (PMABO)

Obr. 75 František Pelikán po návratu z Buchenwaldu v roce 1945. (RM Chrudim)

Obr. 76 Unikátní panoramatický snímek vypálených Ležáků pořízený dělníkem z lomu Hluboká Josefem Burešem. Fotograf stál přibližně v místech opuštěné jámy-lomu. Vpravo od mostu je ruína Švandova mlýna, vlevo za stromy jsou patrné zbytky ležáckých stavení. Digitální propojení tří snímků v jeden vyhotovil Mgr. Luboš Bureš. (A/B)

Obr. 77 Trosky ležáckého mlýna s vantroky a mlýnským kolem. (MM Skuteč)

Obr. 78 Jeden z vypálených domů ležácké osady. (MM Skuteč)

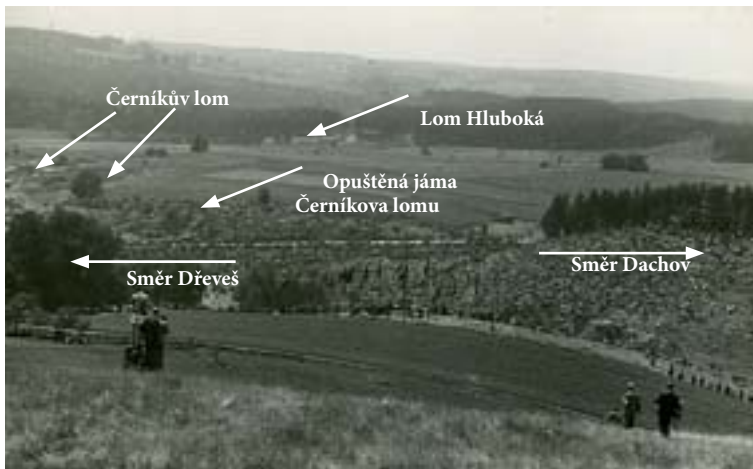

Obr. 79 Dům č. p. 23 patřící rodině Boháčových, resp. Vincenci Burešovi. Při odklizení trosek byly nalezeny zbraně právě na zahradě tohoto domu. (MM Skuteč)

Obr. 80 Vedle souboru těchto fotografií je připsána poznámka: „Šest snímků (fotografie vybavení mlýna je téměř totožné, proto uvádím jenom 1x – pozn. autora) jsou fašisty vypálené domky obce LEŽÁKY dne 24. června 1942. Jednu neděli žádný nehlídal tuto vypálenou obec, tak jsem fotil a druhý týden už rumišťe planýrovali, tak tam žádný nesměl přijíti...“ (MM Chrast)

Obr. 81 Pohled do ležáckého údolí z vrchu Zárubky v červnu 1945. V popředí je vidět silnice Dachov-Dřeveš, u které je opuštěná jáma Černíkova kamenolomu, kam byli 24. června 1942 ochrannou policií a gestapem sehnáni obyvatelé Ležáků před transportem do Pardubic. V horní polovině snímku uprostřed je patrný průsek lesa, kde se nachází lom Hluboká. (MM Chrast)

Obr. 82 Dvě plechové urny s uchovaným popelem obětí policejní vraždy z 24. června 1942. (AA)

Obr. 83 Skauti-vlajkonoši při první poválečné slavnosti v Ležákách v roce 1945. V popředí vlajka Československa, dále vlajky USA, Sovětského svazu a Velké Británie. (AJV)

Obr. 84 Slavnost na Ležákách plně v režii KSČ. Na místě vypálené vesnice si vítr pohrává s vlajkami komunistické Číny, NDR, Rumunska a Maďarska. (MM Chrudim)

PARDUBICKÝ KRAJ V PRÁCI LIDOVÉ SPRÁVY

ROČNÍK II. - ČÍSLO 7-8

10. ČERVNA 1940.

*V boji proti špionům a zrádcům uchráníme
vlast od nových Ležáků*

je heslo, pod nímž se koná letošní mírová manifestace východočeského lidu.

LEŽÁKY - 25. června - NEDĚLE

Obr. 85 Jedna z podob komunistické propagandy. (RM Chrudim)

Obr. 86 Vyprávění bývalých partyzánů a účastníků odboje naslouchaly desítky školáků. (MM Skuteč)

Obr. 87 V ležáckém údolí bylo možné od 60. let 20. století sledovat různé žánry divadelních představení. (MM Skuteč)

Prameny

1. Nevydané prameny

Archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra v Praze (ABSMV; bývalý Archiv Ministerstva vnitra Praha)

Fond 309 Gestapo Hradec Králové a Pardubice

sign. 309-6-1 Soustředění materiálů o vypálení Ležáků

sign. 309-6-2 Fotokopie dokumentů a protokolů svědeckých výpovědí

sign. 309-6-3 Fotokopie dokumentů a protokolů svědeckých výpovědí

sign. 309-8-2 Fotografie obce Ležáky po jejím zničení nacistickými okupanty

sign. 309-19-17 Svědecké výpovědi a šetření k událostem v r. 1942

Fond 325 Stíhání nacistických válečných zločinců

sign. 325-4-1 Walter Kröger a spol.

sign. 325-4-2 Walter Kröger a spol.

sign. 325-4-3 Walter Kröger a spol.

Fond 302 Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky

SILVER A, sign. 302–154–3

Vlajka, sign. 302–32–5

Fond 315 Zemský odbor bezpečnosti II.

APF, sign. 315–231–6

Archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra v Brně-Kanicích (ABSMV Brno-Kanice)

f. B1, kart. č. 35, sign. 142, Ležáky 1945 – Vyhlazení obce

f. a 6/2, sign. 903, Pátranie po dokumentoch a dieťoch z Lidíc a Ležákov

f. B4, kart. č. 204, sign. 121, fotografické dokumenty

Národní archiv Praha (NA)

Fond Ministerstvo vnitra – referát L

MV-L, C 6178, Lidice a Ležáky

MV-L, C 6178, 534-18-2 Parašutisté v Resslově ulici

MV-L, C 6178, Odboj na Pardubicku – Zvěrstva nacistů

MV-L, C 6178, 534-17-23 Krupková Hana

MV-L, C 6178, Zločin Lidice a Ležáky – pátrací oběžníky 1942-1947

MV-L, C 6179, Zločiny nacistů ve světle německých důkazů

MV-L, C 6178, Ležáky

MV-L, C 6178, 1945-1947 (i Ležáky)

MV-L, C 6179, 20-9-46 Liditz

MV-L, C 6178, 534-17-39 Stantejský Miloslav

MV-L, C 6178, Odboj na Pardubicku – zvěrstva nacistů

MV-L, C 6178, 534-17-6 Kurt Daluege

MV-L, C 6178, 534-17-9 K. H. Frank

Fond Úřad říšského protektora

sign. 114-3-6 Zpráva o odhalení tajné vysílačky

sign. 114-10-1 Heydrichiáda

sign. 114-10-32 Zpráva o atentátu na Heydricha

Státní oblastní archiv Zámorsk (SOA Zámorsk)

Fond Mimořádný lidový soud v Chrudimi

MLS Chrudim, sign. LS 826/46 Karel Andrák, kart. 67.

MLS Chrudim, sign. LS 979/46 Alois Aschenbrenner, kart. 81.

MLS Chrudim, sign. LS 985/46 Hubert Hanauske, kart. 82.

MLS Chrudim, sign. LS 827/46 Karel Holfeuer, kart. 101.

MLS Chrudim, sign. LS 5/45 Anežka Katolická, kart. 1.

MLS Chrudim, sign. LS 793/46 Karl Köck, kart. 64.

MLS Chrudim, sign. LS 61/48 Václav a Hana Krupkovi, kart. 98.

MLS Chrudim, sign. LS 211/46 Bedřich Opletal, kart. 23.

MLS Chrudim, sign. LS 875/46 Otakar Pavlas, kart. 73.

MLS Chrudim, sign. LS 24/48 Karel Půlpán a spol., kart. 91.

MLS Chrudim, sign. LS 937/46 Gerhard Schmeckthal, kart. 78.

MLS Chrudim, sign. LS 994/46 Ludvík Schulz, kart. 101.

MLS Chrudim, sign. LS 920/46 Jan Woller, kart. 76.

MLS Chrudim, sign. LS 291/46 Jan Zavřel, kart. 29.

MLS Chrudim, sign. LS 26/47 Josef Zvířecí, kart. 86.

MLS Chrudim, sign. LS 999/46 Leopoldina Zvířecí, kart. 83.

Krajská prokuratura Hradec Králové, sign. SPR 032/63. bez zařazení do arch. fondu

Gestapo, kart. 1–2

Archivní pomůcka, Telegrafia, čsl. továrna na telegrafy a telefony Pardubice 1919–1946

Archivní pomůcka, Josefa Prokopa synové v Pardubicích 1867–1950 (1959–1992).

Archivní pomůcka, inv. č. 327, fond Svaz protifašistických bojovníků – krajský výbor Pardubice.

Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen Ludwigsburg (ZStL)

Fond „Strecker“, sign. 505 AR-Z 328/59, kart. B 162/4804-4827.

Bundesarchiv Berlin (BDC)

sign. RS, kart. A0125, Alois Aschenbrenner.

sign. RS, kart. A0125, Heinrich Aschenbrenner.

sign. RS, kart. A0206, Franz Banach.

sign. SSO/SS-Führerpersonalakten, kart. 00255, Gerhard Clages.

sign. RS, kart. D0364, Josef Kuchler.

sign. RS, kart. D0585, Walter Lehne.

sign. RS, kart. E5474, Franz Ripper.

Městské muzeum Hlinsko (MM Hlinsko)

Obrazová kronika města Hlinska, Okupace – fond nečíslován.

Městské muzeum Chrast (MM Chrast)

Obrazová kronika města Chrasti, Ležáky – fond nečíslován.

Městské muzeum Skuteč (MM Skuteč)

Obrazová kronika města Skutče, sign. Ležáky 1942, fond 30, př. č. 162-174.

Regionální muzeum v Chrudimi (RM Chrudim)

Fond „Ležáky“, inv. č. 564, archiválie 5617 – 5624.

Východočeské muzeum Pardubice (VM Pardubice)

Uniformy, inv. č. 162.

Státní okresní archiv Chrudim (SOkA Chrudim)

Materiály týkající se vypálení vesnice Ležáky nesjednoceny.

Státní okresní archiv Pardubice (SOkA Pardubice)

Soudobé dokumenty z roku 1942

Okresní četnické velitelství Pardubice 1, č. 226/2000

Četnická stanice Pardubice 1, č. 218/2000

Gestapo Pardubice

Heydrichiáda

Státní okresní archiv Hradec Králové (SOkA Hradec Králové)

Fond Okresní výbor Československého svazu bojovníků proti fašismu (OV ČSBP HK)

Č. 82, Kotáb Jaroslav

Č. 102, Dejdarová Pavlína

Č. 136 Legerová M.(?)

Č. 139 Červinka Čeněk

- Č. 141 Doležal František
- Č. 142 Odboj na Chrudimsku
- Č. 150 Odhady válečných škod
- Č. 166 Trnka Josef
- Č. 168 Hrabová Marie
- Č. 169 Matura Bedřich
- Č. 174 Dalecký František
- Č. 182 Opatření proti státně nespolehlivým zaměstnancům četnictva
- Č. 184 Charypar Jaroslav

Soukromý archiv autora

Audiozáznamy těchto svědků: Josef Bureš, Josef Doležal, Anna Jiroutová, Jaroslav Kašpar, Jaroslav Kněz, Jaroslava Poláková, Jaroslav Trpkoš, Josef Vacek, František Víšek

2. Vydané prameny

Edice

BOBERACH, H.(Hg.): *Meldungen aus dem Reich 1938–1945. Die geheimen Lageberichte des Sicherheitsdienstes der SS, Bd. 10.*

DOMARUS, M.(Hg.): *Hitler. Reden und Proklamationen 1932–1945*, Aachen 1963.

PICKER, H.(Hg.): *Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier 1941–42*, Bonn 1951.

WITTE, P.(Hg.): *Der Dienstkalender Heinrich Himmler 1941–42*, Hamburg 1999.

KRÁL, V.: *Acta Occupationis Bohemiae. Die Deutschen in der Tschechoslowakei 1933–1947, Dokumentensammlung*, Praha 1964.

Dobový tisk

Budujeme. Týdeník československé sociální demokracie pro východní Čechy, č. 22, Pardubice 1945.

Národní politika, 28. 5. 1942, titulní strana.

Pochodeň, 24. června 1972, roč. 61, č. 147.

Právo lidu, 21. červen 1945, č. 35.

Zpravodaj ONV Chrudim, Ležáky 1942–1972, 40 s.

Zprávy klubu přátel Pardubicka roč. 1970–2007.

Filmové dokumenty

František Dosoudil, Pardubický památník Zámeček a zpravodajský výsadek Silver A, Praha 2003.

Jiří Strach, Operace Silver A, Praha 2007.

Literatura

ALY, G.: „Konečné řešení“. Přesun národů a vyhlazení evropských Židů, Praha 2006.

ARAD, J.: Belzec, Sobibor, Treblinka. Vyhlazovací tábory akce Reinhard, Praha 2006.

BAJOHR, F.: Parvenüs und Profiteure. Korruption in der NS-Zeit, Frankfurt a/M. 2001.

BARTOŠEK, K.: Pražské povstání 1945, Praha 1960.

BENEŠ, E.: Odsun Němců z Československa. Výbor z Paměti, projevů a dokumentů 1940–1947, Praha 2002.

BERLEKAMP, B. – RÖHR, W. (Hrsg.): Terror, Herrschaft und Alltag im Nationalsozialismus. Probleme einer Sozialgeschichte des deutschen Faschismus, Münster 1995.

BREITMAN, R.: Architekt „konečného řešení“. Himmler a vyvraždění evropských Židů, Praha 2004.

BRINK, C.: Ikonen der Vernichtung: öffentlicher Gebrauch von Fotografien aus nationalsozialistischen Konzentrationslagern nach 1945, Berlin 1998.

BROWNING, Ch. R.: Obyčejní muži. 101. záložní policejní prapor a „konečné řešení“ v Polsku, Praha 2002.

BURIAN, M.: Atentát. Operace ANTHROPOID 1941–1942, Praha 2002.

CLAYOVÁ, C. – LEAPMAN, M.: Panská rasa. Nacistické Německo a experiment Lebensborn, Praha 1995.

ČVANČARA, J.: Heydrich, Praha 2004

ČVANČARA, J.: Někomu život, někomu smrt. Československý odboj a nacistická okupační moc 1941–1943, Praha 2003.

DIERKER, W.: Himmlers Glaubenskrieger. Der Sicherheitsdienst der SS und seine Religionspolitik 1933–1941, Paderborn 2003.

- DOMARUS, M.: Hitler Reden und Proklamationen 1932–1945. Kommentiert von einem deutschen Zeitgenossen, Bd. 2 (Untergang 1939–1945), Aachen 1963.
- DOLEŽALOVÁ, J. a kol.: Ležáky známé i neznámé, Miřetice 2005.
- DOLEŽALOVÁ, J. ml. a kol.: Ležáky v datech. Křiřovatky času, Vřelákov 2007.
- DROULIA, L. – FLEISCHER, H. (Hrsg.): Von Lidice bis Kalavryta. Widerstand und Besatzungsterror. Studien zur Repressalienpraxis im Zweiten Weltkrieg, Berlin 1999.
- DWORKOVÁ, D. – van PELT, R. J.: Osvětim. 1270 až souřasnost, Praha 2006.
- FREI, N. – LAAK, D. van – STOLLEIS, M. (Hrsg.): Geschichte vor Gericht. Historiker, Richter und die Suche nach Gerechtigkeit, Můnchen 2000.
- FREI, N.: 1945 und wir. Das Dritte Reich im Bewuřtsein der Deutschen, Můnchen 2005.
- FREI, N.(Hg.): Hitlers Eliten nach 1945, Můnchen 2004.
- FREI, N.: Der Fůhrerstaat. Nationalsozialistische Herrschaft 1933–1945, Můnchen 1987.
- GEBHART, J. – KOUTEK, J. – KUKLÍK, J.: Na frontách tajné války: kapitoly z boje řeskoslovenského zpravodajství proti nacismu v letech 1938–1941, Praha 1989.
- GEBHART, J. – řEDIVÝ, I.: řeská společnost za velkých válek 20. století, Praha 2003.
- GELLATELY, R.: Kdo podporoval Hitlera. Společenský souhlas a režimní nátlak v nacistickém Německu, Praha 2003.
- GOLDHAGEN, D. J.: Hitlers willige Vollstrecker. Ganz gewöhnliche Deutsche und der Holocaust, Berlin 1996.
- GRABITZ, H. – BÄSTLEIN, K. – TUCHEL, J. (Hrsg.): Die Normalität des Verbrechens. Bilanz und Perspektiven der Forschung zu den nationalsozialistischen Gewaltverbrechen, Berlin 1994.
- GRÄFE, M. – POST, B. – SCHNEIDER, A. (Hrsg.): Quellen zur Geschichte Thůringens. Die Geheime Staatspolizei im NS-Gau Thůringen 1933–1945, Erfurt 2005.
- HAASIS, H. G.: Smrt v Praze. Atentát na Reinharda Heydricha, Praha 2004.
- HAMřÍK, D.: Druhý muž Třetí říše, Praha 1986.
- HERBERT, U. – ORTH, K. – DIECKMANN, Ch. (Hrsg.): Die nationalsozialistischen Konzentrationslager, Frankfurt a/M 2002.

HILBERG, R.: Pachatelé, oběti, diváci. Židovská katastrofa 1933–1945, Praha 2002.

HIRSCHFELD, G. – JERSAK, T. (Hrsg.): Karrieren im Nationalsozialismus. Funktionseliten zwischen Mitwirkung und Distanz, Frankfurt a/M. 2004.

CHIARI, B.: Hinter der Front. Kollaboration und Widerstand in Weißrußland, Düsseldorf 1998.

IVANOV, M.: a hořel snad i kámen, Praha 1982.

JIČÍNSKÝ, K.: Zámeček. Historie národního odboje za heydrichiády na Pardubicku, Pardubice 1989.

KEMPNER, R. M. W.: SS im Kreuzverhör, München 1964.

KERSHAW, I.: The Nazi Dictatorship. Problems and Perspectives of Interpretation, London 1995.

KLEMPERER, V.: LTI. Notizbuch eines Philologen, Leipzig 1975.

KOKOŠKA, J.: Spor o agenta A-54: kapitoly z dějin československé zpravodajské služby, Praha 1994.

KRÁL, V.: Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938–1945 (Probleme der ökonomischen und sozialen Entwicklung in den Böhmischen Ländern in den Jahren 1938-1945), I.-III. díl, Praha 1957–1959.

KUČERA, J.: „Žralok už nikdy nebude tak silný“. Československá zahraniční politika vůči Německu 1945–1948, Praha 2005.

KURAL, V.: Místo společenství konflikt! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1939–1945), Praha 1994.

KVAČEK, R. – TOMÁŠEK, D.: Causa Emil Hácha, Praha 1995.

KVAČEK, R. – TOMÁŠEK, D.: Obžalována je vláda, Praha 1998.

KYNCL, V.: Akce Ležáky. 24. 6. 1942, Miřetice 2002.

LICHTENSTEIN, H.: Himmlers grüne Helfer. Die Schutz-und Ordnungspolizei im „Dritten Reich“, Köln a/M 1990.

LIPSTADTOVÁ, E. D.: Popírání holocaustu. Sílicí útok na pravdu a paměť, Praha 2006.

MACDONALD, C.: Úder z Londýna. Atentát na Obergruppenführera SS Reinharda Heydricha, Praha 1996.

- MALLMANN, K. M. – PAUL, G.: Herrschaft und Alltag. Ein Industrieviertel im Dritten Reich, Bd. 2, Bonn 1991.
- MALLMANN, K. M. – PAUL, G.: Die Gestapo – Mythos und Realität, Darmstadt 1995.
- MALLMANN, K. M. – PAUL, G.: Karrieren der Gewalt. Nationalsozialistische Täterbiographien, Darmstadt 2004.
- MIKŠÍK, O.: Hromadné psychické jevy. Psychologie hromadného chování, Praha 2005.
- NAKONEČNÝ, M.: Vlajka. K historii a ideologii českého nacionalismu, Praha 2001.
- NAKONEČNÝ, M.: Český fašismus, Praha 2006.
- NÁLEVKA, V.: První týdny míru, Praha 1985.
- PASÁK, T.: Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945, Praha 1999.
- PASÁK, T.: Generál Alois Eliáš a odboj, Praha 1991.
- PASÁK, T.: Pod ochranou říše, Praha 1998.
- PECKA, J.: Váleční zajatci na území Protektorátu Čechy a Morava, Praha 1999.
- REICHEL, P.: Svůdný klam Třetí říše. Fascinující a násilná tvář fašismu, Praha 2004.
- SCHILDBERGER, F.: Ležáky. 24. června 1942, Praha 1982.
- SEDLÁK, J.: Ležáky varují, Chrudim 1987.
- SLÁDEK, O.: Přicházeli z nebe, Praha 1993.
- SOFSKY, W.: Řád teroru. Koncentrační tábory, Praha 2006.
- ŠÍMA, L.: Ležáky. Vražda mužů a žen. Odvlечение dětí do ciziny. Srovnání osady se zemí, Praha 1947.
- ŠOLC, J.: Bylo málo mužů, Praha 1991.
- ŽOPEK, F.: Údolí výstrahy, Havlíčkův Brod 1960.
- UEBERSCHÄR, G. R. (Hg.): Orte des Grauens. Verbrechen im Zweiten Weltkrieg, Darmstadt 2003.
- VAŠEK, F.: Zločiny gestapa, SD a německé kriminální policie ve východních Čechách, 1972.

WELZER, H.: Täter. Wie aus ganz normalen Menschen Massenmörder werden, Frankfurt a/M. 2005.

WILDT, M. (Hg.): Nachrichtendienst, politische Elite und Mordeneinheit. Der Sicherheitsdienst des Reichsführers SS, Hamburg 2003.

ŽIŽKA, J.: Heydrichiáda ve východních Čechách, Praha 1967.

Seznam zkratek

AA	Archiv autora
ABSMV	Archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra
AJB	Archiv Josefa Bureše
AJK	Archiv Jaroslava Kněze
AJV	Archiv Josefa Vacka
APF	Árijská pracovní fronta
AZB	Archiv Zdenky Burešové
AZK	Archiv Zdenky Kašparové
BA	Bundesarchiv (Berlin)
BDC	Berlin Document Center
BdO	Befehlshaber der Ordnungspolizei (Velitel pořádkové policie)
ČTK	Česká tisková kancelář
Kripo	Kriminalpolizei (Kriminální policie)
MLS	Mimořádný lidový soud
MM	Městské muzeum
NA	Národní archiv
NOF	Národní obec fašistická
OV ČSPB	Okresní výbor Československého svazu protifašistický bojovníků
PMABO	Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu
PVVZ	Petiční výbor „Věrní zůstaneme“
RM	Regionální muzeum
SD	Sicherheitsdienst (Bezpečnostní služba)
Schupo	Schutzpolizei (Ochranná policie)
Sipo	Sicherheitspolizei (Bezpečnostní policie)

SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
ÚVOD	Ústřední vedení odboje domácího
VM	Východočeské muzeum
ZStL	Zentrale Stelle der Landesjustizverwaltungen Ludwigsburg (Ústřední úřadovna zemských soudních správ v Ludwigsburgu)

Knihu finančně podpořili:

Pardubický kraj, Pardubice
Statutární město Pardubice

Město Hlinsko
Město Chrast
Město Chrudim
Město Skuteč

Obec Krouna
Obec Miřetice
Obec Nasavrky
Obec Včelákov
Obec Vrbatův Kostelec

Kooperativa pojišťovna, a.s., Vienna Insurance Group
CHLÁDEK & TINTĚRA, Pardubice a. s.
JEDNOTA, spotřební družstvo, Hlinsko
LG-MARKETING, s. r. o., Praha
PREPO Němeček, Skuteč

Ing. Jan Věrtelář, Skuteč
Daniel Petruška, poslanec Parlamentu ČR
Jaroslava Hetflejšová, Skuteč
Romana Steinerová, Chrudim
Jitka Kynclová, Hlinsko

PARDUBICKÝ KRAJ

Vám všem patří mé upřímné poděkování.

Autor

Vojtěch Kyncl

Ležáky

Obyčejná vesnice, SILVER A
a pardubické gestapo
v zrcadle heydrichiády

Vydala a vytiskla Nová tiskárna Pelhřimov, spol. s r. o., 2009

Vydání druhé

ISBN 978-80-7415-009-8